

# REPUBLIKA

ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST  
I DRUŠTVO

## KAZALO

- Darija Žilić: *Nove pjesme* / 3  
Slavko Jendričko: *Pjesme* / 7  
Igor Petrić: *Igra riječi* / 23  
Stjepan Svedrović: *Pjesme* / 30  
Matko Meštrović: *U zagrljaju* / 41  
Fabijan Lovrić: *Pjesme o nečemu* / 49  
Ilija Jakovljević: *Pamćenje (Google novela)* / 60  
Adam Rajzl: *Voda u ljetno podne* / 111  
Marijan Varjačić: *Lijepa pjesma?* / 115

## TEMA DVOBROJA

- Tema dvobroja *Što je književnost danas?* / 125  
Božidar Brezinščak Bagola: *Od iskona do iskona* / 126  
Danica Bartulović: *Što je književnost danas?* / 130  
Božica Brkan: *Pop-književnost* / 133  
Jadranka Klepac: *Što je književnost danas?* / 140  
Lilijana Domić: *In situ, za pticu. Izgubljena priča* / 146  
Biserka Goleš Glasnović: *Misao – riječ – knjiga* / 153  
Božica Jelušić: *O položaju književnosti danas* / 159  
Marina Katinić: *Što je književnost danas?* / 166  
Emilija Kovač: *Što je književnost danas?* / 170  
Ružica Martinović-Vlahović: *Što je književnost danas?* / 177  
Luka Tripalo: *Gromada od trokuta ili nacrt za mjerač književnosti* / 184

## NOVI PRIJEVOD

- Ruski pjesnici slobodnoga stiha*  
(s ruskoga preveo Tomislav Rovičanac) / 190

## KRITIKA

- Zlatko Kramarić: *Nepoznato o poznatom* (Dario Fo, *Kristina Švedska. Žena gotovo slučajno*, Ljevak, Zagreb, 2018.) / 231
- Mirko Jamnicki Dojmi: *Izdašan broj pun zanimljivih tema* (Zadarska smotra, br. 4., 2018., Matica hrvatska, Zadar, 2019.) / 232
- Tomislav Maretić: *Put u jesen Nikole Đuretića* (*Put u jesen*, Biblioteka posebna izdanja, nakladnik Studio moderna d. o. o. Zagreb i Nikola Đuretić, Zagreb, 2018.) / 237
- Meri Grubić Videc: *Matrice sna i zakoni bitka* (Zorka Jekić, *Sanjar*, Biakova d. o. o., Zagreb, 2018.) / 240
- Nevenka Nekić: *Okrutna samoća u apstrakciji* (Dragica Vranjić-Golub, *Riječ za Riječ*, Zagreb, DHK, 2018.) / 241
- Ivica Matičević: *Okupana suncem revolucije* (Zlatko Krilić, *Portret Che Guevare*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2019.) / 243

Maja Kolman Maksimiljanović: *Kronika DHK* / 247

Darija Žilić

Nove pjesme

Tijela znaju

Danas sam iznijela plastiku, papir, sagnjilo cvijeće,  
sve pred kuću, da sutra veliki zeleni kamion sve  
to odnese. U kantu, na vrh, smjestila sam kutiju  
najolovnijih slova, sve to ubojito i sivo, riječi  
kao sparušena paunova krila i govor koji se kao  
krhka grana trese, sve te nizove koje smo pisali.  
Zaključak ljeta je da samo tijela istinu znaju,  
ulaze jedno u drugo bez muke, kao rijeka koja  
je stvorena baš za jedan, modroplavi svod.  
Odbacujem riječi i njihovu prevrtljivost jegulje,  
kamion odnosi slike, laži i artifičijelno stihovlje!

Hranjenje riba

Hranila sam ribe u rijeci usred Urfe,  
bio je dan topao kao vrući plamen.  
Za liru dobivam limenku hranjivih mrvica,  
za sreću i ispunjenje želje bacam ih dolje  
u vodu koja teče, ludi znamen.  
Na blagoj, zelenoj površini pojavljuje se  
bezbroy tmastih, tustih riba. One hvataju mrve  
kao sjeme i gutaju, nada u njima kao da će  
eksplodirati. U rijeci pored džamije i sinagoge  
plamen iz davnih vremena, u vodi koja  
je bila vatra za Abrahama namijenjena,  
da ga iz mesa u prah odmah satire. U toj vodi

vidim lice koje se iz sna u stvarnost preobraća  
i pada na tlo, teško kao kamen. I strah u obliku  
ljetnog kruga, iz mirisa trave u dodir kože koja  
se obnavlja, samo laže da protočnost srca nije  
moguća. Hranim ribe i okopavam vrtove. Nek  
ponovno planem!

## Cvijet plahosti

Nakon deset godina polja se opet navodnjavaju,  
iz vlažne zemlje izrast će novi cvjetovi plahosti  
i otvorit će se jame u sredini Zemlje. U njih će  
upasti crne i glavate životinje zla. Miris jezera  
podsjećat će na more, ali prožimanja neće biti  
ista. Sadašnje poplave neće srušiti sve pred sobom.  
Bit će mir i nježnost u čaški maloazijskog svijeta.

## Lice

Tvoje lice glatko kao jabuka,  
svježije, oprano vodom, zovu te  
„Djevojka“. Godine su se s obrva  
spustile na bedra, meka, junačka,  
sad nitko ne vidi tvoju dob.  
U nutrini, cijede se mlazovi mladosti,  
polako zrelost trči k trijemu.  
Možeš se igrati mjestom rođenja,  
na leđima ti je Afrika, bore su na  
dnu Crnog mora. I nitko ne može  
znati što se zaista zbiva na dnu  
velike galije.

## Nedostajanje

Tri kuhana krumpira,  
čaša mlijeka u plavoj šalici,  
okret bicikla na kružnom toku,  
bljesak zrake na retrovizoru,  
zlatni rez na stolu, na rubu  
ustajale palanke.

Ruka se savija i okružuje leđa  
usamljenog ljubavnika,  
dimovi cigarete se miješaju u  
gradu, među narodskim ljudima,  
pristiže svečanost na zlatnim  
obrubima. Jutro je.

## Unatoč svemu

Tamo negdje ispod podvožnjaka,  
buketi cvijeća klizili su niz ulicu  
raspadale su se fasade krutih  
zgrada i automobili su farovima  
stvarali svečanu atmosferu.  
Zaboravila sam plavu šljašteću  
vrećicu na autobusnoj stanici i  
trčala sam natrag brzinom aviona.  
Med i knjige, voda se kotrljala na  
ulazu u ponoć i opet sam pričala  
o tebi, sto puta prevrtala iste rečenice,  
vidjela umorne, bijele ljude na pučini,  
hodala poznatim putem do kuće  
koja je uvijek na istom mjestu,  
usnuli i probuđeni cvjetni vrt i  
dom.

## Silaženje

U blagom popodnevnu nebeska tijela  
silaze na zemlju, spuštaju se ljestvama.  
Na razmeđu tla i vode pretvaraju se u  
meku bića, ariele, koji sanjaju svaku  
zemljanu noć na drvu koje raste usred  
oceana.  
Tijekom devet mjeseci tijela se dvostruko  
više preobražavaju, sad su tren, začas  
trava, govor anđela, blasfemično snoviđenje.  
I možeš rukom u plosnatom zraku uhvatiti  
mijenu, protejski oblik koji nosi voljeno biće.  
I na kraju silazak gubi dimenzije pada i samo  
se spušta na crno tjeme sjetnovedre  
djevojčice.

## Jutro na selu

Pijetao koji ima shizofreniju  
točno u pet sati urliče kao lav.  
Iza brda je šaš, u visokoj travi  
su zmije, kažeš da će mi se  
oplesti oko nogu ako zastanem.  
Zato jurim poljem u rano jutro,  
otisci ostaju u zemlji, kao meka  
kopita. Vlakovi se s nama sudaraju,  
groznica nedjeljne usplahirenosti  
već je tu. Tijelo na tijelo, je li iluzija?  
Ili se kroz noć promalja svjetlost u  
obliku štapa koji stoji iznad štale  
u tlo snažno zabijen? I češnjak na  
vratima, plave vrpce straha i brtvilo:  
do podneva već je prvi nalet vjetra  
odbijen.

## Kanadski barovi

Kanadski barovi su tamna mjesta u podzemlju,  
pokraj pokretnih stepenica koje voze putnike  
gore, na cvjetne trgove i na široke aleje  
grada koji je jasno podijeljen na dolje i gore.  
Podzemni bar je idealno mjesto susreta,  
sakriven od pogleda zrcala na vrhu tornja,  
u njemu se miješaju vode iz rubnog svijeta,  
na donjoj etaži budi se polako Nesvjesno,  
pa se kovitlaju dodiri, čežnje, snovi iz guste  
magne devetog kruga garažnog svijeta.  
I prožimanja tijela moguća su ispod radara,  
pokraj krugova s brzom hranom i svijetlih  
cipela, uzdišu ljubavnici u predigri pokraj  
užurbanog kolopleta, a kanadski štih je  
dodatni ukras na početku stoput prekinute  
i uvijek obnovljene piruete.

Slavko Jendričko

## Pjesme

### LOGOR VIOLINISTA

Najpismeniji koji me pročitaju  
kao malo sipinog političkog crnila  
neka me pojedinačno strijeljaju  
umjesto službeno izabranog streljačkog voda  
neopterećeni mislju spavaju li bogovi  
režu li za doručak kruh na nadgrobnoj ploči  
akvareliste teško čitljivih slova  
imena relativno mladog pokojnika  
zašto mislim da su ga trebali raspeti živog  
zato što je bio dobar meko tijesto  
svjestan da takav ne može spasiti  
ni sebe ni svijet od debeloguzih  
diplomiranih čuvara logora violinista.

### PTICA RUGALICA

Budi tih  
govori tiho  
kriješti ušima  
u ovom gradu  
mora se šutjeti

brijači koji su  
davno ostali  
bez mušterija  
prekvalificirani su

u gradske  
rezače jezika

niti ne pokucaju  
na usta  
puna kupina  
između  
provalija  
naših dvaju  
jezika  
potekne  
crveno  
u maleni  
tanjur

čujem kažu  
da je samo  
svježe dobro  
za jelo  
onima koje  
gradska  
majka  
hrani poput  
povlaštenih  
robijaša.

## NEŽELJENE KĆERI

U maternici  
uzgojene  
neželjene  
kćeri  
začete vodenim  
bojicama  
nije moguće  
preodgojiti  
u blagu jesen

ni boju krvi  
na slici  
raspeća  
zaraženog



ambicioznim  
bakterijama  
iz njihovih  
usta

nije medicinski  
moguće  
izliječiti  
poznatim  
antibioticima

ni Munchovim  
krikom  
vosak  
u njihovim  
ušima  
urođena je mana

osakaćene  
prebjegle su  
u stvarnost  
iz viška sna

naoštrjenih  
prstiju  
ubadaju  
nimalo  
prisposobive  
plemenitim  
pčelama.

## KONTRA/REVOLUCIJE

Šamar koji smo  
dijelili popola  
kao sendvič  
solidarni poput  
bliske sirotinje

ne znajući  
da ćemo se  
pridružiti masovnim

uživateljima  
Alana Forda

genijalni strip  
bijel nevin kokain  
zavodi rajskim  
jezicima mliječnim zubima  
smijehom zime

nezapaženo puše  
kroz prozore  
otvorenih glava  
u njima grize slado  
led koji se cijedi

niz drvene noge  
prosjačeći na pločniku  
nakon s metcima  
prosanzanih kontra  
revolucija proljeća.

## OCEAN GALERIJINOG ŽELUCA

Jutarnje gladan  
riječni galeb  
sjurio se u vodu  
na mlazni pogon  
uzdigao se za tren  
tužnog kljuna

izvukao je kist  
koji je netko  
kriomice udavio  
sve se doimalo  
potpuno izmišljeno

poput alkosa  
čiji prsti drhte  
kao voda  
ništa više nije  
bitno ionako  
sve je pocijepano

sve može odletjeti  
na nebu njegova  
mekana duša više  
ne zamišlja da može  
žumanjkom na kistu  
oživjeti perje ptica  
bez vitamina otopljenih  
u oceanu galerijinog želudca.

## JEZIČNI DESANT

Dijagnosticirajući  
izvor glavobolje

neuspješno probavljenim  
hrvatskim feudalizmom

sinoć sam odjednom  
progutao aspirin  
veličine polumjeseca

prije sna počeo sam  
neočekivano silovito zavijati  
za suncem poput vuka

spavam valjda jesenski  
na biciklističkoj stazi  
prekrivenoj žutim lišćem

vješto me zaobilaziš  
biciklom poput plamene  
balerine benzinske crpke

ne sumnjam da pjevušiš  
dok okrećeš pedala

sve mora izgorjeti  
do prve pahulje snijega

kako bi se na poljima  
bez zaklona grizli do krvi

s neba upravo pristigli ljudi  
ornim jezicima novih ratova  
sjeckajući papirnate anđele.

## OVLAŠTENA OSOBA

Noću u posve mirnom  
toplom riječnom rukavcu  
brzinom kojom pristižu

između idiličnih žutih  
bijelih rozkastih lopoča  
peru nečiste duše novčanica

naivnom dodijeljen mi je posao  
da ih uhodim u vodi vatri zraku

na početku činilo mi se da  
nema ništa ljepšeg od pogleda  
na vješte prste perača u vodi  
na uzdignute suknje lijepih pralja

poslije ću saznati da viđeno  
u svega nekoliko sekundi  
može postati rukavac smrti

klica budućnosti koraka  
bez mulja pod nogama  
neki sve bliži nejasan tutanj

što nemilice vrši poput kombajna  
žito trezore sudnice sunčevu koru  
ženska prsa neomeđena plavilom neba.

## MALJEVIČ. FESTIVAL ŽELJEZARA

Vidjevši prvi put  
Maljevičeve kvadrate

šutio sam bijelo-crno  
poput njegovih kvadrata

sve do zrelijih godina  
u kojima spoznajem da Staljin  
nije volio njegov  
Svijet kao neobjektivnost

ni njegovu modernističku  
buržoasku prljavštinu zbog  
koje će mu suditi s kriminalcima

umro je dakako  
u bijedi relativno mlad

oni su nastavili piti votku  
suditi drugima uz kavijar  
samo zato što je bio uvjeren

da umjetnost ne treba nas  
otkad su zvijezde prvi put  
zasjale na nebu moje davne šutnje.

## JENDRIČKO. FESTIVAL VARTEKS

Dok sam kćeri  
poetskom igrom slučaja  
šivao osmijehe  
sašiveni su smrtni  
pokrovi šnajdericama  
posve prispodobivim  
društvenim ruševinama  
što govore o nečem istinitom

kažeš, odvrćajući me  
od moje aktualne poetike  
budi jedna od poluga promjena  
angažiran zataškavaj mimikom  
raslojavanja u društvenoj mašineriji  
neumoljiv s brzacima potoka  
prigušuj plamen ljudskog očajanja  
kako ne bi u njemu izgorio.

## PLOVILA OCA DOMOVINE

Racionalno formirana osoba  
ne mogu povjerovati večernjači

prolupao sam tog predvečerja  
od falsificiranih novčanica

kojima izrađuju brodove avione  
mogu slobodno birati

morske zračne linije putovanja  
u primamljive egzotične zemlje

iz ne tako davno izranjavanih  
ljudskih maštanja domovine

uveseljavajući svetu  
blagdansku noć treperenjem

veselih svjetala plovila od krupnih  
novčanica s likom oca domovine.

## SISAČKI SATIRIČNI STRŠLJEN

Anđeo  
čuvar  
gospodarice  
gradskih

Bergmanovih  
*Djevičanskih izvora*

žalcem  
budim  
mlade  
vitezove

s himničkim  
pokličem  
iz hiberniziranih  
bajki

kako bih pčele  
udomio  
u njezinoj  
fotelji  
da kake  
med.

## NEODJAVLJENI S FACEBOOKA

Dugo sam u virtualnoj karanteni  
s preko tri tisuće prijatelja

dalje pristižu preko bojnih polja  
sve više je onih koji pišu pjesme

zarekao sam se da neću više pisati  
dobro jutro još bolji dan laku noć

sve dok ispočetka ne pročitam 200  
svakodnevnih dosadnih koraka markize

koji su se točno u 5 preselili iz romana  
u sisački zapušteni centralni park koji

pretrčim u svega nekoliko minuta  
ispod tornja katedrale mjesečine vrana

iznad poljskih miševa krtica svi su tu  
nadomak rijeci osvijetljenoj dvostrukim zlatom

osim  
starijih  
vršnjaka  
mlađih  
puno  
mlađih

koje nitko nije odjavio s Facebooka  
oni su na brežuljku u grobovima s najboljim

majstorima slikanja na svili u prastarim kineskim  
dinastijama koje obnavljam u posljednjem dimu cigarete.

## POSljednji SLADOLEDI

Crveni jezici u kuglama  
posljednjih sladoleda  
ispadajući iz korneta  
samo bojom oponašaju krv

koju su mi ljetos  
na kupanju popili komarci  
ja nisam kopile  
uboda opakih obada u letu

krv sporo kiši prokisne  
žutu kopilad lopoča  
do kasno u jesen čuje se  
njihov vrisak iz plićaka:

mrzimo ovaj grad  
više nego tebe sebe  
nacrtane jezicima  
u kuglama sladoleda.

## POSTANAK POEZIJE

Vidim kako dlanom gladi jabuku  
dok ne zasjaji poput njezina lica  
tada skočim s trosjeda ugasim televizor  
Ameri su počeli raketirati crnim biberom  
ciljeve u pustinji bunkere rajčice ljude

Nezadovoljna moja žena ustaje odlazi  
do prozora kroz zavjese gleda nebo  
bez zvijezda kada se povremeno okrene  
vidi poznati prizor pušim mislim crno  
nehotice s crnim sa mnom postaje poezija.

## DVA AKVARELA

Srpanjska  
voda vrišti  
šutim dozrio  
u žutoj



boji lopoča  
kapljicama  
krvi  
od rilaca  
genetski  
modificiranih  
komaraca

blago  
okrznuvši  
mjestimice  
zamusan  
papir  
poput  
dječjeg lica  
dok objедуje  
limonadu  
meteor je  
usavršio  
slike

potezima  
mladića  
koji iza leđa  
usamljen  
pije iz boce  
crno vino  
tek ujutro  
mati će oprati  
divni  
akvarel  
na svilenoj  
košulji.

## KONSTANTA GRADA 'S'

A onda sam ugasio opušak cigarete  
Na tipki slova 'S' na mobitelu  
Koji sam potom bacio na pločnik  
I potplatom cipele ugasio tri požara  
Vrijeme bivše sadašnje tek naslućeno  
Koje se nazire u čađavim natrulim gredama

Kuće od vapnenca na leđima puža  
S kojim zajedno nosim doživotnu starost  
Koja postaje besmrtna kada ispužemo  
Ispod ograde u vrtne rane s nešto povrća  
Ostavljenog zečevima za zimske objede  
Za pamćenje na darežljivost njihovih bogova  
Čije su granate kopale umjesto motika  
Ne suviše daleko iza kuće na broju 66  
Na čijem pročelju zjapi nezakrpana rupa  
Kroz nju izlijeću ulijeću šišmiši ostavljajući  
Na rendgenskim snimcima otiske svih onih  
Koji su napustili grad 'S' ne ponijevši  
Sa sobom u kuferima grobove ratnika  
Sigurni da su oni doista sretni poput sljepića  
Pod zemljom poput živih grobova  
To je jedina konstanta nakon svih ratova  
Koku oni odlazeći ostavljaju kao misao  
Koku će odgonetavati pristigli ljudi iz svemira.

## ZALJUBLJENOST

Svakog novogodišnjeg jutra  
ogledalo otkrije novo uskrslo  
borilačko lice na njemu  
ne zastarijevaju crveni ožiljci  
divljih djevojaka koje nikada  
nisu upoznale puder u prahu  
ne dopuštajući mi da ostarim  
poput svojih vršnjakinja koje  
sanjanju u tekućem puderu  
krunice smrznutih kuglica majki  
prisjećajući se njihovih molitvi  
kojima će one na svojim jezicima  
pisati čistu poeziju pričešćivanja  
malih pastirica na livadama djeteline  
napokon su do ušiju zaljubljene u Isusa.

## PROSJAKINJIN APOLITIČNI PUTOPIS

S musavom djevojčicom u rukama  
umornog jezika od svagdanjeg

ponavljanja riječi sirove mantre  
netom što je uzaludno pozvonila  
i na mojim vratima silim se  
situaciju interpretirati apolitičnom

u loše odabranom tajmingu  
milost se ne ište od nagluhih ušiju  
stanara koji sve slabije čuju  
i aritmične otkucaje satova svojih  
srca koji povremeno mahnitaju

usitnjavajući vrijeme nerazumljive  
kazne oskudicom od koje starčadima  
ispadaju zubala nehotice dopišem  
zdravi zubi pasa utopljenih dekama  
s latinskim psovka izvana  
koje namjerno prevodim pogrešno

istekao ti je rok protjecanja krvi u  
žilama koje bi prije alarma u glavi  
da odsanjaju cijelo posljednje ljeto  
iza kojeg si postala punoljetna  
nabreklih dojki iz kojih kiši pjesništvo  
s katedri Odjela za kroatistiku

na kojem ne žele metaforu djevojčice  
ni u čijem nepouzdanom naručju  
pred kojom mi glava pada na neoprani  
crveni stol nakon isjeckanih iznutrica  
za današnji objed nakon svih implicitnih  
tortura virtuozne poetike bešćutnosti.

## PISANJE OPORUKE

Žene su ševe  
mrze male  
siromašne gradove

u njima se ševe  
sterilizirane  
strahom

ševo  
ne pjevajmo  
neprevedivim  
jezicima

u vodi nećemo  
dotaknuti  
više sfere narcisa

ševa  
klinki klinaca  
probodenih žila  
s iglama

kojima Brailleovim  
pismom  
nebu pišu  
oporuku.

## SISA(K) HRVATSKE

A kad se pred jutro uspijem  
Ispetljati iz mnoštva društvenih mreža  
U sobnom koordinatnom sustavu  
Ne sjajim poput lucidnih štakora  
Starosjedioca gradske kanalizacije  
U kojoj slučajni ostatci stranica  
Aleksandrijske knjižnice čuvaju  
Znanje o požarima aritmičnih srca  
Mladih pjesnikinja čiji je adrenalin metafora  
Ciklusa svjetlosti nepromjenjivog intenziteta  
Svih godišnjih doba mumificiranih faraona  
Septimija Severa Pavelića Tita Tuđmana  
Do novovjekih digitalnih princeza  
Pred njima Sisak se zavlači duboko u jezik  
Svoje uvježbane šutnje mlijekom sve sušnijih  
Sisa dojeći strašnu dogmu opljačkanim istinama  
Jezika koji se stide glasno reći gladni smo  
Ne opirući se veprovim zvucima alarma trbuha  
Prispodobivima onima policijskih vozila  
Raspamećenih vozila hitne pomoći koja ih  
Sigurnom migrantskom rutom odvoze

Na sada već posve poznate europske lokacije  
Cijeđenja krvi uz punu slobodu psećeg zavijanja.

## PJESNIK PRKOSI NA FACEBOOKU

Prije nego prestanem objavljivati  
pjesme već žigosan na Facebooku  
ukrast ću ploču sa svojim prijateljem  
iz neke učionice u zapuštenoj selendri

na kojoj ću kredom ispisane stihove  
izlagati na najprometnijem raskršću  
između žutog i crvenog na semaforu

odluku sam donio izuzetno promišljeno  
shvativši da svaka javna scena sve pohranjuje  
u trajno sjećanje pa bila mrska poput tv oglasa

iz marketinške literature naučio sam kako  
podmuklo informacije ulaze u svijest

znajući da se u automobilima psi voze  
gledajući radoznalo kroz zadnje staklo  
apsolutno ne marim za one za volanima

sumnjajući u njihove emotivne vrijednosti  
sjećanja obavezno pohranjujem u psećim srcima  
poetično ne čekajući da ih kiša obriše s ploče.

## VIOLINIST

Zarez će još jednim rezom  
nadražiti žice violine  
napetost u meni kojom ne priznajem  
koru stabla granicu tijela  
uspio sam utopistički  
izmaštati sjemenovod  
raspršiti u njemu jato riba  
neće se čuti njihov mrijest  
pjesnički motiv tiši od papira  
neće se vidjeti unutra ni upaljena

šibica u točki krvi moje  
najtamnije rečenice vezane poput  
marame na tvojoj glavi koja me  
neće više moći misliti eksplozijom.

Igor Petrić

## Igra riječi

Kad ti je dosadno i ne znaš drugačije

Svejedno!  
Bilo kako bilo,  
odlučio sam i to je to.  
Od danas,  
ma upravo od sad ću drugačije.  
Mnogima će se činiti isto,  
ali, vjerujte,  
ipak ću drugačije.  
Ovako više ne može,  
nikud ne vodi, ne ide.  
Sva ta slova nekako ista su  
i bez veze se po papiru premeću.  
Guraju jedna pored drugih,  
spajaju i rastavljaju bez reda i pravila,  
a to me posebno žvcira.  
Zato, bacit ću sve olovke,  
rastrgati tipke s tastature,  
i na kraju pojesti papir.  
Uzet ću čekić, razbit ekran  
i sve zidove između sobe i rijeke,  
između tebe i mene.  
Ako treba, uhvatit ću i oblake  
neka uvijek rade sjene.  
Kao što rekoh, od sad ću drugačije.  
Više neću koristiti slova,  
ni simbole, brojeve,  
poznate riječi i nazive.

Baš me briga za svijet  
i sve te umjetno stvorene bogove.  
Ja sam veći,  
ustvari velik upravo onoliko  
koliko želim biti,  
ja sam stvor pred kojim će se  
i najopakije zvijeri kriti.  
Baš zato ću drugačije.  
Baš zato ću...  
Svejedno, bilo kako bilo,  
odlučio sam i to je to,  
drugačije ću, a opet nekako isto.

### Kao da sutra neće biti

Prošlost se hrani i živi u ljudima  
koji ju ne mogu i ne žele zaboraviti,  
kao da ovo danas nije važno, nije ništa  
u usporedbi s onim što bilo je jučer.

Sadašnjost bez prošlosti i prošlost bez sadašnjosti?  
U kom smislu, s kojom namjerom  
i zašto takva konstatacija?

Muka mi je od takvih poluprobavljivih pitanja  
na koja nije moguće odgovoriti objektivno.  
Ono nešto za mene, nije i ne mora biti ono nešto za vas.  
Nije li budućnost lako predvidljiva i bez tih  
nepotrebnih naklapanja o prošlim vremenima  
i svježim sadašnjim događajima. Što će biti, bit će.

Nije li Zemlja bez Mjeseca,  
samo još jedna rotirajuća kugla bez satelita,  
čija bi, u tom i takvom slučaju,  
sudbina bila zapečaćena u hladnim raljama  
bespuća svemira.

Nije li jučer nakon večernjih vijesti  
meteorolog predvidio mogućnost padalina  
sa sunčanim razdobljima  
uz vjetar umjerenog do jakog intenziteta  
na obali, koji će se proširiti kopnom pred kraj dana.  
Ujutro...? Ujutro sve po starom. Opet isto i predvidljivo,



osim povjesničara koji će, baš poput predanih psa tragača,  
čepkati po arhivama ili će uz pomoć arheologa  
rovariti po zemlji u unaprijed pripremljenim rupama,  
tražeći kosti i zagubljene artefakte.

I što sad. Znam, znam... pomalo pretjerujem,  
ali nemojte mi zamjeriti. Morao sam ih spomenuti.  
Ljudi samo rade svoj posao, manje-više ga vole i zato,  
ostavite ih na miru, ništa ne pitajte,  
čak ih i ne gledajte ako ne želite.  
Pustite ih, samo pustite i proći će vas.

Na kraju, pitam se:

*Nije li još jučer bilo normalno jesti za stolom?  
Nije li život samo život, bez obzira na sve,  
i nećemo li svi jednako završiti u nekim rupama,  
nećemo li i sami artefakti postati?*

Pitam se svašta, iako znam kako će i sutra  
i prekosutra opet biti isto,  
još jedan običan novi dan

## Kao da sutra neće biti

Prošlost se hrani  
i živi u ljudima  
koji ju ne mogu  
i ne žele zaboraviti,  
kao da ovo danas nije važno,  
nije ništa u usporedbi s onim  
što bilo je jučer.

## Kao i obično

Kažem ne bojim se,  
dovoljno glasno i za one u posljednjem redu.  
Neka čuju,  
neka čuju svi, briga me.

Meni je dobro i u svemu tom uživam.  
Malo bolesno, priznajem, ali tako je.  
Svi računi odavno su plaćeni  
i sve mrvice pobrane sa stola.

Nikom ništa ne ostavljam,  
jer sve sam već dao  
i nemam ništa za dijeljenje.

Kao i obično, previše pričam,  
nesuvislo mrmljam sebi drage melodije  
i u svemu tom  
vidim neki smisao koji drugi ne vide.

Možda lažem,  
možda glumim neprimjetno  
jer drugo ne znam i ne zanima me.

Previše toga se nakupilo,  
previše proživjelo, a opet kao da sam na početku,  
prazan i čist od svega.

Upravo zato  
smišljam čudnovate scenarije,  
iako znam da se nikad neće odigrati  
i nije me briga, ništa mi nije,  
ovako dobro je i promjene su nebitne.

Ako želiš, pored mene stani  
iza onog starog trulog zida kritike,  
nježno otvori oči, probudi se,  
prihvati izazov i postani svoj,  
neotuđivi dio sebe.  
Mjesta još uvijek ima.  
Mjesta za sve one posebne,  
one drugačije.  
Čekam te!

## Kapital

Čovjek  
naslonjen na ogradu  
promatra djecu kako prolaze  
i u tišini gledaju rijeku.  
Čovjek naslonjen na ogradu  
pali cigaretu...  
Šuti.

Promatra djecu koja gledaju rijeku.  
Djeca prolaze u tišini.  
Jučer su iz tvornice otpustili radnike.  
Nekad je tvornica ispuštala otpadne vode u rijeku  
i ribe su plutale.  
Sad radnici plutaju.  
Nikom ne trebaju,  
ništa ne znaju o današnjem svijetu,  
samo smetaju.  
Djeca gledaju rijeku u tišini,  
gledaju radnike kako plutaju.  
Čovjek naslonjen na ogradu  
plače.  
Nitko ga ne vidi.  
Djeca šute,  
prolaze i gledaju u rijeku.

### Kazalište života

Pored nas  
vrijeme prolazi  
gotovo neprimjetno  
i čini se nemogućim,  
ali kao da smo pobijedili nepobjedive.

Usporavamo disanje.  
Otkucaje srca sveli smo na minimum.  
Strpljivo čekamo u dosadi  
svršetak svega ovoga.

Smisao postojanja  
odavno je izgubio značenje.

Prepušteni sebi  
zaranjamo duboko ispod dosega svjetlosti.  
Čekamo trenutak istine  
kad s kože bacit ćemo oklope  
prije povratka u gledalište.  
Zauzet ćemo najbolja mjesta  
jer pogled s njih širi je  
i vidi se jasnije.

## Kazna

Krik u tami,  
beskrajnoj i nedostižnoj  
nama smrtnicima,  
neobjašnjivo odjekuje,  
vapi za slobodom.

Krik u tami  
bjesni,  
želi van.  
Van iz tmine, smrada i prašine.  
Želi u more vječnog samopoštovanja.  
Želi, a želja se raspada,  
nestaje u vječnoj tami svemira.

Krik,  
koji ne prestaje.

## Klik-Klik (rasprodaja ljudskih sjećanja)

*Rasprodaja ljudskih sjećanja*  
naslovna tema za pamćenje  
novim,  
umjetno stvorenim generacijama  
humanoidnih kultura  
koje ne prepoznajem  
i ne prihvaćam kao dio kulturnog nasljeđa.  
Njihova svijest,  
ovisna o raznovrsnim stimulansima,  
neophodnim za održavanje prirodnog balansa  
preporučene razine dopamina,  
nije postojana.  
Kao i sve oko njih i ona je  
hibridna, izmišljena,  
velika poput reklamnog panoa  
za nova svemirska istraživanja u svijetu  
namjerno zaboravljenih mitova  
i izgubljenih legendi  
o crnim sjenama sumnje  
koje samo što nisu zakucale na vrata

koja vode do zaboravljenog zaborava.  
Vrata, iza kojih ostavljene,  
u blatu vlastite truleži,  
leže napuštene duše predaka,  
spremne za konačni obračun  
kako bi se pokušala zaustaviti  
ova besmislena rasprodaja  
ljudskih sjećanja.

## Krug

Ispod površine  
voda teče.  
Ispunjava pukotine.  
Dubi prolaze i rastapa stijene.  
Ma što poduzeli,  
ma koliko se trudili,  
duboko kopali,  
ona teče i teći će  
nesmetano  
dok ne odluči drugačije.  
Iznad,  
ljudi prolaze.  
Oni što ostaju  
popunjavaju praznine i tako u krug,  
prolaze dani, prolaze godine.  
Ponekad  
čini se kako hodati nikad prestati neće.  
Kraj je blizu.  
Ruke su im prečvrsto isprepletene.  
Kad prvi od njih posrne,  
svi za njim u nepovrat krenut će.  
Urušit će se svijet građen kroz generacije  
koje nekad davno pokušale su sve,  
ali nisu uspjele.  
Ispod površine  
voda i dalje teče.  
Ispunjava pukotine,  
dubi prolaze  
i rastapa stijene.  
Voda  
teče.

Stjepan Svedrović

## Pjesme

Pjesme I.

Zvon zvona

Zvon zvona  
Svenazočnog života  
U vodama vječnim  
Odjekuje

Tutnji tišina

Nastupa tren  
Nutrine uzavrele  
Darova bjeline  
Kraljevstva sna

A kad zvon umine  
Bude čovjeku mило  
I on zahvali  
Za svjetlost

Ratnika

Pojmiti blagost

Pojmiti blagost  
Iznikla ganuća

Česmu života  
Velebna sna

Oporosti svijeta  
Rijeku beskraj  
Svevišnju slutnju  
Božanski dah

Još uvijek Zemnik  
Iskatelj punine  
Nutrinom prožet  
Nadom ognjenom

Vihorom zanosa  
Ušutkuje sebe  
U milosnom trenu  
Nadahnuća

Plamsa voda  
Žari žar

Posve doučen

Posve doučen  
Dostojan blagosti  
Uznesenja

Neke više mudrosti  
Pradavne i znane  
Nadnaravne

U žeravici opreme  
Nade, vjere  
I ljubavi

Uklješten nutrinom  
Bez koprene  
Licem o lice

Vatre

Iz čahure čarne

Iz čahure žarne  
U stanište srca  
Neutaživog vrutka  
Života  
Tajnovito ganut  
Um slutio nije  
Sreću stradalnika  
Ni golemost daća

Obuzet slutnjom  
Želja davnih  
Otajstvo ljubavi  
Začu

Nutrine zov

Putem sudbe

Putem sudbe  
Začele se misli  
Prolom bivanja

Zemna draž uskipti  
S onu stranu misli  
Obilje zanosa

Blago raspiren  
Plamen uznesenja  
Na gozbu zove

Kroz vrline  
Do uznesenja  
Putem sudbine

Hodočasnika



Blistavom maštom

Blistavom maštom  
Spokoj i dragost  
Provijava

Blagoslovljena  
Kiša dobrote  
Čulnih naslada

Gluhi svod  
Čovjeku isijava  
Velebni plam

Stečena moć  
Iskupljenja  
Tren čudesan

Povratka nema

U danu od sna

U danu od sna  
Novonastali veslaju  
Imajući svijest  
O protoku  
Riječi obrednih

Žude proniknuti  
Pričin bivanja  
Čaroliju življenja  
Od iskona strah  
Moć divljenja

Ma kakva bila  
Nadzire snove  
Vazdan skida  
Koprene opsjena  
Zanata velebna

Romoni vječnost  
Galaksije se plode

Odveć je

Odveć je  
Čestica duha  
Brodarilo  
U snu

U ritmičkoj tišini  
Osmislilo  
Naše krilato  
Ja

Iz eterskog pehara  
Čuvar noći  
Stijeg zvjezdani  
Razvija

Čovjek ugleda  
Cjelovitost  
Skrivenu svrhu  
Etera

Huk ponora

Posve predano

Posve predano  
Kroz dveri srca  
Čovjek oslonjen  
O štap milosti

Samotnički  
Vere se  
U budnost  
Dublji san

Kroz šumor žita  
Nastoji pojmiti  
Oporost svijeta  
Svoje poslanje

A na trpezi  
Lom nebesa

U ognjici  
Život

Pritajen

U venama biljeg

U venama  
Biljeg

Na dlanu  
Velikog svijeta  
Čovjek biva  
Uzvišen

Na vrhu  
Bdi je

Propet

Pjesme II.

U zakazani dan

U zakazani dan  
Čovjek jezdi  
Punini

Snaži se  
Do trena  
Anđeoskog

Prigušenog uzdaha  
Bezbrižno miruje  
Providnost ispituje

Palucanje noći  
U sažganoj travi  
Praskozorja

U zakazani dan  
Milosni

Nazire se

Nazire se  
Prestanak oluje

Čovjek bdije  
Vjetar urla

Odložio je  
Sablje i odore

Uznosi ćutila  
Igrivo umijeće

Zatočenik svijeta  
Kojem ne pripada

Splavar  
Sunčev

U osami šatora

U osami šatora  
Okupljeni  
Oko vatre

Ljudi  
Dostojni riječi  
Slušaju

A čelovođa  
Prepušten  
Struji života

Propovijeda

Sve je dobro  
Rođeno iz zla

## Obzorje snova

Čovjek  
Obzorje snova  
Vjeran  
Svom snu

Prihvatio  
Oporost  
Zanosno  
Poslanje

Dostojno  
I odvažno  
Vida svoje  
Rane

Kalež trpnje  
U ponoru  
Vode duboke  
Sjajne

Milosnik  
Ne odustaje

## Dobra zrcala

Ljudi  
Dobra zrcala  
Odbacili torbe  
Sandale  
I umjetnost mača

Na stratištu  
Otajnu milost  
Teret smrtnosti  
Podnose

Tragom kometa  
Njihov život  
Ispreda  
Priču velebnu

Jedno poslije  
Pokoljenje  
Nad vratima  
Bezdana

Zraci svjetlosti

Blistava mašta

Blistava mašta  
Blistavija viđenja

Bljeskovi nadolaze  
I nestaju

Priviđenja bunovna  
Otajni dom

U kasna stoljeća  
Mjesec srebreni

Posvudašnja svjetlost  
I sveopći sjaj

Beskrajna  
Nevidljiva strepnja

Zanosa

Zamamno plove

Zamamno plove  
Stazama ljudskim  
Bijela ushita  
Slučajnici

Opojno dišu  
Neodoljivo salijeću  
Hramove ziđu  
Svoju posvudnost

Žudnje rude  
Uskrisivo  
Nade ognjene  
Bude

Bijela ushita  
Stazama ljudskim  
Zamamno plove  
Slučajnici

Plamsaju plam

U svom bdijenju

U svom bdijenju  
Čudesnim nadahnućem  
Čovjek ptica  
Anđeoskog lica  
Tisuću ganuća  
Oživljava

Prenuo se  
U hladu trijema  
Prelama zraku  
Proključale sudbe  
Usudnog vrutka  
Grijeha

Prisućem smrti  
Dubinu rije  
Pradavnu tajnu  
Ukletu silu  
Progoni  
Svoj okov krut

Lomi

Zrenju je kraj

Zrenju je kraj  
Spašena duhovnost  
Nutrinu bjeline

Razotkriva  
Žrvanj

Rominja vječnost

Čudna toplina  
Zrnce ludosti  
Odvažnost  
Korijen ljudskosti  
Osmišljava

Žrvanj  
Razotkriva  
Nutrinu tajne  
Spašenu duhovnost  
Zrenju je kraj

Utjelovljenje

Oživjela vedrina

Oživjela vedrina  
Probuđene nade bdiju  
Djetinjstvo se probudilo

Noć  
Ukras dana  
Trepće zanosno

Priča priču  
O uznesenju  
Priču zanosnu

Jer providnost  
Tako želi  
Čežnja je uslišana

U ponoru sebe  
Proključale misli  
Mora purpurnog

Koji vjeruju  
Znaju



Matko Meštrović

## U zagrljaju

### OKRETAJ

Hoću blagonaklono pozdraviti večer  
što ispraća dan  
i kroz noć prospavati  
njegovu nedokončanu priču  
spremajući se jutarnjem raspletu  
upriličiti dobrodošlicu

Bitno je s osmijehom krenuti  
u novi  
Zemljin okretaj

### KOMU VJEROVATI

Izvuci zalihe spokojsva  
iz dubine zemlje  
njeno je strpljenje neiscrpno  
voljkost njena  
da ti iziđe ususret  
nikad neće zatajiti  
smogneš li snage  
povjerovati  
koliko je vjerodostojna

A kom ćeš vjerovati  
ako ne njoj  
šutljivoj poput gline

## BEZ POJAŠNJENJA

Objasni mi  
kako se križaju  
nadilaze i mimoilaze  
razdvajaju i zaobilaze  
i razdvojeno uzajamno zbivaju  
san i zbilja  
što jedno drugom prethodi  
što ih dovodi a što odvodi  
u neku ili pak nikakvu  
vezu  
što prije a što poslije  
što ikad a što nikad  
od njih biva  
tko tu spava  
a tko bdije  
to je ono što meni  
jasno nije

## STRAH OD ŠIRINE

Mučno je kad sâm sebi pobjegneš  
i zaboraviš gdje se možeš naći  
pod stolom nisi  
ni na vrhu jele  
je li te gavran pojeo ili koza obrstila  
možda si u mrvici kruha koja je  
neprimjetno pala na pod  
kod doručka  
pa nećeš ju valjda  
nesmotren  
zgaziti  
progonjen strahom od širine

## KAMO

Nemam što čekati  
još malo pa će mjesec zaći  
za oblak  
gust i tmast

tada će možda biti jasno  
pitanje  
ako ne i odgovor  
a ne znam do čega mi je više stalo  
najradije bih da mogu bez njih  
stići tamo  
kamo nisam krenuo

### JE LI TAKO?

Sva otkrića i spoznaje  
o svemiru  
zadobivene su izračunom  
mašta ga je pobuđivala  
i oslanjala se na njega  
za izvedbu i provjeru  
smionih zamisli

S ljudima među ljudima  
nije tako  
postupak se mahom  
temelji na vjeri  
da je čovjek kao čovjek  
sâm sebi istinit

### ONAJ

Nečije lice želim poljubiti  
bilo čije  
zagrliti  
da se prepoznam u njemu  
kao sebi sličan a različit od sebe  
onaj koji nas sve čini ljudima  
bez narudžbe milodara ili milosti  
za neko dobro ili zlo  
što nas opsjedaju  
unizuju  
ili lažno uzdižu  
do razina nedostojnih  
plemenite životinje

## KRIŽ

Blago onom tko nosi svoj križ  
taj zna što je to što ga tišti  
može ga sebi još jače privinuti  
i prišapnuti  
patim s tobom zbog tebe

Što ako svoj križ ne prigrliš  
svoj bol ne priznaš svojim  
odmičeš se od njega  
tvoje rame tvoja leđa tvoje kosti  
tvoj hod  
odriču se tebe  
a ni sâm ne znaš  
čiji si

## NI DANAS NI SUTRA

Lebdiš a ne znaš što si  
zrno prašine pelud ili prah  
s ptičjeg krila  
zrak kojim lutaš  
struja koja te nosi  
poigravaju se s tobom  
akrobacije što ih izvodiš  
njihova su priča  
koju pripisuješ  
sebi  
a znaš da nisi ništa  
i da ništa od tebe  
samo po tebi  
neće biti  
ni danas ni sutra

## MIROVNI UVJET

Kako uvažiti drugog  
reći mu što ne želi čuti  
i sebe osposobiti za razumijevanje  
njegova otklona

ne biti povrijeđen njegovom sljepoćom  
da sâm sebe prepozna  
kao vlastitog neprijatelja  
i ostati mu prijatelj  
pošten i ravnopravan

## PRAZNINA

Ne postoji praznina  
ona se sama sobom ispunja  
i sama sebe obznanjuje

Nema meni ičeg drugog  
na mom mjestu  
ono je prazno a ne ja

## ODGOVOR

Nisam davno pohodio šumu  
pitam ju  
nedostajem li ti?

Dok ju ne posjetim  
neću znati odgovor

## BEZ OPISA

Nisam kadar ni za uzdu  
konja voditi  
a kamoli uzjahati  
i odlutati s njim u nepoznato

Pustolov sam uzaludni svoje duše  
njenu tamnu stazu ne bih znao  
ni bijelim vapnom opisati

## GDJE SU NESTALI

Pogledaj dom svoj anđele  
tko je kad i kom uputio  
taj nježni zov?

Negdašnje jasne slike  
i zvonke glasove  
moje je sjećanje zametnulo  
sad ih uzaludno dozivam

Kamo su se povukli  
jesu li posve i za svagda  
nestali?

Ta ja sam još tu  
njihov anđeo  
a oni moj

## PRISNI PRIJATELJ

Hrapave površine svijeta  
njegovi sjajevi  
i odsjaji njegovih neistina  
tjeraju me u nepostojeći zaklon  
moje naivnosti  
koju dnevno priskrbljujem  
naporom življenja

U kutku nemušte zbilje  
bdijem šćućuren  
u strahu od vlastite sjene  
koja negdje daleko  
s glavom blizu  
s nogama u zraku  
pada naopako

Čudim se kako to opstojim  
a da ne zalutam putem  
zaborav me drži pod ruku  
kao prisni prijatelj

## ZA ZDRAVLJE DUŠE

Da pridobiješ nečiju dobru volju  
ponekad moraš odrezati komad mesa  
sa svog živog tijela  
taj ti ulog vjerojatno neće biti  
otplaćen  
s tim nemoj niti računati  
pregori ga  
za zdravlje svoje duše

Nju nikada  
ni na sitno ni na krupno  
nemoj komadati

## U ZAGRLJAJU

Pod plitkim pokrovom  
gubilište progovorilo  
pobijene glave proklijale  
raspadnuta tijela rascvjetala  
stopila se u zemljanu tvorevinu  
a kosti složile prirodni artefakt  
vremena i smrti  
u zagrljaju s istinom

## NIJE PO BOŽJEM

Krivudavo hodamo  
cilj je zaboravljen  
ostao negdje u smeću povijesti  
prijeverna svijest kraljica je svijeta  
silom smo postali njeni podanici

Žrtve su bile uzaludne  
porobili smo sami sebe  
i sve pored nas  
sveto i sramno ne razaznaju se više  
vijore se posvuda zastave propasti  
i nitko ne vidi da je kraj

Oči su moje sljepije od tvojih  
uši su tvoje gluše od mojih  
što mogu dati  
nikom ne dam  
što smijem ne znati  
ni sâm ne znam  
ubiti odavno nije grijeh  
svi smo mi postali jedno  
a nitko od nas  
bogomdan

## KOLO

Procjene ocjene opsjene  
igraju vrzino kolo  
koja koju vodi  
koja koju izvodi  
koja iz koje ishodi  
to ni sâm bog ne zna

Jučer je izgledalo  
da je danas  
danas da je bilo jučer  
a sutra među njima  
da nikad neće biti  
i kao da se jedna s drugom  
ne drže za ruku

Opsjene procjene ocjene  
bivaju jedna za drugu  
ni korak lijevo  
ni korak desno  
ni bijelo ni crno  
ni crveno

## PRIGODA

Nepogode su prirodna pojava  
dobrodošle da provjeriš  
tko si i što si  
je li ti srce na mjestu  
i kamo ti je odlutao um



Fabijan Lovrić  
Pjesme o nečemu

Cvjetnica

Uberi pregršt ljubičica  
ili ljeskovu macu, grančicu mira  
od neke masline kraj puta,  
zatvori misli,  
neka samo ljubav luta.

Pokaži svoje svježe lice  
ili grančicu digni do srca,  
budi golub što mir donosi  
ljudima blažena srca.

I nekim drugim milostiv budi,  
neka te pamte ljudi  
kako im raznježi srca;  
svima prijatelj budi.

Prijatelj svima živima budi  
i ti postani onaj cvijet  
pa ćeš živjeti na radost ljudi;  
služiti Bogu i biti svet.

Knin, 14. travnja 2019.

## Pjesma kada nisam znao

Pitalo za Uskrs jaje:  
*Tko po svijetu koke daje?*  
*Da li i njih s plavog svoda*  
*na svijet nosi vrijedna roda?*

Nisam znao što mu reći.  
Reći ću kad budem veći,  
a sada je sve moguće,  
čak i rode vole kuće.

Na dimnjaku, dosta često,  
roda nađe zgodno mjesto.  
Čudo nije, vidi zeca,  
s dimnjaka plaču djeca,

što ne bi i koka neka?  
Postelja u gnijezdu meka  
i još ima pitke vode  
što donesu djeci rode.

Na to reče mali Miša:  
*Volim rode od slatkiša,*  
*a djecu nek' mama rađa,*  
*djeca su od svega slađa.*

Tek ovo je prava čarka.  
Što je zbilja, a što varka?  
Sve donose one rode  
što odlete preko vode.

U dalekom nekom svijetu  
nađu smisla, pa djetetu  
iznenada nađu tatu;  
ja još živim na dimnjaku.

Sudbina i koku čini.  
Rode rade u tišini.  
I možda ih s plavog svoda  
na svijet spušta neka roda?

Knin, 17. travnja 2019.

## Pjesma naopaka

Živio sam dugo, dugo,  
al' ne mari, al' ne mari,  
i vidio mnogo stvari,  
al' ne mari, al' ne mari.

Naopako sve je bilo:  
jaje jedno snijelo koku,  
jedan čovjek nosi glavu  
na šesiru crnooku.

Česma pije vodu bistru,  
potok teče brdu, šumi,  
trava pase sivu kravu,  
sve nas redom izbezumi.

Vidio sam jednog konja  
gdje galopom jaše gazdu,  
a gazda je sav u znoju  
jer sad mora trčat' vazda.

Vidio sam šaren-pticu  
gdje od kljuna ima frulu,  
a u šumi jedno stablo:  
dugom granom kljuje žunu.

Sve što vidim naopako,  
u vrtu se sadi cvijeće,  
razno sjeme tako rodi  
da izraste u drveće.

Zato neću da sam vičan  
poslu kad je naopako,  
uzet ću pod glavu jastuk  
i živjeti, kako-tako.

Knin, 16. svibnja 2019.

## Pjesma o pitanjima životinja

Pitao sam  
jednu kravu:  
zašto voli  
rosnu travu,  
a krava u čudu  
k'o da gleda ludu.

Pitao sam  
jednog konja:  
zašto voli  
zvona,  
ali konj u čudu  
k'o da vidi ludu.

Pitao sam  
jednu svinju,  
zašto voli  
blatnu škrinju,  
ali svinja sva u čudu  
k'o da gleda ludu.

Pitao sam  
jednu koku:  
što je zrno  
njenom oku:  
a koka u čudu  
k'o da vidi ludu.

Sve domaće  
i sve divlje  
pitao sam  
strasno, življe,  
a oni su svi u čudu.  
K'o da vide neku ludu.

Pošao sam  
svojim poslom.  
Svakom dao  
što mu treba.  
Gledali su mene čudno  
k'o da vide zvijezdu neba.

Knin, 17. travnja 2019.

## Pjesma o biču

Uvijek je bilo stoke  
samo je falio bič,  
a došao je iznenada  
i spustio se na leđa,  
na nemoćne i potlačene,  
duh u njima vrijeđa.  
Bič božji, rekoše moćnici  
i dadoše mu imena sveta,  
a bič se priklonio moćnicima  
i po leđima siromašnih šeta.

Bič voli krv i kožu  
i sâm je tomu vičan,  
voli fijuke vjetra  
i u pjesmi je sličan  
najljućoj otrovnici,  
ali u dobroj ruci  
bič je u strogom miru  
i često zaboravljen  
u ljutnji i nemiru.

Ima bičeva obijesti,  
samo planu i siknu,  
onda se neka leđa  
njegovoj koži sviknu  
i ne osjećaju bol,  
samo se nemilo grče.

Voda bičeve voli  
i po slapovima trče,  
a to je nešto drugo,  
romantika i ljepota,  
dok bič ne podivlja  
i oko nevinog se smota.

A nekad, bič je lijek,  
nerazum od čovjeka goni,  
od njega glupost bježi  
k'o podivljali konji  
i samo sikće i rže,  
a pamet dolazi brže  
na opustjelu dušu.

Tko zna što bi bilo  
biča da nije,  
čime bi gonili stoku?  
Razbježi se blagom goniču:  
neka biča na oku  
jer treba goniti stoku.

Knin, 21. travnja 2019.

### Pjesma o biku

Negdje u Zagori, oko Drniša,  
živio bik, zvali ga Miša,  
moćan i velik, za koride,  
samo je trebalo da ga vide.

Masa mu bila od jedne tone,  
mišić i kosti, dabome,  
još je imao takav vrat;  
u jaram nije mogao stat'.

Jednoga dana tog dičnog bika  
vidio mesar iz Osojnika  
i odmah se osovio na noge;  
od ovog mogu bržole mnoge.

Bik nije znao što je na stvari  
i da mu mesar radi o glavi,  
otišao bi na kraj svijeta  
staračke dane da išeta.

Mesar je gledao krvavog oka  
na ovog bika s visoka,  
odluči tako veliki kulaš  
kako će spremi sočan gulaš.

Vezaše bika, uz stablo, tik;  
zadnji put riknu moćan bik  
i pustiše krv neka isteče  
dok mu na oči padaše večer.

Tako završi moćan bik Miša,  
negdje u Zagori, kraj Drniša,

a još i danas na koridi  
takvog bika nitko da vidi.

Knin, 10. ožujka 2019.

### Pjesma o bilo čemu

Pjesmu možeš napisati o bilo čemu,  
ali mora imati smisao pjesničkog djela,  
treba nositi poruku jasnu,  
inače, kao da se pjevati nije htjela.

Pjevati ju može samo onaj  
koji ima smisla i volje,  
inače pjesmi bi bilo bolje  
da je bačena na neko pusto polje.

Bačena kao biblijsko zrno  
na plodnu zemlju ili kamen,  
pjesma često oplodi prostor,  
pjesniku bude vječiti znamen.

I kao plamen, nešto gori  
svjedočeći o svom tvorcu,  
a on je stvarao samoga sebe  
sličeci magičaru, trbuhozborcu.

Jeste pjesnik takvo čuđenje,  
misli mu dolaze kao rijeka,  
u mucu živi onaj što rađa  
i oplakuje ga daleka jeka.

Knin, 30. travnja 2019.

### Pjesma o Bilušića buku

Stisnuta između dviju stijena  
rijeka se buni, pjeni i buči,  
serpentinom se sije do vode njene  
i od sreće ti zasnijetle zjene.

Prizor je jasan, glasan i huk,  
jedinstven slap je Bilušića buk,  
lijepa je Krka, nacionalni park,  
a Bilušića buk prvi korak.

Ledena voda i nas krijepi,  
pjena nas umiva; tako smo lijepi,  
sretni budimo uz mlinica huk  
koji pokreće voda, Bilušića buk.

Ako se čovjek odluči doći,  
sigurno neće doma poći  
da mu uz rijeku bar jedan dan  
ne bude smiren i radostan.

Knin, 1. ožujka 2019.

### Pjesma o cvijetu

Ljubičast, grmolik,  
tu pored staze živi.  
Nevino protječe rijeka  
i sama mu se divi.

Izabrao je boju  
te mu se prolaznik divi,  
lagano šeće uz rijeku  
i lagano živi.

A bube uporno lete  
na ljubičaste lati,  
čudno, dosta čudno  
um običan da shvati.

Jer on mirisa nema,  
ima druge čari,  
zanesen u ljubičastu boju  
i za drugim ne mari.

Kako zanimljiv život  
živi običan cvijet  
i koliko običan  
da bi ga shvatio svijet?



Ali njemu je svejedno,  
samo bubama nije.  
Evo, dolijeće leptir,  
žedno sokove pije.

Pjesnik je sličan  
ovom raskošnom cvijetu,  
sasvim usamljen živi  
dok je na ovom svijetu.

Knin, 17. travnja 2019.

### Pjesma o cvrčku

Cvrčao, svirao cvrčak  
po cijele dane i noći,  
čitavo ljeto  
kad, eto,  
negdje s najviših grana  
jesenji zaplesa tvist,  
požutjeli list s platana.

A onda osjeti cvrčak  
ledeni vjetar u rebra  
i zamisli se nad sobom:  
zima će, drvo mu treba  
za toplu peć u kući  
i vidje povorku mrava  
gdje tešku gredu vuku:  
huknu u ruke: *E, ovo mi se ne da.*

U dugu zimsku noć  
dok mraz je šarao stakla,  
grijali su se mravi,  
toplina iz peći ih dotakla,  
a cvrčak, sav u jadu,  
drhtao je od zime  
i proklinjao violinu  
što ga je strunama primakla.

*Bar ovo ljeto, reče*  
cvrčak sebi u bradu,

*nek' sve ide do vraga,  
posvetit ću se radu.*

Ali kad dođe ljeto  
cvrčak poželi zvuke  
i stara violina  
zaposlila mu ruke,  
a kad dođe zima  
kune se dobri cvrčak:  
*Spremit ću sebi drva  
i zimu čekati bez muke.*

Knin, 14. ožujka 2019.

### Pjesma o čežnji

U zvijezdu da se pretvorim.  
Budem slavni kapetan Orebića.  
Krila šiknu iz mog bića  
i komu sve to progovorim?

U meni trune pradavna jabuka  
i odavno se nastanio Dante,  
čemu bi služila sva ova buka,  
ako me po tome pamte?

Krila imati leptira,  
biti zid seoske crkve  
i naći malo mira  
kad sunce prividom crkne.

U noći, tko smo i što smo?  
Tek strahovi na cesti.  
Upoznajemo se, pružamo ruke: to smo,  
a straha nismo svjesni.

Čije ćemo prihvatiti ruke?  
Možda su ledene, ruke smrti,  
a svi bi mirne luke  
i život običan, škrti.

Bog ipak postoji  
tu dvojbe, jasno, nema,

obratimo se dok smo još svoji;  
u svijetu što nam se sprema.

Jer kraj je svakomu isti  
i svatko bira svoj način,  
netko je spaljen na pisti,  
a netko zemlji začín.

Zato ne urlaj, pokoran budi svemu.  
I najslađemu voću.  
Kasno je znati čemu,  
vrijeme uzme slatkoću.

Knin, 20. ožujka 2019.

### Pjesma o deblu

Velika rijeka, dok obale ljubi,  
pronosi drvlje, kotrlja kamenje,  
kao da neka snaga od iskona  
po koritu riječnom kotrlja i mene.

Jedino su deblo duge kose vrbe  
zaplele čvrsto, pa nigdje ne plovi,  
osuđeno tako na napore vječne,  
deblo čas potone, na zraku se bori.

Kao čovjek neki, bezizlaznih nada,  
umire, al' život ne napušta lako,  
dok se bori, živi i nada se nečem  
govoreći kako nikom nije lako.

Orašje, 10. svibnja 2019.

Ilija Jakovljević

Pamćenje (Google novela)

*Alois, wir werden dich nie vergessen!*  
(*Alois, nikada te ne ćemo zaboraviti!* – grafit na kući u Tübingenu gdje je živio Alois Alzheimer)

*Kozice na dalmatinski*, otipkao je Pierre Montand na zaslonu svojega pametnog telefona. Google prevoditelj pokazao mu je prijevod *smallpox on Dalmatian*. Francuski prijevod nije više niti pokušavao tražiti, u dva dana putovanja po jadranskoj obali Pierre se uvjerio da s engleskoga na hrvatski Google još nekako prevodi, ali francuski je sve više postajao egzotičan jezik koji ne samo da nitko osim Francuza više ne govori već ga čak i Google prevoditelj zapostavlja. Prijevodi su s francuskoga bili posve beznadni, ali i s engleskoga ponekad nisu bili ništa bolji: *smallpox* mu se učinilo kao malo vjerojatan prijevod za ime jela koje bi se našlo na meniju, čak i u zabitu selu uz Jadransku magistralu na hrvatskoj obali. Pokušao je sa sljedećim jelom: za *Lignje s leda* prijevod je bio *squid with ice*, a Pierre, iako je volio iskušavati nove specijalitete, nije mogao vjerovati da bi netko posluživao nešto poput sladoleda od lignji, čak ni na vruć lipanjski dan poput ovoga. Kada je za *Razni prilozi* dobio prijevod *various adverbs*, odustao je od Google prevoditelja i konobaru pokazao da želi jesti ono što je vidio posluženo na susjednome stolu, pljeskavicu s pomfritom i ajvarom.

Jelo je bilo prilično neukusno. Pomislio je kako je žalosno što se pošast posluživanja hamburgera proširila i u nekoć gastronomski originalnim dijelovima Europe poput Balkana. Obeshrabren menijima pariških bistroa u kojima su hamburgeri s pecivom od cikla, camembertom i tartufima sve više zamjenjivali tradicionalne francuske specijalitete poput konfita od patke i gratinirane juhe od luka, mislio je kako će na svojem kratkom putovanju Hrvatskom imati prilike kušati zanimljive domaće poslastice. Pa ipak, sladoled od lignji zvučao je preegzotično čak i za njega, a hamburger poslužen s nekim turskim umakom imao je okus kao jela koja su posluživali

u studentskoj menzi École Polytechnique kada je ondje po prvi put došao na studij, prije više od četvrt stoljeća. Ni vino, koje mu je konobar donio u karafu, nije bilo ništa bolje: imalo je okus kao da je netko ulio malo etanola u Traubisodu. Od deserta je odustao: vjerojatnost da će u tome restoranu dobiti neku jestivu slasticu činila se infinitezimalno malenom.

Nakon ručka, sjeo je u svoj Renault Koleos s pogonom na četiri kotača i krenuo prema Zagrebu. S ostalim sudionicima svoje male pustolovine morao se sastati te večeri u restoranu *Lucullus*; nadao se da će ondje ipak malo bolje jesti.

\*\*\*

Nenad Pelejević nije već deset godina bio u Hrvatskoj. Sada, kada je postao zamjenik šefa odjela, nakon karijere koju je proveo kao inženjer u Boeingovoj tvornici u Seattleu, radovao se što si može priuštiti dva tjedna godišnjega odmora u zemlji u kojoj je rođen. Radovao se i što će bolje upoznati svoga brata s kojim se nije osobito često viđao otkako je u vrijeme Domovinskoga rata emigrirao u Ameriku. Zamisao da zajedno pođu na pustolovno putovanje preko cijele Hrvatske bila je njegova, a Andrej se lako složio, samo je inzistirao na tome da putuju na konjima. Andreju je jahanje bilo hobi još otkako su bili djeca, neko se vrijeme i natjecao u preskakivanju prepona, a otkada je postao redoviti profesor, mogao si je priuštiti i držati vlastitoga konja u jednoj štali u predgrađu Zagreba. Nenad, koji na konja nikada u životu nije sjeo, nije htio popustiti bratovu nagovaranju i uvjeravanjima kako je jahanje bezopasno i kako će za njega iznajmiti najmirnijega i najpouzdanijeg konja u Hrvatskoj. Dogovorili su se da će Andrej sa svojim francuskim prijateljem i kolegom jahati, dok će Nenad na put poći na biciklu, po mogućnosti električnom.

U Zagrebu je odsjeo u stanu svojih i Andrejevih roditelja koji je trenutno bio prazan. Mama i tata bili su na moru, u njihovoj vikendici u Premanturi, konačnomu cilju njihova zajedničkoga putovanja. Svaki put kada bi ušao u taj stan, a to se događalo svakih četiri ili pet godina, Nenad bi se iznova iznenadio koliko je odisao staračkim siromaštvom: sivosmeđi socijalistički namještaj iz šezdesetih godina prošloga stoljeća, mračne i nefunkcionalne sobe, masne tapete. Na ormaru u dnevnome boravku vidio je maketu gondole koju mu je tata donio iz Venecije prije više od pedeset godina. Plastična lađa, sa zlatno obojanom kupolom ispod koje je stajala plišana balerina. Nenad ju je skinuo s ormara i navio malim vijkom na krmi, a balerina je zaplesala na metalni zvuk Boccherinijeva *Menueta*. Nevjerojatno je da još uvijek radi! Zatim je pošao u kupaonicu. Ondje kao da se ništa nije promijenilo još otkako se on bio odselio, na policama nad kadom čak su još, ispod mjesta za spužve, pisala imena svih koji su u stanu živjeli prije trideset i pet godina: mama, tata, Nenad i Andrej. U Americi

je bilo nezamislivo živjeti na taj način, ni crnci i Meksikanci u radničkim predgrađima Seattlea nisu imali stanove bez televizora s velikim i ravnim ekranom, bez klime i bežičnoga interneta. Pitao se zašto im Andrej ne pomogne malo urediti i modernizirati stan, ni on ni roditelji nisu bili siromašni. No onda se sjetio kako mama i tata nikada ne bi pristali na pomoć sinova i da, zapravo, nisu željeli promjene u stanu u kojemu su živjeli već pola stoljeća. Mami je mnogo značilo da sve ostane točno onako kako je bilo kada je ondje živjela cijela obitelj.

Na sreću, još u zračnoj luci kupio je za svoj MacBook USB priključak koji mu je davao pristup bežičnomu internetu najveće brzine, pa je sada mogao obaviti posljednje pripreme prije puta. Pažljivo se informirao o uvjetima za bicikliste u Hrvatskoj, o održavanju biciklističkih staza i o signalizaciji na njima, o sigurnosnim propisima i pravilima, a prije polaska iz Amerike kupio je i posebno putno osiguranje za slučaj da na trekingu doživi nezgodu. Ponio je sa sobom zalihu lijekova za regulaciju razine kolesterola jer, iako se trudio živjeti zdravo, svako jutro trčao barem pet-šest kilometara i hranio se samo prirodnim namirnicama s malo masti i bjelanjčevina, jako se bojao za svoje zdravlje. Sa svojih pedeset i osam godina nije se smio igrati s izgledima za infarkt. Djed Mate i jedan od stričeva imali su *anginu pectoris*, a to je bolest za koju dokazano postoji genetska sklonost. Analiza DNK-a koju je u Seattleu naručio od jedne tvrtke specijalizirane za genetiku populacija pokazala je da ima 35 % vjerojatnosti umrijeti od kardiovaskularne bolesti. Nenad je svakako želio iskoristiti svojih 65 % šanse umrijeti od nečega drugoga.

Zatim je izguglao *iznajmljivanje bicikala u Zagrebu* i dobio nekoliko adresa firmi koje su se time bavile, no na njihovim je stranicama otkrio da ni jedna nije dopuštala izbor modela bicikla. Sve su iznajmljivale obične *mountain bikeove* ili, u najboljem slučaju, električne bicikle bez naznake modela i proizvođača. Balkanska neposlovnost, pomislio je i zaključio kako mu je možda bolje kupiti bicikl i poslije ga prodati ili ga sa sobom vratiti u Seattle. Google je na pitanje *Koji je najbolji električni bicikl?* pokazao da trenutno najnahvaljeniji model na tržištu proizvodi jedna hrvatska tvrtka u Svetoj Nedelji. Iako je koštao gotovo kao mali gradski automobil, Nenadu nije bilo krivo uložiti mnogo novca u proizvod na kojemu će mu zavidjeti svi njegovi susjedi. Model *Speedster* bio je električni bicikl lagan samo petnaest kilograma, autonomije kretanja stotinjak kilometara, s brzopunećim akumulatorom i naprednim sustavom koji je regulirao rad elektromotora mjerenjem vozačeva pulsa: vozač je nosio narukvicu koja mu je mjerila puls i *bluetooth* vezom slala podatke računalu koje je bilo povezano s elektromotorom. Što bi se biciklist više naprezao, motor je dodavao više snage i tako olakšavao pedaliranje. Kada bi se vozačev puls spustio, pedaliranje je postajalo teže, no tako se štedjela baterija. Model je imao i terenske sposobnosti, zahvaljujući debelim gumama i dobrim amortizerima.

Nenad je bio toliko oduševljen *Speedsterom* da ga je odlučio kupiti. Autom koji je iznajmio u zračnoj luci odvezao se do trgovine sportskim biciklima za koju je našao da prodaje taj model, bez mnogo oklijevanja platio njegovu astronomsku cijenu kreditnom karticom i odvezao se na probnu vožnju. Odlučio je napraviti nekoliko krugova oko Jaranskoga jezera ne bi li provjerio u kakvoj je kondiciji: znao je da će biti najstariji sudionik trekinga Hrvatskom, jedino će on od sve trojice morati propuтовati zemlju pokretan vlastitom snagom (iako uz pomoć elektromotora), dok će drugu dvojicu nositi konji. Pomalo se pribojavao da upravo on ne bude onaj član tima koji neprekidno zanovijeta kako mu je preteško i prenaporno. On i Andrej uvijek su se i u svemu natjecali, ne bi mu lako palo da sada mora priznati kako je njegov mlađi brat u mnogo boljoj formi za podnošenje fizičkih napora.

Sve što je na Googleu pronašao o *Speedsteru* bilo je istina: nevjerojatnom lakoćom savladavao je strmine, imao je ugrađen ekran sa satelitskom navigacijom, brzinomjerom, tempomatom i još mnogo nepotrebnih dodataka, a mjerenje pulsa narukvicom omogućavalo mu je pedalirati uvijek istim, minimalnim naporom.

Pokusna je vožnja tekla sjajno, na vrućemu lipanjskom suncu Nenad se ni nakon pet kilometara nije oznojio. Kaciga od specijalnoga materijala koju je kupio zajedno s biciklom imala je ugrađen sustav hlađenja i provjetravanja, s njom se nije morao bojati da će dobiti toplotni udar. Međutim, onda se dogodilo nešto zbog čega je svoju prvu vožnju *Speedsterom* poslije pamtio sa stidom i nelagodom, zgoda zbog koje je zauvijek prestao koristiti biciklističku narukvicu za mjerenje pulsa i regulaciju rada elektromotora: iza zavoja biciklističke staze, upravo u ravnini s tribinama veslačkoga kluba, našao se iza skupine triju biciklistica, djevojaka od dvadesetak godina koje su, zbog velike vrućine, odlučile toga dana pedalirati odjevene samo u vrlo kratke hlaćice i vlažne, uz tijelo pripijene majice. Našavši se odjednom iza njih, Nenad nije mogao svrnuti pogled sa sjedala njihovih bicikla i svega što je s njima ritmički dolazilo u dodir, te je ubrzo osjetio kako mu puls nekontrolirano raste potaknut erotskim uzbuđenjem. To je za posljedicu imalo naglo ubrzanje *Speedstera* čiji je računalni sustav zaključio kako vozač nema više dovoljno snage za pedaliranje, pa se Nenad nehotice zabio u stražnji dio bicikla najzgodnije od triju djevojaka. Djevojčin bicikl bio je dosta teži od Nenadova, te ona nije izgubila ravnotežu poput njega. Na sreću, nije ništa slomio, udarivši koljenom u asfalt zaradio je tek malu ogrebotinu i nekoliko uzrujanih komentara djevojaka koje nisu mogle vjerovati da netko toliko nespretnan može voziti tako skup, profesionalan bicikl.

Možda regulacija snage elektromotora na temelju brzine vozačeva pulsa i nije baš tako briljantna zamisao, pomislio je Nenad dok se pokunjeno spremao vratiti u stan svojih roditelja.

– Profesore, čula sam od docenta Vrzića da idete na neko veliko, pustolovno putovanje, je li to istina? – uzbuđenim glasom upitala je Andreja Pelejevića Vesna Koharović, demonstratorica iz njegova predmeta Osnove kvantne fizike koji je predavao na Prirodoslovnome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Bila je to visoka, vedra i glasna djevojka iz provincije koja je pokazivala sve naznake istinske nadarenosti za teorijsku fiziku.

Andrej, kojemu nije bilo drago što mu je studentica upala u kabinet upravo u trenutku dok je na internetu pretraživao sadržaje za koje nije htio da ih itko od kolega vidi, brzo je klikom na miša otvorio internetsku stranicu studentskih udruga njegova fakulteta, a zatim se usiljeno nasmiješio i rekao:

– Da, istina je, spremam se s bratom i još jednim prijateljem na put konjima preko cijele Hrvatske, od Aljmaša do Premanture. – nervozno je govorio, nadajući se da Vesna nije vidjela što je malo prije bilo na zaslonu njegova računala. Bio je kraj akademske godine, jasno da se mlada kolegica željela oprostiti sa svojim profesorom do jeseni. Ali bilo bi mu draže da je došla pola sata prije ili poslije.

– *Wow*, kako je to uzbudljivo! Ja sam se oduvijek, još kao mala, htjela baviti jahanjem, imam i prijateljice koje jašu na Hipodromu, a stric mi trči Alku. Ali nekako nikad nisam dospjela do toga, uvijek je bilo previše posla u školi i na faksu. A još ljepše od jahanja na Hipodromu mora biti kad slobodno jašeš u prirodi, baš Vam zavidim! Jeste li već bili na tako nekoj velikoj turi?

– Nikad na nekom tako dugom trekingu, jahao sam puno tu u okolini Zagreba i u Istri gdje imamo vikendicu, ali ne dulje od dan ili dva. Ovo mi je i prilika da se družim s bratom koji već dugo živi izvan Hrvatske i s profesorom Montandom s École Polytechniquea, koji mi je prijatelj i koji će ići s nama. Sigurno ste za njega čuli...

– Čula sam, da, on je slavno ime. – slagala je Vesna kojoj je bilo neugodno priznati da joj je ime toga profesora, očigledno uglednoga fizičara, bilo posve nepoznato. – Zar je i on jahač kao i vi? – riječ *jahač* posebno je naglasila, kao da joj pridaje veliku važnost. – Nisam znala da je među znanstvenicima jahanje tako popularno. – rekavši ove posljednje riječi, vragolasto se osmjehnula.

– Da, Pierre je dobar jahač, služio je vojsku prije mnogo godina u konjaničkoj postrojbi u Francuskoj, u *Garde Républicaine*. Znaite, to su oni koji sudjeluju u svečanim povorkama na Champs Élyséesu 14. srpnja, a odjeveni su u sjajne oklope od bronce. Kaže mi da je malo izišao iz forme, već dugo nije jahao, ali to je vještina koja se ne zaboravlja, kao ni vožnja bicikla. Vidjet ćemo kako će se snaći već za par dana. Morat ću uskoro ići sastati se s njim i bratom. – dodao je Andrej i pogledao na sat, dajući time Vesni do znanja kako bi bilo dobro da kaže što treba i ostavi ga na miru.



– Pa evo, ja sam se došla s Vama pozdraviti prije ljeta i pitati treba li još što pripremiti za skripta i nastavu u idućoj godini, ali sad ste me s ovim zatekli, morat ćete ispričati kako je bilo kad se vratite.

– Hoću, naravno, pa vidjet ćemo se mi još prije ljeta. Kad se vratim s trekinga, održat ću ispite koncem lipnja, termini su objavljeni, nadam se da ćete biti ovdje.

– Dat ću ja sve ispite idući tjedan, a onda idem doma svojim u Sinj. – pohvalila se Vesna, a onda nastavila: – Nego, imam jednu prijateljicu koja je reporterka za *Dnevne novosti*, njima bi Vaša priča o obilasku Hrvatske na konju bila jako zanimljiva. Biste li htjeli da joj kažem neka napravi neku reportažu o tome, ili barem intervju s Vama? I jeste li mislili posvetiti svoju avanturu nekom plemenitom cilju? Danas to mnogi rade, recimo da kažete kako se putujući na konju borite protiv klimatskih promjena ili protiv GMO usjeva, tako biste privukli još više publiciteta?

– Hvala Vam, Vesna, ali meni nije do publiciteta, nego do avanture i druženja, da prođem taj put dok još nisam prestar da se držim cijeli dan u sedlu. Ako putovanje moramo posvetiti nekom višem cilju, možemo, na primjer, reći da jašemo za mir na Islandu...

– Kako to, pa tamo je mir već tisuću godina? – začuđeno upita Vesna.

– Upravo tako, – uz cinični smijehak reče Andrej – zato želimo da tako i ostane. Nije bio siguran da je njegova demonstratorica shvatila ironiju, nakon toga mu je samo zaželjela sreću i uspjeh u poduhvatu, pozdravila se i otišla iz kabineta. Ostavši sam, Andrej se vratio internetskim stranicama koje je maloprije bio pregledavao. Na zaslonu računala pokazali su se rezultati gugljanja pojma *genitalni herpes*, nekoliko stranica na kojima su iscrpno prikazivani simptomi te neugodne bolesti za koju je Andrej sumnjao da ima. Peckanje je osjetio jučer, nekoliko dana nakon što je Irena, njegova bivša asistentica s kojom je bio u povremenoj izvanbračnoj vezi, otišla iz Zagreba. Ako je od nje dobio herpes, morao je učiniti sve da ga izliječi prije no što bude u prilici prenijeti ga svojoj ženi. Liječniku sada više nije stigao ići, sutra su kretali na treking. Liječnici opće prakse, koja je bila prijateljica Marte, njegove žene, ionako ne bi otišao, morao bi se najaviti nekomu privatnom urologu ili dermatovenerologu. Dr. Google je tvrdio da se herpes očituje sitnim ranicama, ali Andrej za sada nije ništa vidio na oboljelu mjestu. Peckanje su mogle izazvati i gljivice, a njih je mogao dobiti na tisuću načina, one ga same po sebi ne bi prokazale kao preljubnika ili razvratnika. Dok se ne vrati s puta, mogao se jedino mazati Canesten kremom protiv gljivica, u nadi da će peckanje od toga proći. Izgledi da je od ljubavnice dobio herpes koji može prenijeti ženi bili su dovoljni zagorčiti mu treking kojemu se mjesecima bio radovao. Morao je biti spreman da će idućih tjedan dana provesti tresući se u sedlu po brdima i dolinama i osjećajući bolove u najintimnijemu dijelu tijela.

– Gospodo, ovo je naš plan. – rekao je svečano Andrej, uzdižući čašu ledenohladne malvazije i dovršavajući posljednje zalogaje fileta grdobine u pjenici od graška s metvicom. Govorio je engleski, jedinim jezikom koji su sva trojica prisutnih govorila. – Sutra u sedam ujutro naći ćemo se na farmi *Pegazova krila* na kojoj držim svoga konja. Ondje će nas dočekati Darko, moj prijatelj i vlasnik farme, koji je već pripremio konja za tebe, Pierre. Dat će ti da potpišeš ugovor o najmu Arete, kobile koju ćeš jahati idućih desetak dana. Ona je mirna, pouzdana i dobro se slaže s mojim konjem Tornadom. Kad središ papire, Darko će nas, konje i Nenadov bicikl u prikolici odvesti do Aljmaša. Ondje ćemo se iskrcati, a zatim lagano uz Dunav i Dravu krenuti prema Petrijevcima. Staza kroz Slavoniju, tako barem pokazuju Google karte, većinom ide po nasipu uz Dravu, pa ne bismo trebali imati problema. Malo je vjerojatno da ćemo se izgubiti, a i Nenad na biciklu može ići cijelim putem s nama, ne ćemo morati ići preko polja ili gudura koje bi za njega bile neprohodne. I vrijeme bi trebalo biti lijepo, ne prevruće za lipanj, moći ćemo laganim tempom jahati do večeri, s kratkom pauzom za ručak. Malo iza Osijeka je farma gdje ćemo prenoćiti i gdje će nas dočekati sa svježim sijenom i zobi za konje, ja sam već sve dogovorio s vlasnikom, kao i s vlasnicima drugih mjesta gdje ćemo noćiti. Ondje gdje vlasnici farmi ili OPG-ova ne drže konje, Darko će odvesti sijeno i zob unaprijed tako da konji uvijek budu zbrinuti. Ako imate neke sitnice koje želite da vas dočekaju na mjestima odmora, recimo čisto rublje ili odjeću, ponesite sutra sa sobom pa ćemo poslati po Darku. Na konjima i Nenadovu biciklu možemo nositi samo onoliko koliko stane u bisage, a to nije mnogo stvari.

Od Petrijevacu nas put vodi preko Sopja, Terezina Polja, Pitomače i Bilogore do Bjelovara, zatim do jedne farme u Kloštar Ivaniću, a onda do Pisarovine iza Velike Gorice. Potom ćemo ići preko Karlovca do Duge Rese. Ondje moramo uhvatiti trasu plinovoda koja je ravna i očišćena, pa uz plinovod dojahati do Fužina i potom uz Učku do Istre. Isti ćemo plinovod slijediti i dalje kroz Istru, sve negdje do iza Marčane, a onda moramo pronaći lokalne staze koje će nas dovesti do Premanture. Ja sam taj dio uglavnom već projahao, ne bi trebalo biti komplicirano, i za dvanaest dana doći ćemo do naše vikendice u Premanturi, upravo na vrijeme da s mojim i Nenadovim roditeljima u subotu, dvadeset i drugoga navečer, proslavimo njihovu šezdesetgodišnjicu braka. Ukupno ćemo odjahati nešto više od petsto kilometara. Kako vam se čini taj plan?

– Sjajno, Andreju, i hvala ti na silnom angažmanu oko pripreme puta. Počasćen sam što si me pozvao sudjelovati i siguran sam da će sve biti savršeno. Jako se veselim našem zajedničkom pothvatu, živjeli! – rekao je svečanim glasom Pierre, podižući čašu malvazije da nazdravi. – Projahat

ćemo gotovo istu udaljenost kao konjička pukovnija moga pretka, Françoisa-Étiennea Kellermanna, čiji je juriš 1800. spasio Napoleona u bitki kod Marenga, i naša će slava biti jednako velika! Pokažimo svijetu što može konjica! Hoćemo li snimiti jedan *selfie* i objaviti ga na Facebooku?

– Ako hoćeš, ti stavi na svoj profil, Pierre, ja sam se odlučio potpuno odreći društvenih mreža, barem dok se ne vratimo s puta. Najradije ne bih nosio ni mobitel, no bez Googlea i Google karata zacijelo ne bismo preživjeli... – odgovorio je Andrej.

– Ja ni nemam profil na Facebooku, ne vjerujem društvenim mrežama i držim se dalje od toga. – promrmljao je Nenad kroz zube. – Facebook je čisto gubljenje vremena, razbibriga koja samo olakšava vladama i kompanijama da nas uhode. Vidjeli ste što su napravili s podacima korisnika prije izbora u Americi, pomogli su pobijediti Trumpu! Čitao sam i da su Rusi potajno kupili gomilu dionica Facebooka, tko zna što nam još spremaju...

Pa ipak, Pierre se nije dao smesti, s podignutom čašom vina u jednoj ruci, kojom je obgrlio Andreja, i s mobitelom u drugoj snimio je *selfie* na kojemu je u prvome planu bilo njegovo nasmiješeno lice. Dvojica su braće bila u pozadini, Andrej je gledao u kameru pomalo zbunjeno, a Nenad u stranu, prema izlazu iz restorana.

Od sve trojice jedino je Nenad te večeri bio šutljiv, mrzovoljan i zabrinut. Pitao se hoće li njegov novi *Speedster* dobro voziti po neasfaltiranim, kvrgavim poljskim stazama i hoće li on imati dovoljno kondicije pratiti ovu dvojicu entuzijastičnih konjanika. Ipak je on bio najstariji od sve trojice, a srdačan odnos između Andreja i Pierrea ispunjavao ga je dodatnom nelagodnošću: nije li on trebao biti bliži svomu bratu od toga napuhanog Francuza? Konačno, cijeli izlet bio je njegova ideja, želio je priliku družiti se s bratom. A sada se osjećao poput trećega kotača na biciklu, kao da samo smeta jer nema svoga konja. Htio je pod svaku cijenu izbjeći da upravo on na putu počne stvarati probleme, stoga je prije večere još kupio dodatne opreme: pribor za prvu pomoć, dva walkie-talkieja da se može čuti s Andrejem ako se putem izgube, a mobitel ne bude imao vezu, rezervne gume i pumpu za bicikl te posebne bisage koje su se mogle montirati iznad stražnjega kotača. Ako je nešto mrzio, bilo je to putovanje na kojemu se sjetiš da si nešto zaboravio, a trebao si to ponijeti sa sobom. Prije spavanja je izguglao odgovore na pitanje *Što ponijeti sa sobom na biciklističku turu od tjedan dana?* i otkrio da nije nabavio fluorescentnu jaknu koja omogućuje biciklistima da ih vozači automobila vide izdaleka i pri slaboj vidljivosti. Usnuo je nadajući se da će to moći kupiti negdje usput, na cesti prema Aljmašu.

\*\*\*

Andrej te večeri u krevetu dugo nije mogao zaspati. Marti, koja je ležala kraj njega, rekao je da ga boli glava jer je previše popio, no bolovi koje je

osjećao bili su na sasvim drugome dijelu tijela. A pekla ga je i savjest zbog straha da bi svojoj ženi mogao prenijeti herpes. Pretvarao se da spava i razmišljao o dvojici ljudi s kojima je proveo večer. Iznenadilo ga je kako je Nenad ostario, kosa mu je već bila potpuno sijeda. Pa ipak se hvalio kako ima više kose od njega i da mu je trbuh manji, a za večerom mu je prigovarao što umače kruh u umak i što je naručio drugu butelju vina (iako je većinu te druge butelje popio Pierre). Kad god bi se sreli, uvijek je bilo isto: Nenad bi ga uvjeravao kako u Hrvatskoj još nismo proniknuli u prosvijećene načine života, prehrane i brige za vlastito zdravlje kakvi su se njegovali u Seattleu, kako bi i njemu bilo bolje da je otišao nekamo na Zapad. No Nenadovo dociranje nije počelo kada se odselio u Ameriku, i u djetinjstvu je svojega mlađeg brata poučavao o svemu što je smatrao ispravnim i o čemu Andrej, naravno, nije imao pojma. Na koncu su obojica studirali prirodne znanosti, obojica su bili odlikaši, obojica su postali inženjeri, no samo je Nenad za sebe tvrdio da doista zna kako funkcionira svijet i sve u njemu, jer je on, a ne Andrej, znao popraviti radio ili zamijeniti svjećice na tatinome starom Fiatu. Andrejeva karijera profesora, svi članci i knjige koje je objavio bratu nisu ništa značili jer u tome nije bilo novca, a znanja o kvarkovima i Velikome prasku nisu nimalo pomagala pri snalaženju u *pravom* svijetu biznisa i tehnologije. Ali otkako se rastao od žene, činilo se kao da je Nenad taj koji se ne snalazi najbolje u svijetu, djelovao je izgubljeno, napeto i nesigurno.

I Pierre je ostario, no kod njega se činilo kako je njegov sredovječni izgled više posljedica nebrige nego životne dobi: nosio je dugu, pomalo masnu kosu, neurednu crvenkastu bradu, prekratku da bi se mogla nazvati hipsterskom, i odjeću kakvu si prije mogao zamisliti na prerano ostarjelu žigolu nego na profesoru teorijske fizike: razdrljena havajska košulja s cvjetnim uzorkom, jarkocrveni zgužvani sako, uske crne naočale, traperice. Neki muškarci procvjetaju nakon rastave, nađu si mlađu curu (ili više njih), počnu se više brinuti za svoj izgled, prestanu piti i pušiti, no s Pierreom to nije bio slučaj. Pušio je i pio više nego ikada prije, a zanemarivanje vlastita izgleda bilo je dijelom njegova karaktera što je neke ljude odbijalo od njega, dok je druge ljude (i, mislio je Andrej, mnoge žene među njima) neodoljivo privlačilo. Njegov šarm nije proizlazio iz neodgovornosti za vlastiti izgled i ponašanje, već iz samopouzdanja da si tu neodgovornost može priuštiti.

Nije se mogao sjetiti kada je prvi put sreo Pierrea. On je morao biti jedan od doktoranada na École Polytechniqueu u vrijeme dok je Andrej ondje bio na studijskome boravku 2004., no tada se družio s mnogo ljudi i Pierre mu nije odmah postao najbolji prijatelj. S njim se zbližio postupno, na brojnim domjencima i zajedničkim večerama nakon posla. Pokazalo se kako obojica dijele istu strast prema finoj hrani i vinima te da bez ustezanja mogu podijeliti sočne, često i nepristojne komentare o zajedničkim

kolegicama ili o bilo kojoj privlačnoj ženi koju bi vidjeli na terasi nekoga pariškog bistroa. Reći da je Pierre tipičan Francuz bilo je trivijalno, ali istinito kao i reći da je John Wayne utjelovljenje američkoga kauboja: Pierre je bio glasan, koleričan, prost u govoru, ali rafinirana ukusa u jelu, intelektualan kada bi se razgovaralo o fizici, ali površan i strastven u razgovorima o politici. Nije bilo neobično što se svidio Andreju koji je i sebi volio pripisivati slične karakterne odlike. I Pierre, za razliku od mnogih francuskih kolega koje je susreo u Parizu, nije imao nikakve sklonosti prema Jugoslaviji ni zazora prema neovisnoj Hrvatskoj. Za njega je stvar bila jednostavna: jedan je narod htio biti slobodan, izborio je svoju slobodu u krvavu ratu protiv nadmoćnijega tlačitelja, i to je to. Pred Pierreom se Andrej nije morao opravdavati što je sudjelovao u ratu i što je u tome ratu, zajedno sa svojim suborcima, pobijedio.

\*\*\*

Konji, za razliku od većine ljudi, najintenzivnije pamte ružne i stresne događaje. S evolucijske točke gledišta to, naravno, ima smisla: ako ste kopitar kojega svaki dan ugrožava mnoštvo predatora, znatno vam je važnije sjetiti se mjesta na kojemu se okupljaju vukovi ili zvuka neke zvijeri koja vam se u gustišu pokušava prišuljati s leđa nego mjesta gdje ste se prošli put dobro najeli – u stepi, prirodnome staništu konja, hrane ima posvuda, a predatora samo na nekim mjestima, no zaboraviti na njih znači izložiti se smrtnoj opasnosti. S druge strane, kratkotrajno je pamćenje kod konja uistinu kratkotrajno: većina jahača zna kako konja za nešto dobro što je učinio moraš nagraditi unutar sedam sekundi, inače ne će moći povezati dobro djelo s nagradom. Kada preskoči preponu višu od metar i pol, što je prije odbijao, odmah ga potapšaj i daj mu mrkvu ili jabuku, ako zakasniš s nagradom, ne će razumjeti zašto ga nagrađuješ. Kao društvene životinje, konji najbolje pamte svoje mjesto u hijerarhiji krda, a osobito će dobro zapamtiti alfa-pastuha od kojega su dobili udarac kopitom prošli put kada su tu hijerarhiju doveli u pitanje. Čovjek koji ih jaše za konje igra ulogu vode krda i oni će se mnogo lakše sjetiti svih negativnih iskustava koja su prošli sa svojim gazdom nego sati timarenja i njege koje im je pružio. Tornado, Andrejev konj, još je i danas, tri godine nakon što ga je napao pit bul na livadi blizu štale, izbjegavao to mjesto. Andrej ga je ondje često morao sjahati i prevesti hodom nekoliko desetaka metara, a onda ponovno uzjahati. I kada bi vidio velikoga bijelog psa koji mu se približava, Tornado bi se nervozno trgnuo u stranu, zbog čega bi nevješt jahač s njega sigurno pao.

Nažalost, jedno od negativnih iskustava koje je Tornado dobro zapamtio bila je prošla vožnja u prikolici za prijevoz konja. Tada je zbog jednoga nespretnog i naglog kočenja na zavojitoj cesti pao na pod tijesne prikolice i iz toga se neudobnog položaja nije mogao sâm dignuti sve dok nisu,

dobrih dva sata poslije, stigli na odredište i pomogli mu. Taj mu je događaj, kao što se moglo predvidjeti, ostavio traumu zbog koje su prikolice za njega ostale opasna i neudobna mjesta u koja nikako nije trebalo ulaziti.

Sva su se trojica pustolova okupila na *Pegazovim krilima* u sedam sati, kao što su se bili dogovorili, i u sedam i petnaest Areta, kobila koju je Pierre trebao jahati, već je zadovoljno žvakala zob u prikolici. Tornado, međutim, nije odgovarao ni na jedan uobičajeni poticaj koji ga je trebao namamiti ući u nju: Andrej ga je sprijeda mamio mrkvom i jabukama, Pierre i Nenad su ga gurali s leđa, no ništa nije pomagalo. Andrej je već znao kako bi udarci korbačem kod Tornado samo izazvali napad još veće tvrdoglavosti, stoga je jedini način da ga se pokuša uvesti u prikolicu bilo ustrajanje u postupcima koji su se već pokazali nedjelotvornima: šapći mu na uho nježnim glasom *glupo kljuse, uđi unutra, dobit ćeš mrkve*, tapšaj ga po plećima čim napravi ijedan koračić naprijed, povlači ga za povodac i istodobno ga timari četkom po leđima. Zatim se Pierre dosjetio da zavežu krpu preko Tornadovih očiju, vjerujući kako on tako ne će znati kamo ga povlače povodcem, no konj nije želio nositi krpu koja će ga u opasnoj situaciji zaslijepiti ništa više nego što bi se alpinist pristao žmireći penjati na Mont Blanc.

Netko je jednom rekao da je najbolji pokazatelj neinteligencije to kada neprekidno ponavljaš postupke za koje si se već osvjedočio kako ne dovede do željena cilja. A mudrac, po taoističkome učitelju Lao Tzeu, ustraje u djelovanju koje mu omogućuje u nepovoljnim okolnostima nametnuti svoju volju protivnicima. Prema tim se mjerilima Tornado toga dana pokazao inteligentnijim od dvojice doktora prirodnih znanosti i jednoga inženjera aeronautike. Nakon dva sata guranja, mamljenja i nagovaranja, Tornado je još uvijek stajao na sigurnoj udaljenosti, otprilike tri metra od ulaza u prikolicu i nepovjerljivo rzao i otimao se na svaki pokušaj da ga u nju odvuku.

Kako je zbog ovoga nepredviđenog kašnjenja postojala opasnost da propadne čitav plan putovanja za taj dan – kašnjenje više od tri-četiri sata značilo bi kako ne će stići odjahati udaljenost od Aljmaša do prve postaje na putu prije mraka – Andrej je odlučio pozvati svoga prijatelja veterinaru neka injekcijom sedira Tornado i omamljenoga ga uvede u prikolicu. Veterinaru je stigao nakon više od sat vremena, pa su potom, opomenuti prvom teškoćom koja ih je zadesila još i prije polaska, ipak krenuli na put.

\*\*\*

Aljmaš je malo mjesto na istoku Hrvatske, na obali Dunava, koje ni po čemu ne bi bilo osobito da se ondje, pored rijeke, ne nalazi prekrasna crkvice posvećena Gospi od Utočišta. Podignuta je nakon rata, kao zavjet i zahvala mnoštva aljmaških prognanika koji su se svojim kućama vratili tek



nakon reintegracije hrvatskoga Podunavlja 1998. Andrej je mislio kako je upravo to mjesto povratka kući najbolje polazište njihova puta kroz Hrvatsku. On nije bio veliki vjernik, nije se smatrao ni osobito dobrim katolikom, jer imao je mnogo ne do kraja okajanih grijeha, no osjećao je kako ni jedan važan pothvat ne može uspjeti ako nije po volji Boga i vjerovao je da Bog i njemu i svim drugima koji u Njega vjeruju u ključnim trenucima života daje znakove koje valja znati pročitati. Nadajući se takvom znaku, Andrej se prije polaska na treking želio pomoliti u aljmaškoj crkvi, iako je znao da ga u tome ne će pratiti ni Nenad, koji je svoju vjeru bio davno izgubio, ni Pierre koji ju, koliko je on znao, nikada nije niti imao.

U Aljmašu su, dakle, iskricali konje i pozdravili se s Darkom koji je prikolicu vratio u Zagreb. Andrej je nakratko otišao u crkvu, a zatim su on i Pierre bez mnogo okolišanja uzjahali i krenuli kasom prema ušću Drave u Dunav. Nenad ih je pratio na biciklu, navikavao se na vožnju bez narukvice koja je zahtijevala da samostalno određuje snagu rada elektromotora i, unatoč sunčanu vremenu, nosio je fluorescentnu jaknu koju je bio kupio na jednoj benzinskoj pumpi. Staze koje su slijedili bile su vidljive na Google kartama, Andrej je uključio satelitski prikaz na kojemu se moglo razaznati mnogo toga: ide li staza neposredno uz rijeku, prolazi li kroz šumu ili preko polja, ima li kuća u blizini ili ne. Ono što Google karte nisu pokazivale bila su minska polja, zaostala iz Domovinskoga rata. Za njih je Nenad guglajući doznao kako još nisu posve očišćena u području oko Aljmaša i u blizini granice sa Srbijom, osobito na zabačenim poljskim putovima kojima su prolazili. Nije htio podizati paniku zbog toga, no ipak je prepustio dvojici konjanika neka idu prvi.

Iako čitav krajolik u blizini ušća Drave u Dunav iz satelita izgleda kao potpuna ravnica, u stvarnosti obje rijeke u tome dijelu Hrvatske prolaze između niza ne osobito visokih, ali strmih brežuljaka od lesa, poroznoga tla koje slabo zadržava vegetaciju. Neprekidni usponi i krivudanja u nepreglednim usjecima između brežuljaka dodatno su usporili jahače, pa je oko tri poslijepodne već izgledalo kako nema šanse da će do večeri stići do farme na kojoj su trebali prespavati. Andrej se nije bojao noćenja na otvorenome – u mladosti je mnogo puta spavao pod zvijezdama, gdjekad i uza zvučnu kulisu srpskih topova i raketnih bacača – ali htio je izbjeći bratovo predbacivanje. Nenad bi mu sigurno spočitavao da putovanje nije dobro organizirao kada su zapeli već prvoga dana. Nije želio slušati koliko bi jednostavnije i brže bilo da su svi išli na biciklima, po otvorenoj i ravnoj cesti, umjesto provlačenja kroz šikaru po zavojitim gudurama gdje još ima zaostalih mina... No onda se odjednom, iza jedne okuke na Dravi, uz rijeku, otvorila ravna staza kojoj se nije vidjelo kraja. Konji su i sami osjetili kako dolazi vrijeme da pojure, podigli su glave i zarzali, a Andrej je samo pogledao Pierrea i zapitao ga: – Hoćemo li? Pierre se osmjehnuo, petama pritisnuo Aretine slabine i povikao: – *Allez, les cuirassiers, sonnez la charge!*

– O nama bi trebalo snimiti film! – povikao je Pierre kada su konji, izmoreni od gotovo deset kilometara galopiranja, spontano promijenili korak u kas.

– No kakav bi to film bio, o trojici sredovječnih tipova koji prolaze Hrvatskom, potičući mir na Islandu? Tko bi to htio gledati? – upitao je Nenad koji ih je upravo jedva dostigao na biciklu.

– I još gore od toga, – dodao je Andrej – u filmu uopće ne bi bilo ženskih likova. Ne bi se smio prikazivati u Švedskoj.

– Kako to misliš, – upitao je Pierre – zašto se ne bi smio prikazivati?

– Zato jer Šveđani imaju zakon po kojem javna kina i javna televizija ne smiju prikazivati filmove u kojima nema barem trideset posto ženskih likova koji barem trideset posto vremena razgovaraju o temama koje nisu muškarci. Švedska je, naime, vrlo prosvijećena zemlja u pogledu rodni uloga i ženskih prava. – Ne razumijem, – rekao je Pierre – zašto baš trideset posto ženskih likova? I što ako bismo mi sad odlučili razgovarati samo o ženama, što bismo s njima radili, naprimjer, bi li to bilo *košer* za švedske cenzore? Osim toga, kako znaš da na putu ne ćemo susresti neke lijepe žene koje bi mogle ući u scenarij filma?

– Ne znam, – rekao je Andrej – i mene je mnogo toga zbunjivalo u vezi s tim švedskim zakonom. Primjerice, što ako imaš film u kojem su svi likovi muškarci, ali su barem neki od njih *gay*? Je li i to u Švedskoj politički nekorektan film? Ima mnogo takvih filmova, recimo *Lawrence od Arabije* Davida Leana. U tom filmu skoro da ne vidiš žene, ali je glavni junak karizmatični *gay* pustolov kojega igra Peter O'Toole. Kada bi taj film bio zabranjen u Švedskoj, siguran sam da bi se homoseksualci, s mnogo razloga, pobunili da su im prava narušena. Mislim da ga je Lean zato i snimio, samo da zbuni švedske cenzore.

– Da, on je jedan od mojih omiljenih redatelja. – rekao je Pierre nasmijavši se. – Uspio je prodati svijetu megahit o pustolovinama homoseksualca nekoliko desetljeća prije no što je došlo do opće pederizacije svega. – A jesi li gledao *Doktora Živaga*? – upitao je Andreja.

– Gledao sam taj film više puta – odgovorio je Andrej – i siguran sam da je i u njemu Lean duboko subverzivan, još više nego u *Lawrenceu od Arabije*. Nema nijednog filma u povijesti kinematografije koji bolje od *Živaga* prikazuje strahote i opasnosti javnog prijevoza.

– Kako to misliš? – sa smiješkom je upitao Pierre, sluteći da se Andrej sprema ispričati neku urnebesnu dosjetku koja ima veze s njegovim strahom od tramvaja.

– Pa evo, Pierre, sjeti se samo koji je klimaktički trenutak *Doktora Živaga*. Živago je najsretnije trenutke svojeg politički promašenog života proveo s Larom, varajući svoju ženu i izbjegavajući dužnosti prema Partiji, klasi i narodu. Zatim godinama nije vidio Laru, vratio se ženici i pritajio među proleterskim masama skrivajući svoju reakcionarnu ćud. Ali on i dalje pati



za Larom. I onda, jednog dana, na nekoj moskovskoj ulici iz tramvaja ugleda ju kako se šeće po cesti, lijepa kao Revolucija, ali ne može do nje! Tramvaj se ne može zaustaviti nigdje osim na postaji, kako je propisano, a Lara dotle odlazi u nekom nepoznatom smjeru. Živago je uzbuđen, ne može van iz tramvaja, a žena njegova života nepovratno nestaje! Kad tramvaj naposljetku stane, Lare više nema na vidiku, a Živaga udara infarkt i on umire na cesti. I sve zbog tramvaja! Da se vozio autom ili da je jahao konja, ne bi izgubio svoju ljubav i film bi imao *happy ending*! – Andrej je ushićeno došao do kraja svoje priče, a Pierre se srdačno nasmijao. U Parizu nema tramvaja, pa mu fobija, koju je njegov prijatelj osjećao prema njima, nikada nije bila do kraja jasna. Ali znao je da su tramvaji Andreju simbol svega što je suprotno slobodi jahanja u prirodi, slobodi kretanja bez prepreka u kakvoj su upravo uživali. Stoga je spremno odgovorio novom dosjetkom:

– Da, André, javni je prijevoz u korijenu svega zla na svijetu. Evo, sjetimo se samo Martina Luthera Kinga. On je odrastao u Alabami, na američkom jugu, i od mladosti je bio svjestan velikih nepravdi kojima je bio okružen. U to su doba u autobusima njegove rodne Alabame crnci morali ustajati sa sjedala pred bijelcima, bilo im je zabranjeno sjediti dok njihovi bijeli sugrađani stoje u autobusu. Potresen zbog te nepravde, King je već zarana odlučio da će život posvetiti borbi protiv toga zla, naime, protiv javnoga prijevoza! Jer doista, nitko crncima u Alabami nije priječio da se voze u istom autu u kojem su se vozili bijelci, nitko im nije zabranjivao čak ni da jašu iste konje koje su jahali bijelci: samo su u javnom prijevozu nastajali problemi. Javni prijevoz u Alabami ne samo da je bio spor i nepouzdan, njegovi autobusi nisu samo predstavljali rasadište opasnih bolesti, kao i svugdje u svijetu, javni je prijevoz u toj saveznoj državi bio i izvor nepotrebnih napetosti između crne i bijele zajednice, što se najlakše moglo riješiti njegovim ukidanjem.

Danas, kad gotovo svi crnci, baš kao i njihovi bijeli sugrađani, posjeduju osobni automobil, stanje je u Alabami mnogo bolje; kao što je rekao i sâm Martin Luther King: *Sanjam o danu kad će se autocestama ove velike nacije moja crna braća voziti u automobilima s garancijom, a benzin neće koštati više od dolara po galonu!* – Andrej se glasno nasmijao, ali ne presrdačno jer se pitao kako će ovu politički nekorektnu priču primiti njegov brat koji nije imao osobitoga smisla za humor i koji je drukčije gledao na povijest rasnih odnosa u Americi. No Nenad je samo pedalirao dalje, očito zabavljen nekim svojim mislima. Pierre je iz torbice koju je nosio za pojasom izvadio kutiju cigareta *Gauloises* i zapalio jednu.

Te su večeri stigli na odredište, ranč *Sombrero* nedaleko od Petrijevac, tek oko 20 sati. Bilo je to golemo imanje uz vilu s bazenom u središtu, posjed je sadržavao i veliku štalu s boksovima za dvadesetak konja, nekoliko manježa, zatvoreno jahalište i hodalicu za konje (uređaj koji konje na ularu vodi u krug kako bi ostali u formi i kada nema jahača da ih jaše). U luk-

suzno uređenome vrtu neki su ljudi s velikim šesirima čistili korov. Pierre, koji nije očekivao ovakvu raskoš na rubu siromašna slavonskoga sela, upitao je Andreja što zna o vlasniku imanja, je li riječ o nekome industrijalcu ili političaru, i kako to da je upravo ovo mjesto odabrao za prenoćište.

– Poznajem vlasnika već mnogo vremena, ali površno. – odgovorio je Andrej. – Zove se Ante Marić i, koliko znam, bio je vozač autobusa u Jugoslaviji. Onda je devedesetih izgradio ovo mjesto koje izgleda kao ranč nekoga kolumbijskog šefa kokainskoga kartela, ja ga zovem *Rancho Escobar*. Upoznao sam ga kad sam obilazio rančeve po Hrvatskoj kupujući konja, on mi je prodao Tornada, tako da se Tornado sada zapravo vraća kući. Ne znam odakle mu novac, ali ne vjerujem da je sve od uzgoja i prodaje konja. U zadnjim godinama Jugoslavije vozači koji su mogli putovati u inozemstvo bavili su se svim i svačim... Vidjet ćete, zanimljiv je lik.

Ante Marić bio je postariji čovjek od sedamdesetak godina, potpuno sijed, brkat i s dugom, jakom kosom zavezanom u čvor. Sjedio je u fotelji na trijemu ispred svoje vile, s kaubojskim šeširom i u širokoj, razdrljenoj bijeloj košulji. Po nogama koje su ispružene dosezale do ograde trijema vidjelo se da je visok oko dva metra. Unatoč godinama, djelovao je pomalo zastrašujuće, kao neki zli div iz bajke, nešto poput Gargamela koji neprekidno smišlja kako napakostiti Štrumfovima. Oko vrata je imao zlatni lanac, a na ruci sat marke Rolex. Na stolu pored njega bila je boca rakije i vreća s orasima koje je rukama lomio i pohlepno jeo, dok je ljuske bacao na travnjak ispred sebe.

– O, doktore, stigli ste, drago mi je što vas vidim! – grohotom je povikao ugledavši dvojicu jahača s biciklistom. – Odvedite konje u štalu, uzet će ih mali, pa dođite ovamo i pridružite mi se, popit ćemo malo rakije.

Kada su ulazili u štalu, Areta je sumnjičavo zastala, onjušila prag i vratnice, a Tornado je glasno zanjihao i ušao prvi. Andrej je to shvatio kao znak da se njegov konj sjeća mjesta gdje je rođen i u kojemu je proveo prve tri godine života. To ga je podsjetilo na krajnji cilj njihova puta, vikendicu u Premanturi gdje je provodio svako ljeto svojega djetinjstva, mjesto na koje se uvijek vraćao, iako ga nije osobito volio. Istovremeno je osjetio olakšanje što je prvi dan jahanja prošao dobro i nelagodu zbog toga što je još barem jedanaest neizvjesnih dana stajalo pred njima.

Kada su sjeli na trijem kraj Ante Marića, prvo su popili nekoliko gutljaja rakije, a onda mu u najkraćim crtama ispričali svoje dojmove s prvoga dana jahanja. Konji su se pokazali poslušnima i izdržljivima, Nenadov bicikl dobro je savladavao neasfaltirane staze, a baterija mu je dugo trajala. Zatim je zavladala pomalo neugodna šutnja jer više nisu nalazili temu za razgovor. Prekinula ih je Marićeva žena, pogrbljena, sitna starica koja je na pladnju donijela kulena, kruha, slanine i sira.

– Danice, hajde, požuri malo s pečenjem, ljudi su gladni, nemoj da dugo čekaju! – rekao joj je pomalo otresito Ante. Zatim se obratio Andreju: –

Nego, doktore, što kažete vi na ovu našu jednu Slavoniju, kako nas ova vlada upropaštava! Na vlasti seljačine, krađu, lažu, otimaju, svi se na narodnoj mucu obogatili. A manjine gaze, ni žene ne poštuju, evo u Saboru samo dvadeset posto žena nakon zadnjih izbora, pa gdje je tu ravnopravnost?

– A što ćete, Ante, – rekao je Andrej koji se nije htio s domaćinom upuštati u političke rasprave – ali nije da je prije bilo puno bolje. Uvijek sve isto u politici.

– Ma kako nije, moj doktore, pa prije smo imali postrojenja, industriju, i država se brinula da ljudi imaju gdje stanovati, dijelili se stanovi, a ne da ti sjedne ovrha pa te izbace na cestu, kao sada! I prije su svi bili zaposleni, cijeli narod, a sad do posla možeš samo ako imaš veze na općini! Ej, Danice, daj nam još rakije, ljudi žedni, a ti ne točiš, kakva si mi ti to žena!

– Pa nije baš da su svi bili zaposleni u socijalizmu, – ubacio se u razgovor Nenad, – evo, ja se sa svojom strukom inženjera nisam mogao zaposliti osamdesetih, pa sam otišao u Ameriku i odmah dobio posao u Boeingu. I u socijalizmu si morao imati veze ako si htio malo bolji posao ili si se morao učlaniti u Partiju! To i je problem u ovoj zemlji, što uvijek moraš nekoga znati i svi očekuju pomoć od države, Partije, prijatelja, a ne da se ljudi sami izbore svojim radom. – ogorčeno je nastavio.

– Ma pusti, Neno. – prekinuo ga je brat koji je znao da su politički pogledi Ante Marića, kao i njegovo očigledno bogatstvo, nastali koncem osamdesetih i da nije imalo smisla prepirati se s njim. – Svi se mi rado sjećamo vremena kad smo bili mladi, pamtimo lijepe stvari, kad smo prvi put uzjahali konja, poljubili curu, dobili prvu plaću, a zaboravljamo sve što nije valjalo – redove u praznim trgovinama, redukcije struje, mrke carinike koji su nam kopali po autu kad smo se vraćali s trapericama iz Trsta. Najbolje da svatko zadrži svoje uspomene, kakve god da jesu, a mi bolje zahvalimo domaćinima na ovom krasnom gostoprimstvu, evo, gospođa Danica već nosi rakiju.

Poslije su se preselili u unutrašnjost vile, u golemoj lovačkoj sobi s veprovim i jelenjim glavama na zidovima gospođa Danica je poslužila pečenoga odojka s krumpirom. Sjedili su za dugačkim stolom od masivne hrastovine i uglavnom šutjeli, bojeći se da opet ne dotaknu neku neugodnu političku temu. Domaćin nije znao engleski, a Pierre hrvatski, pa i kada su razgovarali, netko je morao biti isključen. Jedini zvuk koji se postojano čuo bilo je kucanje velikoga zidnog sata s dugačkim klatnom. Da razbije šutnju, Marić je upitao Andreja: – I kamo ćete odavde, doktore, koja vam je sljedeća stanica?

– Idemo sutra ujutro uz Dravu do Sopja, tamo ćemo noćiti u jednom OPG-u. Nakon toga nastavljamo uz Dravu do Križnice, a onda ćemo preko Pitomače do Bjelovara i dalje. Još je velik put pred nama, jahat ćemo još desetak dana.

– Ah, u Križnici svakako morate probati fiš-paprikaš, tamo ga odlično rade, kuhaju šarane i somove na dravskoj vodi. Al' kroz Pitomaču se čuvajte, tamo vam žive sami Cigani!

\*\*\*

Iduće je jutro i Pierrea i Andreja boljela glava od Marićeve rakije koju su bili previše popili. Nenad je, trezven i uvijek zabrinut za svoje zdravlje, popio samo dvije čašice, pa je bez problema i pomalo samozadovoljno sjeo na bicikl i krenuo pred ostalima poljskim putem prema Dravi. Na sreću, jahati pijan ili mamuran znatno je lakše, a i manje opasno nego u tome stanju voziti auto ili koje drugo prijevozno sredstvo. Također, jahanje pod utjecajem alkohola nije regulirano zakonom, pa jahač koji je popio ne mora misliti o policijskim patrolama koje će ga zaustaviti i natjerati ga puhati u balon. A konji ne raspoznaju pijana jahača od trijeznoga, pouzdan konj obojicu će jednako sigurno dovesti do odredišta. Jahali su polako, uz Dravu koja je lijeno tekla s njihove desne strane i nepregledne ravnice s lijeve, poljskim putevima i seoskim cesticama na kojima nije bilo gotovo nikakva prometa. Zaseoci kojima su prolazili bili su pusti, pomalo sablasni, kroz prozore oronulih seljačkih kuća povremeno bi provirila tek pokoja staračka glava. Razgovor se poveo o iseljavanju ljudi iz Slavonije. Andrej je objašnjavao Pierreu, a Nenad je, vozeći se pored njih na biciklu, osluškivao. Pierrea je najviše zbunjivalo to što, unatoč slobodi kretanja i poslovanja unutar EU-a, nijedna velika poljoprivredna kompanija, koja uspješno posluje u Francuskoj ili Nizozemskoj, nema interesa ili mogućnosti u ovoj plodnoj ravnicu pokrenuti proizvodnju i zaposliti ljude.

– Nemojte misliti da je hrvatska situacija nešto posebno. – rekao je Nenad. – Ljudi se iseljavaju i iz Kalifornije, i ne biste vjerovali kamo odlaze – u Teksas! U proteklih deset godina iz Kalifornije je otišlo više od milijun ljudi, to ti je dva i pol posto stanovništva.

– Što fali Kaliforniji i zašto baš u Teksas? – s nevjericom je upitao Andrej.

– Vjerojatno iz istog razloga zbog kojeg Hrvati odlaze u Irsku ili Njemačku. Kalifornija je preoporezovana, preregulirana, život je preskup, ne možeš doći do kuće, na građevinsku dozvolu čekaš dvije godine, ne možeš se zaposliti ni kao obrezivač stabala ako nemaš licencu... a u Teksasu uopće nema državnog poreza, firme koje se tek otvaraju dobivaju olakšice, poslovanje nije regulirano, dopušteno je sve što nije izričito zakonom zabranjeno, a Teksašani ne vole nove zakone. Svojim zastupnicima ne daju redovitu plaću, već samo po zasjedanju teksaškoga Kongresa, a zasjedanja su rijetka. Tako i nemaju profesionalnih političara, nitko od politike ne može živjeti, živi se samo od rada i biznisa. I namjerno potiču useljavanje sposobnih i poduzetnih. Vi u Hrvatskoj vjerojatno ne možete zamisliti da ovamo dođe Angela Merkel i u javnosti kaže Hrvatima da su opterećeni s previše poreza

i zakona te pozove sve koji to žele da dođu u Njemačku i ondje otvore firmu. A upravo to je napravio guverner Teksasa u Kaliforniji, proveo je cijelu kampanju kako bi privukao najobrazovanije i najposposobnije poduzetnike iz Kalifornije u Teksas. Platili su i oglase u medijima i to baš u vrijeme kad je Kalifornija uvodila novi porez za zaštitu beskućnika koji su većinom ilegalni imigranti. I jasno, svi kojima je pun kufer poreza i regulative odlaze u Teksas. Da ne govorim kako ondje mogu kupiti pušaka i pištolja koliko žele i slobodno ih nositi u javnosti... zgodno dođe, posebno ljudima koji se boje imigranata.

– Da, tako nešto je kod nas nezamislivo, ali ima još jedna bitna razlika između Hrvatske i Kalifornije. – rekao je Andrej. – Kalifornija ima neka od najboljih sveučilišta na svijetu, Stanford, CalTech, Berkeley, i ona privlače najpametnije studente koji onda otvaraju firme poput Googlea i Facebooka. I takve firme zatim dovedu stručnjake, one koji imaju najveće prihode i plaćaju najviše poreza. Hrvatska ništa od toga nema, ona samo gubi ljude, a ne nadomještava ih novim, obrazovanim imigrantima. Iz Hrvatske ne odlaze samo najposposobniji i najpoduzetniji, odlaze i najobrazovaniji, zemlja se prazni kao probušen balon, pogledaj ova pusta sela!

Upravo su prolazili pored reda kuća poslaganih uz cestu, sve su izgledale prazne, u štalama nije bilo stoke, a polja iza gospodarskih zgrada bila su zapuštena. Jedina veća zgrada u selu, koja je izgledala posve nova i kao da bi u njoj netko mogao živjeti, bila je starački dom. Na nedavno omaljavanoj fasadi stajao je natpis: *Financirano iz Fonda Europske unije za ruralni razvoj.*

Pierre, koji je pažljivo slušao o razlozima iseljavanja iz Hrvatske, htio je da mu braća prevedu sadržaj natpisa i objasne zašto EU financira staračke domove, a ne tvornice ili velika poljoprivredna imanja koja bi mogla ostvariti neki profit i zaposliti ljude. Tu je sada trebalo načeti bolnu i osjetljivu priču o stanju hrvatskoga gospodarstva, o čemu je Pierrea Andrej ovako izvijestio:

– Gledaj, Pierre, u Hrvatskoj je iz mnogo razloga teško započeti biznis. Ljudi su inertni, u svemu očekuju pomoć države kao u socijalizmu, a država im ni u čemu ne pomaže jer u poduzetnicima vidi samo izvor prihoda za zaposlene u javnim službama u kojima se ljudi zapošljavaju zahvaljujući političkim vezama. Jedina vrijednost oko koje se svi slažu su nekretnine – za stanovanje, za iznajmljivanje turistima ili samo za posjedovanje. Hrvatska je jedna od zemalja u kojima najveći broj građana posjeduje vlastitu nekretninu, gotovo nitko ne iznajmljuje stan ili kuću, svatko želi imati svoje. I to je nasljeđe socijalizma u kojem nisi mogao ulagati u tvornice, ali ti je sustav milostivo dopuštao posjedovati stan, kuću ili teren, pa su ljudi ono malo viška novca koji bi uštedjeli iz plaće ulagali u nekretnine. Gastarbajteri su htjeli imati što dojmljiviju kuću da zadive suseljene kad se vrate uživati njemačke mirovine u Hrvatskoj, a socijalistički menadžeri

su, poput naših roditelja, gradili vikendice na moru. I tako se Hrvatska postupno pretvorila u rentijersku naciju u kojoj svi misle da će ti posjed kuće ili stana omogućiti zaradu i lagodan život. Jasno, u zemlji iz koje se ljudi iseljavaju i u kojoj je sve manje djece, vrijednost nekretnina može samo padati, ali to našim ljudima nikako da dođe do pameti. Pa onda i iz fondova EU-a izvlače novac uglavnom za izgradnju i obnovu nekretnina. A kako se o starcima nema tko brinuti, jer se odgovornost i za to s obitelji sve više prebacuje na državu, grade se starački domovi. I što ćemo sad? Članica smo EU-a već šest godina, a korist se od toga ne vidi – osim za one koji su se iselili ili za tipove koji su se smjestili u neku dobro plaćenu birokratsku funkciju u Bruxellesu. Europski fondovi prelijevaju iz šupljega u prazno, ne daju ti izgraditi ništa što vraća uloženi novac, a političari koji odlučuju o prijavama niti se ne trude privući novac za to. I često nenamjenski troše sredstva koja su dobili od EU-a. Nedavno su župani čak tražili da se osnuje poseban državni fond iz kojeg bi se plaćali penali, troškovi potrošeni iz europskih projekata koje Bruxelles ne priznaje. Otprilike, dobiješ novac za izgradnju kanalizacije u svojem selu, ali ti kao načelnik općine umjesto toga kupiš sebi novi Audi. I onda Bruxellesu moraš vratiti krivo utrošeni novac. Župani stoga žele da iz posebnoga fonda taj novac umjesto njih vrati država.

– Pa zašto župani ne prijave EU projekt koji bi za cilj imao osnivanje fonda za pokrivanje nenamjenski potrošenih sredstava za europske projekte? – zlobno je upitao Pierre.

– Da, odlična ideja! – dodao je Andrej. – Tada bi se bar jasno znala pravila kako muljati s europskim novcem: potrošio si novac za službeni auto umjesto za kanalizaciju, u redu, platit ćemo ti to iz fonda. Ali ne možeš na taj način kupiti Subaru jer se ne proizvodi u EU-u, nego Audi!

– Političari su svugdje ološ, nisu samo vaši takvi. – rekao je Pierre nasmijavši se. A od EU-a nemojte mnogo očekivati, ni Francuskoj ona više ništa dobro ne donosi. Ubijaju nas kvote za poljoprivredu, naši seljaci ne mogu konkurirati španjolskima u proizvodnji povrća niti irskima u mljekarstvu, a sva ozbiljna industrija je ionako u Njemačkoj. I najgore od svega je propaganda, što nas političari neprekidno uvjeravaju u neke besmislice o *europskim vrijednostima* pod čime se podrazumijeva, otprilike, ono što trenutno zastupa Angela Merkel i onaj tko je na vlasti u Parizu. Jedne je godine europska vrijednost primiti što više Sirijaca, a druge, kada se Njemačka industrija zasiti njihovih inženjera, to prestaje biti europska vrijednost. Jedne je godine europska vrijednost poticati demokraciju u Ukrajini, a kada se Rusi previše naljute, Ukrajina odjednom ima *autoritarni režim* koji ne treba više podržavati, pri čemu *autoritaran* znači *takav da se Angeli Merkel nimalo ne sviđa*. – iz džepa je izvadio kutiju cigareta, upalio jednu i povukao prvi dim s olakšanjem.



– Dobro, ali zahvaljujući EU-u se barem više ne ratuje, vi možda ne volite Nijemce, niti oni vas, ali ipak se ne ćete više međusobno ubijati. – naivno je rekao Nenad.

– Ma kakvi, to su gluposti! Najveća je laž da je EU izmišljena da spriječi ratove. – sada već uzbuđeno odgovori Pierre. – Pa već sedamdeset godina nema ni rata između SAD-a i bilo koje europske zemlje, a ipak nisu u nekoj političkoj uniji. To, da je EU osnovana zbog mira u svijetu jedna je od onih priča koje se toliko ponavljaju da svi počnu u njih vjerovati, nitko više ne pamti kako je stvarno nastala EU. Ja o tome nešto znam, moj je djed bio francuski diplomat u vrijeme kad su osnivali Europsku zajednicu za ugljen i čelik. To je bilo vrijeme kad su naši razmišljali otprilike ovako: na mirovnoj konferenciji nije nam prošao projekt da od Njemačke učinimo poljoprivrednu zemlju, da Nijemcima uzmemo svu industriju i rudarstvo, a u svakom sljedećem ratu Njemačka će pobijediti jer je njezina godišnja proizvodnja ugljena i čelika mnogo veća od francuske. To je čista, matematička nužnost. Hajdemo onda osnovati zajedničko tijelo koje će nadzirati i kontrolirati proizvodnju strateških sirovina tako da Njemačka nikad više ne uspije iskoristiti svoje strateške prednosti. A spomena vrijednu vojsku ionako ne smije imati po odredbama mirovnoga ugovora. Nije to bilo iz ljubavi prema čovječanstvu, nego *pour emmerder les Boches*, da zajebemo Švabe. Zajednica nije osnovana da rata više ne bude, nego da sljedeći rat mi sigurno dobijemo. A poslije, došla je Sueska kriza u kojoj su Rusi i Ameri zajednički spriječili našu posve legitimnu agresiju na Egipat. I onda se vidjelo kako Francuska, kao ni Britanija, više ništa ne znači sama za sebe. Pa je De Gaulle pokornog saveznika tražio ondje gdje ga je mogao dobiti, u Adenauerovoj Njemačkoj. Ne zato da osigura vječni mir, nego iz sebičnih interesa: Francuska ima ozbiljnu vojsku, Francuska je u Vijeću sigurnosti, Francuska ima atomsku bombu, a Njemačka ima industriju koja nam treba i politički ne znači ništa. Hajdemo iskoristiti tu situaciju. I dobro smo ju koristili, sve do pada Berlinskog zida. Nije uzalud onaj stari lukavac Mitterand govorio da toliko voli Njemačku da je sretan što postoje dvije. Nakon ujedinjenja, EU je samo drugo ime za *Das Reich*, Veliku Njemačku koja to ne želi biti i koja uzaludno traži svoje granice kao granice EU-a. Ono što smo dobili je monstrum-zajednica koja čak ne zna ni koliko velika želi postati: hoćemo li sutra pripojiti Ukrajinu ili Srbiju ili Albaniju? Zašto ne Tunis? Što nedostaje Tunisu? Zašto bi Kosovo bilo bolji član Unije od Tunisa ili Alžira? Tunis je demokratskija država od mnogih kandidatkinja za članstvo, pa ipak joj se članstvo ne nudi. I opet se vraćamo na isto, EU je velika koliko to Berlinu u danom trenutku odgovara, *europske vrijednosti* se protežu koliko to Angela Merkel kaže. Pierre je na trenutak zastao jer se Areta zaustavila i podigla rep da isprazni crijeva, a onda je nastavio: – Ja sam možda zaostali francuski nacionalist, ali jednu stvar znam, a to je koliko će Francuska biti velika za sto godina: bit će upra-

vo onoliko velika koliko je danas, ni kvadratni metar više ni manje. A što se Europske unije tiče, neka mi netko kaže što je to i koliko će velika biti ne za sto nego za dvadeset godina, pa ću onda moći reći hoće li to jednom biti moja zemlja ili ne.

Nenadu se nije svidjelo što se Pierre toliko uzbudio. Očekivao je da će ga brat podržati u nečemu što je sve više izgledalo kao svađa, no Andrej je mudro šutio i gledao u grivu svojega konja, na začelju kolone. Iziritiran, Nenad reče: – Dobro, ali složit ćeš se da su nacionalne države danas u mnogo pogleda zastarjele, premale da bi efikasno rješavale globalne probleme: siromaštvo, zagađenje, klimatske promjene, pravila međunarodne trgovine, distribuciju ograničenih resursa... nacionalne države nastale su u uvjetima u kojima ti problemi nisu niti postojali, zar je onda neobično da za novu vrstu izazova tražimo nova rješenja, nove oblike organizacije? Kako ćeš u okviru nacionalne države riješiti problem zagađenja okoliša kad ugljični dioksid ne zna za državne granice? Pierre je sada izgledao više zamišljen nego ljutit, činilo se kako je Nenad pogodio temu o kojoj je on već razmišljao, ali nije našao odgovora. Obratio mu se polako, kao da važe svaku riječ, objašnjavajući neki težak fizikalni problem svojim studentima:

– Da, u tom pogledu imaš pravo, Nenade, nacionalne države nisu sve-tinje i one ne mogu riješiti sve probleme. Ali one su dobar okvir, povijesno utemeljen tip organizacije društva koji je u stanju mobilizirati ljude. Da opet dođe do rata, bilo kojeg rata, moji bi prijatelji ginuli za Francusku, ne za ideal Europske unije kakav nam propagiraju birokrati iz Bruxellesa. Ja sam Francuz, ne ću nikad biti Europljanin i ne želim to biti. Ako Francuska, Njemačka i Danska ne mogu same riješiti sve probleme svijeta, u redu, neka ih riješe u Ujedinjenim narodima, u dogovoru s Rusijom, Amerikom i Kinom. Ne vidim zašto je između nacionalnih država i svijeta potreban posrednik, neka neprirodna tvorevina koja nikomu nije dom, zovite je Europskom unijom, Sovjetskim Savezom ili Jugoslavijom, kako hoćete. Uostalom, mene ne mora biti toliko briga kao vas, Hrvate. U nadnacionalnim zajednicama uvijek bolje prolaze veliki od malih, to nas povijest uči. I u Austro-Ugarskoj, koja je bila ideal za današnje globaliste, Nijemcima i Mađarima bilo je bolje nego Hrvatima, Slovacima i Rusinima. I tako će uvijek biti, dok god vam likovi bez domovine prodaju maglu o državnim zajednicama koje su svačije i ničije. Pierre je zašutio, kao da ga je njegov govor potaknuo na misli koje više nije htio podijeliti s drugima. Andrej je također djelovao nezainteresirano, a Nenad više nije znao što bi rekao.

Izišli su iz sela, seosku cestu zamijenio je običan put koji je vijugao između većinom neobrađenih parcela. Pierre je odjednom potaknuo Aretu ostrugom i skrenuo sa staze u polje koje se protezalo unedogled prema zapadu. Ostala dvojica su ga slijedila, ne pitajući zašto, pred njima je na horizontu bilo samo sunce. Tiho, ali tako da ga čuju i drugi, Pierre je svečano progovorio, razgovijetno, kao i uvijek s jakim francuskim naglaskom:



*Theirs not to reason why,  
Theirs but to do and die  
Into the valley of death  
Rode the three riders.<sup>1</sup>*

Pierre i Andrej pojurili su galopom, a Nenad ih je slijedio na pristojnoj udaljenosti, ljut što i on nema konja kojega bi mogao podbosti.

\*\*\*

Noć koju su proveli u Sopju bila je vrlo neugodna jer se u jedinome svratištu u selu te večeri slavilo krštenje nekoga djeteta čiji su roditelji poželjeli svečani događaj obilježiti nastupom lokalnih tamburaša koji su do dugo u noć svirali i pjevali. Gosti su se poželjeli slikati s Tornadom i Aretom, maloj djeci nije se moglo odbiti sjesti na konje, bilo je i pucanja iz pištolja u zrak i uzbuđena pocikivanja pijanih žena. Pjevali su se bećarci koje su braća neuspješno pokušavala prevesti Pierreu, primjerice *Pijevac koku ganjao po čičku, dođi koko da ti vidim oko!* Sve do iza ponoći zabava je ostala razuzdana i bučna, no nije bilo naznaka da će se okupljeno mnoštvo, koje je Nenad posprdno nazvao *pijanom seljoberijom*, uskoro razići. Nije stoga neobično da se te noći nitko nije dobro naspavao.

Idućega su jutra nastavili put prema zapadu. Jahali su traktorskim stazama između polja, nekoliko kilometara od Drave, daleko od naseljenih mjesta. Jedna od stvari na koje se iskusan jahač nauči je razlikovati razne vrste tla po kojima jaše. Kamena podloga planinskih puteva, blatna ravnica uz rijeku i prašnjava, šljunčana staza različito preko konjskih nogu i leđa djeluju na jahačevu stražnjicu i kičmu. Područje istočno od Sopja lokalni stanovnici nazivaju pustarom, i ono doista djeluje poput pustinje: tlo je pjeskovito, konjska kopita dobro amortiziraju udarce, po takvoj stazi kao da lebdiš bilo da si u hodu, kasu ili galopu. Nakon duga jahanja po mekanoj tlu ritmičko podizanje i spuštanje u sedlu djeluje gotovo hipnotički, pa jahač može i zadrijemati ili barem privremeno izgubiti sposobnost jasna razabiranja znakova koji upućuju na smjer kojim valja ići. To se dogodilo Andreju, neispavanomu još od prošle noći, koji nije na vrijeme primijetio mjesto na kojemu su morali skrenuti na sjever prema Križnici, njihovu odredištu toga dana. Tako su nastavili ravno na zapad i nakon pola sata kaskanja po mekome seoskom putu ujahali u Pitomaču, mjesto kroz koje su trebali proći tek idućega jutra. Pitomača je po mnogo čemu tipično slavonsko selo, ili gradić, ako želite pozitivno gledati na demografsku sliku Slavonije. U njoj su gotovo sve kuće smještene uz glavnu ulicu koja teče u

---

<sup>1</sup> *Nije na njima da pitaju zašto, // na njima je da čine i umru // u dolinu smrti // ujahala su tri jahača* (eng.).

smjeru istok-zapad, a s druge strane ceste su gospodarske zgrade i štale u kojima je nekoć bilo konja i stoke. Jedino što u Pitomači začuđuje su natpisi na mnogim kućama kojima njihovi stanovnici izražavaju svoje veselje povodom rođenja novoga djeteta u obitelji. Na Pierreovu nesreću, Andrej i Nenad ni uz mnogo truda nisu uspjeli objasniti zašto si netko, kada mu se rodi žensko dijete, napiše bijelom bojom na ciglenome, neožbukanom zidu kuće: *Da je bijo dobar klin, rodijo bi se sin!* Takvih je natpisa u Pitomači bilo mnogo i njihov bi maštovit sadržaj bio dovoljan da se o njemu napiše vrijedna etnološka disertacija. U jednome su kafiću na ulazu u Pitomaču popili pivo, slikali se s razdraganom djecom koja su ih okružila, a potom se vratili natrag prema putu za Križnicu.

Križnica se nalazi u komadiću Hrvatske koji je, zbog promjene toka rijeke, ostao s lijeve strane Drave. Do toga je mjestaša vodio pješački most, uzak i visok, na koji se konji nikako ne bi mogli popeti. Na sreću, postojala je i skela koja ih je nakon dugoga čekanja prevela na drugu obalu rijeke. Križnica se sastoji od nekoliko desetaka raštrkanih kuća i imanja, okruženih Orbánovom bodljikavom žicom, usred polja kukuruza i vlažnih lugova uz obalu Drave. Do izletišta *Dravski salaš* stigli su već vrlo gladni, privezali su konje kraj ulaza gdje ih je dočekalo sijeno koje je Darko za njih bio ostavio nekoliko dana ranije. Još prije no što će se smjestiti u sobe na katu odlučili su nešto pojesti u gostionici u prizemlju, odakle se pružao lijep pogled na Dravu. Mjesto je bilo pusto, samo su za jednim stolom sjedila trojica pijanaca i pjevala u sav glas neke mađarske pjesme. Sjetili su se preporuke Ante Marića pa su za večeru naručili fiš-paprikaš. Nenad se toga jela sjećao iz djetinjstva, njihova majka ga je uvijek kuhala za Badnjak, a u Americi ga, naravno, nigdje nije mogao jesti. Andrej ga je volio jer je volio sve snažne i intenzivne okuse. Za njega fiš-paprikaš nije mogao biti dovoljno ljut, nadao se da ga u Križnici spremaju tako da grlo peče. A Pierre je volio isprobati sve što je novo.

Tri četvrtine sata poslije na stol je stigao lonac pun svježe riječne ribe u ljutoj juhi od crvene paprike, poslužen s obilnom zdjelom kuhanih rezanaca. U nekim jelima da bi uživao moraš biti Hrvat, zaključila su braća. Dobro, u slučaju fiš-paprikaša i Mađari su poput Hrvata, ali to je mijenjalo poantu: glave štuke, soma i šarana koje su ga gledale iz crvenoga umaka uvjerile su Pierrea da ipak naruči pohanoga smuđa sa salatnom od krumpira. – O ukusima se ne raspravlja, ali ovakav neukus zaslužuje samo prijezir. – bio je jedini njegov komentar na slavonski specijalitet u kojemu su uživali Andrej i Nenad.

Te noći Andrej dugo nije mogao zaspati. Oni su pijanci do ponoći galamili, njihove su mađarske psovke u njegovoj svijesti još satima odjekivale. Pitao se što znači *fasmeg*, *fatju*, sve mu je to zvučalo poput *fuck me*, *fuck you*, ali nije mogao povjerovati da Mađari psuju na engleskome. Nije znao ništa o mađarskome pravopisu, pa mu Google prevoditelj nije pomogao.

Malo je koji dio Hrvatske toliko zaslužen neopjevan kao bilogorski kraj. Zagorje ima svoje popevke, Slavonija bećarce, Istra piskutave pjesmuljke koji se pjevaju uza sopile, a Dalmacija klape; svi su ti dijelovi Hrvatske izvor ponosa svojim stanovnicima i ostatak zemlje itekako je toga svjestan. Nesumnjivo je i kako stanovnici predjelâ između Bjelovara i Kloštar Ivanića, kojima su naši jahači prolazili četvrtoga dana nakon polaska iz Aljmaša, vole svoj zavičaj, no on je u kolektivnome pamćenju Hrvata zacijelo najmanje prisutan. Ondje se nisu vodile presudne bitke ni u jednome ratu, ondje nije pronađen nijedan važan arheološki spomenik poput Bašćanske ploče ili Lumbardske psefizme, čak su i lokalni govori, u kojima se štokavica blago pretapa u kajkavštinu, stanovnicima ostalih dijelova Hrvatske neupečatljivi: nema ovdje ni bednjanskoga lomljenja samoglasnika ni sočnoga cakavskog coktanja kakvo možete čuti u Labinu ili na Braču. Krajolik u kojemu se niska brda smjenjuju s plitkim, travnatim udolinama toliko je manje uzbudljiv od nepreglednih slavonskih ravnica, ubavih zagorskih brega i dalmatinskoga krša i kamenjara. Bio bi to idealan kraj za razvitak stočarstva da krave u Hrvatskoj nisu postale ugrožene životinje nakon pristupanja Europskoj uniji, mogao si ih zamisliti kako bezbrižno pasu po travnatim obroncima tih bezličnih, pustih brda. Ni gradovi u ovome dijelu zemlje nisu ništa spektakularniji. Za Bjelovar zli jezici kažu da je grad koji je nastao samo zato što je ondje carica Marija Terezija morala obaviti nuždu na svojem putovanju Hrvatskom, a najbolje što za Križevce mogu reći mnogi njegovi stanovnici je da iz toga grada ne treba više od jednog sata autom do Zagreba. Čitatelj stoga ne će zamjeriti zato što na ovome mjestu nema detaljnoga opisa puta kojim su Andrej, Pierre i Nenad prošli kroz Moslavinu, kao ni dojmova o krajoliku koje su na tome putu stekli: nije ih bilo.

Pa ipak, za jahanje je područje od Bjelovara do rubova Zagrebačke županije možda i najugodnije u Hrvatskoj: usponi nisu prestrmi, rijetke šume lako su prohodne i njihova stabla jahače štite sjenom od podnevnoga sunca. Neobrađena polja uglavnom nisu ni ograđena, a mnogobrojne neasfaltirane staze većinom su prekrivene utabanom zemljom, mekom za konjska kopita, a ne ostrim šljunkom. I upravo je na jednoj takvoj šumskoj stazi, negdje na prilazu Kloštar Ivaniću, Pierreovoj kobili Areti s kopita otpala potkova.

To po sebi nije bilo ništa neobično ni opasno: ljudi su konje jahali tisućama godina prije no što su izumljene potkove, a jedno nepotkovano kopito ne bi, na kraće staze, kod konja izazvalo nikakvu neravnotežu ili nelagodu. Međutim, trebalo je prijeći još više od polovice puta i bilo je vrlo vjerojatno da bi Areta nakon nekoliko desetaka kilometara prošepala, osobito na kamenim i šljunčanim stazama kakve su ih čekale u Gorskom

kotaru i Istri. Stoga nije bilo druge nego ju potkovati na sljedećoj postaji puta, u OPG-u *Stari mlin* pored Kloštar Ivanića. Nenad, koji je vozio svoj bicikl za jahačima, na sreću je pronašao potkovu koja je otpala i ponio ju sa sobom.

Pierre, koji je vidio potkivanje konja u svojoj konjaničkoj pukovniji prije četvrt stoljeća, nije imao pojma kako se to radi, no bio je siguran kako će se Andrej snaći. Andrej je, pak, mnogo puta vidio kako njegov potkivač sređuje Tornadova kopita, ali sâm to nikada nije radio. Začudenomu Pierreu objasnio je kako ima iskustva s potkivanjem kopita koliko i sa stavljanjem plombi na zube: bio je prisutan i jednomu i drugomu poslu, no kao potkivač bio je jednako koristan kao i stomatolog. Od Nenada, koji je od sve trojice bio tehnički najspremniji, moglo se očekivati da popravi hladnjak ili da ugradi neki bitan dio u motoru mlažnjaka, no za potkivanje konja doista ga nije imalo smisla pitati.

– No dobro, dečki, koliko to može biti komplicirano? – s osmijehom je rekao Pierre. – Ako mi i ne znamo potkivati konje, ima tko zna. – nastavio je, ponosno vadeći svoj *smartphone* iz bisaga. Otvorio je Google, upisao *How to shoe a horse?* i odmah mu se na zaslonu pojavio video na kojemu je neki proćelavi čovjek klečao kraj elegantnoga vranca i objašnjavao, u dvije minute, tehniku potkivanja. Andrej, koji je unaprijed mislio na sve što bi moglo poći po zlu, nije bio oduševljen Pierreovom nakanom, ali nije imao bolju ideju. Profesionalni su potkivači danas bili rijetki, bilo je to starinsko zanimanje koje se sve rjeđe prenosilo na mlade generacije, pa je Andrej morao s Tornadovim potkivačem dogovarati termin barem tri ili četiri dana unaprijed. – Lakše je dobiti termin kod kadiokirurga nego kod potkivača. – govorio bi u šali. Čekati dva ili tri dana da netko dođe potkovati Aretu nije dolazilo u obzir, stoga se najboljim rješenjem ipak činilo da pokušaju sami.

Kada su se te večeri smjestili u *Starom mlinu*, Andrej je od gazde zatražio čekić, čavlice, rašpu i kliješta. Pribor za obrezivanje i čišćenje kopita bio je ponio sa sobom u bisagama. Privezali su kobilu ispred gazdine kuće uz jedan hrast sa širokom krošnjom i dali se na posao. Andrej je pažljivo podigao Aretinu stražnju nogu s koje je bila otpala potkova, a Pierre je očistio žabicu na kopitu. Zatim je slijedio upute Joea, autora videa koji je prikazivao potkivanje. Areta je, na sreću, bila mirna, zauzeta žvakanjem sijena koje su bili stavili pred nju. Dok je Andrej tako držao podignutu nogu, Pierre je postavio potkovu na kopito, a onda zabio prvi čavlic u rupu na potkovi, koso kroz tvrdi dio kopita, baš kao što je Joe savjetovao. Kliještima je odlomio komad čavlica koji je stršao iz kopita, potom je zakucao drugi čavlic, no njime je zacijelo pogodio osjetljiv dio Aretina kopita jer se ona iznenada trznula, zarzala i svom snagom ritnula stražnjim nogama. Pierre i Andrej jedva su odskočili u stranu, nepričvršćenom je potkovom kobila udarila Pierrea po ramenu te su se oboje, i Pierre i zveckajuća pot-

kova, našli na podu. Udarac nije bio izravan, na sreću, osim modrice na ramenu nije bilo drugih posljedica za Pierrea, no postalo je jasno kako praćenje uputa na Joeovu videouratku nije najbolji način da se izuči jedan od najstarijih zanata na svijetu.

Nakon toga nemilog događaja, Marko, vlasnik *Staroga mlina* u kojemu su odsjeli, ipak je pozvao jednoga svoga znanca koji je znao potkivati konje, a živio je u susjednome selu. Čovjek je došao već idućega jutra, kao samostalni poljoprivrednik nije imao radno vrijeme kojega bi se trebao držati, stoga ih Aretina izgubljena potkovica nije previše usporila. Umjesto u osam ujutro, kao što su bili planirali, na put su krenuli oko jedanaest sati. Nije to bio ni prvi ni posljednji put da su promijenili plan putovanja, no na svoje sljedeće odredište, jedan ranč s konjima pokraj Pisarovine, stigli su tek oko osam sati navečer, nakon mnogo lutanja i potpuno iscrpljeni.

U vrijeme večere, koju im je poslužila gazdarica imanja, Andreja je nazvala žena. Nisu se često čuli od polaska iz Zagreba, Marta je bila jako nezadovoljna što je njezin muž u svoju veliku avanturu pošao upravo u dane kada je njihova starija kći polagala maturu. Preko telefona mu je rekla kako postoje veliki izgledi da će Ema pasti iz povijesti. Uzbudena i ljuta, Ema nije htjela razgovarati s ocem. Već su neko vrijeme bili kao posvađani, Andrej nije bio sretan što mu kći uopće polaže povijest i engleski jezik na maturi. On se, naime, nadao da će Ema studirati neku prirodnu znanost, no ona je prkoseći ocu odlučila upisati etnologiju i indologiju na Filozofskome fakultetu u Zagrebu. Bila je opčinjena indijskom glazbom, modom i običajima, oblačila se u sari, a na čelu si je vješto oslikala umjetni madež. Od Marte Andrej nije uspio mnogo čuti niti doznati kakva su to teška pitanja bila na maturalnome ispitu iz povijesti. Rekla mu je samo da Ema nije znala odgovoriti ni osnovne stvari o Drugome svjetskom ratu, da su od nje tražili navesti primjere otpora nacizmu u Njemačkoj, a ona se nije mogla ničega sjetiti. Martin je glas sugerirao da je Andrej nekako kriv zbog toga, kao da bi rezultat Emina ispita iz povijesti bio bolji da je uz nju ovih dana bio njezin otac, ugledni sveučilišni profesor kvantne fizike. Andrej se, pak, nije osjećao odgovornim ni za uspjeh nacizma u Njemačkoj ni za činjenicu da, koliko je on znao, Nijemci protiv Hitlera nisu uopće prosvjedovali do svibnja 1945. A teško mu je bilo i shvatiti kako je to on propustio izvršiti svoju očinsku dužnost time što Emu o tome nije dobro i na vrijeme podučio.

Pa ipak, nešto ga je kopkalo nakon razgovora s Martom. Izguglao je *German protests against Nazi regime*, no nije našao zanimljive rezultate – tek stranicu na Wikipediji o studentima udruženim u organizaciju *Bijela ruža*, o bratu i sestri koji su po Münchenu dijelili letke protiv Hitlera sve dok ih nisu uhvatili i pogubili – tu je priču, naravno, upamtio, a sjetio se i filma o tome koji je prije nekoliko godina gledao. Pa ipak mu nije bilo jasno da u cijeloj povijesti nacističke Njemačke nema ništa više od toga,

nikakvih demonstracija, tajne organizacije, samo par amaterski organiziranih, propalih urota. Pierre, koji je nakon večere već pio šljivovicu, pitao ga je što to traži na internetu, a kada mu je Andrej odgovorio, njegov francuski prijatelj mu se lukavo osmjehnuo, pogledao ga u oči i rekao:

– Vjerojatno ne bi nikad pomislio da je moja baka s majčine strane sudjelovala u jednim spontanim, javnim, i k tomu uspješnim demonstracijama koje su protiv nacista ikada održane u Njemačkoj, za čitava trajanja režima od 1933. do 1945. – Andrej i Nenad, koji je do tada nezainteresirano sjedio s njima i na internetu čitao o kretanju burzovnih indeksa, iznenađeno su priznali kako o tome nisu pojma imali i zamolili Pierrea da im ispriča sve što zna.

– Moja baka, Marie Blum, *née* Kellermann, bila je iz Alsacea. Udala se za berlinskoga židova Mosesa Bluma koji je bio liječnik. On je bio jedan od doktora u bolnici Charité koji su 1933. izgubili pravo na rad u javnim ustanovama. Zatim je imao privatnu praksu, nekako je preživio do početka rata, uglavnom je liječio židove koji su oko 1939. počeli nestajati po koncentracijskim logorima. Kad on više nije mogao raditi, živjeli su od njezine zarade, bila je zaposlena kao tajnica u uredu kod jednog advokata. Moja se mama rodila 1. rujna 1939., na prvi dan rata, nikad nikome nije bilo teško zapamtiti joj rođendan. Morate znati i to, da po nirnberškim zakonima iz 1935., židovi oženjeni za arijevce nisu izgubili sva prava, a bilo ih je oko 30 000 u Njemačkoj. Očekivalo se da će se ionako svaka pristojna arijevka uskoro rastati od svojega židovskog muža, a nakon toga je država s njim mogla napraviti što je htjela. I napravila je sa svim ostalim židovima u Njemačkoj, prvo su ih prebacili u logore, a 1941. su počele likvidacije. Ali moja se baka nije htjela rastati.

U zimu 1942. na 1943. Himmler i njegovi odlučili su konačno riješiti i to pitanje, pa su napravili popis svih preostalih berlinskih židova oženjenih arijevkama. U veljači 1943. pohapsili su nekoliko tisuća tih ljudi i internirali ih u jednoj zgradi u Rosenstrasse, to je praktički u središtu Berlina. Odatle su ih htjeli razvesti po logorima u Poljskoj i Ukrajini da ih pojede mrak. Ali već idućega jutra u Rosenstrasse su se počele okupljati njihove žene. Bez glasnih parola, bez transparentata, samo su stajale pred zgradom i stražarima govorile kako žele da im muževi budu pušteni. Morate znati da je to bilo vrijeme kada je pao Staljingrad, sto tisuća njemačkih vojnika otišlo je u rusko zarobljeništvo i skoro sigurnu smrt. Goebbels i Himmler bojali su se da se u Njemačkoj ne proširi defetizam, svaki protest protiv režima poricao je dogmu o *Volksgemeinschaftu* svih Nijemaca i zato su za naciste demonstracije u Rosenstrasse bile opasne. Ali čak ni Himmler nije mogao narediti SS-u da po danu, u središtu Berlina, ubije nekoliko tisuća nenaoružanih žena. I tako je to trajalo danima: esesovci na kamionima s uperenim strojnicama, a žene stoje tamo, nasred Rosenstrasse, i ne miču se: *Hoćemo svoje muževe!* Baka mi je pričala koliko ju je bilo strah, nisi znao



hoće li netko ipak zapucati, nastao bi neviđen pokolj, a za svojeg muža čak nije ni bila sigurna je li još živ u toj gadnoj betonskoj zgradi. Ali svakog se jutra vraćala i bila je tamo cijeloga dana s drugim ženama, osim jednog poslijepodneva kad su Berlin bombardirali Britanci. Tada su i žene i esesovci, još prije njih, pobjegli u skloništa. A onda je, nakon više od tjedan dana demonstracija, Goebbels kao gaulajter Berlina naredio da se zatočeni židovi puste.

O toj priči ne ćete mnogo naći na internetu, a ni igdje drugdje, što se toga tiče. Poslije rata Nijemci nisu puno pričali o tome, kao ni saveznici – uostalom, te žene nisu protestirale zato što odvođe židove, već zato što odvođe njihove muževe koji su slučajno bili židovi. Ja ipak mislim da je to lijepa priča i posve je istinita. Ponosan sam i što je moja baka sudjelovala u protestima na Rosenstrasse, iako joj to u konačnici nije puno pomoglo. Djeda su potihom uhitili šest mjeseci poslije i ubili u Treblinku. Baka nakon rata nije više htjela živjeti u Njemačkoj, mrzila je Nijemce do kraja života, vratila se u Alsace s mojom majkom, pa sam se ja rodio u Strasbourgu.

Bilo je već kasno kad je Pierre dovršio svoju priču. Iz gazdaričinih nerovoznih kretnji u kuhinji moglo se zaključiti kako očekuje da gosti pođu na spavanje. Popili su svaki još čašicu šljivovice, a zatim su se razišli. Dok je lijegao u krevet, Andrej se pitao što bi bilo da je on bio zatočen u onoj zgradi u Rosenstrasse, toga jutra u veljači 1943. Bi li Marta bila među ženama koje su ondje prosvjedovale? Bi li on to zaslužio?

\*\*\*

Mnoge stvari izgledaju vrlo različito iz daljine i iz blizine. Profesoru Andreju Pelejeviću njegov je bivši šef stari akademik Marković koji ga je i primio na mjesto asistenta Katedre za kvantnu fiziku prije mnogo godina jednom postavio pitanje koje je zapravo bilo vic: – Kolega, znate li Vi u čemu je razlika između katedrale i šefa katedre? Pa, kad idete prema katedrali, ona Vam izgleda sve veća.

Na sličan način ravna crta, koja na satelitskoj slici Google karata izgleda kao staza, u stvarnosti možda predstavlja dalekovod, sa stupovima zaraslim u neprohodnu šikaru kroz koju se i konjima teško probiti, a pogotovo biciklistu, nenaviklu na terensku vožnju. Sedmoga dana putovanja Andrej, Nenad i Pierre našli su se u prvoj pravoj krizi otkako su krenuli iz Aljmaša. Nakon nekoliko dana u sedlu noge jahača, iako zaštićene čizmama i čep-sima, bole toliko da jahanje postaje prava muka. Na gležnjevima se pojavljuje crvenilo, a i žuljeve na rukama koje drže uzde teško je izbjeći, čak i ako se jaše s rukavicama. Ni biciklistu koji nekoliko dana vozi po neravnim putevima i stazicama nije ništa lakše. I najudobnije biciklističke hlače ne mogu spriječiti nastanak crvenila između nogu i na dijelu tijela koji je u dodiru sa sjedištem. Dugotrajni umor i bolovi obično stvaraju mrzovolju

i kod mladih sportaša vedra duha, dok kod sredovječnih, razočaranih mlitavaca takva mrzovolja može lako prerasti u depresiju. I vrijeme, koje je do tada bilo neobično blago za lipanj u kontinentalnoj Hrvatskoj, bez velikih vrućina, ali i bez kiše, stalo se mijenjati. Na zapadu su se od jutra počeli gomilati gusti, tamni oblaci, a i prognoza vremena koju su bili poslušali jučer navečer najavljivala je kišu u zapadnim dijelovima zemlje. Sva su trojica pustolovnih putnika bila spremna provesti dobar dio dana mokri, doduše u kabanicama, ali bez krova nad glavom do večeri. U takvome raspoloženju i očekivanju sumorna, naporna dana, gotovo cijeloga jutra su šutjeli.

Većina konja ne boji se grmljavine, buka koju stvaraju udari groma njima ne izgleda ništa opasnijom od tutnjave teretnjaka na cesti pokraj koje prolaze ili raspojasane narodnjačke glazbe na nekoj seoskoj proslavi. Ni većinu odraslih ljudi grmljavina ne će preplašiti, osim ako se kojim slučajem nađete ispod kabla visokonaponskoga dalekovoda, na konju, usred pustopoljine, upravo u trenutku kada započne grmjeti. Dalekovod koji vodi od Mraclina kraj Velike Gorice prema zapadu i jugozapadu na Google se kartama činio kao najbolja staza prema Gorskom kotaru, staza koja izbjegava prometne ceste u području u kojemu nije bilo rijeka čije bi obale mogli slijediti. Međutim, dalekovod nije staza, a dvojici profesora fizike i jednomu inženjeru aeronautike nije trebalo objašnjavati što bi se moglo dogoditi ako grom pogodi stup dalekovoda upravo u trenu dok oni pored njega jašu. Problem je bio i u tome što je prostor između stupova izgledao kao jedini prohodan put u bezličnu, šikarastome krajolik u kojim su prolazili. Kuda se skloniti?

Andrej nikada nije lako donosio odluke. Nije bio strašljiv, naprotiv, u opasnim situacijama obično je samouvjereno reagirao, ali ne prije no što bi prethodno dobro analizirao što se sve može dogoditi i što treba učiniti da se što više povećaju izgledi za uspjeh. Svima oko njega takav je stav morao izgledati kao kukavičko kolebanje, pa i njegovu bratu koji je, nažalost, bio od onih ljudi koji u kriznim situacijama najradije krive nekoga drugog. Nakon prvih bljeskova munje koje su vidjeli u daljini, Andrej se dohvatio mobitela i stao pretraživati satelitske slike na Google kartama ne bi li pronašao stazu koja će ih udaljiti od dalekovoda. To je samo potaklo Nenada da mu uz psovku predbaci kako su ih njegove glupe Google karte i dovele ovamo, pod žice s naponom od 400 kilovolta koje će ih spržiti udari li grom u stup dalekovoda. Nije ih trebao slušati, rekao je Nenad, već je mogao nabaviti profesionalni GPS uređaj s detaljnim kartama koje su sto puta bolje od Googleovih, pa sada ne bi bili u takvome dreku. Ali kada Andrej štedi na svemu i uvijek mu stavlja na nos da oni u Hrvatskoj nemaju novca baš za svaki hir nove tehnologije... pitanje je i je li netko u ovoj zemlji uopće digitalizirao karte koje planinarima i *hikerima* omogućuju snaći se na terenu! Toliko bi jednostavnije i sigurnije bilo da su išli na



veliki izlet po Nacionalnome parku Yellowstone umjesto da se vucaraju po ovim gudurama i vukojebinama!

Pierre nije razumio o čemu se braća svađaju na hrvatskome i nije se nipošto htio uvući u prepirku. Znao je da nemaju više od petnaestak minuta dok ih ne dostignu olujni oblaci, zato je samo viknuo kako ide naprijed izvidjeti ima li mjesta gdje bi se mogli skloniti, a onda je podboo konja i galopom pojurio naprijed. Galopirati po tvrdoj i neravnoj zemlji i šljunku navučenomu ispod dalekovoda moglo je biti opasno, riskirao je da mu konj prošepa ili opet izgubi potkovu, ali nije htio gubiti vrijeme. Nakon deset minuta jahanja stigao je do mjesta na kojemu je trasu dalekovoda presijecala šumska staza, dovoljno široka da njome prođe traktor. Nazvao je Andreja walkie-talkiejem da mu kaže neka se požure, no ovaj nije htio ostaviti brata koji ne bi mogao slijediti tempo konja u galopu. Dostigli su Pierrea upravo u trenutku kada je počinjao snažan pljusak, a zatim su skrenuli i šumom pratili stazu nekoliko kilometara. Potpuno mokri stigli su do lugarske kolibe, sjahali i puni nade pokucali na vrata. Bila je napuštena, vrata su bila zaključana, ali, na sreću, s druge je strane imala natkriveni trijem pod koji su se mogli skloniti. Kao pokisli miševi skupili su se na uskoj klupi pod trijemom. Kiša je bila toliko jaka da su jedva vidjeli konje vezane za stabla svega desetak metara dalje. Šutjeli su, ne nalazeći teme za razgovor.

– Ti si jednom spomenuo nekog svog pretka koji je bio s Napoleonom, što li? – obratio se Nenad Pierreu, tek toliko da nešto pita. – Čini se da u tvojoj obitelji dugo pamтите svoje pretke.

– Samo grana obitelji moje bake Marije ima dugu povijest. Kellermannni su bili sitni plemići, alzaški Švabe koji su postali Francuzi još za *ancien régime*. Jedan se od njih priključio Revoluciji, postao general i potukao Pruse kod Valmyja 1793., već kao šezdesetogodišnjak. A njegov sin François-Étienne de Kellermann spasio je Napoleona u bitci kod Marenga 1800. Bila je to užasno teška bitka, Napoleon ju je već bio gubio i povlačio se pred navalom grenadira. Red za redom njegovih najboljih vojnika padao je pod plotunima neprijatelja koji je bio brojniji, svježiji i bolje opremljen. Da su Austrijanci pobijedili toga dana, morao bi se pokunjeno vratiti u Pariz i sigurno bi bio smijenjen s položaja prvoga konzula. Nikad ne bi postao car i povijest Europe bila bi sasvim drukčija. Ali onda je, u zadnji čas, na bojište stigao Kellermann sa svojom divizijom kirasijera. Ljudi često misle da su napoleonske bitke bile pune slavnih juriša konjice, no ona je već tada bila prilično zastarjela kao rod vojske. Protiv uvježbanoga pješastva naoružanog puškama i postavljenog u kvadratnije imala je šanse na bojnom polju. E pa, juriš Kellermannnove divizije kod Marenga bio je iznimka više nego pravilo: François-Étienne je odabrao pravi trenutak, Austrijanci su bili zbunjeni nakon jedne topničke salve i nisu se stigli postaviti u obrambenu formaciju, pa ih je u galopu sabljama pokosilo nekoliko stotina konjanika. Zatim su se

kirasijeri pregrupirali, okrenuli i pošli u novi juriš, a Austrijanci su napravili ono što bi instinktivno uradio svaki pješak kada vidi kako na njega juri nekoliko stotina konjanika s isukanim sabljama: pobjegli su. I tako je bitka bila dobivena. Poslije se moj predak silno obogatio na pohodu u Španjolsku, u sumnjivim okolnostima, ali Napoleon mu je sve to tolerirao, zahvalno se sjećao da mu je Kellermann spasio karijeru, a možda i glavu, kod Marenga. I François-Étienne je ostao uz Napoleona do samoga kraja, do Waterlooa. Bilo je to čudno vrijeme, čudni ljudi: konjički časnici očekivali su da ne će dugo živjeti, ali zato su u svakom trenutku uživali kao da im je zadnji, bili su poput današnjih *rock*-zvijezda, samo što je njih umjesto predoziranja heroinom čekao neki bezumni konjički juriš. I moj je predak živio godinama u luksuzu, izgradio dvorac, provodio vrijeme zavodeći žene i ispijajući šampanjac, a onda se nekoliko dana prije bitke kod Waterlooa opet našao na konju, sa svojom divizijom kod mjesta Quatre Bras u današnjoj Belgiji. Dobio je zapovijed poći u samoubilački juriš protiv višestruko jačih Hanoveranaca i poslušao ju je ne trepnuvši okom. Kažu da je odmah poveo svojih sedamsto konjanika galopom, protiv svih pravila konjičkog ratovanja, zato da ne bi stigli vidjeti koliko ih manje ima od neprijatelja. Cijela mu je divizija razbijena, poginulo je više od polovice kirasijera i njihovih konja, no on je preživio bitku i dočekao starost, umro je tek dvadeset godina poslije. Cijelo je njegovo bogatstvo propalo nakon restauracije Bourbona, uglavnom zato što je jedan od njegovih sinova spiskao tisuće i tisuće franaka u kockarnici u Monte Carlu. Obitelj moje bake Marije tako i nije bila bogata. – završivši priču, Pierre se glasno nakašljao i upalio cigaretu.

– Vidiš, Pierre, kako si sretan što to sve znaš! Ja i Nenad ne znamo ni dio povijesti svoje obitelji, sve što smo čuli je da su po maminoj strani potekli iz okolice Bribira, a po očevoj iz istočne Slavonije, i da su naši još početkom dvadesetoga stoljeća bili seljaci. Pamtimo imena dvojice od četvorice pradjedova, o ostalima ne znamo ništa. Djed, koji je do smrti živio s nama, jednom mi je posramljen priznao da se ne sjeća ni imena svojih djedova. U velikim seljačkim obiteljima imena predaka brzo su se zaboravljala. I tako ja danas imam više podataka o Tornadovim predcima nego o svojim, njemu je pedigree upisan u knjižicu šest generacija unatrag.

– Je li on čistokrvni Holstein, meni tako izgleda? – upitao je Pierre.

– Nije čistokrvni, tata mu je Holstein, a mama neka laka kobila iz Đakova. – rekao je Andrej.

Nenadu se nije svidjelo što se razgovor okreće opet prema konjima o kojima nije znao ništa. Rekao je:

– I tako, dok vi pričate o pedigreeima skupih konja i generala, ja mislim na one tisuće bezimenih raga pobijenih u slavnim jurišima kod Marenga, kod Waterlooa i drugdje. Tko se njih sjeća, tko na njih misli? Kad samo pomisliš što smo napravili tim životinjama kroz povijest! Ljudskih žrtava još se i sjetimo, ali što je s njima?

Ni Pierre ni Andrej nisu mu odgovorili, činilo se kao da ih želi posramiti što se ponose, jedan svojim pretkom, a drugi svojim konjem. Nenadov bicikl, moćni *Speedster*, nije imao pedigrea.

Oluja je trajala skoro cijeli sat, a kada je konačno prestala, krenuli su dalje. Obilna kiša pretvorila je šumsku stazu u blatni potok ispresijecan dubokim lokvama kojima su se konji s naporom probijali, dok je Nenad morao gurati svoj bicikl. Kada se razvedrilo, vratili su se natrag do dalekovoda. Iz solidarnosti s Nenadom, Pierre i Andrej su sjahali i stali voditi konje povodcima.

Nakon pola sata hoda Andrej je izračunao kako tim tempom do zaseoka pored Duge Rese, gdje su trebali noćiti, ne će stići prije ponoći. Noćenje u šumi, bez šatora, pod kišom koja je svakoga časa ponovno mogla započeti, nije bila opcija, pa su se odlučili razdvojiti. Nenad će poći cestom koja je prolazila u blizini i vodila ravno za Dugu Resu, dok će konjanici nastaviti uzduž dalekovoda jer je cesta bila preprometna da njome jašu. Tako su Pierre i Andrej ponovno uzjahali. Išli su hodom i laganim kasom, polako, ali ipak brže nego pješice. Pierre, kojemu je bilo neugodno načeti tu temu pred Nenadom, sada je dobio priliku upitati Andreja: – Slušaj, André, nisam ševio već gotovo dva tjedna, užasno sam napaljen. Ima li u tom gradiću u koji idemo ili na nekoj drugoj postaji koja nam je usput neko mjesto gdje bih mogao riješiti taj problem? Znaš, kako u Hrvatskoj stojite s bordelima i tim stvarima?

– To ti je kod nas zabranjeno, Pierre, *mon ami*, nije kao u Njemačkoj i Nizozemskoj. Ja se u to ne petljam, ja sam sretno oženjen čovjek, ali većina ljudi kurve nađe preko interneta, pa ih zove k sebi doma. Nama to sada ne dolazi u obzir, morat ćeš se strpjeti dok se ne vratiš u Francusku. Pati, stari moj.

Pierre je nešto tiho opsovao sebi u brk, pa nastavio: – I u Francuskoj su zabranili prostituciju, *les cons*, ali sad je zakon takav da ne kažnjavaju prostitutke nego klijente, kao u Švedskoj. I, kao što se moglo predvidjeti, cijene su porasle, razina usluge se smanjila, a povećao se i broj napada na prostitutke. Evo ti kamo vodi krivo usmjereni aktivizam! Uskoro si ja sa svojom profesorskom plaćom ne ću moći priuštiti pristojnu kurvu za vikend, više će mi se isplatiti da sjednem na vlak i odem u Amsterdam po to.

– Ti, dakle, uopće ne možeš zamisliti svijet bez prostitucije? – upitao je Andrej.

– Ne, kao ni bez merlota. Problem je u tome, André, što stariji muškarci uglavnom žele spavati s mlađim ženama. Tako je uvijek bilo i uvijek će biti. Posljedice su općepoznate, ali često prešućivane činjenice, učestala bračna nevjera i mnogi razoreni brakovi. Prije no što sam se ja oženio s Nadine – sigurno se sjećaš moje bivše žene – nisam joj želio skrivati svoje mane, pa sam ih sve jasno nabrojio. Mi smo imali vrlo otvoren brak, dok ga ona nije zatvorila s nekim klarinetistom. Na početku moje liste stajali

su sklonost prema vinu i nedostatak sklonosti prema odbijanju privlačnih žena koje hoće sa mnom spavati. Naravno, kako vrijeme prolazi, povećava se deficit takvih žena. Kurve su samo optimalno rješenje za taj problem. Ali, nažalost, prostitucija se, iz nekog meni nejasnog razloga, u Francuskoj smatra nečasnim poslom koji treba zabraniti.

– Pa zar nije, Pierre? – upitao je Andrej.

– To, da sve što je nemoralno, ne treba biti i zabranjeno, valjda je po sebi jasno. No oni koji kažu da prostituciju treba zakonski progoniti tvrde kako to nije zato što muškarci uživaju u seksu na koji nemaju pravo, već zato što su žene na taj seks na neki način primorane. I doista, vrlo često jesu, upravo u zemljama koje, poput Francuske, ne dopuštaju legalno bavljenje najstarijim zanatom. U takvim zemljama gdje se korisnici usluga moraju bojati svodnika i spolnih bolesti, žene se doista često prisiljavaju na prostituciju, a klijenti to ne prijavljuju jer su i sami zakonom tretirani kao kriminalci. U civiliziranim zemljama u kojima je prostitucija dopuštena, ne samo da su uslijed javno oglašene konkurencije pale cijene seksualnih usluga, na opće zadovoljstvo korisnika, već je i drastično smanjena trgovina ženama i broj slučajeva prinude na prostituciju. Svodnici u takvim zemljama ostaju bez posla jer prostitutke mogu na tržištu nastupati samostalno, imaju pravo na zdravstvenu zaštitu, sindikate, idu u mirovinu i plaćaju porez kao i svi drugi privredni subjekti. – Pierre je, vidno uzbuđen, završio svoju tiradu.

– Ali pazi, Pierre, ima onih koji kažu da je prostitucija kao takva nasilje nad ženama čak i kad je legalna, jer su one na taj posao ekonomski, a ne fizički prinuđene. Moraju od nečega živjeti i samo zato to rade. – rekao je Andrej koji nikad nije bio s prostitutkom.

– Ma kakvi, André. Pa mnogi ljudi rade različite poslove zato jer moraju od nečega živjeti i zbog toga svoj posao nerado obavljaju. I ja poznajem mnoge fizičare koji nisu zadovoljni karijerom, pa to valjda ne znači da bi i fiziku trebalo proglasiti ilegalnom. Meni moj moralni osjećaj, koliko god ga imam, kaže da bavljenje svakim poslom može biti nečasno ako ga čovjek radi preko volje i tako da škodi drugima. Sjećam se prilike kada sam u jednoj televizijskoj emisiji razgovarao s nekom novinarkom o širenju svemira. Trebalo mi je pet minuta da shvatim kako ženu koja mora razgovarati o tome sa mnom tema uopće ne zanima i da ne želi ništa znati o njoj. Poslije emisije osjećao sam se prazno kao poslije lošeg seksa, uzalud sam potrošio svoje vrijeme i vrijeme nesretne publike koja je gledala dosadan razgovor. Voditeljica, koja se nije ni trudila da učini intervju zanimljivim sebi, meni ili bilo komu drugomu, u mojim se očima ponijela poput loše kurve koja odrađuje svoju dužnost preko volje. – Pierre je zastao, kao da se nečega sjetio, a onda nastavio: – Nego, reci mi dok nema Nenada, tvoj brat također izgleda kao da bi mu dobro došla noć s nekim vrhunskim eskort modelom. Stalno je smrknut i napet, očito dugo nije ševio.

– Nije to za njega, Pierre. – rekao je Andrej. – Prošao je buran i neugodan razvod, žena je sina odvela u Kanadu pa je izgubio kontakt s njima, a ona već ima drugoga. Mislim da je trenutno njegov problem u tome što mrzi cijeli svijet i sve žene u njemu, više nego da mu nužno treba žena. Ali ne mogu s njim o tome razgovarati, nismo tako bliski.

– Nisam znao da je i on rastavljen. Ponekad mi se čini da znam više svojih vršnjaka koji su rastavljeni nego onih koji su u braku ili se uopće nisu ženili. Možda je stvar u samom braku, kako ga danas poznajemo, možda je i to jedna od društvenih institucija koje treba mijenjati. Nikad nisam razumio zašto te pri sklapanju braka nitko ne pita koliko želiš da taj brak potraje i jesi li se o tome dogovorio sa svojom budućom ženom. Čuo sam da brak na određeno vrijeme postoji u nekim islamskim zemljama.

– Ma nemoj, pa gdje toga ima?

– Pa u Iranu, naprimjer, vidio sam film o tome. Želiš poševiti neku curu, ona također hoće, ali, da nju ne kamenuju zbog nezakonitog seksa, odeš odvjetniku i sklopiš privremeni brak koji traje dok se oboje ne zasitite. A onda se dogovorite kako ćete dalje. Mislim da bismo od Iranaca mogli mnogo toga naučiti. Doista, zašto se dvoje ljudi pri sklapanju braka ne bi dogovorilo da će ostati zajedno, primjerice, dvadeset godina? To je posve dovoljno vremena da se odgoji dvoje djece i da si supružnici međusobno dosade. Možeš li zamisliti ovakav čin prosidbe: *Draga, molim te, udaj se za mene na deset godina. Obećajem ti da ću ti napraviti dijete i da te ne ću ostaviti dok je dijete malo. Seksat ću te kao blesav prvih pet godina, a zatim ćemo pet godina piti čaj i maziti se... a onda se možemo i rastati.* Zašto bi to netko htio učiniti, sad se ti pitaš? Pa, recimo, ja vjerujem da ima ljudi kojima bi godila misao da će za neko vrijeme, kada u bračnoj ljubavi i slozi proživjeti određen broj godina, ponovno biti slobodni. Ako umrem prije toga, moja će žena biti osigurana i naslijediti svu moju imovinu; ako doživim istek ugovorenog roka, nitko se na mene neće ljutiti, a ja ću ponovno biti slobodan raditi što me volja – pa makar i produžiti brak s istom osobom na još dvadeset godina ili zauvijek, ako se tako dogovorimo...

Andrej nije znao što mu na to kazati. Da, teško je, možda i nemoguće jednako željeti nečije tijelo dvadeset godina, to je sedam tisuća tristo noći uzastopce, ali koja je alternativa? Rastati se i uvijek iznova tražiti novo uzbuđenje, za koje unaprijed znaš da ne će trajati više od mjesec ili dva? Odreći se svega što poveže par ljudi koji su prošli zajedno sve životne nedaće, odreći se bliskosti i razumijevanja samo zbog nekoliko mjeseci uzbuđljivog seksa, što ionako možeš dobiti ako znaš kako i gdje potražiti? Po prvi put otkako su krenuli, Andrej je osjetio kako žali Pierrea i da u njegovu životu, koliko god on inače nesređen bio, ima mnogo toga na čemu bi morao biti zahvalan.

Trebalo im je više od tri sata kako bi prešli deset kilometara do uzvisine s koje se prostirao pogled na Dugu Resu i okolna sela gdje su trebali

noćiti. U otužnu zaseoku počela su se paliti svjetla, no po broju neosvijetljenih kuća moglo se vidjeti da je mnogo imanja napušteno. Mokri, blatni i bezvoljni stigli su na svoje odredište u sumrak. Nenad ih je ondje čekao, ponosno naslonjen na svoj električni bicikl.

\*\*\*

Severin na Kupi Andrej je pamtio iz djetinjstva. Prije izgradnje autoceste Zagreb – Rijeka Severin je bio na pola puta između Zagreba i mora, kada su se ljeti vozili u svoju vikendicu u Istri, Andrej bi s roditeljima ondje obično napravio stanku, barem dovoljno dugačku da na benzinskoj pumpi uzmu gorivo i popiju kavu. Danas više nije imalo nikakvoga smisla posjećivati to mjesto, autocesta ga je zaobišla, kao i sve ostalo što se u posljednjih tridesetak godina dogodilo u Hrvatskoj. Pierre, Andrej i Nenad prenoćili su ondje samo zato što je bilo udaljeno četrdesetak kilometara od njihova prethodnoga noćišta, upravo na udaljenosti do koje su mogli dojahati slijedeći prilično ravnu trasu plinovoda kroz Gorski kotar prema jugozapadu.

Odsjeli su na imanju *Lucas*, jedinome OPG-u u tome kraju, kod muža i žene koji su se bavili seoskim turizmom i ekološkim uzgojem kupina, malina, borovnica i divovskih kunića. Imanje nije bilo veliko, svega jedna drvena obiteljska kuća na kat okružena nasadima voća koji su se prostirali po padinama niskih brežuljaka uz Kupu. U kući ih je dočekala gazdarica, bolesno mršava žena od kojih trideset i pet godina, kratke crne kose i ispijenih obraza. Zvala se Zenaida, imala je visok, piskav glas i govorila je s jakim bosanskim naglaskom. Kretala se lagano, kao na vršcima prstiju, činilo se da lebdi iznad zemlje u svojoj uskoj, pripijenoj crnoj haljini. Pierre je podsjetila na Morticiju iz *Obitelji Addams* što je poslije podijelio s ostalima, no samo se Andrej nasmijao asocijaciji (Nenad nije znao tko je Morticia Addams). Muža joj nije bilo doma, no rekao joj je da će doći trojica jahača, pa im je pokazala gdje će napojiti i nahraniti konje. Bilo je tek pet sati poslijepodne, putovanje trasom dalekovoda išlo je brže nego što su bili očekivali pa su se odlučili prošetati po okolici. – Tko zna koje sadržaje *downtown* Severin na Kupi krije za nas. – rekao je Pierre s podrugljivim izrazom lica.

Jedina spomena vrijedna zgrada u Severinu na Kupi bio je stari kaštel, danas oronuo dvorski kompleks s nekoliko starih kula i kapelicom, koji je nekada pripadao velikoj plemićkoj obitelji Frankopana. Vidjelo se kako nitko ne zna što bi s njim jer turizam u tome kraju nije imao velike perspektive, a općina nije imala prihoda ni potreba za tako velikim objektom. Zidine i nadsvođeni ulaz bili su prekriveni bršljanom, u sâm dvorac nije se moglo ući, ali uspjeli su se popeti na zidine odakle se prostirao pogled na slovensku obalu Kupe. Rijeka je bila mutna i spora, obala zarasla u korov. Razbijena stakla na prozorima dvorca i nekoliko razbacanih, hrđa-



vih kućanskih aparata kao da su svjedočili o tome da su dvorac nedavno opsjedali neki novi barbari. Ulaz u podrum očito je lokalnomu stanovništvu služio kao poljski zahod, otamo je dopirao oštar smrad, a prostor između zidina u kojemu je nekoć morao biti vlastelinski vrt sada je prekrivala nepokošena trava. Pierre je upitao dvojicu Hrvata znaju li nešto o povijesti dvorca komu je pripadao i ima li o njemu neka zanimljiva priča ili legenda. Jedino čega se Nenad mogao sjetiti bila je Zrinsko-frankopanska urota i priča o dirljivome pismu koje je Fran Krsto Frankopan prije pogubljenja napisao svojoj ženi Ani Katarini.

– Čekaj, nije li to bio Petar Zrinski? Ana Katarina je bila udana za njega, a Fran Krsto bio je njezin brat. – ispravio ga je Andrej.

– Ma nije, Fran Krsto je bio pjesnik, on je pisao pismo, onaj drugi bio je polupismena vojničina, daj izguglaj ako ne vjeruješ. – nervozno je rekao Nenad na hrvatskome da Pierre ne bi razumio. Ali internetske veze na tome mjestu nije bilo pa je pitanje ostalo neriješeno. Nenad je zatim samouvjereno ispričao Pierreu priču o tome kako su Frankopani bili najveća hrvatska plemićka obitelj, kako su stolovali upravo u Severinu i kako su jednoga od najučenijih među njima, Frana Krstu Frankopana, Habsburgovci lažno optužili da šuruje s Turcima; pred pogubljenje je napisao dirljivo pismo svojoj ženi Ani Katarini koje počinje riječima *Moje premilo srce*.

Kada su se vratili u OPG *Lucas*, Andrej, koji nije volio da ga uvjeravaju kako je u krivu, spojio se na internet i u Google upisao *urota Zrinsko-frankopanska*. U nekoliko sekundi doznao je da je Zrinski bio muž Ane Katarine, sestre Krste Frankopana, baš kao što je on i bio tvrdio. Pokazao je to bratu, no ovaj mu je samo odbrusio: – Ma dobro, što ima veze, Pierreu je ionako svejedno.

Oko sedam sati na imanju im se pridružio i Zenaidin muž, visok, ćelav muškarac od četrdesetak godina, odjeven u nešto što je jako podsjećalo na kimono. Predstavio se samo kao Brad. S njim se prije toga Andrej bio čuo telefonski, kada su dogovarali da će odsjesti u njihovu OPG-u, i preko telefona mu Brad nije zvučao kao Amerikanac, ali sada se činilo kao da namjerno govori s američkim naglaskom. S Bradom je u njegovu električnom džipu bila i plavokosa djevojka za koju nije bilo vjerojatno da je njegova kćer i koja je govorila samo engleski. Predstavio ju je kao Ashley iz Bouldera u Coloradu i rekao da je ona na farmi kako bi naučila osnove organske poljoprivrede, meditacije i samodostatnog gospodarenja, a ujedno i pomogla oko gostiju. Zatim ih je pozvao na večeru koju je Zenaida pripremala od šumskih gljiva, domaćega krumpira i biološki othranjenoga divovskog kunića kojega su domaćini sami uzgojili na svojem imanju.

U prostoriji u kojoj im je poslužena večera gorio je kamin, iako je i bez toga bilo dovoljno toplo. Na zidovima su visile japanske kaligrafije, slike s trešnjama u cvatu i jedna samurajska katana. Iz zvučnika koji je bio skriven negdje među orijentalnim namještajem tiho je odjekivao zvuk sevdalinke

*Što te nema, što te nema*, a na stolu su bili zapaljeni štapići koji su mirisali po cimetu i kardamomu. Svjetlost je bila prigušena, osim tinjajuće vatre u kaminu prostoriju je osvjetljavala samo jedna kineska papirnata svjetiljka u drugome uglu sobe. Kraj nje je, zureći prema stolu oko kojega su se okupili gosti, stajala velika Sokratova bista. Zenaida je unijela pladanj s pečenim kunićem, no prije no što su počeli rezati meso, ona i Brad su izgovorili nekoliko polurazgovjetnih riječi na japanskome i ruke polako sklopili iznad glave; začuđenim gostima objasnili su da time zahvaljuju ubijenoj životinji što je položila svoj život kako bi oni i njihovi gosti imali što jesti. Ashley je nepomično stajala pored kamina, odjevena u pregaču držala je mirišljivu svijeću u ruci. Kada je Andrej upitao hoće li im se i ona pridružiti za stolom, Zenaida je odgovorila kako je njezin posao da bude na usluzi kako gostima ne bi ništa nedostajalo, ali i da odvraća zle duhove od obiteljskoga ognjišta.

Tijekom večere razgovarali su o planovima koje su Brad i Zenaida imali sa svojim imanjem. Kako su svi govorili engleski, uključujući i šutljivu Ashley, konačno je i Pierre mogao ravnopravno sudjelovati u razgovoru. Zenaida koja je, kako se činilo, vodila glavnu riječ u poslovanju OPG-a *Lucas*, rekla je da je njihov cilj povezati ekološku, cikličku poljopivrevu s orijentalnom duhovnošću, pa su u pripremi imali i tečajeve zen-meditacije i karmičke terapije u prirodnome okolišu. Ona se u Boulderu, kamo je bila dospjela kao izbjeglica iz Kalesije, upoznala sa zen-budizmom. Oduševila se jedinstvenim učenjem zen-majstora Hatorija Bašoa po kojemu su čovjek i priroda jedno i sve što čovjek uzme od okoliša mora mu svojim radom vratiti. Mislila je da ima nešto karmičko u tome što je njezino ime upravo Zenaida. Ona i Brad htjeli su sami proizvesti sve što će se na imanju posluživati. Već su imali solarne panele, a prihod od prodaje šumskoga voća i uzgojenih divovskih kunića iskoristit će za izgradnju minielektrane na potoku koji je proticao kroz posjed, kako bi njihovo imanje bilo i energetski posve samodostatno. Na to se umiješao Nenad:

– Ali gledajte, Zenaida, ne postoji lokalna energetska samodostatnost. Solarne panele koje ste ugradili u svoj krov proizvela je tvornica u Kini koju pokreće struja proizvedena spaljivanjem golemih količina ugljena u kineskim termoelektranama. Dijelove vodenice koja će vama proizvoditi struju prenijet će iz Amerike mlažnjaci koje proizvodimo mi u Boeingu i koji su pokretani kerozinom, rafiniranim od nafte izbušene u Perzijskome zaljevu. A elektronski sklopovi u vašem električnom autu sadržavaju rijetke metale koje su u nekom rudniku u Kongu iz blata sitnim ručicama iščeprkala djeca, ropska radna snaga koja živi u zemunicama u kojima gore petrolejske lampe. Stoga je najbolje, poput mene, prihvatiti da živimo na posuđenom vremenu i voziti se električnim biciklima, ne zato jer je tako energetski isplativije, nego zato jer smanjuje napor na uzbrdici. Ili moramo, poput ove dvojice, jahati konje i odreći se svih tehnološki zahtjevnijih



aspekata suvremenoga života. Jeste li vi spremni koristiti svijeće za rasvjetu, umjesto za širenje miomirisā?

Zenaida je šutjela, samo je prijekorno pogledala svojega muža, kao da je od njega očekivala da ju obrani od napada. Da promijeni temu i izbjegne daljnje neugodnosti od svojega brata, Andrej se obratio Bradu: – Vi, Brad, odlično govorite hrvatski, kad smo razgovarali preko telefona nisam ni pomislio da ste iz Amerike.

– Ma ne, ja sam rođen ovdje, u zaseoku Lukšići iznad Severina. Rodio sam se kao Obrad Lukšić, ali sam nakon studija dobio posao u Boulderu, pa sam tamo promijenio ime u Brad Lucas. Želimo reklamirati naše proizvode i ugostiteljske usluge i u Americi, pa mi se moje američko ime čini dobrim za naš marketing. Andrej se sjetio da je to ime vidio na zaslonu svoga mobitela, na Google karti područja kroz koje su prolazili na putu do OPG-a. Nije mu padalo napamet da bi mogla postojati veza između imena Lukšić i Lucas, no ona, u krajnjoj liniji, nije izgledala nevjerojatnija od karmičke veze kojom je Zenaida svoje ime povezivala sa ženom.

Nakon večere, na kojoj nisu posluživana alkoholna pića već samo malinovac, Pierre je upitao ostale da se prošeću do mjesta i potraže neki bar, ali nikomu se nije dalo. Već je bila pala noć, iz Severina se čuo tek lavež pasa. Ionako se nisu mogli nadati da će pronaći neki otvoren lokal.

\*\*\*

Jahanje po planini pomalo je poput surfanja po bonaci: osjećaš da se ne krećeš onako kako bi trebao, znaš da je ono što te nosi stvoreno za veće brzine i uzbuđenja. Životinje koje su stotinama tisuća godina evoluirale u stepi i koje na ravnici postižu brzine od sedamdeset kilometara na sat na planini moraju odmjeravati svaki korak između provalija, kopitima opipkavati odlomljene stijene koje se svaki tren mogu odroniti i konja i jahača strovaliti u ponor. Na sreću, iskrčena staza pored plinovoda kojom su se Andrej, Pierre i Nenad kretali kroz Gorski kotar nije bila osobito opasna. Nenad je često zaostajao, nije mogao hvatati korak s jahačima, ali bio je sretan što je njegov bicikl na struju jer bez pomoći elektromotora sigurno ne bi uspio savladati uspone. Na dijelovima puta gdje je staza bila neprohodna za bicikl morao se vraćati i voziti cestom koja je prolazila paralelno s plinovodom, ali je od njega bila udaljena i do deset kilometara.

Približavajući se Fužinama, malomu goranskom mjestu pored jezera, prošli su kraj putokaza koji je pokazivao na stazu do spilje Vrelo gdje su kolege s biološkoga odsjeka Andrejeva fakulteta provodili istraživanja o čovječjim ribicama. Cijeli je tim od troje njegovih znanaca zajedno s grupom studenata trebao biti upravo ondje. Misleći kako bi bilo zgodno da ih iznenadi tako što će dojahati na konju i malo se praviti važan, Andrej je upitao ostale žele li posjetiti spilju i naučiti nešto o krhkome i ugroženome

ekosistemu u kojemu žive čovječje ribice. Prije no što je Nenad stigao reći što misli (vrlo je vjerojatno da bi odbio jer ga spilje i njihovi stanovnici uopće nisu zanimali), Pierre je odrezao:

– Umorni smo, André, bolje da produžimo ravno do mjesta gdje ćemo odsjesti. Svaka čast čovječjim ribicama! Vjerujem da im nije lako u tim mračnim spiljama, žao mi je što im je ugrožen opstanak, ali teško mi je uživjeti se u njihove probleme. Konačno, što su one ikada učinile za mene?

Fužine su bile pravo osvježenje nakon Pisarovine, Duge Rese, Severina na Kupi i drugih zabiti u kojima su noćili prethodnih dana. Ovdje su kuće bile uredne, svježe omaljene raznim bojama, s vrtovima punim šarolika cvijeća, unatoč ljetnoj žegi. Moderni auti, parkirani u dvorištima, svjedočili su o tome da se ovdje dobro živi ili da stanovnici barem iznajmljuju kuće bogatim gostima. U središtu mjesta bio je hotel s privlačnim restoranom koji je reklamirao lovačke specijalitete. Konje i Nenadov bicikl ostavili su na maloj farmi svega kilometar izvan mjesta, a zatim su pošli pješice do hotela. Pierre je bio oduševljen prilikom probati kobasice od veprovine i gulaš od medvjedega mesa.

Bili su jedini gosti te večeri. Gulaš od medvjedovine s marmeladom od brusnica imao je snažan okus, okruglice od kruha bile su svježe pripremljene, nakon glavnoga jela i litre crnoga vina naručili su još štrudle od šumskoga voća i travaricu. Posluživala ih je crnokosa, visoka konobarica, stara oko trideset i pet godina, kojoj očito te večeri na radnome mjestu nije bilo osobito uzbudljivo. Pierre ju je odmjeravao pogledom od peta preko bokova do tjemena, bilo je očito da ga privlači, iako ju nitko ne bi nazvao ljepoticom. Najupadnije na njoj bili su široki bokovi, stegnuti u crne, kožne hlače, kojima je lelujala prolazeći između stolova. Andreju, koji ju je također odmjerio, dojam međutim nisu popravljale prazne i bezizražajne crne oči i prenapadni, nevješto nanesen tamni ruž koji si lako mogao pobrkati s brčićem iznad gornje usne.

– Pogledaj ju kakva je, kakve noge, kakvi bokovi, moram ju imati! – prošaptao je Pierre, iako nije bilo vjerojatno da bi žena razumjela engleski sve da je to rekao i mnogo glasnije. Nakon nekoliko rundi uzajamna osmjehivanja, Pierre se ustao od stola i značajno pogledao Andreja i Nenada. Rekao im je da večeras on časti i da ide srediti račune, a zatim je pošao za konobaricom u kuhinju. Nekoliko minuta poslije vidjeli su ih kako se zajedno uspinju stubama na kat gdje su se nalazile hotelske sobe. Andreja to nije iznenadilo, već je nekoliko puta vidio Pierrea na djelu. Jedno je od obilježja muškaraca koji su obično smatrani velikim zavodnicima to da uopće nisu izbirljivi kada se radi o ženama. Pierre je bio upravo takav muškarac.

Tako su braća ostala sama, što se na putu do tada nije često događalo. Nenad je zapitao što očekivati kada stignu u vikendicu, htio je znati kako se sada slažu njihovi roditelji. – Nije se ništa promijenilo, – rekao je Andrej

– znaš da tata ima Alzheimer, iz godine u godinu sve mu je lošije i mami njegovo ponašanje često ide na živce. Za Uskrs ju je zamijenio s kućnom pomoćnicom s kojom je živio u mladosti, rekao joj je da loše kuha i da to nije njezin posao, da uskršnje pečenje uvijek priprema njegova mama. Ali ona se i dalje brine za njega i voli ga. Slažu se dobro kao i uvijek.

– Pa nije baš uvijek tako bilo, – rekao je Nenad tmurno – ja pamtim i vrijeme kada su se skoro rastali, ponekad se čudim da su ovoliko ostali zajedno.

– Ma nemoj, odakle sad to? – upitao je Andrej nervozno.

– Da, ti to ne znaš, bio si još mali. A kako bi znao? I ja sam doznao slučajno. Kada sam bio u trećem razredu gimnazije, tata je imao aferu sa svojom tajnicom. Ja sam ih jednom nehotice zatekao, ljubili su se u tatinom uredu, nosio sam mu neke knjige da mi fotokopira i bez kucanja sam ušao u ured. Držao ju je zagrljenu iznad radnog stola, nikad ne ću zaboraviti da su mi se njegove ruke tada učinile snažnijima nego ikad prije toga. Tajnice se ne sjećam dobro, morala je biti neka sitna ženica koju je on svojim tijelom prekrivao, samo pamtim da je imala crvenu kosu. Odmah sam pobjegao doma, ali nisam rekao mami. Ona je za to znala, sigurno je znala, ali pretvarala se da ne zna. To ljeto skoro uopće nisu razgovarali, ona je otišla na bolovanje, bila je skoro šest mjeseci na moru.

Andrej je spustio glavu i sklopio oči. Glas mu je zadrhtao. – Istina, sjećam se jednog dana po ljetu, ja sam imao valjda pet ili šest godina, bili smo u vikendici mama, dida Mate i ja, i tata je nenadano došao iz Zagreba. Ti si sigurno bio u Zagrebu s njim, tih godina nije ti se dalo dolaziti na more, u Premanturi nisi imao nikakvog društva, a sa mnom ti se nije dalo igrati. Sjećam se i da me dida odveo na izlet da bi mama i tata mogli biti sami, cijeli dan penjali smo se po Učkoj. Nikako nisam razumio zašto smo onamo išli samo dida i ja, nikad prije nisam bio sâm s njim na izletu.

– Jasno je, tada su se pomirili ili su se pretvarali da su se pomirili kako bi ostali u braku. – rekao je Nenad i nastavio: – Tata nije o tome nikad razgovarao sa mnom, ali nakon nekoliko mjeseci doznao sam od mame da je dobio novu tajnicu. A ti cijelo vrijeme nisi ništa slutio. Kao i drugi klinici, mislio si da imaš jednako dobru obitelj kao i svi tvoji vršnjaci, roditelje koji se vole i koji nikad nisu pomislili da s nekim drugim provedu život. I ne čudi me, u socijalizmu su se ljudi puno manje rastajali. Rastavljeni nisu imali od čega živjeti, a djecu su im svi sažaljevali. Ne kao danas, kad uopće nisi *cool* ako nisi rastavljen. – Nenad je svoju priču završio prezrivo tonom.

– Zašto mi to nisi rekao do sada? – upitao je Andrej s gorčinom u glasu. – Ako si znao, zar nisi mislio da i ja trebam znati?

Nenad nije više mogao izdržati, eksplodirao je: – Naravno da ti nisam rekao! Zašto da ti kažem? Zar si htio da ti kažem kako je njihov brak zapravo sranje, kao što je i moj brak bio sranje, kao što i svaki brak mora biti

sranje jer je najbolje da smo sami, da ne znamo za druge ljude i da umremo sami kao što smo se i rodili sami. Jesi to htio? Je l' ti sada lakše, kad znaš? Ionako je mama uvijek tebe više voljela, ja sam bio onaj kojem je samo do tehnike i novca, a ti si bio genij, vizionar, ti si bio kreativan, od tebe se očekivala Nobelova nagrada, a od mene da se brinem o njima kad ostare. I tvoj je brak savršen, i žena koja te voli, i prelijepa djeca, a ja sam onaj kojeg je ona kučka ostavila jer je bio nesnosan i uzela mu sina kojeg sad baka i dida više ne će vidjeti.

Andrej nije znao što odgovoriti na ovaj Nenadov izljev jada i bijesa. Kada je pokušao u sebi dohvatiti sjećanja o onome ljetnom danu kada je s djedom cijeli dan bio na izletu dok su roditelji ostali sami u vikendici, sve se uklapalo u Nenadovu priču: mama i tata imali su težak razgovor koji je odredio i njegovu budućnost, razgovor kojemu nitko osim njih dvoje nije svjedočio. Pitao se koliko se tata danas još sjeća toga razgovora, je li mu Alzheimerova bolest pomutila i tu uspomenu? Zna li uopće da je prije više od četrdeset godina bio nevjeran? Ali mama se sjeća, sigurno se sjeća, ona bi o tome mogla govoriti kada bi htjela, samo ako joj danas nije žao što je toga dana onako odlučila. Umjesto da pokuša umiriti brata, Andrej je samo tiho prošaptao: – Neno, umorni smo, dosta je za danas, idemo u krevet.

Kada se otuširao prije spavanja, Andrej je osjetio da je peckanje, za koje se bojao da je uzrokovano genitalnim herpesom i koje ga je mučilo čitavoga puta, ipak popustilo. Protugljivična krema ili samo vrijeme koje je proteklo od trenutka infekcije učinili su svoje. Stoga se ponadao kako će po povratku u Zagreb ipak izbjeći neugodan pregled kod urologa i venerologa, kao i da ne će o svemu morati odgovarati na pitanja svoje žene. U isto se vrijeme Pierre spremao dobiti Andrejevu bolest jer kondome u Fužinama u ponoć nigdje nisi mogao nabaviti.

\*\*\*

Ostatak je puta kroz Gorski kotar prošao bez uzbuđenja. Vrijeme je bilo lijepo, ne odviše vruće, staza pored plinovoda bila je ravna i bez prevelikih strmina. Na jednome su proplanku vidjeli srne koje su pobjegle čim su ih opazili. Nekoliko kilometara dalje ugledali su, u dubokoj šumi, skupinu od desetak ljudi s ruksacima, među njima je bilo nekoliko žena i barem dvoje male djece koju su žene nosile zamotane na grudima. I oni su, poput preplašenih srna, smjesta pobjegli još dublje u šumu, na zapad. – Migranti. – kratko je progovorio Andrej. – Pune su ih šume, prelaze iz Bosne do Slovenije ovdje, na mjestu gdje je Hrvatska najtanja. Kad se jednom dočepaju Schengena, nastaje *solí na rep situacija*, put im je otvoren do Danske i Švedske gdje ih obično žele primiti. Nekoliko minuta poslije došli su do jedne klijeti, male drvene vikendice na planinskoj livadi s koje je pucao

prekrasan pogled na Učku i dalje, prema Istri. Vrata na kolibi bila su razvaljena, pa je Nenad, koji nije morao sjahati i vezati konja, prišao i pogledao unutra. Na malome stolu vidio je ostatke hrane, otvorene konzerve i nešto što je izgledalo kao upotrijebljena pelena. Inače je unutrašnjost kolibe bila neoštećena, nije se činilo da je nešto pokradeno ili namjerno uništeno. – Čini se da je ona grupa izbjeglica ovdje provela noć. – rekao je Nenad ostalima. – Ali mislim da nisu ništa ukrali ili uništili, samo su ostavili nered za sobom. Mislite da trebamo pozvati policiju?

– Mislim da ne trebamo, nije na nama da se pletemo u to, a i tko bi ih dočekao dok stignu ovamo? Ako nije bilo krađe, nije nastala velika šteta. Samo zatvori vrata, Neno, i idemo dalje. Vlasnik će sâm vidjeti da su provalili u klijet. Ako je dobar čovjek, bit će mu drago što je njegova vikendica pružila tim ljudima utočište po noći. A ako nije, neka on zove policiju i k vragu s njim! – rekao je Andrej koji nije niti sjahao s Tornada. I tako su pošli dalje.

Pierre je cijelo jutro bio izvrsno raspoložen, zbijao je šale i često zadirkivao svoje suputnike. Kada su malo odmakli, rekao je: – Mene je ona kućica podsjetila na kolibu sedmorice patuljaka iz bajke o Snjeguljici. Točno ih možeš zamisliti kako ondje žive, a i nju kako se, poput izbjeglice, useljava k njima. Kad malo razmisliš, priča o Snjeguljici i sedam patuljaka zapravo je bajka o političkoj izbjeglici, nije li? Jako se dobro uklapa u ova današnja zbivanja: mlada i lijepa djevojka prognana u planinska bespuća zbog korumpirane kraljice koja je morala biti najljepša na svijetu i nije trpjela konkurenciju... Možda je i s onom grupom koju smo vidjeli bila neka Snjeguljica. Samo nam još nedostaje rudnik u kojem patuljci kopaju zlato, on bi morao biti negdje u onim stijenama dolje.

– Da, a princ na konju kojega Snjeguljica očekuje mogao bi biti jedan od nas. Ili sva trojica. – šaljivim glasom rekao je Andrej. – Bajka mora imati sretan završetak, možda Snjeguljica leži ovdje negdje, kraj potoka, i čeka nas.

– Ali André, zar ti ne misliš da je *Snjeguljica i sedam patuljaka* jedna od najtužnijih bajki na svijetu? – nastavljajući šalu upitao je Pierre. – Kad samo pomisliš: patuljci su je udomili, brinuli se za nju, kopali zlato koje su bili spremni podijeliti s njom. I bili su marljivi i dobri, slušali su njezine zapovijedi kad ih je tjerala čistiti svoju kolibu, dali su joj biti gazdarica u njihovoj kući, pa i u nju pustiti zlu staricu s otrovnom jabukom. I kako im se ona zahvalila na gostoprimstvu? Na kraju, nije se zaljubila ni u jednog od njih, nije se udala ni za Glupka ni za Ljutka nego za prvog frajera koji je naišao na konju! I koji pri tom nije mogao savladati svoj nekrofilski instinkt kad ju je vidio da leži otrovana! Kako su se patuljci morali osjećati kad su doznali za to?

– Idite k vragu i vas dvojica! – rekao je uzbuđeno Nenad. – Sve morate pokvariti svojim cinizmom, kao da nikad niste bili djeca! Meni je Snjegu-

ljica najdraža priča, gledao sam s mamom i tatom Disneyev crtić na televiziji kad smo kupili crno-bijeli televizor, to mi je jedno od prvih sjećanja. A vi od toga radite lakrdiju, sram vas bilo!

Nakon toga nastavili su u tišini, čuo se samo tihi šum stabala i žubor potoka koji je tekao dvadesetak metara ispod staze. Andrej je razumio da je Nenad osjetljiv na neke stvari, ali zamjerio mu je što je ovako reagirao. Kao da namjerno želi ubiti svaku iskru zabave i zafrkancije između njega i Pierrea. A i ona vikendica doista je podsjećala na kolibu iz priče o Snjeguljici. Dok je jahao nizbrdo po šumskoj stazi, stalno je zamišljao da će od nekuda iznenada začuti pjesmu patuljaka koji se vraćaju iz rudnika...

\*\*\*

Put uz plinovod koji su Andrej, Pierre i Nenad slijedili kroz čitav Gorski kotar nastavljao se i pored Učke, do duboko u Istru, no u sasvim drukčijim uvjetima: po danu su sada temperature prelazile trideset stupnjeva, jahanje u hodu po toj je vrućini bilo iscrpljujuće i za ljude i za konje. Zadnjega dana putovanja krenuli su iz jednoga zaseoka u blizini Marčane, a kako bi izbjegli najveću vrućinu odlučili su uzjahati konje već u šest sati ujutro. Sunce je još bilo nisko na horizontu, u kućama u blizini imanja na kojemu su noćili svi kao da su još spavali. Osim zvuka potkova na kamenoj stazi koja je vodila iz sela, povremeno se moglo čuti tek lajanje pasa iz ograđenih vrtova kraj kojih su prolazili, punih maslina i smokvinih stabala.

Tornado i Areta bili su jednostavno sjajan par. U štalama su imali boksove jedno do drugoga, pa je Andrej znao primijetiti da, kada bi Tornadu dao jabuku, ovaj prinese njušku Aretinu boksu, a ona je obliže da osjeti okus jabuke. Kada bi nakon jahanja vraćao Tornada u štalu, Areta bi ga gotovo uvijek pozdravila glasnim rzanjem, a on bi često uzvratio pozdrav. I na terenu su se odlično slagali, među njima nije bilo natjecanja tko će zauzeti više mjesto u konjskoj društvenoj hijerarhiji, jer Tornado je bio kastrat, a Areta kobilica. Stoga su oboje mogli ići jedno ispred drugoga, nije postojala opasnost sukoba oko toga tko će voditi. To je pomagalo i ljudima jer su Andrej i Pierre mogli na smjenu ići prvi, nijedan od njih nije se osjećao u podređenu položaju. I među dobrim prijateljima kao što su oni došlo bi do razmirica da je jedan od njih uvijek morao slijediti drugoga, što bi se s dvama konjima među kojima postoji jasna hijerarhija sigurno bilo dogodilo. Samo je ovoga dana, kada se Areta stala tjerati, bilo razumnije pustiti Tornada da vodi, zbog opasnosti da će ga kobilica ritnuti nogom ako joj se previše približi s leđa. Već su ujutro primijetili kako Areta zastajkuje ispred Tornada, širi noge i napadno urinira pred njim. Stoga ju je Andrej s Tornadom zaobišao i nastavio voditi ostatak dana.

Prizor Tornada kako nezainteresirano gleda u Aretino međunožje potaknuo ga je zapitati se sjeća li se njegov konj još uopće kako je to bilo dok



je bio pastuh? Odgovor je bio jasan – naravno da se ne sjeća, konji ne pamte toliko, ne pamte na taj način. Tornado je kastriran s tri godine, još prije no što ga je Andrej kupio od Ante Marića. Zato što je kastrat imao je takvu pitomu i pouzdanu narav, nikada Andreju na terenu ne bi nešto nepredviđeno napravio, nikada ga nije namjerno zbacio ili napao nekoga drugog konja. Tornado nije nikada oplodio neku kobilu, nije se imao čega sjećati, nije se mogao niti sjećati kakav je bio dok je to bio u stanju učiniti. Ali dok je mislio o tome, Andreju su u svijest stale izlaziti brige koje je sâm od sebe obično vješto skrivao: što će biti jednoga dana kada on bude morao odustati od seksa, zbog starosti ili, nedajbože, bolesti? Kako će se tada sjećati dodira ženskoga tijela, mirisa, uzbuđenja i ubrzana disanja koji vode k orgazmu? Da odagna misli o neizbježnoj dolazećoj starosti, potjerao je Tornado u galop, staza je dovoljno ravna i mekana da su mogli juriti nekoliko kilometara.

Plinovod koji su slijedili sve od Duge Rese iza Marčane prestajao je, valjalo je pronaći druge puteve, ali tako da se izbjegnu veće ceste koje su u Istri za turističke sezone jako prometne. Staze po kojima se može jahati ondje su drukčije nego u ostatku Hrvatske: među mnogim livadama vrludaju poljski putovi, prekriveni crvenom istarskom zemljom, mekanom za konjska kopita. Lako se izgubiti u labirintu tih puteljaka koji odvajaju parcele s maslinicima, vinogradima i povrtnim nasadima, no Andrej se pouzdavao u satelitske karte na zaslonu svojega mobitela. Najveća je opasnost za jahača u ovome dijelu Hrvatske u neželjenim susretima s bikovima koji slobodno lutaju poljima kraj kojih treba projahati ili s poskocima koji se znaju sunčati na stablima dovoljno niskih grana da jahač o njima zapne glavom. Ali uzbuđenja i opasne situacije koje se zbudu u svakoj pustolovini obično nisu one koje možeš unaprijed predvidjeti.

Put kojim su se Andrej, Nenad i Pierre kretali prema jugu bio je ravan, velikim dijelom išao je nasipom uz rub polja i bio je okružen visokim stablima koja su stvarala hladovinu. Smjenjujući kas i galop, slijedili su tu stazu gotovo deset kilometara, no na njezinu kraju ispriječila im se pulska zračna luka. Prečicom su ju zaobišli s istočne strane, upravo na mjestu na kojemu završava aerodromska sletno-uzletna pista. Aerodromi su bučna mjesta: još s velike udaljenosti začuli su zvuk aviona koji slijeće, pa se Nenad sjetio kako može provjeriti je li neki let predviđen upravo u vrijeme kada su trebali proći pored aerodromske piste. Svemoćni Google začas je pronašao raspored letova u Pulu i iz nje, i prema rasporedu nijedan zrakoplov nije trebao biti iznad Pule između podneva i tri sata poslijepodne. Ali avioni kasne mnogo češće nego što dolaze točno po redu letenja. Upravo kada su prolazili pored kraja piste, od njih odvojene žičanom ogradom i visokom živicom, začula se zaglušujuća buka mlaznih motora, nebo se odjednom zamračilo dok je na tridesetak metara iznad njih preletio slijećući Boeing 727 (Nenad ga je odmah prepoznao po zvuku). Tornado se

propeo u panici, zbacio Andreja, a onda bezglavo pojurio što dalje od piste. Na sreću, Pierre je bolje reagirao, uspio ostati u sedlu, a zatim primirio konja i pošao za Tornadom. Nakon dvjestotinjak metara sustigao ga je, uhvatio mu uzde i doveo ga natrag do Andreja i Nenada koji su ošamućeni od šoka stajali pod krošnjom jednoga velikog hrasta.

– Od svih prometnih sredstava koja te mogu ubiti dok jašeš, avion je valjda zadnje na koje bih pomislio. – rekao je Andrej.

Oko dva poslijepodne, gladni i iscrpljeni od vrućine stigli su u Pomer, mjestašce u duboku zaljevu na južnoj obali Istre. Premantura je na uskome poluotoku čiji je dio najbliži vikendici Pelejevićevih spojen s Pomerom jednim pješačkim mostom, dugim nekoliko stotina metara, širine ne veće od metra i pol. Ograda – običan konopac privezan za stupove – postavljena je samo s jedne strane jer most nije visoko iznad mora, no prelaziti ga s konjima nije se činilo pametnim nikomu osim Pierrea. Andrej se kolebao jer je znao da Tornado ne voli prelaziti ni preko mnogo širih mostova, a Nenad je bio zabrinut da njegov skupi električni bicikl ne završi na dnu zaljeva. Pa ipak, Pierre ih je nagovorio da pokušaju prijeći. Nije imalo smisla ići okolo, preko mosta će prijeći za pet minuta, a uz obalu zaljeva trebalo bi im više od sata. Andrej, koji pred Pierreom nikako nije htio izgledati kao kukavica, prvi je sjahao, poveo Tornado do mosta i dao mu ponjušiti drvene daske, a zatim ga oprezno, držeći ga za uzde, poveo na most. Ostala dvojica su ga slijedila. Nakon dvadesetak koraka Tornado se iznenada poskliznuo i pao u more, povukavši sa sobom Andreja koji ga je držao za uzdu. Pierreova Areta se u tome trenu uspaničila, trznula se u stranu, pa je i ona pala ili možda skočila u more. Pierre se na vrijeme izmaknuo, ispustio uzde, a onda se nagnuo pokušati pružiti ruku Andreju, izgubio ravnotežu i također završio u moru. Nenad, koji je po mostu polako vozio bicikl, naglo je prikočio i nagnuo se u stranu da ne udari Pierrea, pokušao je položiti bicikl na pod jer ga nije imao na što nasloniti, ali se spotaknuo o kotač i pao u vodu. Ali konji vrlo dobro plivaju, a i sva trojica ljudi bili su vješti plivači pa su se brzo dočepali kopna. Voda je bila topla, a ipak dovoljno hladna da ih rashladi od ljetne vrućine, isplivali su na kopno smijući se, sretni što se nitko nije ozlijedio. Pa ipak, od trzaja uzde koju je držao lijevom rukom Andreja je zabolio prstenjak, na mjestu dodira s uzdom sve se zacrvnjelo. Prst je počeo naticati, pa je morao skinuti vjenčani prsten. Stavio ga je u mokr džep jahačkih hlača, a zatim ponovno uzjahao Tornado s kojega se još cijedila morska voda. Do Premanture će ipak morati obilaznim putem.

Kada su se počeli uspinjati po stazi koja je vodila na poluotok, Andrej je izvadio iz džepa mobitel javiti roditeljima da stižu, no uređaj je bio potpuno mokr. – K vragu, mobitel mi ne radi, skroz se smoćio! – rekao je naglas.

– Ni meni ne radi. – rekao je Pierre.



– Ni meni. – javio se Nenad sa začelja kolone. Toga dana ne će moći provjeriti ni elektronsku poštu ni stanje na burzi, pomislio je. – *Goodbye, Google!*

U vikendicu Andrejevih i Nenadovih roditelja stigli su u vrijeme najveće žege, oko tri sata poslijepodne. Vikendica nije bila velika, ali okruživao ju je raskošan vrt s limunima, smokvama i narančama, i gospodarska zgrada kraj koje su već stajale kante pune vode za konje i sijeno. Priredila ih je Marta koja je došla dan ranije pomoći svojoj svekrvi pripremiti proslavu. Čim su ujahali kroz kapiju, dočeka ih je piskavi glas Andrejeve i Nenadove majke, Katarine:

– Stigli ste! No bilo je i vrijeme, tako sam se brinula! Po ovom suncu biti vani, to je preopasno! Dajte, dođite u kuću da se osvežite i istuširate! Dat će vam Marta odjeću da se možete presvući. – ne samo glasom koji je zapovijedao već i držanjem kao da je htjela pokazati kako je ona još uvijek gazdarica u svojoj kući i da će i dalje sve biti po njezinom. Unatoč tomu što je već prešla osamdesetu, još uvijek je bojala kosu u crveno kao proteklih pola stoljeća. Koža joj je bila posve pocrnjela od sunca, a na isušenu licu bore su se još jasnije isticale, izgledalo je kao izrezbareno sitnim udarcima klina po borovini. Starica je odmah primijetila da Andrej ne nosi vjenčani prsten, pa ga je prijekorno pogledala i upitala zašto ga je skinuo. Odgovor da ga je morao skinuti zato što mu je konj pao u more nije joj zvučao uvjerljivo.

Andrej i Pierre su privezali konje i dali im piti, a zatim su došli do trijema kuće gdje je Nenad već razgovarao s ocem:

– To sam ja, tata, Neno, tvoj sin!

– Da, da, Neno, to znam, a tko je ovo?

– Ja sam onaj drugi, Andrej, isto sam ti sin, sjećaš se? Dovedi smo i prijatelja iz Francuske, moraš ga upoznati: *Papa, je te présente professeur Pierre Montand, mon ami et collègue, qui vient de Paris*<sup>2</sup>. – Andrej je predstavio Pierrea na francuskome jer njegov otac još nije pripadao generaciji koja je učila engleski u školi.

– *Il me fait plaisir de faire Votre connaissance, Monsieur le professeur, soyez le bienvenu*<sup>3</sup>. – na besprijeekornome francuskom odgovorio je otac. Tada im je prišla i Marta, brišući ruke u kuhinjsku krpu, polaganim korakom i ne gledajući Andreja. Činilo se da joj se ne žuri zagrliti muža, prvo je pozdravila Nenada kojega nije vidjela već mnogo godina. Zatim se okrenula Andreju i upitala hladno:

– Jesi dobro?

– Jesam, jako dobro. – odgovorio je Andrej, sa smiješkom se sjetivši da nije bolestan od opasne bolesti koju bi mogao prenijeti ženi. No s obzirom

<sup>2</sup> Tata, predstavljam ti profesora Pierrea Montanda, mojeg prijatelja i kolegu koji dolazi iz Pariza. (fr.)

<sup>3</sup> Zadovoljstvo mi je upoznati Vas, gospodine profesore, budite dobrodošli. (fr.)

na njezino hladno držanje, nije bilo bojazni da će joj uskoro u krevetu prenijeti ikakvu bolest.

\*\*\*

Bilo je još dosta vremena prije svečane večere, pa su se Pierre i Andrej odlučili prošetati do *Parka dinosaura* koji se nalazio na poluotoku u blizini. Nenad nije htio s njima, ali pridružio im se Andrejev sin Pavao. Njemu je bilo zanimljivo upoznati još jednoga poznatog fizičara, potencijalnoga kandidata za Nobelovu nagradu, kako mu je rekao tata. Za razliku od sestre, Pavao je pokazivao velik interes za fiziku i druge prirodne znanosti. Sa svojih dvanaest godina još je bio sklon idealizirati tatu i sve što on radi, nadao se kako će jednoga dana poput njega postati profesor fizike. Po naravi je bio manje buntovan od Eme, najviše je volio da ga se ostavi na miru s njegovim knjigama, bilježnicama i računalom. S ocem je volio razgovarati o kozmologiji, na moru bi otišli i zajedno na ribolov i u sumrak razgovarali o tajnama svemira. Andrej i Pavao u svemu su se dobro slagali, samo što sin nije htio prići ni blizu konjima. Od svih sportova njemu je najdraži bio šah.

*Park dinosaura* na poluotoku Premantura podignut je prije više desetljeća jer su ondje u stijenama nađeni otisci dinosaurskih stopala. Skulpture pretpotopnih gmazova još uvijek su stajale tamo, ali više nisu privlačile pozornost djece i turista. Kraj mnoštva visokotehnoloških zabavnih parkova na jadranskoj obali ove su glomazne figure od gipsa izgubile svoj smisao, više ni maloj djeci nisu bile zanimljive. Postupno su propadale pod naletima vjetrom nošena pijeska, a neke su bile i namjerno razbijene. Šetajući se, Pierre i Andrej su razgovarali o problemima kvantne fizike. Bila je to tema koju su izbjegavali za cijeloga trekinga na konjima, vjerojatno zato što im se obojici činilo da bi prepirka o interpretaciji nekoga eksperimenta samo pokvarila ozračje među njima, a Nenad u diskusiji ionako ne bi mogao sudjelovati. Razgovor se poveo o teoriji superpetlji, jednome razmjerno novom, zasad nedokazanu pokušaju da se povežu kvantna mehanika i Einsteinova opća teorija relativnosti. Pierre je razvijao tu teoriju pokušavajući predvidjeti svojstva minimalnih jedinica, kvanta prostorvremena: u jedan takav kvant će se nakon milijardi godina ekspanzije naš svemir ponovno vratiti, a iz njega će, ako je teorija točna, u reprizi Velikoga praska nastati novi svemir. Andrej teorijom superpetlji nije bio impresioniran jer ju je smatrao nedokazivom i eksperimentalno neprovjerljivom. Bio je to samo zgodan, filozofijski osviješten način da si svemir predstavimo kao trodimenzionalnu Möbiusovu vrpцу, beskonačnu petlju po kojoj, krećući se samo naprijed, dolazimo uvijek iznova na mjesto polaska. Kakvog smisla ima ići nekamo ako se vratiš i ne znajući da si negdje bio?

Osim toga, Andrej više nije mislio da još može doći do nekoga sasvim novoga, revolucionarnog otkrića u fizici; on je, u svakome slučaju, bio prestar ozbiljno doprinijeti nekomu takvom otkriću. Nadao se, ipak, da još uvijek može bolje shvatiti one rezultate do kojih su došli najbolji umovi fizike dvadesetoga i ranoga dvadeset i prvog stoljeća. Razumio je on formule *Standardnoga modela*, da, razumio je da se svijet sastoji od niza polja i sila koje djeluju među njima, razumio je kako svaku od tih sila određuju fizikalne konstante koje su zadane i iste u svakome djeliću svemira. Ali zašto upravo *ta* polja, zašto *te* sile, zašto upravo *takve* konstante? Na to mu ništa što je naučio o kvantnoj fizici nije pružalo odgovor. Kada su stigli do male pješčane plaže, Pierre se poželio okupati. Strgnuo je sa sebe majicu i uz glasne povike uletio u more. Andrej, kojemu je nakon pada s mosta u Pomeru bilo dosta morske vode za taj dan, odlučio je ostati na obali sa sinom.

– O čemu ste razgovarali ti i profesor Pierre? – upitao je Pavao koji nije mnogo razumio, iako je za svoje godine dobro znao engleski.

– Sjećaš se kad sam ti pričao o *spregnutim* česticama, sine? Recimo, emitiraš val svjetlosti prema bakrenoj ploči s dvjema rupama i iz njih izlete dva fotona u stanju *kvantne spregnutosti*: iako mogu završiti u različitim galaksijama, fizikalna svojstva jednoga i dalje određuju svojstva drugoga. Na primjer, ako u jednoj galaksiji izmjeriš polarizaciju jednoga fotona, možeš predvidjeti kakva će biti polarizacija drugoga koji je već u drugoj galaksiji. E sad, problem je u tome što su oni toliko udaljeni da informacija o polarizaciji jednoga fotona ne može doseći drugi foton, osim ako putuje brzinom većom od brzine svjetlosti. A znaš da, po Einsteinovoj teoriji relativnosti, ništa ne može putovati brzinom većom od brzine svjetlosti. I sad se pitamo kako jedan foton *pamti* polarizaciju drugoga s kojim je kvantno spregnut? Je li Einstein bio u krivu i ipak postoje brzine veće od svjetlosne? Ali nitko se ne želi odreći teorije relativnosti, ne postoji bolja teorija koja bi ju zamijenila... Ili je sve predodređeno već u Velikom prasku, pa i sva mjerenja polarizacijā svih fotona koji će ikad postojati u univerzumu? Ali onda je svijet beznadno dosadan i predvidiv, sve što se događa posve je predodređeno. Pierre misli, a ja se bojim kako ga ne razumijem, da je po njegovoj teoriji upravo tako: sve što se u svijetu događa predodređeno je Velikim praskom, ali mi to nikad ne ćemo moći otkriti jer bi računanje svih stanja univerzuma i svih polarizacijā spregnutih fotona trajalo dulje od životnog vijeka našeg svemira.

Pavao ga je zadivljeno slušao, volio je kada njegov otac govori o sudbini univerzuma, o Velikome prasku i onome što možemo znati o tome, uzbuđivala ga je pomisao da postoji nešto što će on jednoga dana otkriti, nastaviti ondje gdje je tata stao.

– A što ti misliš, tata? – upitao je jer se bojao da je razgovor s ocem toga dana prerano završio. Pierre se već penjao po stijenama natrag na obalu,

hvatao je svoj ručnik i spremao im se pridružiti. Iz svega je grla pjevao *Ah, ça ira, ça ira, ça ira, les aristocrates à la lanterne*<sup>4</sup>, njegov duboki glas podsjećao je na zov usamljenoga medvjeda u šumi.

– Ja mislim da je mnogo toga u načinu gledanja na stvari. – nakon trenutka razmišljanja Pavlu je odgovorio otac. – Mi smo navikli gledati na predmete, pa i kvantno spregnute čestice, kao odvojene jedne od drugih u prostoru i vremenu, ali prostorvrijeme je samo jedna fizikalna pojava poput drugih – naboja, mase, spina ili polarizacije. Ako dva spregnuta fotona promatramo kao manifestacije *iste* čestice, tada paradoks nestaje: premda naizgled odvojeni, u drugim galaksijama, u bitnom smislu oni su jedno. Naš mozak analizira prostorvrijeme kao nešto bitno različito od drugih fizikalnih svojstava i pojava – kada putujemo, iskustvo je drukčije nego kada smo izloženi toplini ili svjetlosti. Ne mislimo da nešto djeluje na nas, već kako mi, putujući, djelujemo na svijet. Ali fizici je svejedno, ona ne drži do naših osjećaja. Isto tako, ono što nama izgleda kao dvije odvojene čestice, zapravo je jedna, samo ako je kvantno spregnuta. Na taj način mi govorimo o paradoksima spregnutih čestica, ali zapravo postoji samo *jedna* čestica izložena različitom djelovanju prostorvremena.

– Misliš onako kako na vjeronauku govore da su muž i žena kad se vjenčaju jedno tijelo, iako fizički odvojeni? – upitao je Pavao, osjećajući da mu je na pamet palo nešto neočekivano i duhovito.

– Može se i tako reći, sine, otprilike tako nekako... – s osmijehom je odgovorio Andrej. Izvadio je iz džepa svoj vjenčani prsten i stavio ga na prstenjak desne ruke.

\*\*\*

Kada su se vratili do vikendice, stol je u vrtu, pod limunovim stablom, već bio postavljen. Na torti koju je ispekla Marta bilo je zabodeno šezdeset svjećica. Na livadi iza kuće zadovoljno su pasli Tornado i Areta. Bili su vezani jedno pored drugoga, a njihovi su se repovi, kojima su ritmički mahali, povremeno dodirivali. Nenad se spremao održati govor, očito pripremljen unaprijed. Pogled koji je uputio Pierreu i Andreju pokazao im je da je bio iznerviran njihovim kašnjenjem. Marta je pozvala muža i sina da sjednu kraj nje i Eme koja se na mobitelu dopisivala s dečkom.

– Evo, dragi prijatelji i rodbino, dragi naši mama i tata! Kao stariji sin, red je da vam ja prvi nazdravim i čestitam na šezdesetoj godišnjici braka. – svečano je rekao Nenad, a svi su okupljeni podigli čaše. Za stolom su bili roditelji, djeca i unuci, nekoliko susjeda iz Premanture i gost iz Francuske koji nije razumio riječi zdravice, ali je znao što bi one mogle značiti. Andreju je bilo drago što je Nenad uzeo na sebe držanje govora, njemu je

<sup>4</sup> Ici ée, ici ée, ici ée, aristokrati na uličnu svjetiljku! (fr.)

to bolje išlo, a i bio je preuzbuđen ustati i govoriti pred svima. Gledajući to dvoje starčića koji se trpe i vole, u dobru i zlu, već šezdeset godina, bojao se hoće li njegov vlastiti brak potrajati i polovicu toga vremena. Što će ako ostane sâm? Marta je, pak, promatrala svekrvu i tasta s jedva primjetnim suzama u očima. Nije ju dirnula Nenadova zdravica, već način kako su se Željko i Katarina gledali dok je govorio.

Kada je Nenad završio, svi su pomislili da će Andrej nešto reći. Međutim, ustala je Katarina i stala govoriti, uzbuđeno i zamuckujući, ali pogleda neprekidno usmjerena prema Željku. Objavila je svima da nije mislila, kada se udavala, kako će slaviti šezdesetgodišnjicu braka, ali da je bila sigurna kako ju ne želi dočekati ni s kim drugim nego sa Željkom, svojim mužem i najboljim prijateljem. – I nemojte zaboraviti, – dodala je – mi smo samo šezdeset godina u braku, ali znamo se skoro cijeli život, od gornjogradske gimnazije i studija koje smo prošli zajedno. Znamo se s nedjeljne mise u svetome Marku i sa subotnjih kupovina grincajga na Dolcu, znamo se tako dugo da se više ne sjećamo vremena kada se nismo znali.

– A kada te je dida zaprosio i kako je to bilo? – upitala je Ema, nadajući se da će čuti neku lijepu i sentimentalnu priču.

Pomalo zbunjena, baka Kata nije odmah znala što odgovoriti, zamuckivala je dok se pokušavala prisjetiti: – Bilo je nakon večere u studentskoj menzi jedne večeri, sjećam se da mi je pred svima zavezao oči, izvadio prsten i rekao da mi ga ne će pokazati ako se ne pristanem udati za njega... uvijek se šalio, vrag jedan, jasno da sam od znatiželje pristala... ali ne znam točno kada je to bilo, godinu-dvije prije vjenčanja, bit će...

– Znam ja točno kada je to bilo. – pomalo neočekivano se oglasio djed Željko. – Bilo je u jesen 1957., 4. listopada, na dan kada je lansiran prvi Sputnjik. Slušali smo o tome na radiju, bilo je takvo uzbuđenje, svi su na fakultetu pričali samo o tome, a ja sam mislio – toga ćemo se uvijek sjećati, znate kako je, mladi strojari, svatko je sanjao da napravi nešto novo, neko čudo tehnike. I onda sam ju pitao, u studentskoj menzi te večeri, i rekla je da, nije niti trepnula.

– Da, tata, ali Sputnjik nije lansiran 1957. nego 1958., valjda ja to znam, ja sam inženjer aeronautike. Da ste se zaručili 1957., to bi značilo da ste hodali skoro dvije godine do vjenčanja, pa niste živjeli u srednjem vijeku.

– Ali hodali smo dvije godine jer nismo imali gdje živjeti, tek kada sam se ja zaposlio, dobio sam stan u Petrovoj pa smo imali krov nad glavom, a mama je još studirala... I pogledaj na kompjuteru, onaj, kako se zove, Google – pa ćeš vidjeti da je Sputnjik bio 1957. Sigurno je bio.

– Ma ne ću ja ništa guglati, ne radi mi mobitel! Pa moji kolege iz Boeinga su pisali sve te članke na Wikipediji o prvim satelitima, isto je kao da sam ja pisao. Nego ti kažem da je Sputnjik letio 1958., pa je onda poslije tri godine Gagarin, iste godine kada sam se ja rodio.

- Molim te, pa valjda ja znam da je bila 1957., znam da se mnogo toga ne sjećam, ali ovog se sjećam kao da je bilo jučer, imala je plavu haljinu i sva se ušminkala, znala je da ću ju pitati i bila je uzbuđena zbog mene, a ne zbog bedastog Sputnjika, znam da je bila, je l' da jesi Katice, je l' tako?
- Jesam, sjećam se i plave haljine i večere u menzi, Željko, ali ne sjećam se koji je to bio dan i godina, i ne sjećam se Sputnjika.
- Kad vam kažem da je to bilo 1958., siguran sam.
- Pedeset i sedme, Neno, sigurno pedeset i sedme.
- Da, tata, kako ti kažeš, tata...

Adam Rajzl

## Voda u ljetno podne

Nema godina da je Iva otiš'o. Ispratile ga znatiželjne žene i ljudi, naše komšije. Počeli se skupljat' već u rano jutro, k'o da je neko umro il' nekog treba vozit' doktoru. Samo se onda kod nas u selu komšije skupe i nude pomoć.

– Eto, ja bi' te vozio, al' mi se ona moja stara kobila baš sinoć razbolila pa ne može iz štale. – procidio je kroz zube Pera Tican.

– Moram danas u livadu. – opravdav'o se Mika Remenar.

Ni'ko da ponudi pravu pomoć. Na kraju sam molila komšiju Marka da nas odveze. Znala sam da nas jedino on neće odbit'. Uvik uskoči kad zatreba. Kad smo kretali, žene se skupile i pratile svaki moj korak i svaki Ivin pogled.

– Baš sam znatiželjna 'oće l' zaplakat kad krenu il' će joj bit' drago što otilazi. – šaptale su između sebe. Znala sam šta pričaju; poznala sam im to po ruku i po usta, kako su ji' micale. Ta nisu se jedamput kunile da je istina no šta kažu. Iva je metio dva nova kufera i sjeli smo u kola. Komšija Marko poteg'o je uzde i krenili smo u grad. Komšije su ostali u avliji, a komšinice se prikrstile za sretan put pitajuć' se kako će Iva proć' u tuđem dalekom svitu.

Najteže mi bilo u gradu. Autobus kojim će Iva ić' bio je već pun putnika. Nekako sam se spetljala i više nisam znala što da Ivi kažem i kako da se s njim rastanem. Bilo me stid da se ljubimo pred tol'kim svitom, da nas svi gledaju. I šta ću, poljubili se nekako na brzinu, k'o da se rastajemo na dan-dva, a ne na godinu-dvi il' više.

Kući smo se vraćali starim prašnjavim putem kraj šume. Bila sam tako smorena i malaksala, a sunce pripeklo. K'o na vraga, nigdi nimalo 'ladovine. Samo se oblaci prašine dižu ispod konjski' kopita. Od sunca i umora oči mi se same zatvaraju, a ja se borim, ne dam se, 'oću ostat' budna. Ta stid me čiča Marka, mog'o bi vrag svašta pomislit'. Ni malo vjetra da me

okripi i razbudi! A men' se tako spava. Kako i ne bi, svitu Božji, kad cilu noć nisam spavala. Nisam ni mogla zaspat' kad Iva sutradan ide daleko, u tuđu zemlju. 'Ko zna šta se tamo može desit'!? Nesreća uvijek ima. Puno nji' se i po drugi put oženi, ostave svoju djecu i nađu drugu ženu. Sve mi tak'e lude misli letile glavom.

Iva me skroz tješio: – Mando, ta ti si luda, kak'e su te misli opet spopale. Opet ti neka baba nešto u glavu utuvila!

Zaspala sam tek prid zoru. I sanjala neki čudni san. Opet sam bila mlada: svatovi pjevaju i pocikuju, a onda su počele misli na sve ono šta smo prošli zajedno u životu. U prvi par mi se činilo da je bilo sve najbolje. Potlje sam spazila da Iva nije zadovoljan il' mu nešto kod mene nije po volji. Govorim ja: – Iva, šta je s tobom? – a on kaže: – Ništa. Jedamput kad je bio dobre volje kaže on men': – Mando, idem u Njemačku. Vidiš, svi otilaze, idem i ja pa šta bude. Kad drugi mogu, mogu i ja. Šta ću, morala sam pristat'. I tako, rastali se nekako nespretno. On, nenaspavan, popio dva-tri deca rakije pa se zanosio s jedne na drugu stranu da sam ga morala skroz pridržavat'. – Čuvaj novce! – vičem ja – Nemoj izgubit' novce! On ništa ne čuje, a men' suze nikako na oči. K'o da sam otupila. Druge žene plaču, a ja k'o drvo. Istom kad je autobus krenio i Iva mi ma'nio rukom, u'vatila me težina oko srca.

– Mando, spavaš. – trgne me čiča Marko iz misli. – Vruće, čiča Marko, pa me san svlad'o.

– Znam, znam. – nasmije se on. K'o da mi je 'tjeo kašt da mu je sve jasno: i taj moj umor i moja uspavanost.

Al' još gorje mi bilo što mi se smije i Anta Antin. Njeg' smo povezli od Kazničke ćuprije. Ja ga ne bi' zvala, al' Marko stao. Anta me svaki čas zagled'o, koda mi je 'tjeo kašt: – Primirit ćeš se ti već, smirit ću ja tebe k'o obisnu ždrebicu koja luduje i luduje, a onda kad se istrče i iznoji, možeš ispod nje i spavat'. Ima vremena, čekaj samo. Nać ćemo se mi već. Ti sama, ja sam. I tako sam te treb'o oženit, a ti se udala za drugog. Nisam te još pit'o zašto si iznevjerila rič koju si mi dala u šumi, kraj vatre, kad smo svinje čuvali. Nisam te nikad za to pit'o, al' ima vremena, Mando.

Je, tako je bilo. Obećala se jesam, al' sam sve'dno ošla za Ivu. Navaljiv'o tol'ko da se nisam mogla obranit'. Kud ja – tud i on. Isprva sam se branila, al' malo-pomalo počeo mi falit'. Bilo mi dosadno bez njeg', a i babe i tetke su ga falile.

Kud li tak'e misli u 'vo ljetno podne, u 'vu vrućinu. Znojim se, marama mi mokra i oplećak, a vode nema da se napijem. I prsa mi vrela k'o užareno gvožđe, samo pali. Teško je po ljetu u podne, nigdi ni oblaka. Najrađe bi se ispružila na travu pod jasen i gledala oblake. I prije bi mi se, dok smo Iva i ja skupljali sijeno u livadi, znoj neprestance spušt'o duž prsa i bedara. Blizu je bila Breznica, provlačila se dolom. Pridveče smo u nju skakali da nas o'ladi. Kupali se; on me 'vat'o za prsa i bedra, a ja se smijala i vrištala.



Bilo mi lipo... Posl'je kupanja uvijek bi završili u travi, u sjeni vrba i jasenova. Ostalo samo sjećanje...

Da mi se napit' makar ustajale vode. Samo da je voda, može bit' mlaka i ustajala. Kad li ćemo stić', da se naspavam?!

I tako počeli dani bez Ive. Redali se poslovi. Svaki dan nešto novo – te izvezi đubre iz avlije, baci gnojivo na žito, pokosi livadu, kupi sijeno...

U Radiškovcu smo imali veliku livadu. Šuma na sve strane. Jedamput, kad sam baš natovarila puna kola nakosite trave, na prvom okretanju pukne mi rudo<sup>1</sup> od kola.

Šta ću sad? Sunce se spuštalo i zalazilo između krošnji. I sove se probudile, podigle se nad drvećem i lunjaju, a komarci navalili. Nikog da mi pomogne. Al' baš na prosjeki u šumi ugleda me Anta.

– Kud ti, Mando?

– Nevolja, Anta.

– Šta se desilo?

– Puklo mi rudo od kola i ne mogu dalje.

– Imam ja sikeru, sad ćemo mi to odma' uredit'.

– Ma ne, ne treba, idem u selo. Već ću se snać'.

– Ma ne, idemo, Mando.

I zbilja, krenemo mi kroz šumu. Nime bilo stra'. A Anta ni da bi šta prob'o. Nit' da me takne. A mene steglo od muke – kud baš da na njega naiđem, i to sama u šumi! Al' nisam se uplašila. Čisto mi bilo milo da je baš on naiš'o, a ne 'kogod drugi. Samo sam se bojala šta bi svit mog'o kašt ako nas vidi zajedno. Al' mislim – šuma je, neće nas ni'ko vidit.

– Ja ću s tobom do kraj šume, a onda ti idi sama da ne pričaju po selu. – rek'o je Anta kad je popravio kola.

– Dobro, Anta. – odgovorila sam mu.

– Onda, Mando, je l' piše? – upito me povjerljivo.

– Piše.

– Često?

– Pa, tako...

Ništa me više nije pit'o, ništa spominj'o. Rastali smo se na kraj šume. Nadošli novi poslovi, a Ivina pisma i dalje stizala. Ja sam otezala da mu otpišem i opravdavala se: – Te, Iva, nisam mogla odma' pisat', imala sam puno posla, znaš i sâm, djeca i poslovi, ne mogu oda' nit' da ti napišem, al' nemoj se brinit', sve je dobro. Al' ni bilo tako. Odjedamput sam osjetila neku 'ladnoću naspram Ive. Mislila sam da će proć'... Al' ladnoća bila sve veća. I tako, malo-pomalo, u'vatala sam sebe da sve više mislim o Anti koji mi je bio tude blizu. Tako je bilo otkako sam ga srela u šumi. Bilo mi krivo

---

<sup>1</sup> Rudo – drvena poluga uglavljena u prednji trap zaprežnih kola uz koju se uprežu konji i pomoću koje se upravlja kotačima zaprežnih kola.

da me nije 'tjeo ni taknit', nit' uvatit' za ruku i kazat': – Onda, Mando, kak'e su ti sad grudi? Sami smo i šuma nam je svjedok! Ni to!

No pravo između nas je kasnije otpočelo. Može se kašt – slučajno – makar znam da ni tako bilo. Namjerno sam mu rekla da idem na Parlog brat gra', da mi je dosadno je l' mi je to najmrži pos'o. On me tješio i šalio se da će mi doć' pomoć'.

– Pa, dodi... – odgovorila sam mu.

Negdi pridveče' sunce se već spuštalo na Lipovačku šumu kad odjedamput zašuštali kukuruzi, a Anta rumen u licu iziš'o, pocrvenio od lišća i nedozreli' klipova kukuruza.

– Odavno te žedam, Mando, k'o vodu u ljetno podne posl'je kosidbe. Sad smo sami i nema nikoga. Samo vjetar i kukuruzi. Sad da i 'očeš, ne možeš uteć'. Dugo sam 'vo ček'o. Godinama. Uvik sam ti govorio da se moramo kad-tad sresti.

Nisam ni probala bježat'. Rad' čega bi bježala kad sam ga ti dana tol'ko želila. Iva je iz moji' misli nestaj'o brže nego što sam mislila.

Bila je jesen, već skoro prid zimu; njive su bile priorane, a strnjaci i nekoji ugari primetnili se u crne šnjite teške zemlje. Od sela se više ni moglo sakrit' moje i Antine sastanke. Nisam marila. Ufala sam se da Iva neće ništa saznat'. Ako nešt' i bude čuo, kašt ću da selski zli jezici 'oće pomutit' našu sreću. Doduše, bojala sam se šta će bit' kad se vrati.

Da pravo kažem, počela sam ga se bojat' onda kad sam se nanovo vid'la s Antom u šumi. Već me onda nešt' streslo oko srca. Pomislila sam: – Jesi l' luda, šta to radiš?! Nisam se dala, misli su same letile. Uveče' kad zazvoni, kad namirim marvu i djecu i legnem u krevet, dugo ne mogu zaspat'. Gledam puni mjesec iza ograde i samo se privrćem u krevetu. Neka se velika briga u mene uvukla i ne pušta me.

Znala sam da će on, Iva, skoro doć', a 'no šta sam imala s Antom bilo je danomice sve jače. Tol'ko jako da nisam mogla ni pomislit' da završi. To je k'o kad zmija ide prema žabi. Žaba se dere, al' sveđno ide zmiji u usta. Tako i ja – borim se, kažem si sama da više neću i neću, da mi je dosta, al' sveđno idem i nikad kraja...

I tako mi se lude misli vrzmaju po glavi, lete k'o kresnice, lutaju s jednog kraja sela na drugi, s jedne uspomene na drugu. Probam zaspat', al' čujem svaki korak, svaki lavež kera i zavijanje koje, kažu, uvik donosi nesreću.

– U subotu dolazim! – pis'o je Iva. Ni mi bilo sveđno kad sam to pismo dobila. Bila sam uznemirita. A šta ako Iva sve zna, ako su mu sve naširoko pisali!? Ništa, ja ću otić' s Antom. Stalno me zove. Širok je svit. A djeca? Eto nji' Ivinoj materi!

Marijan Varjačić

## Lijepa pjesma?

*Umjetnost i istina*

1.

Umjetnička je ljepota tema rasprave *Povratak lijepog?* njemačkoga filozofa Wolfganga Welscha.<sup>1</sup> U uvodu Welsch kaže da su estetičari dugo vremena malo govorili o ljepoti. Sada to ponovno čine. Najedanput insceniraju diskurs o ljepoti, odnosno o *povratku lijepog*; ne vraća se fenomen ljepote, koji nikada nije niti nestao, nego diskurs izabire ljepotu za novu temu. Kada već govorimo o povratku, bio bi to zapravo povratak tematiziranja ljepote; izdaje se povratak predmeta rasprave za fenomen sâm. Očevidno, drži se rasprava za mjeru egzistira li nešto ili ne, u ovome slučaju ljepota.

Prema Welschu, u teoriji umjetnosti je od sredine 19. st. i pojačano u 20. st. postojala opozicija protiv ljepote, koja nije bila upravljena protiv lijepoga uopće, nego protiv određenoga shvaćanja ljepote u prilog nečega drugog. U tome su prednjačili upravo pjesnici. Charles Baudelaire, sklon slavljenju zla, proglašava kao ideal lik Sotone; on govori o Sotoni kao *savršenom tipu muške ljepote*, kao *najljepšem anđelu*, kada slavi *kratkotrajnu, nestalnu ljepotu* kao specifičan moderan tip ljepote koji povezuje *mode* (moderni) i *éternité* (vječnost). Filippo Tomasso Marinetti stavlja suvremeni mu trkaći automobil bučnoga motora iznad klasičnoga ideala ljepote: *Nike od Samotrake*, također u smislu novoga i specifičnoga tipa ljepote: *Mi objavljujemo da se ljepota svijeta obogatila ljepotom brzine* (*Prvi manifest futurizma*, 1909.). Nadrealizam je proglasio za novi ideal ljepote *slučajnost* čiji model treba biti, prema formuli posuđenoj od Lautréamonta,

<sup>1</sup> Wolfgang Welsch, *Wiederkehr des Schönen?*, u: Welsch, *Blickwechsel*. Neue Wege der Ästhetik, Reclam, Stuttgart, 2012., str. 116–132. (prvotno predavanje održano 13. 5. 2005. na konferenciji *Povratak ljepote* u Kući kulture svijeta u Berlinu).

*slučajan, nepredvidiv susret šivaće mašine i kišobrana na stolu za seciranje.* Prema Welschu, to su potvrde da se ne oprašta od ljepote, već se ona određuje drukčije, kako to često bijaše prije toga u povijesti lijepoga: određenja ideala ljepote stare, čežnja za ljepotom ostaje.

Sredinom, pak, 20. st. pojavili su se i prigovori koji su tražili skretanje umjetnosti na sasvim drugi put nego onaj ljepote. Barnett Newman piše 1948.: *Impuls moderne umjetnosti je želja razoriti ljepotu.* Nekoliko godina poslije Jean Dübuffet objašnjava: *Ljepota za mene ne igra nikakvu ulogu.* Za Welscha, barem u ovim slučajevima, retorika opraštanja od ljepote je, blago rečeno, pretjerivanje. Jednako kao i obrana etabliranoga tipa ljepote; kritičar Jules Claretie je povodom prve izložbe impresionista 1874. napisao: *Monet [...], Pissaro, gospođica Morisot i ostali - objavili su rat ljepoti.*<sup>2</sup>

U predgovoru knjizi *Razmjena pogleda, Novi putevi estetike*, Welsch piše da u raspravi *Povratak lijepoga?* pledira *za to da našu pozornost ne usmjeravamo odveć na različite vrste ljepote, nego na veliku, zadržavajuću ljepotu* (isticanje M. V.) i na *univerzalnost* lijepoga. Velika je ljepota uvijek pripadala umjetnosti. Fascinacija ljepotom, po Welschu, nije uvjetovana pripadnošću određenoj kulturi; mnogo toga što nam se pojavljuje kao *lijepo* sigurno je kulturno uvjetovano, ali velika, očaravajuća ljepota to nije. U moderno doba navikli su nas misliti da je sve strogo povezano sa svojim kulturnim kontekstom. To je moderni aksiom *par excellence*; dogma o potpunoj vezanosti za kontekst, određeni kulturni okvir stoji iza svakoga relativizma, kontekstualizma i kulturalizma koji vladaju humanističkim i kulturnim znanostima. Velika ljepota izmiče svakoj vezanosti: osjećaj da je riječ o *mojoj stvari* (*mea res agitur*) jednako ima Europljanin pri susretu s Bashôvom haiku kao i Japanac s pjesmom *L'infinito* Leopardija. Isto će se dogoditi ispred Ginkakui hrama u Kiotu i u gotičkoj katedrali St. Denis u Parizu. Očarani ljepotom u umjetničkim djelima drugih kultura kao da smo dotakli dosad nepoznatu stranu naše egzistencije. Welsch smatra kako sve kulturne formacije sadrže u sebi dimenziju koja prekoračuje kulturni okvir...

*Lijepa pjesma?* Lijepa (ili istinska) je ona pjesma koja kazuje istinu. Odgovor se korijeni u Platonovoj misli: ideja Ljepote tvori jedinstvo s idejom Dobra i Istine. Dobro, lijepo i istinito biće *misleno* se mogu razlikovati, ali *postvari* su jedno te isto. U lijepoj pjesmi prepoznamo (*anagnorisis*) ono trajno, bitno; pri tome spoznajemo i sami sebe, svoj vlastiti bitak.

<sup>2</sup> Upravo su djela impresionista uskoro postala i za većinski ukus uzor ljepote.

Istina može biti odlika našega mišljenja i govorenja: logička istina. Ona se sastoji u tome da naši sudovi sadržajno odgovaraju činjeničnomu stanju. Poznata je Aristotelova definicija: *Jer reći da biće nije ili da nebiće jest, lažno je; a reći da biće jest i nebiće nije, istinito je* (*Metafizika* 1011b). Logičku definiciju poznavao je već Platon, on je čak preduhitrio Aristotelovu definiciju (*Eutidem* 284a i *Kratil* 385b). Istina isto tako može biti svojstvo bića. Kada je biće tako kakvo treba biti, tada je ono istinito: ontološka istina. U ovome smislu govorimo o istinskome zlatu, istinskom čovjeku, istinskoj pjesmi. Za Platonovu filozofiju bitan je ontološki pojam istine (*Menon* 86b1, *Fedon* 99e6, *Sofist* 234c-d). U *Teetetu* 186e4 poistovjećuje se istina i bitak. Govorimo li o umjetnosti, Platon se u prvome redu bavi njezinim etičkim i ontološkim vidovima<sup>3</sup> (ideja ljepote, lijepo po sebi).

\*

Pogled unatrag može nas potaći da se s tradicijom, pa makar i protiv nje, *upustimo u ozbiljenje naših današnjih shvaćanja* (Peter Sloterdijk, *Platon*, u: *Philosophische Temperamente*, 2011.).

U *Desetoj knjizi* Platonove *Države* umjetnost ima doslovce trećerazredno ontološko značenje: Bog je tvorac ideje stola, stolar prema ideji proizvodi stol, a slikar sliku stola koji je već sam slika (*Država* 597b). Slikarevo oponašanje (*mimesis*) bavi se nečim što je treće iza istine (*Država* 602c). Suvremeni platoničari, međutim, smatraju da Platon u desetoj knjizi *Države* podvrgava kritici trivijalnu koncepciju umjetnosti. F. W. J. Schelling u predavanju *O znanosti umjetnosti u odnosu na akademski studij* (objavljeno kao *Nadopuna 1 u Filozofiji umjetnosti*, 1859.) govori o tome zašto je *božanski Platon u svojoj Državi osudio oponašajuću umjetnost*. Ukratko: [...] *što je Platonovo odbacivanje pjesničke umjetnosti, uspoređeno posebno s onim što u drugim djelima on kaže u pohvalu entuzijastičke poezije, drugo nego polemika protiv poetskog realizma*<sup>4</sup> (istaknuo M. V.). *Entuzijastičku poeziju* pjesnici stvaraju u božanskome oduševljenju, zanosu<sup>5</sup> (*enthusiasmos*, *Fedar* 245a, *Timej* 71e, *Ion* 534a-c), *poetski realizam*, pak, znači puko oponašanje osjetilnoga svijeta, a upravo to Platon *osuđuje*.

*Poetskomu realizmu*, pukomu oponašanju Platon suprotstavlja stvaranje u božanskome nadahnuću i stvaranje oponašanjem idealnih uzora, ideja. U *Zakonima* (668b) kaže kako *moramo tražiti onu umjetnost koja u sebi*

<sup>3</sup> V. Ernesto Grassi, *Die Theorie des schönen in der Anthike*, du Mont Buchverlag, Köln, 1980., str. 108–140.

<sup>4</sup> F. W. J. Schelling, *Ergänzung 1. Über Wissenschaft der Kunst, im Bezug auf das akademische Studium*, u: Schelling, *Philosophie der Kunst*, Darmstadt, 1960., str. 384–385.

<sup>5</sup> Marijan Varjačić, *Božansko u umjetnosti. Uz Platonov dijalog Ion*, Republika br. 6, Zagreb, 2013., str. 3–18.

sadržava sličnost u oponašanju lijepog. U Šestoj knjizi Države (484d) govori se o slikarima koji mogu na pravu i s t i n u pogledati i onamo uvijek oči upravljati i što točnije promatrati, pa si postavljati zakone za lijepo, pravedno i dobro (istaknuo M. V.). U Petoj knjizi Države (472d) Platon govori o slikaru koji naslika uzor najljepšeg čovjeka, i koji sve u sliku točno metne, a ne može dokazati, da takav čovjek može i postojati. Dobrotu, istinu i ljepotu Platon povezuje na više mjesta u dijalozima. U Filebu (65a) čitamo: *Ako dakle ne možemo na jednom pojmu uhvatiti Dobro, obuhvatimo ga u tri, u ljepoti, razmjeru i i s t i n i* (istaknuo M. V.). Naposljetku, u Zakonima (667b-668c), svome posljednjem i najopsežnijem djelu, Platon izričito kaže da je istina kriterij za vrijednost umjetničkog djela; istina je ona koja stvara primjerenost, korist, vrijednost i l j e p o t u (istaknuo M. V.).

Vrlo lijepo ova Platonova gledišta sažeo je Franjo pl. Marković: *Po tom možemo reći, da po Platonovoj nauci duša ljudska na zemlji, kadgod čuti dojam ljepote, čuti ujedno dojam od dobrote i istine. Ljepota, pojavljujući se ovdje na zemlji ljudskom oku, sjeća ljudsku dušu istine i dobrote, kao poglavi-tih pravih bića; hoću reći: istina i dobrota očituju se ljudskome umu neposred-nim načinom same sobom, a osjećalu ljudskome očituju se one tek posredno, i to: po ljepoti i u ljepoti. Po tom bi ljepota bila osjetiv pojav čiste ideje; ona bi se od istine i dobrote razlikovala samo tim, što je za nju spoznajno orudje o s j e t (aesthesis), dok je za istinu i dobrotu spoznajno orudje u m (noesis)*<sup>6</sup>.

Aristotel je pjesništvo/umjetnost smatrao filozofskim od pisanja povi-jesti jer ona izražava t r a j n e i s t i n e. Povijest obrađuje stvari koje su se zbilja dogodile, a pjesništvo pokazuje kako se uvijek zbivalo. *Pjesništvo govori više općenito, a povijest pojedinačno* (Poetika 1451b). Kako tumači Martin Kuzmić, pjesnički prikazan čin je uzor svih istovrsnih čina, paradigma, eidos.

Osnivač novoplatonizma Plotin razlikuje tri puta uzdizanja iz osjetilno-ga svijeta prema transcendentálnome: umjetnost, ljubav prema idejama i filozofija. Umjetnost je božanskoga porijekla: sva ljepota dolazi od Jednog koje je i Praljepota (tu je misao preuzeo Schelling i zato umjetnosti pri-daje sintetičku moć; ona spaja u sebi svjesno i nesvjesno, realno i idealno, beskonačno i konačno). Prema Plotinu, umjetnost je oponašanje savršenih ideja; umjetnici ne oponašaju vidljive stvari, već ideje koje nalaze u svojoj nutrini. Istinska ljepota nije u prirodi, nego u duši. Fidija klešući Zeusa nije koristio nikakav vidljivi uzor (Eneade V, 8, 1, 38).

Pod utjecajem Platona i neoplatonizma su i rasprave o umjetnosti u srednjemu vijeku. Prema Aureliju Augustinu<sup>7</sup>, umjetničko oponašanje (*mimesis, imitatio*) ne ide za tim da se površno ostvari sličnost između stva-

<sup>6</sup> Franjo pl. Marković, *Razvoj i sustav općene estetike*, Zagreb, 1903., str. 48.

<sup>7</sup> Götz Pochat, *Geschichte Ästhetik und Kunsttheorie*, DuMont Buchverlag, Köln, 1986., str. 98–102.

ri i njene slike, nego da se pokažu principi koji leže u temelju svih stvari i zbivanja, ne samo u vidljivome svijetu nego i u univerzumu, da se putem analogije preko strukture umjetničkoga djela predodče promatraču ili slušatelju. Zadaća umjetnosti je, dakle, otkriti najdublje principe svijeta i postojanja. Platonist Augustin smatra da su ples, pjesništvo i arhitektura kadri, zbog njihove utemeljenosti na broju, otkrivati univerzalni red. Plastika i slikarstvo su glede toga u ograničenu položaju.

Franjevac, teolog i filozof Bonaventura<sup>8</sup> najveći je predstavnik augustin-ske predaje u 13. stoljeću (visoka skolastika). Estetskomu doživljaju Bonaventura daje duboko spoznajno teoretsko tumačenje. Isto tako i umjetničkom činu priznaje otkrivačku ulogu. U umjetničkom stvaranju, prema Bonaventuri, važnu ulogu igra ideja sličnosti (*similitudo*). Umjetnik stvara svoje djelo prema ideji ili prema drugome uzoru. Sličnost povezuje stvar (odnosno predodžbu) i sliku/kopiju. Bonaventura razlikuje različite tipove sličnosti: a) sličnost kao točna slika neke vidljive stvari, b) materijalni pandan jedne duhovne predodžbe i c) duhovni (ili apstraktni) ekvivalent vidljive stvari, prizora ili osobe. U ovim *tipovima sličnosti* nazire se Platonovo razlikovanje puko oponašajuće umjetnosti (*poetskoga realizma*) i umjetnosti koja oponaša idealne uzore.

Toma Akvinski ljepotu (*pulchritudo*) određuje u svome nauku o transcendentijama, preko kombinacije karakteristika istine i dobrote. Kao transcendentalijske slove svojstva/određenosti bitka koje pripisujemo predmetu kao predmetu spoznavanja, to jest svim pojavljujućim predmetima spoznavanja moramo pripisati u istoj mjeri *ens, unum i verum*. Predmet spoznaje je općenito biće, ono je jedno i ono je istinito. Ove tri oznake u ljudskoj spoznaji sudjeluju zajedno, a njihova združenost pojavljuje se kao lijepo kada je spoznati predmet k tomu izražen preko *harmonia et claritas*<sup>9</sup> (sklada i jasnoće/sjaja). Lijepo u Tome pripada, kao u početcima novovjekovne estetike (Baumgarten), u područje spoznaje. Njegovo mišljenje igra u filozofskoj estetici racionalizma još jednu važnu ulogu: nije samo ljepota nego je i predmet umjetnosti, ukoliko je lijep, određen u kontekstu spoznaje.<sup>10</sup>

Platon i Aristotel formulirali su klasične pozicije o specifičnosti istine u umjetnosti. Na njihove (i Tomine) misli nadovezao se A. G. Baumgarten, utemeljitelj estetike kao samostalne filozofske discipline. Za Baumgartena, estetika je *scientia cognitionis sensitivae* (znanost osjetilne spoznaje) i ujedno teorija lijepih umjetnosti. Temeljni problem estetike je estetska istina (*veritas aestetica*). Razlikuje se opća, spoznajnote-

<sup>8</sup> Isto, str. 169–174.

<sup>9</sup> Za neotomistu Jacquesa Maritaina lijepo je *sjaj svih združenih transcendentala* (v. J. Maritain, *Umjetnost i skolastika*, Globus, Zagreb, 2001., str. 183).

<sup>10</sup> V. Anne Marie Gethmann-Siefert, *Einführung in die Ästhetik*, Wilhelm Fink Verlag, München, 1995., str. 12–13.



oretska, logička istina i estetska, pojedinačna ili individualna istina (*veritas singularis seu individui*). Istinu u umjetnosti Baumgarten određuje kao estetsku vjerojatnost (*verisimilitudo aestetica*); to znači da se zasniva na sličnosti sa stvarnošću, a ne na hipotetskom sudu. Istina u umjetnosti sastoji se u stvaranju drugih svjetova (*veritas heterocosmica*).

U filozofskoj estetici nakon I. Kanta govori se o estetičkim idejama<sup>11</sup> (*ästhetische Idee*) čiji je izraz ljepota. Za razliku od ideja kao pojmova uma, estetičke su ideje *predodžbe uobrazilje* (*Vorstellung der Einbildungskraft*). Estetičke su ideje pojmovno do kraja neprotumačive i kao predodžbe mašte ostaju uvijek suprotnost umskim idejama. Pomoću moći estetičkih ideja može se objasniti genijalnost umjetnika. Taj Kantov pojam snažno je djelovao na razumijevanje umjetnosti njemačkih klasika koje doseže vrhunac u Hegelovim *Predavanjima o estetici*: umjetnički lijepo, odnosno ideal kao estetička ideja, objektivirano je jedinstvo pojma s njegovom zbiljom. Na taj način lijepo nije samo refleksija ideja nego biva njihov objektivirani osjetilni način pojavljivanja.

Preko neoplatonizma Platonovo mišljenje ulazi i u sistematsku estetiku Schellinga i Hegela.<sup>12</sup> Schellingova estetika karakterizira se kao *metafizika umjetnosti*, Hegelov pristup, pak, kao *estetski platonizam*. U njemačkome idealizmu bila je konačno prevladana skepsa prema umjetnosti kao osjetilnomu pojavljivanju ljepote. U konzekvenci ove rehabilitacije osjetilnosti ne dovodi se umjetnost preko povratka platonske ideje ljepote kao sjedinjenja istine i dobrote samo u vezu sa spoznajom svijeta nego isto tako i s ljudskim djelovanjem.

Potkraj 18. stoljeća u Tübingenu su zajedno studirali W. Hegel, F. W. J. Schelling i F. Höderlin. Zna se da su temeljito proučavali Platona. Plod razmjene njihovih misli bio je tzv. *Najstariji program sustava njemačkog idealizma*. Tek 1913. iz Hegelove ostavštine prodan je na dražbi fragment bez naziva s Hegelovom bilješkom *početkom 1797.*, a pod spomenutim nazivom uskoro je promaknut u najzagonetniji dokument njemačke filozofije (objavio ga je 1917. Franz Rosenzweig).

*Najzad, ideja, koja sve objedinjava, ideja ljepote, riječ uzeta u višem, platonovskom smislu. Uvjerem sam sad da najviši čin uma, koji obuhvaća sve ideje, jest estetski čin te da su istina i dobrotu sestrice samo u ljepoti (daß Wahrheit und Güte nur in Schönheit verschwistert sind). Poezija time stiče više dostojanstvo; ona na kraju opet biva ono što je bila na početku – učiteljica čovječanstva (Lehrerin der Menschheit). Jer nema više nikakve filozofije, nikakve povijesti, jedino će od svih ostalih znanosti i umjetnosti preživjeti pjesništvo.*<sup>13</sup>

<sup>11</sup> Immanuel Kant, *Kritik der Urteilskraft* § 49 i 57.

<sup>12</sup> Često se navodi tvrdnja Ernsta Cassirera da je u osnovi sva estetika, koja se do sada pojavila u povijesti filozofije, bila i ostala zapravo platonizam.

<sup>13</sup> *Das älteste Systemprogramm des deutschen Idealismus*, u: Friedrich Hölderlin, *Gesammelte Werke*.



Od ovih misli polazi F. V. J. Schelling u *Filozofiji umjetnosti*. U prvoj rečenici u knjizi čitamo: *Der Kunst konstruieren heißt, ihre Stellung in Universum bestimmen* (Konstruirati umjetnost znači odrediti njezin položaj u univerzumu). Određenje toga položaja, za Schellinga, ujedno je jedino objašnjenje koje za umjetnost postoji. Kao filozofski pojam *konstrukcija* prvotno znači izvedbu nekoga nazora u pojmovima i odnosima pojmova. Kod Schellinga i Hegela konstrukcija je izgrađivanje *s u s t a v a* pojmova. Prvi odsjek prvoga dijela *Filozofije umjetnosti*, pod nazivom *Construcktion der Kunst uberhaupt und Allgemeinen / Konstrukcija umjetnosti uopće i u općenitom*, najdublji je uvid u umjetnost u filozofiji Zapada. Neki su od ključnih pojmova u Schellingovoj *konstrukciji* umjetnosti: Apsolut ili Bog, priroda, *i s t i n a*, dobrota i ljepota, nužnost i sloboda, univerzum, svjesna i nesvjesna djelatnost. Schelling je prvi razvio sistematsku, detaljno konstruiranu filozofsku estetiku. On je u osnovnim crtama opisao svoju filozofiju umjetnosti kao *potpuni sistem nauka o umjetnosti* (*vollständiges System der Kunstlehre*) i ovaj sistem gleda kao integralni dio svoje filozofske sistematike. U njegovoj spekulativnoj konstrukciji smisla umjetnosti sadržaj umjetnosti je *Apsolut*.

*Ljepota i istina po sebi ili po ideji jedno su ... Istina koja nije ljepota nije niti apsolutna istina i obrnuto ... Samo apsolutna ljepota u umjetnosti jest prava i istinska istina.*<sup>14</sup> *Neposredni uzrok svake umjetnosti jest Bog ... Bog je sam neposredni uzrok, posljednja mogućnost svake umjetnosti, on je sam izvor sve ljepote.*<sup>15</sup>

G. F. W. Hegel je umjetnost kao *z o r* postavio uz molitvu i filozofsku misao. Umjetničko djelo je ostvarenje ljepote: lijepo je *i s t i n a* koja se očituje u osjetilnome (*osjetilno sijanje ideje*): sjaj je bit bića, istine ne bi bilo da ne sjaji i ne pojavljuje se. Istinska umjetnost izražava ono što je *b o ž a n s k o* (*Göttliche*), najdublje čovjekove interese i najobuhvatnije *i s t i n e* duha.<sup>16</sup> Hegel razlikuje istinu u umjetnosti od puke ispravnosti (*bloße Richtigkeit*); ne suglasje sa stvarnosti nego njezina duhovna obrada biva kriterij istine u umjetnosti.<sup>17</sup> Međutim, smatrao je kako umjetnost ostaje za nas sa stajališta njezina najvišega određenja prošlosti (*bleibt die Kunst nach der Seite ihrer höchsten Bestimmung für uns ein Vergangenes*)<sup>18</sup>.

ke, Ficher Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2008., str. 672. *Systemprogramm* je doduše nađen u Hegelovoj ostavštini, ali kao autori dolaze u obzir i Hölderlin i Schelling.

<sup>14</sup> F. W. J. Schelling, *Philosophie der Kunst*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1960., str. 28–30 (§ 20).

<sup>15</sup> Isto, str. 30 (§ 232).

<sup>16</sup> G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über Ästhetik II*, Reclam, Stuttgart, 1986., str. 108. Krajnja svrha umjetnosti je *die Wahrheit [...] zu enthüllen* (otkrivati istinu).

<sup>17</sup> Hegel kaže *k a k o* umjetnost posreduje istinu, ali *i š t o* kao istina u umjetnosti biva posredovano; umjetnost nije jednostavno opisivanje svijeta/prirode, u njoj se posreduje svjetonazor. Umjetnost nije tek spoznaja svijeta, nego tumačenje svijeta (*Weltdeutung*) u odnosu na pitanja kako čovjek treba odgovorno i moralno djelovati.

<sup>18</sup> Isto, str. 50.

Misao i refleksija (filozofija) nadmašili su lijepu umjetnost.<sup>19</sup> Ona više ne zadovoljava duhovne potrebe kao u doba antičke umjetnosti i sve do zlatnoga doba kasnoga srednjega vijeka. Ovaj *kraj umjetnosti* ne znači doslovce njezino iščeznuće, nego da ona više nije ono što je bila. Umjetnost u nama ne izaziva neposredan užitak, već nas poziva na misao o njoj promatranje (*denkendenbetrachtung*<sup>20</sup>). Hegel je predvidio današnje stanje umjetnosti, to jest, potrebu da se ona obrazlaže i tumači kako bi *znanstveno spoznali što umjetnost jest (was die Kunst sei, wissenschaftlich zu erkennen*<sup>21</sup>).

Filozofija umjetnosti Arthura Schopenhauera zanimljiva je *prije svega zbog svoje metafizičke dubine* (J. Hirschberger). O umjetnosti Schopenhauer raspravlja gotovo u cijeloj *Trećoj knjizi* i *Dopunama trećoj knjizi* svoga glavnog djela *Svijet kao volja i predodžba*.<sup>22</sup> Umjetnost je vrsta spoznaje (*Erkenntnisart*) koja razmatra samo prave bitnosti svijeta (*Wesentliche der Welt*), istinite sadržaje njegovih pojava (*den Wahren Gehalt ihrer Erscheinungen*). Ona pomoću čiste kontemplacije (*reine Kontemplation*) ponavlja vječne ideje (*ewigen Ideen*). Ovisno o građi u kojoj ponavlja, ona je likovna umjetnost, poezija<sup>23</sup> ili glazba. Njezino jedino ishodište je spoznaja ideja; njezina jedina svrha je priopćenje (*Mitteilung*) ove spoznaje. Umjetnost je, za razliku od znanosti, promatranje stvari neovisno o načelu dovoljnoga razloga; ideje bivaju shvaćene samo pomoću čiste kontemplacije. Način promatranja pomoću načela dovoljnoga razloga je razuman (*vernünftige*) način. To je način znanosti. Čista kontemplacija je genijalan način promatranja. Prvi je Aristotelov, drugi Platonov. Više znanje, nedohvatljivo samim razlogom i mišljenjem doseže se u tzv. *petom stupnju spoznaje*, spoznajom po prosvjetljenju, u trenutku poistovjećivanju duše s idejama (Platon, *Sedmo pismo* 341-c-d).

U spisu *Izvor umjetničkog djela* (prva verzija 1935.) Martin Heidegger razvio je prije svega misao o shvaćanju istine umjetničkoga djela – može se reći poetološko shvaćanje, u suprotnosti s logičkim, ontološkim ili epistemološkim teorijama istine.<sup>24</sup> *Im Werk ist die Wahrheit am Werk ... [U djelu (umjetnosti) je istina na djelu]*<sup>25</sup> Istinu Heidegger misli

<sup>19</sup> Isto, str. 48.

<sup>20</sup> Isto, str. 50.

<sup>21</sup> Isto.

<sup>22</sup> Arthur Schopenhauer, *Die Welt als Wille und Vorstellung*, Nicol Verlag, Hamburg, 2014., str. 199–276. i 832–912.

<sup>23</sup> Pjesnik pokreće našu fantaziju s nakanom da nam otkrije ideje, tj. da nam na nekom primjeru kaže *was das Leben, was die Welt sei* (što je život, što je svijet). On se samo prividno bavi pojedinačnim, ali uistinu se bavi onime što je svuda i u svako vrijeme (*Die Welt als Wille und Vorstellung*, str. 884.)

<sup>24</sup> Richard Heinrich, *Wahrheit*, Facultas Verlags – und Buchhandels AG, Wien, 2009., str. 85 i 94–98.

<sup>25</sup> Martin Heidegger, *Der Ursprung des Kunstwerkes*, Klostermann, Frankfurt am Main, 2012., str. 43.

iz sjećanja na riječ Grka, *aletheia*, neskrivenost bića.<sup>26</sup> U Van Goghovoj slici seljačkih cipela zbiva se istina; ona je *očitovanje, što par seljačkih cipela uistinu jest*.<sup>27</sup> Ovo biće stupa u neskrivenost svoga bitka; u umjetničkom djelu ne radi se o prikazivanju postojećega pojedinog bića, nego o prikazu o p ć e n i t e biti stvari.<sup>28</sup> [To je blisko Aristotelovom shvaćanju estetske istine (*Poetika*, 1451b) kao i Platonovom (*Zakoni* 667b-668c i *Fileb* 45a). Prikazivanju općenite biti stvari u Aristotela odgovara oponašanje idealnih uzora u Platona]. Na taj način, kaže Heidegger, sebeskrivajući bitak je r a s v i j e t l j e n, a tako oblikovano svjetlo sklapa svoje sjanje (*Scheinen*) u djelo. U djelo sklopljeno sjanje jest lijepo (*Schöne*). *Schönheit ist eine Weise, wie Wahrheit als Unverborgenheit west*<sup>29</sup> / *Ljepota je jedan način kako istina kao neskrivenost bivstvuje* (istaknuto u izvorniku). Kada se istina stavi u djelo, ono se pojavljuje, a to pojavljivanje je ljepota. Umjetnost se ne može pojmiti iz ljepote uzete za sebe.

Oprečno značenje *a-letheia* kao neskrivenost, odnosno raskrivanje nije nova tvrdnja; na to je upozorio već Humboldt.<sup>30</sup> Ono što je znakovito u Heideggerovu uvidu je to da grčka riječ nije ograničena na govor, nego se upotrebljava u značenju *pravog*, u smislu *nepatvorenog* (npr. pravo, to jest istinito zlato, pravo, to jest istinito prijateljstvo). U takvome sklopu raskrivanje dobiva ontološko značenje; ono ne karakterizira ponašanje ili sebe-očitovanje nekoga ili nečeg, nego njegov b i t a k. Biće kao takvo može biti istinito kao i zlato.<sup>31</sup>

Hans-Georg Gadamer smatra da se iskustvo umjetnosti ne smije stjerati u neobaveznost estetske svijesti. Pozitivno to znači: u m j e t n o s t j e s p o z n a j a (*Kunst ist Erkenntnist*).<sup>32</sup> U iskustvu umjetnosti nalazi se z a h t j e v z a i s t i n o m (*ein Anspruch auf Wahrheit*). Umjetnost je spoznaja posebne vrste, drukčija od svake moralne, umske i pojmovne spoznaje, ali ipak spoznaja, što znači p o s r e d o v a n j e i s t i n e (*Vermittlung von Wahrheit*). Glede pojma lijepog, Gadamer zagovara *povratak na Platona* (*Der Rückgang auf Platon*).<sup>33</sup> U vlastitu bitku lijepoga je da se pojavljuje: *ono ima svoju vlastitu svjetlost* (*Es hat seine eigene Helligkeit*). *Samo je ljepoti zapalo u dio da bude najblistavije (ekfanestaton) i ljubavi najvrednije (Fedar*

<sup>26</sup> Isto, str. 37.

<sup>27</sup> Isto, str. 21.

<sup>28</sup> Isto, str. 22.

<sup>29</sup> Isto, str. 43.

<sup>30</sup> Etimološko tumačenje *aletheia* na koje se poziva Heidegger nalazi se već u Sextusa Empiricusa i danas važi kao dvojbeno.

<sup>31</sup> v. Hans-Georg Gadamer, *Von der Wahrheit des Wortes*, u: Gadamer, *Ästhetik und Poetik* I, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1993., str. 38.

<sup>32</sup> Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1990., str. 103.

<sup>33</sup> Isto, str. 484–486.

250d). Svjetlost je način bitka ljepote. Biti lijepog pripada ona i s t i n a, otkrivenost (*aletheia*) o kojoj Platon govori u *Filebu* 51d.<sup>34</sup>

\*

### CHILDE HAROLD

*Gdje mi je domaja? – Vidjele je nisu  
Dugo moje oči. Njene drage gore  
Snivaju i sada sjetne razgovore.  
Dubova u mirnom, orlovskom visu.*

*Gdje mi je domaja? – Moji dragi svi su  
Nestali već davno. – U mom srcu gore  
Zánosi – i oni možda umrli su? – –  
Okolo mene svuda more. Pusto more.*

*Nebo šuti kao davna uspomena  
Očinskoga kraja, gdje mi sunce sja,  
Gdje se bršljan vije oko rodnog praga ...*

*Šuti, noćno nebo! – Zbogom, zemljo draga!  
Gubiš se ko liepa, izginula sjena  
Kuju nikad ne ću ugledati ja!*

U ovoj *lijepoj pjesmi* Frana Galovića događa se i s t i n a; dopijeva u neskrivenost kako to sa zavičajem/domajom u i s t i n u jest. Pjesmu *Childe Harold* Galović je objavio 1910., a 10. lipnja 1913. ispjevao je u zavičajnoj kajkavštini, također antologijsku, pjesmu *Kostanj*; obje navješćuju bezavičajnost.<sup>35</sup> Znakovito, uoči Prvoga svjetskoga rata. Prema Heideggeru, bezavičajnost postaje svjetskom sudbinom, a sudbu svijeta najavljuje pjesništvo.

<sup>34</sup> U estetici moderne i postmoderne postupno se gubi značenje istinitosti. U umjetnosti na njezino mjesto stupa rastuća dominacija historizma i relativizma. U umjetničko djelo individuum utiskuje samoga sebe, svoje posebno viđenje svijeta, isključivo vrijednosti povezane s vlastitom egzistencijom. Važeći pojam istine biva strogo subjektivno shvaćena istina.

<sup>35</sup> V. Marijan Varjačić, *Zavičaj*, U: Varjačić, *Put u ništa i drugi ogledi*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2016., str. 197–214.

## TEMA DVOBROJA – *Što je književnost danas?*

Ovogodišnji Zagrebački književni razgovori bili su posvećeni pitanju *Što je književnost danas?* Uredništvu *Republike* učinilo se prikladnim isto pitanje postaviti članstvu Društva hrvatskih književnika. Zamolili smo naše članstvo da u okviru eseja koji ne bi bio veći od pet do sedam kartica odgovori na postavljeno pitanje i tako svojim individualnim promišljanjima ukaže na važnost ili nevažnost književnosti u našem vremenu i našem prostoru, da pokuša odrediti položaj književnosti u našem društvu i utvrditi njezin smisao u vremenu koje književnom izrazu nije nimalo sklono. Kako ćemo u jednom od sljedećih dvobroja objaviti priloge sa Zagrebačkih književnih razgovora i vidjeti kako su književnici, književni znanstvenici i prevoditelji iz različitih zemalja – među njima, dakako, i naši – nastojali na postavljeno pitanje odgovoriti, smatrali smo značajnim i nužnim objaviti sve tekstove naših pisaca koji su se na naš poziv odazvali, bez obzira na domete njihovih eseja. Na temelju njihovih poslanih eseja dobili smo svojevrsni okrugli stol različitih pristupa, dometa i mišljenja o sudbini književnosti danas i vjerujemo da će neka od tih mišljenja svakako privući pozornost naših čitatelja i dati kakvu-takvu sliku današnjega književnog trenutka, odnosno sliku koja će posvjedočiti aktualno razmišljanje o književnosti, njezinu smislu i značenju u našem vremenu. Žao nam je što nismo dobili više priloga i što se na našu anketu odazvao – u odnosu na ukupan broj članstva Društva hrvatskih književnika – relativno malen broj članova. Svima njima zahvaljujemo na suradnji u nadi da ćemo sljedeće godine novom temom možda potaknuti veći interes. Ne treba posebno isticati da je naš zajednički časopis *Republika* otvoren različitim i poetikama, i naraštajima. Riječju svima, pa i onima koji još nisu naši članovi.

Ur.

Božidar Brezinščak Bagola

## Od iskona do iskona

Svi smo mi uglavnom doplakali na ovaj svijet kao bića koja se ne snalaze i ne znaju govoriti. Riječi smo upijali s materinskim mlijekom i trebalo nam je nekoliko mjeseci da ih izgovorimo.

Svaki čovjek koji barem malo poznaje samoga sebe zna kako je ono iskonsko u njemu upravo ljubav koja nas grije od prvoga doživljaja ljudske topline i prepoznavanja najdražih stvorenja oko sebe. Uz majku Ljubicu i oca Viktora, nezaboravnoj draži moga djetinjstva uvelike su doprinijeli djed Adalbert i baka Terezija. Djed se volio šaliti, gladeći pritom svoje brkove, a baka bi ga prekoravala zbog šala koje su odudarale od njezina pobožno osmišljavanoga života. Nadživjela je svoga *starog fakina*, kako ga je od milja zvala. Više od godinu dana spavao sam kod nje da ne bude sama. Navečer bi me uspavljivala moljenjem krunice, a ujutro budila zazivanjem Srca Isusova i Marijina. I nije se odlikovala samo pobožnošću, već i marljivošću glede održavanja čistoće u kući i oko nje, glede sadnje i zalijevanja cvijeća. Znala je mnogo starinskih priča, baš kao i baka pjesnika Gustava Krkleca koje se on rado sjećao na proljetnim šetnjama, diveći se procvalim voćnjacima u općini Hum na Sutli, od Lupinjaka, rodnoga sela njegova oca, do seoske škole u Prišlinu u kojoj je nekoć učiteljevao književnik Janko Leskovar.

U ranome djetinjstvu bio sam, dakle, podložan rječitu uvjeravanju što je dobro, a što ne valja. Slušao sam bez predrasuda. Tek u osnovnoj školi počeo sam prerastati okvire obiteljskoga ozračja i prilagođavati se odgojno-obrazovnim ustanovama. Sve sam se teže prepoznavao u vrednovanju na ulicama. Stečeno znanje nije me u potpunosti zadovoljavalo. Izvanjski napredak i zastrašujuće mogućnosti sređivanja svijeta nisu me mogle osloboditi od unutarnjih muka koje su, srećom, vrlo rano urodile stvaralačkim prepoznavanjem u subjektivnoj istini.

U traganje za neponovljivom subjektivnom istinom poveo me danski filozof Søren Kierkegaard svojom dnevničko-meditativnom formom

zapisa. Za njega je spekulacija bila porazan zanos duha koji se, doduše, može vinuti daleko uvis, ali kada god se sjeti svoje pojedinačnosti, surva se u bezdan ničega i prepoznaje sebe u stanjima straha, očaja, patnje i strepnje. Kierkegaard se domogao spoznaje kako je čovjek sinteza vremenitosti i vječnosti, da živjeti znači ostvarivati vječno u vremenitome. Vječno je osnova našega subjektiviteta i ono se stvaralačkim činom premješta u vremenito. Ne može se posjedovati nikakva sigurnost u pogledu vječnosti kao nečega budućeg. Sigurnost crpimo iz vlastita djelovanja. Za stvaralački živućega pojedinca ne postoji nikakva objektivna istina, već jedino subjektivna smionost. I upravo ta subjektivna smionost presudan je čimbenik hoćemo li se posve izgubiti ili ćemo se domoći spoznaje kako većina ljudi život poistovjećuje s udobnosti i društvenim ugledom, a u velikoj su manjini oni koji se opredjeljuju za iskonski nemir duhovnoga buđenja i stvaralačkoga samodokazivanja.

Pripadam onim pojedincima koji se nisu opredijelili za književnost kao jednu od mogućnosti izgubljeničkoga zaludivanja, nego za pisanje i prevođenje kao načine preobražavanja iskona u hvalospjev življenju. Pod iskonom ne mislim na jednu od internetskih mreža, već na praslaven-ski korijen te imenice, na *kon* koji se sačuvao u frazi *od iskona do iskona*. Korijen imenice iskon može značiti nit, Arijadninu nit kao sredstvo koje omogućuje snalaženje u zamršenu labirintu. I ne samo snalaženje, ta nam nit omogućava upoznavanje svijeta i prepoznavanje sebe u tome svijetu. Pomoću te niti možemo kročiti putem koji vodi u individualnu cjelovitost postojanja. Po toj niti živimo i svjedočimo o sebi. Pojam svjedočenja bio je stoljećima podređen mučeništvu priznavalaca vjere i određenih ideologija. Svjedočilo se gotovo uvijek za nešto izvan sebe, tako da je svjedočenje o sebi postalo manje vrijedno, ako ne čak i nehumano. Svjedočenje u smislu da budemo sami svojim dokaz povlači za sobom neustrašivo samotništvo u zamršenu labirintu iz kojega nas jedna te ista nit vraća iskonu. Dakle, u naprijed spomenutoj frazi izražena je kružna zatvorenost – početak i kraj u jednoj te istoj riječi. Riječi koja je tijelom postala, koja je u stvaralački nemirnim pojedincima urodila velikim djelima, kako znanstvenim tako i umjetničkim.

Kada i kako sam se uhvatio za tu nit od riječi u zamršenu labirintu? Bilo je to u drugome razredu gimnazije kada sam počeo pisati erosom uspaljene i prkosom zasoljene stihove. Za vrijeme služenja vojnoga roka u Skopju sedamdesetih godina 20. stoljeća pomno sam iščitavao povijest europske i američke književnosti, antologije makedonskoga, srpskog, hrvatskog i slovenskog pjesništva, oduševljavao se čitanjem romana *Derviš i smrt* Meše Selimovića i tako se sve izrazitije odlučivao za književno stvaralaštvo. Po povratku iz vojske više nisam mogao prikrivati tjeskobu u sebi koja se iskazivala kao raskol između odgojne pristojnosti i subjektivne smionosti. Pristojnost je bila na strani pobožna oca i manje pobožne majke, na stra-



ni katoličke tradicije i kmetske poslušnosti, na strani Jugoslavije i druga Tita, a subjektivna smionost očitovala se u stihovima kao plamena sumnja, strast i pošast istovremeno. Na paši s kravama čitao sam Lautreamontova *Maldororova pjevanja*, frenetične monologe mladića koji se pobunio protiv Boga, društva, samoga života. Čitao sam Arthura Rimbauda po kojemu pjesnik mora biti *kradljivac vatre*, mora se uputiti u tamna prostranstva podsvijesti kako bi otkrio čovjekovo unutarnje ja koje se bitno razlikuje od izvanjskoga.

Najdublje osjećaje i doživljaje najčešće nisam uspijevaio zdravorazumski dokučiti. Tako mi je Vitomir Lukić, bosansko-hercegovački pripovjedač, romanopisac, esejist i putopisac, u svojoj knjizi meditativne proze *Sanovnik nasmijane duše* tek poslije trideset i pet godina uvjerljivo objasnio naslov moje prve pjesničke zbirke *Bjeginac svete uspomene* ovim riječima: *Bjeginac uzima svaki dan na svoja drhtava čula kao uzdarje, pehar do vrha pun svjetla. On štuje zemlju koja čvrsto podržava njegove korake, ushićeno dotiče stvarnost kao splav spasa što plovi jasnim oceanom dana. Melodije koje se šire ispod svodova sna jedina su istinska glazba koju je božanstvo odsviralo na instrumentu naše duše.* Trebalo mi je tridesetak godina stvaralačkoga dokazivanja da postanem svjestan kako na životnome putu nema definitivnih raskida, ali ima životnih razdjelnica koje najčešće u biti ne ovise o nama, koje se očituju kao sudbina ili božansko obasjanje smrtnika. Iz najtežih, ponekad gotovo bezizlaznih životnih situacija, svaki sam put izlazio kao miljenik sudbine, što me egzistencijalno čini zahvalnim i sretnim pod velebnim zvjezdanim nebom iznad mene.

Suočen s opakom bolesti karcinoma ili raka koji je vidljivo izjedao napućeno tijelo moje supruge Branke, napisao sam pjesmu *Moja duša s tvojom*. Nadahnuće za tu pjesmu bilo je itekako bolno, ali je urodilo spoznajom *da je ljubav jača od raspadanja*. Često sam u životu bio izravno suočen sa smrću. Ali istovremeno suočen i s nečim što je jače od smrti, a to je volja za životom, za vječnim životom, volja i nada koje su moju prerano umrlu suprugu ispunjavale do posljednjega časa. Tu volju i nadu prepoznao sam kao dušu, kao snažan bljesak vječnosti u nama. Postao sam životno svjestan čovjekove tjelesne prolaznosti, svjestan činjenice kako tjelesna ljepota nestaje, da je naše tijelo na kraju krajeva samo kadaver, leš, truplo, strvina. Ono što ostaje jest upravo taj bljesak vječnosti u našim smrtnim tijelima.

Sve što sam dosad napisao svjedoči isključivo o meni. Trebalo mi je prevaliti pedesetu da bih se napokon složio i prepoznao u rečenici francuskoga nobelovca François Mauriac: *Mi idemo za tim da osvijetlimo najindividualniju stranu srca, najzasebnije u njemu, najrazličnije*. Čitao sam toga nobelovca u gimnazijskim godinama i s tom sam rečenicom podsvjesno sazrijevao više od pola stoljeća. Kao pjesnik, niknuo sam iz buntovne sjemeništarske stidljivosti, niknuo kao zagonetka koju sam stihovima nastojao odgonetnuti. Zanosila me silna neizvjesnost bježanja. Bježao sam



iz bogoslovije u bogosloviju, iz prijestolnice u prijestolnicu (Ljubljana, München, Zagreb, Beograd). U stvaralačkim godinama beznada pribjegavao sam Kranjčeviću, Hölderlinu, Rimbaudu, Nietzscheu, Traklu, Bennu, Kocbeku, Mihaliću, Dragojeviću. Svoj pjesnički, spisateljski, prevoditeljski, publicistički i politički rad sam desetljećima nastojao usklađivati s obiteljskim obvezama kao nedovršenu pjesmu ljubavi.

Poslije šezdesete sve jasnije uviđam kako uz opću književnost postoji i zavičajna, individualna književnost. Moja je locirana u sjeverozapadnome kutku Hrvatskoga zagorja, u dvorcu Mali Tabor, u kurijama Vučja Gorica, Novi Tabor i Valentinovo, te u slamom pokrivenim *hižama* u Prišlinu, Zalugu i Klenovcu Humskom. Iz velike ljubavi prema svome zavičaju i poštovanja prema zavičajnim velikanima – Ivanu Krizmaniću, kajkavskome piscu, prevoditelju i meceni hrvatskih preporoditelja; Rikardu Jorgovaniću, pjesniku, pripovjedaču i feljtonistu; Janku Leskovaru, školniku i književniku, Marku Tepešu, prevoditelju *De rerum natura* Titusa Lucretiusa Carusa, Viktoru Kovačiću, ocu suvremene hrvatske arhitekture te Ljudevitu Juraku, začetniku humane i animalne patologije u Hrvatskoj – počeo sam uz pjesme, pripovijetke, putopise i eseje s velikom zauzetosti pisati romansirane biografije. Pronađene podatke u faktografskim dokumentima ispreplećem s deskripcijama i dijalozima koji su katkad rekonstruirani, a katkad izmišljeni. Kao autor takvih romana opisujem različita razdoblja života, različite etape povijesnih zbivanja, razmišljam o radostima djetinjstva, o proživljenim danima, o zanosima i snovima. Iskrenim promišljanjem događaja i ljudi u povijesnoj zbilji otkrivam začudno i neponovljivo isprepletanje slučajnosti i nužnosti koje su konkretnu osobu značajno oblikovale i trajno obilježile. Opisivanje neponovljiva pjesničkoga življenja izabranih likova mojih romansiranih biografija potiče u meni stvaralačku energiju kao osobno htijenje kojim se usuđujem neustrašivo, dosljedno i zahvalno živjeti od iskona do iskona.

Danica Bartulović

## Što je književnost danas?

Što je književnost danas? Pitanje se može okretati naopako, naglavačke, a ostaje isto, podsjeća na pitanja koja se ne mogu preletjeti kao što vjetar preleti preko vode, nego, s obzirom na postojeće stanje, traži odgovor koji zahtijeva ozbiljno promišljanje. Na većinu važnih pitanja rijetko se daje zadovoljavajući odgovor, više to bude karikiranje, govor u uvriježenim frazama. Tako će ovo pitanje ostati visjeti u zraku. Moj bi odgovor bio: književnost je ono što smo mi danas. Ne možemo govoriti o književnosti ako istodobno ne govorimo o onima koji književnost stvaraju. Književnici su danas što su bili i oni koji su stvorili usmenu ili pisanu književnost i oni koji će tek biti rođeni s talentom za pisanu riječ. Oni su trenutak u vremenu koje prebrzo teče i umjetničkim, estetskim izričajem ostavljaju svijetu trag istinskoga života bez da su ugođeni po nečijoj skali. Koji su autentični, iznose na vidjelo dana sve proživljeno, lijepo i ružno, tragično i komično. Snažnim emocijama izražavaju društvenu i duhovnu ljudsku zbilju. Prije nego ih struja vremena odnese s pozornice svijeta, žubore, mrmore, rasplinu se, skaču s grebena, huče, buče. Kao rijeka. Neki su dugovjeki, teku i teku, donose obilje svježine, hrane ljudsku maštu, znatiželju, um, srce, utješe, pobune... Neki su maleni, jedva se ukažu, neki teku podzemljem. Neki su slatki, sočni, neki dodatno zatruju svijet, neki nanesu mulj. U većini slučajeva hiroviti i svojeglavi. Svašta se u književnosti nađe. Kada bi se prelistalo sve što se napisalo, našlo bi se hrpe dragulja, gomile biserja, pravoga zakopanog i zagubljenog blaga, ali našlo bi se i hrpe smeća, gomile beskorisna otpada koji se ne može reciklirati, opasnih zagađivača koji truju dušu, um i srce. Sve što su ljudi nosili u sebi, što nose, što priželjkiju, osjećaju, izrekli su, izriču i izricat će. Književnost je jasno zrcalo ljudske duše, svijesti, intelekta, razuma. Mudrosti i ludosti, istine i zabluda, ljepote i nakaradnosti. Važno je naglasiti kako književnici nisu pisari. Mnogi koji zanemaruju svoju dužnost razvrstavanja pisare šakom i kapom trpaju u istu vreću s književnicima. Djela pisara pišu se po narudžbi naručitelja; lažne biografije, hvalospjevi onima koji se žele uzdići barem do Boga, izjednačiti se

s Njim, a neki i izdići iznad Njega. Tu su lažni prikazi stvarnosti, stopostotno izvrtanje povijesnih činjenica. Veličanje ideologija i demagogija putem izmišljenih herojskih likova koji su nekakvi mitski junaci i idoli kojima se treba klanjati, poslužiti mladima kao uzori koje trebaju slijediti. Uvijek postoje psi koji laju u korist onoga tko im baci kost. Tako razni oblici pisane riječi koja nema nikakvu književnu odrednicu istisnu književnost na marginu. Mora i toga biti jer obično malo skrenemo s puta, želeći pod svaku cijenu udovoljiti golemoj znatiželji, zaviriti u sve tajno i javno. Zabadati nos gdje miriši i gdje smrdi, na svoju korist ili štetu. Prikazali smo se točno onakvima kakvi jesmo i što jesmo. Likovi u književnim djelima, koje su pisci po nekome svom uzorku iskrojili i kroje, imaju svoj stvarni uzorak. Iako mislimo da je mnogo toga isprela i isplela mašta književnika, nije. Stvarnost je daleko maštovitija od mašte, sve napisano tek je maglovit odraz stvarnosti. Književnici su ljudi različitih usmjerenja, vjerovanja, pobuda, ali su dio svijeta. Neki istinski nadahnuti, neki isforsirani do te mjere da sve što napišu izgleda kao da su loši krojači koji su skrojili i sašili nešto posve neupotrebljivo što gotovo nitko ne može odjenuti, ali se nametnu čitateljima, što uzrokuje da je čitatelja sve manje. Takvi itekako služe nečijoj nakani. Uz ostale, tobože književne tvorevine, sjetimo se svih onih famoznih stripova, njihovih smiješnih junakinja i junaka, gdje je prisutno samo dum-dum, bum-bum, ubij, uništi. Ima ih i danas gomile, još im se nadodao i svakojaki šund čime su posebno zasuti djeca i adolescenti koji, naključani takvom *literaturom*, niti ne znaju što je književnost. Koja je surovost i nasilje u toj vrsti literature, dobro da se djeca ne povampire, a to se i događa. Pogledajmo nasilje među djecom, dum-dum i bum-bum postali su stvarnost u školama, na ulicama, dječjim igralištima. Zatrovana dječja psiha u što li će se tek razviti? I to nam je bjelodano. Prošetati ulicama i čitati grafite, tada se uoči sva devijantnost mladalačke psihe. U zrelijoj se dobi to manifestira posve nesocijaliziranim ponašanjem, obiteljskim nasiljem, različitim ovisnostima. Uzrok i posljedica. Ima u Hrvatskoj sjajnih književnika i književnih ostvarenja za sve uzraste. Bilo ih je čak i u prošlome vremenu kada nismo smjeli niti disati niti pisati. Neki su se iskazali, ne samo da su uz bok razvikanim svjetskim književnicima, od kojih se mnogima zagubio trag u prašini, nego su ti naši gladni, odbačeni geniji prave zvijezde. Iako ih se svim silama nastojalo ušutkati, zanijekati, zabaciti iza plota, nekim su čudom isplivali na površinu. Ono što krivo iskrojimo i nakalupimo na svoj nakaradni kalup, redovito propadne i razbije nam se o glavu. Nismo mi stvorili svijet, pa nismo ni njegovi gospodari, iako su mnogi mislili i misle da jesu. Književnost izmiče svim ljudskim zabludama, naravno, ona prava, o čemu svjedoče vrijedna književna ostvarenja, od najdavnijih vremena do današnjega dana. Zato se za mnoge književnike kaže da su geniji ili vječni svjetionici. U prahu i crvotočini prošlosti oni su zrnca zlata koje sja ili su poput meda u posudama od prije nekoliko tisuća godina, koji nije promijenio svojstva ni kvalitetu.

Dakle, književnost je danas najvjerodostojniji odraz svjetske i naše zbilje. Dobra i loša književna djela, ona koja vode zastranjivanju i ona koja su cvatnja ljudskoga duha, ljepote, istine, koja jačaju ljudsku nadu, oplemenjuju, što i jest svrha kulture, posebno književnosti. Takva djela postoje, pišu se i objavljuju. Nažalost, izbor nije na čitateljima da oni izaberu što bi im odgovaralo. Postoje oni koji odlučuju što će se čitati, čak i što će se pisati. Nema sustavnoga prosuđivanja književnih djela. Osvrte i kritike često pišu oni kojima je zadan zadatak koga uzdići, a koga pokopati. Trebala bi postojati grupa stručnih ljudi koji bi objektivno prosuđivali sva objavljena književna djela po kriterijima estetike, etike, jezičnoga bogatstva. Koliko je u nekome književnom djelu akumulirano pozitivnoga i poučnoga, koliko su vjerodostojna i prikladna za djecu, mladež, zrele osobe. Zasad je sve to kaos u koji se netko uspije ugurati ili ne ugurati. Čudno je i znakovito kako mnogi književnici pišu unatoč ignoriranju njihovih djela, čak pogrdivanju. Uglavnom, nitko od njih nema od toga nikakvu materijalnu korist, grize ih jad kada vide tko se probija naprijed, a tko ostaje pozadi, mada se neki izuzetni književnici i za života nađu u prvim redovima. Dakle, mnogi osim sekiracije i jada što ne mogu knjigu objaviti nikako, osim u vlastitoj nakladi, što nitko neće otkupiti ni dvije njihove knjige u koje je uložen golem trud i rad jer oni koji otkupljuju knjige dobiju naputak koje će knjige, kakvoga sadržaja i od koga otkupiti, ti ljudi i dalje stvaraju. Svoje nadahnuće pravi književnik ne može zatomiti. On je izvor, ne može ne brujati i izvirati svoju misao i riječ. Izvor svoga vremena i prostora, bilo svoje nacije, ujedeno i univerzalni lik koji promišlja, prosuđuje, izgovara ono što treba izreći. Makar te riječi tekle pustinjom ili podzemljem, one imaju svrhu, imaju smisao mnogo dublji nego mi slutimo. Književnost, istinska, vjerodostojna, danas je gotovo zabačena, čast iznimkama, a šund koji će završiti na otpadu donekle pliva na površini. Čak ni književni listovi nisu po svome sadržaju poticajni kako bi nekoga naveli čitati kvalitetna književna djela. Trebalo bi se izboriti za više prostora u javnim medijima. Književnike raznih stilova pisanja predstaviti u školama, knjižnicama, na radiju, televiziji. Njihovo predstavljanje uživo ima snažan učinak na publiku. Bez obzira na kvalitetu pisanja, bez javnih medija se danas književnost ne može popularizirati. U medijima obično budu oni koji poznaju nekoga, pa im taj netko osigura koju minutu i svašta se onda vidi i čuje, samo ne književnost. Zalaganje za pravu književnost koja je po svim pravilima pisanja kvalitetna, mukotrpan je posao. Znamo onu: *Ako nestane pčela, nestat će svijeta*. Nadodajem, ako nestane vrijednih književnih djela, ostane samo žutilo i crnilo, nestat će čovjeka. Umjetne pčele koje nastoji proizvesti znanost, kao i nakaradna književnost koja žudi preoblikovati ljudsko biće po neljudskoj mjeri, ne mogu nadomjestiti ono što je stvoreno s opravdanom svrhom i razlogom. Nije važno hoće li dobra knjiga biti na polici u supermarketu ili u knjižnici, na nju treba upozoriti, reklamirati ju, usmjeriti onoga tko će ju željeti konzumirati.

Božica Brkan

## Pop-književnost

Ako je 2016. Bobu Dylanu dodijeljena, doduše ne i uručena, Nobelova nagrada za književnost, zašto bi bilo nemoguće da Vojko V. (umjetničkim imenom Vojko Vručina, a pravim imenom Andrija Vujević) postane laureatom barem godišnjega *Vladimira Nazora* za književnost? Za kratko je vrijeme uspio osvojiti šest Porina, njegovo *Kako to, kako to* nametnulo se kao nacionalna poštapalica, a refren *Neko me sabotira / možda je Vlada / možda su Srbi / možda masoni* kao citat ušao je ne samo u generacijski nego i u društveni *mainstream*, a s predsjednikom Sabora RH i u visoku politiku, a iz visoke politike...?

Nameće se već klasično Solarovo razmatranje pomanjkanja (dobroga) ukusa i pomanjkanja morala, ali i općeprihvaćena demokratizacija i ukusa i neukusa koji će to samo potvrditi, kada ionako – sve može. Prema Paveškoviću, *u vremenu nesklonom svakoj književnosti, pa i kvalitetnoj*. Kada su se visoka i niska književnost kao nikada približile i gotovo neodvojivo izmiksale, u maloj zemlji, na malenome jeziku i na malenome tržištu poput našega.

Sudeći prema iskustvu, u nas se nitko – parafraziram s ogradom: kako tko, kako tko – neće baš toliko zanositi globalnim trendovima, pa je zasada moguće da Vojka V. eventualno uvrste u neku antologiju hrvatske pjevane poezije 21. stoljeća. Prije će biti da ga neki kreator antologije recentne hrvatske poezije iz intelektualnoga snobizma jednostavno preskoči kao i, primjerice, dijalektalne bitne pjesnike (ima i Vojko V. i dijalekta i žargona!) s obrazloženjem da *to ne prati*, odnosno da *to* ne sluša, ne gleda i ne čita jer moderna književnost odavno nije samo u knjigama i lako se adaptira iz medija u medij. Neće mu pomoći, samo će mu odmoći postignuti pogledi, *followeri*, *likeovi* i sl. Dvojim: kako to moderni masmediji mogu naštetiti dobroj književnosti koja odavno nije samo u knjigama?

Sve je moguće kada se i sâm pojam piše trojako: *popknjiževnost*, *pop književnost* i *pop-književnost*. Pravopisno, neki su na to ravnodušni, a neki prigodno posežu za *saboterskim* refrenom Vojka V. Pop-književnost – tako sam ja odabrala pisati – sadržajno se i teoretski i primijenjeno može, dakako, pojmiti i sagledavati također na više načina. Ponajprije u kontekstu popularne kulture uopće, kako je i običaj od njezina uočavanja sredinom 20. stoljeća u zemljama razvijena kapitalizma otkako je svijet postao *groupe* Beatlesa, dakako sa zakašnjelim zrcaljenjem u nas. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2018. poziva se na kulturu *koja je svima dostupna i široko rasprostranjena; svakodnevnu medijsku kulturu koja prevladava u suvremenom društvu; zajednički skup praksa i uvjerenja koje su stekle globalnu prihvaćenost i koje obilježava medijska dostupnost i pojava u obliku komercijalnoga proizvoda*.

O umjetnosti i književnosti uobičajilo se govoriti kao o *kreativnim industrijama*, *produkciji*, pa *manipulaciji* i uopće u terminima izvan njihova tradicionalnoga prostora. Kao i cijelo suvremeno postojanje, ovijene su marketingom, ponajprije PR-om, toliko da si on gdjekad komplimentira kako je književnost *copywriteri*, recimo. I na recentnu bi se književnost mogla primijeniti recentna reklama za najnoviji model Mazde: *Mi proučavamo ne samo kako automobil reagira na cestu nego i kako vi reagirate na njega*.

Nisam sigurna kako je pomanjkanje vremena, napose za kulturnu potrošnju, pogotovo za dokolicu i čitanje bilo čega, a kamoli *čiste, lijepe* književnosti (koja nije *self-help*!) opravdani razlog za nečitanje. Pa i za naglašenu popularnost kratkih formi koje ne zahtijevaju ni previše vremena ni preduboku koncentraciju, a ni pretjerano *čitanja s razumijevanjem* – od proze kratkih priča (festival *Pričigin* dobiva brojne rukavce od Splita dalje, a radionice za buduće pisce niču i za početnike s Lidrana i za one + 65), a od poezije haiku (hrvatski haidini u svjetskome su vrhu, a festivali se održavaju od Ivanić Grada i Samobora do Ludbrega). Na cijeni su forme i stil prilagodljivi novim medijima, pogotovo društvenim mrežama i čitateljima kratkoga daha, koji svaki dan očekuju dozu sebi prilagođene (i) lijepe literature bez opterećenja, usput.

Uočljivo je kako lajkanje (*like*) i hejtanje (*hate*) olako postaje dio istraživanja tržišta, razmatranje asortimana i niša kako bi svi potencijalni čitatelji-konzumenti bili namireni, pokriveni. Autori dobri komunikatori takvu komunikaciju koriste često, katkada kao promociju, a više kao povratnu informaciju koja usmjerava vlastitu kreaciju, primjerice kojoj će se od najčitanijih književnoj vrsti ili kojem stilu prikloniti. Poduzetniji izdavači takve podatke koriste i za planiranje autora, izdanja i sl. Zanimljivo je da su javne rasprave u najkraćoj i najbržoj formi, hejtanje, gotovo posve istisnule javne kulturne/književne polemike koje su nekada intelektualnom razinom, argumentima i stilom usmjeravale tijekom književne povijesti, ostavljajući cijele biblioteke knjiga te poticajne i čitane književne vrste.

Za primjer, unatoč društvenoj raskoljenosti, teško bi bilo na bilo kojoj strani očekivati danas jedan *Sukob na književnoj ljevici*, iako je očito kako je Krleža još kao nitko u nas dovoljan i za pop-povod za to. *Vijenac* je u više nastavaka objavljivao polemiku autora knjiga o njemu: *Glasovi iz tmine*, *Krležološke rasprave* Krešimira Nemeca i *Mita o Krleži* Sanje Nikčević. Mnogi su pomislili kako je polemika dobrodošla prije svega kao promocija izdavačima i knjigama, a tek onda i njihovu čitanju Krleže.

U tome dijelu književnoga lanca i u nas, sukladno svjetskim trendovima i drugim industrijama u pop-kulturi (filmu, televiziji, glazbi...) jača i sustav stvaranja zvijezda. Osim proizvoda i autora, sve je uočljiviji, ne uvijek do kraja osmišljen i zaokružen da bi bio primjereno tomu i očekivano financijski uspješan, i prateći sustav koji podržava književni *proizvod*. Prvi su u tome začetnici masovnoga i popularnoga, masmediji. Tiskane specijalizirane kulturne i književne novine i časopisi sve su malobrojniji i manje nakladni i sve manje utjecajni, a književni elektronički časopisi još nedovoljno utjecajni. Kroz te pukotine učestalo, uglavnom bez uvjerljive analize, promiču ocjene *remek-djelo* ili *vrhunsko pripovjedačko umijeće*. Slično je i s književnim nagradama: što su brojnije i izdašnije, to su predvidljivije, a time objektivno i manje važne.

Tiskani *mainstream* mediji sve su manje zainteresirani za kulturu, posebice za književnost, a u elektronička izdanja prenose uglavnom isti materijal, iz kreativne i poslovne lijenosti propuštajući izboriti i primjerenije *formate* i interaktivnost. Intelektualni prostor pomaknut je u *glam*-prostor, pa je, recimo, i pametan intervju ma o čemu bogato ilustriran, a znakovito je da se nova knjiga češće nego kritikom predstavlja fotoizvještajem, u lošijoj varijanti fotovijesću s književnim posvudušama. Nije drugačije ni u elektroničkim medijima koji imaju tobože neograničen medijski prostor i prostranije potrošačke niše usmjerene tražilicama. Rijetki su primjeri, kao što je nedavno reportaža u *Studiju*, o donaciji ostavštine Ive Brešana: NA 'Čaćini lijekovi, sat, rukopisi, knjige i ružni žuti stol sele se u kazališnu kavanu'; PD Redatelj Vinko Brešan darovao je očevu radnu sobu Gradu Šibeniku, a Grad kazalištu. Za godinu dana u trenutačno zatvorenom prostoru kazališne kavane osvanut će 27 drama, 12 romana, dvije zbirke pripovijedaka, osam filmskih scenarija...

Kombinacije informativnoga (klasične vijesti o novoobjavljenome, edukacija čitatelja za čitanje...) i marketinškoga (promotivnog, plaćenog) još je vidljivija u stvaranju sustava distribucije knjige i predstavljanja knjiga i autora. Ne računajući nekad monopolistički i međunarodni *Interliber* i uhodane još preostale knjižare (odavno su nestali putujući štandovi i akviziteri), svaki moćniji i poduzetniji izdavač ima svoju elektroničku knjižaru, ponekad s vrlo maštovito razrađenom poticajnom akcijskom prodajom, ali uza *svoje* autore, urednike, medije, ali i *svoje* festivale, sajmove... Ali dobro nam došli *Festival svjetske književnosti*, *vRIsak*, *Zagreb Book festival*, *Festi-*



val europske kratke priče jer nam konkurenciju, književnike uživo, dovode doma. Zadesi se u tome ne samo visokonakladna nego i dobra literatura. Prema sloganu, na primjer: *Fraktura – dobra literatura*. Kaže: *Misija Festivala svjetske književnosti jest stvaranje platforme koja okuplja i stavlja u dijalog najbolje pisce svjetske i domaće književne scene, podizanje svijesti o knjigama i važnosti čitanja te predstavljanje novih i vrijednih naslova. Za udžbenik. Marketinga, ne lektire.*

U taj su sustav, osobito u knjižnice, često uz državnu i potporu EU-a, dobrodošle i dodatne akcije usmjerene popularizaciji knjige i čitanja poput *Noći knjige* (tema ovogodišnjega bio je – strip!), sukladan *Noći muzeja* i sličnim *Noćima*. Bolje išta nego ništa. *Mjesec knjige* još je samo jedan. Slijedom brda i Muhameda, a i svijetom gdje su knjižare/antikvarijati kafići uhodani, posljednjih godina knjiga, najviše poezija uživo, od najstarijega *Jutra poezije*, boemskoga Tingl-tangla s pogledom na Tinovo Blato, samopoziva se potencijalnoj publici u kafiće na *Poeziju u dvorištu*, *Poeziju to go*, *Odvalimo se poezijom* u Zagrebu, u čast Robertu Rokliceru po virovitičkim *caffè*-barovima, a izuzetno raznovrsno odzvanja i u Sisku na *Stihovnici*, u *Zalogaju poezije* i na još nekoliko mjesta. Treba doskočiti ravnodušnomu *Coffee to go* i Žuji. Uz čitanje odnosno govorenje poezije organizatori, zaljubljenici s ograničenim budžetom i utjecajem, za potencijalno zainteresirane sami kreiraju i medijski okvir, ponajviše elektronički (Facebook, YouTube) ili u lokalnim medijima (novine, e-izdanja, radio).

Uz književne događaje nacionalnoga, katkada i međunarodnoga značaja, koji se održavaju godinama, pa i desetljećima (*Galovićeve jeseni* u Koprivnici, *Kvirinovi susreti* u Sisku, *Jadranski pjesnički susreti* u Crikvenici, *Pjesnički susreti* u Drenovcima, *Croatia rediviva ča-kaj-što* u Selcima, *Vrazova Ljubica* u Samoboru...) niz je dugogodišnjih, vrlo popularnih lokalnih pjesničkih priredbi (*Recital kajkavske poezije Dragutin Domjanić* u Zelini) i neprestano se javljaju nove i nove, poezija često spojena s glazbom kao što je slučaj s dugovječnim vrlo popularnim *Krapinskim festivalom* ili moderni, mladenački projekti kao što je *Poplava* Marije Dejanović i Sare Renar. Treba li se rogušiti kada ga najavljuju u kategoriji Književnost, odmah do izuzetno popularne izložbe vina? No budući da je više od desetljeća uspješno ljeti s knjigama, književnicima, glumcima i pjevačima obilazio jadransku obalu i otoke, jedra je spustio i *Brod knjižara – Brod kulture*: sponzori su promijenili tržišni *target*. Za književnost marketingaši i *piarovci* postaju prevažni kao *opinion makeri* pretežući katkada i kao zamjena za ozbiljnu književnu kritiku.

Rijetki, valjda zbog također kratkoga formata, imaju sreću da uđu u *Vik*, dnevne *Vijesti iz kulture* HTV-a, a drugi kanali, osim lokalnih, kulture i ne prate. Lakše je poput turističkih noćenja brojiti (ne)čitanost *per capita* ili samo pisati i jalovo i ravnopravno raspravljati o relevantnosti kiča, šunda, treša te o kanonima za školsku lektiru.



A što je s pop-kanonima? Ne želimo li se prikloniti samo top listama prema anketama provedenim u nekoliko metropolskih knjižara u najstrožem centru, zatim navodno otisnutim i(li) prodanim primjercima, obrađujući nagrada i slično, povremeno možemo prosurfati hoće li, ako nigdje, na internetu osvanuti kakva nova informacija o nekoj od popularnijih pop-književnih tema. Petra Tomljanović 2011. u *Književnoj republici* analizirala je knjigu *Udarnik! Buntovnik? Potrošač... Popularna kultura i hrvatski roman od socijalizma do tranzicije* Maše Kolanović naslovivši ga *Kontinuitetom pop-kulture u književnosti i kako su prozi traperice postale preuske*. Pod mentorstvom Gorana Rema 2012. na diplomskome studiju Hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskome fakultetu u Osijeku Vlatka Zorca obranila je diplomski rad *Fenomen masovne književnosti na primjeru Hrvoja Šalkovića*. (Pisac se u međuvremenu prekvalificirao u ugostitelja.) Pod mentorstvom Diane Grgurić 2016. na Kulturalnim studijima Filozofskoga fakulteta u Rijeci 2016. Mateo Malekinušić napravio je seminar *Analiza popularne kulture kroz analizu verbalnih tekstova hrvatske popularne glazbe...*

U pop-književnosti začudnost, prema potrebi, s književnoga djela, s teksta prelazi na autora, pisca, književnika. Na hrvatskoj književnoj sceni ima vrlo zanimljivih pop-primjera. Miro Gavran svojevrsna je majstorska radionica, odličan primjer multimedijalnosti, zanimljiv i kao osoba (vjernik, vegetarijanac): objavljuje redovito i mnogo raznovrsne knjige (komedije, drame, romani, poezija, izbori i zbornici...) za različite ukuse i dob. Ponavlja izdanja i prijevode, najprevođeniji je hrvatski književnik, najizvođeniji i u domaćim i u svjetskim kazalištima. Ima obiteljsko kazalište *Gavran* i svoje istoimene svjetske festivale. Radi u rasponu od HNK-a, za koji je napisao po pozivu *Za svaki tvoj rođendan*, do libreta za mjuzikl *Pacijenti* s Tončijem Huljićem. Ima svoju internetsku stranicu i u medije redovito odašilje informacije o događajima: knjigama, predstavama, gostovanjima, nagradama i sl. Iz klasičnoga prostora sveučilišne predavačice književnosti i visokonakladne književnice Julijana Matanović prešla je najprije na Facebook kao Julijana Julijana, pa na blog visoke čitanosti, a zatim su se ti tekstovi vratili u knjigu. Kako mediji vole mješavinu privatnoga i javnoga još od njezina *Zašto sam vam lagala*, isto tako i glamur magazine zanima kao novi par s dosada samozatajnim Pavlom Pavličićem, akademikom, sveučilišnim profesorom s više od 100 objavljenih knjiga koji u novim tekstovima piše i o njihovoj ljubavi. Dok se Kristian Novak, uspješan književnik i sveučilišni profesor, uglavnom opire populističkomu pristupu svojoj književnosti, povremeno prekoračujući granice medija, mnogo hrabrije ih prelazi Damir Karakaš. Iskustvom novinara crne kronike i ratnoga reportera te harmonikaša uz Seinu i nužnošću čovjeka koji živi od književnosti, hodajući je PR za svoje knjige i za izlete u film i kazalište. Uz nabildane prijetnje svojih zavičajaca koji ne razlikuju fikciju od fakcije, kaže na svome fejsu: *Gruda*

*postaje lavina.* Vrlo zanimljiva bila bi analiza novinara-kolumnista koji su i književnici, najbrojniji i najvidljiviji u Jutarnjemu listu: Miljenko Jergović, Ante Tomić, Jurica Pavičić, Tomislav Čadež, Tanja Mravak, Slavenka Drakulić... Je li među njima koji novi Hemingway – nisam sigurna, ali shvaćam Milu Stojića kada, osvrnuvši se na žiriranje za VBZ-ovu nagradu za najbolji neobjavljeni roman, zavapi: *Opća pojava je upliv novinarstva u književnost. Piše se brzo, plošno, brbljavo, katkad senzacionalistički i pornografski. Za mene je književnost na prvom mjestu umjetnost, umjetnost riječi.* O Vjekoslavi Huljić, autorici desetak književnih knjiga za djecu i odrasle, ne bez ljubomore, više se govori kao o autorici više stotina tekstova za najpopularnije šlagere. Odličan (novinar i) pjesnik Jakša Fiamengo postao je i član HAZU-a, ali će pamćen biti po gotovo narodnoj *Skalinadi*, *Karoca gre* i još šezdesetak pjesama napisanih za ikonu Olivera. Cijela je zagrebačka škola šansone bila oslonjena na tada recentne pjesnike poput Goloba i Britvića; sâm kantautor i autor brojnih zbirki poezije (i formalno književnik!) Arsen Dedić prepjevao je svjetske pop-ikone Okudžavu, Visockog, Brela, Cohena, Paolija, Lennona... ali je i *pjevao pjesnike* od Krleže i Kaštelana do besmrtnoga *evergreena* Ujevićeva *Odlaska*.

Kada su sredinom srpnja 2015. otišli i Dedić i drugi odličan pjesnik Miroslav Slavko Mader, autor i popularne pjevane *I kad umrem, pjevat će Slavonija* (za koju govore da je Kićina jer je poznatiji Slabinac pjeval!), neki su utvrdili kako su pjesnici i u smrti neravnopravni. Imamo samo jednu osnivačicu HND-a i DHK-a prije stotinu godina Mariju Jurić Zagorku, ali joj, unatoč vodećim mjestima u milenijskim ocjenjivanjima novinarske i književne važnosti, poput Krleže u njihovo i Jergovića u naše vrijeme, ne možemo oprostiti trivijalnost, prodaju mekougorkoriceh povijesnih romana na kioscima gdje su u vrijeme kiosk-izdavaštva prodavani tvrdougorkoriceh, uz bok ne samo etabliranih svjetskih biblioteka ljubica i skandinavskih krimića nego i priznatih svjetskih i nacionalnih veličina prije nego je i bilo popa.

Postojeći sustav izrodio je, međutim, i književnu zvijezdu Nives Celizius koja je za najprodavaniju knjigu, navodno autobiografsku, osvojila tadašnjega *Kiklopa*. Morala ga je utjerati putem suda jer se organizatorima nije svidio kentaur izdžiknuo iz kriterija koje su sami postavili. Starleta i literarna zvijezda nije se dala smesti: objavila je još neku nevažnu knjigu i nastavila biti *celebrity*, postavši TV i kuharska i pjevačka i plesačka zvijezda. Svake godine po neki pop. Nije to jedina tabloidizacija u našoj književnosti. Većina i višestruko nagrađenih književnih pop-hitova jedva izdrži do kraja roka vlastite trajnosti odnosno do novoga bestselera, koji je tako okvalificiran također i prije nego što je i dospio u prodaju, a kamoli bio prodan i pročitan.

Kako uopće da Tekst, po klasičnim kanonima dobar, kroz gromoglasnu pop-buku i šumove u kanalu, gdje svega i svačega ima previše, prodre baš

do onih potencijalnih čitatelja za koje je napisan? Pogotovo ako nije ukapljen u poželjne pop-kulturne obrasce i ako je, recimo, pjesnik odličan, ali odbija intervju, nova izdanja i nagrade jer samo – želi pisati i ostati i dalje nevidljiv? Prema pop-kulturnim mjerilima i to je baš dušu dalo za masmedijsku ekskluzivu. Kao i očekivanje da se otisne novi nastavak *Harryja Pottera* ili da, ne mogavši dočekati novi nastavak *Games of the Thrones* kako bi ga munjevito prenijeli u TV nizanku, sami scenaristi dopišu. Kreacija, estetika, autorska prava? Kod nas se to samo snima, u Gradu, između Dubrovačkih ljetnih igara, i gleda može li se marketinški iskoristiti. Kao da smo desetljećima daleko od takve književnosti. Na vidiku nema ni nekoga novog Solara. Možda se ukaže bar Vojko V.

Jadranka Klepac

## Što je književnost danas?

Iz pitanja u samome naslovu (koji se očito ne odnosi samo na hrvatsku književnost) neminovno odmah naviru nova pitanja, poput: što je to književnost uopće, kako književnost prepoznati od *ne-književnosti*, je li se smisao i značaj književnosti promijenio od vremena Shakespearea, Prousta, Joycea? Koliko nam treba obrazovanja ili talenta da ju odmah prepoznamo? Što je književnost bila jučer, što će ona biti sutra?

Ako zavirimo u knjižnice, vidjet ćemo ogromnu razliku u broju posuđenih knjiga između Dana Browna (ili Joa Nesboa...) te Prousta, primjerice. Što nam to govori o ukusu većine ljudi u potrazi za zabavom i izgubljenim vremenom?

Je li *prava* književnost ostavljena uskoj i malenoj eliti koja se *igra staklenim* perlama?

Treba mnogo vremena i mnogo pročitanih knjiga kako bi se nekoga odgojilo da u riječima Karakaševa kratkoga romana *Sjećanje šume* prepozna izvjesnu liriku, u jednome dahu pročita Novakov roman *Ciganin, ali najljepši* ili ostane bez daha nakon pročitane pjesme Vesne Parun, Danijela Dragojevića, Andrijane Škunce.

Imaju li današnja djeca i današnji ljudi dovoljno vremena za obrazovanje koje će ih pripremiti za prepoznavanje onoga što se zove i podrazumijeva pod tim nazivom – lijepa književnost?

Znamo da je književnost zapis vremena u kojemu nastaje i sve onoga što stvara to vrijeme – od političkih, psiholoških, filozofskih, zabavnih, odgojnih i inih promišljanja koja definiraju kulturu i jezik nekoga naroda, pa i šire – sveukupna ljudskoga roda. Jer dobra književnost pripada svima. Amos Oz, Orhan Pamuk, Murakami pripadaju svima nama. Nasumce sam napisala imena koja su mi prva pala na pamet, nije mi bila namjera klasificirati pisce po nekoj vrijednosti ili estetici. Pa i djela naših vrhunskih autora pripadaju svijetu, samo ako se putem ne izgube u prijevodu.

Odgovore na gornja pitanja ostavit ću stručnjacima i teoretičarima književnosti, a ja ću pokušati današnju književnost staviti u kontekst vremena u kojemu živimo i onako kako ga ja doživljavam.

A ja osjećam da mi već živimo u distopijskim vremenima.

Živimo u vremenu računala i hakiranja ljudi, živimo u vremenu kada nam različiti algoritmi trasiraju i diktiraju put i u doslovnome i u prenesenome smislu.

Živimo u vremenu u kojemu mnogi posežu za tabletama za smirenje, za spavanje, protiv depresije, protiv anksioznosti, za bolju koncentraciju, za bolje raspoloženje... Posežu za *somom*!

Ne vjerujete da živimo u distopijskim vremenima, vremenima *Matrixa*, *Vrlog novog svijeta* i mreži nametnutih algoritama?

Ako ste stariji od 80 godina, možda se možete ophrvati novim tehnologijama, ali ako ste mlađi od 70 godina, one već postaju sastavni dio vašega života.

Tko danas može reći gdje je granica između virtualnoga i stvarnoga svijeta?

Kada je ta granica počela blijediti i nestajati?

Je li one, ne tako davne, 1997. godine kada je *Deep Blue* (IBM-ovo računalo) pobijedilo Gari Kasparova u šahu? Znači li ta pobjeda početak *vladavine* algoritama?

I što su to – algoritmi, riječi koje nam danas iskaču na svakome koraku, iz svakih novina i gotovo svake druge TV emisije i koji već diktiraju našim životima?

Jesu li to samo upute u računalnim programima? Recepti, postupci za pronalaženje rješenja nekomu problemu? Je li je i recept za pečenje nekoga kolača isto algoritam?

Kako je to postala vrlo važna riječ u našoj svakodnevici, pokušat ću bolje objasniti točno značenje te riječi.

Algoritmi su precizno opisani logički postupci (rutinske procedure) koje moramo sistematski poštivati, primjenjivati i slijediti kako bismo došli do rješenja nekoga problema.

Hm... po ovoj bi definiciji i kuharski recept bio neki algoritam. Ipak, to nije baš tako jednostavno.

Zato, da ne bi bilo zabune – kada mislimo o algoritmima, prvenstveno mislimo o njima kao matematičkim objektima koje prevodimo u neki kompjuterski ili matematički kod (ili zapis), koristeći matematičke operacije, jednadžbe, logiku, vjerojatnost, diferencijalni račun, kao i druge rezultate ostalih grana matematike.

Nalazimo ih dosta u samoj matematici, a oni su i temelj na kojemu počiva računalna znanost.

Ima različitih algoritama. Oni upravljaju našim semaforima, uličnim kamerama, bombardiraju nas reklamama s računalnoga ekrana biranih

prema našim slučajnim klikovima nekih stranica (znači, netko – Google ili Facebook – analizira sve što čitamo? Hm...), nalaze se u aplikacijama kojima biramo Uber umjesto nekoga drugog taksija, uklanjaju nepoželjne sadržaje s Facebooka, YouTubea, slažu naše fotografije u mobitelu po nekome redu...

Jesu li živući organizmi neki biološki algoritmi? Je li DNK isto neki kod koji upravlja mnoštvom operacija koje omogućuju život?

Sâm naziv *algoritam* potječe od latiniziranoga imena arapskoga matematičara Al- Khwarizmija (živio je otprilike od 780. do 850. g., ne zna se točno), pojavljuje se prvi puta u prijevodu jednoga njegova djela u 12. stoljeću.

Što sve to oni mogu?

Pa, primjerice, godine 2017. Googleov novi program *Alpha Zero* pobijedio je program *Stockfish 8* koji je 2016. g. bio svjetski prvak u šahu, dakle, taj je program već pobijedio najbolje šahiste svijeta! Karakteristika *Stockfisha 8* bila je da je u sekundi mogao izračunati 70 milijuna šahovskih pozicija, dok je *Alpha Zero* mogao izračunati *samo* 80 000 kalkulacija u sekundi, a njegovi ga kreatori nisu naučili nikakvim šahovskim strategijama koje jesu bile uprogramirane u *Stockfish 8*. Umjesto toga, opremili su ga principima strojnoga učenja (ili samoučenja – kako bi sâm sebe podučio šahu!).

Programu *Alpha Zero* trebalo je 4 sata kako bi savladao šah iz temelja, nudeći pri tome nova kreativna rješenja, do tada posve nepoznata. (Harari: *21 lekcija za 21 stoljeće*, Fokus, Zagreb, 2018.)

To je očigledni primjer umjetne inteligencije na djelu. Danas već ima još složenijih algoritama, ali sam spomenula ovaj s namjerom da dobijete osjećaj što su oni već u stanju učiniti.

Da, virtualna stvarnost nas je okružila i često svijet iluzija i imaginacije niti ne možemo odvojiti od realnosti. A kamo i kojom brzinom će se umjetne inteligencije razvijati u budućnosti i koje će mjesto zauzimati u našim životima, teško je i predvidjeti. Koliko smo već sada ovisni o mobilima, GPS-u, Google Maps programu, YouTubeu, računalnim igricama u koje unosimo toliko emocija da postaju stvarni dio našega svakodnevnog življenja! Postali smo dio mreže iz *Matrixa*!

Kada neki šahist ostvari pobjedu na nov, kreativan način, odmah se javlja sumnja nije li nekako u igri koristio program *Alpha Zero*. I tada slijedi stroga provjera je li se, možda, koristio računalom.

Dakle, ono što smo smatrali svetinjom nije više isključiv monopol koji pripada čovjeku. A to je – kreativnost.

Ne živimo više u 1984., ali već živimo u *vrlome novom svijetu*. Dakle, budući da već živimo u distopijskim vremenima pokušat ću se najprije osvrnuti na neka razmišljanja Orwella i Huxleyja jer su, pomalo futuristički, naslućivali vremena koja dolaze u svojim romanima *1984* i *Vrli novi svijet*.

Tko smo mi i što je naša sudbina i kako književnost i znanost trebaju biti povezane, pitao se već i Aldous Huxley u svome eseju *Književnost i znanost*.

Dakle, odgovor na vječno pitanje *tko smo mi* pokušavaju nam dati i mit, i religija, i pjesništvo, književnost, filozofija, znanost. Doduše, služe se različitim metodama – od intuitivna uvida, opažanja, promatranja, istraživanja do egzaktnih eksperimentalnih metoda koje se mogu i ponoviti. Koji su od ovih odgovora točniji, stvarniji, prihvatljiviji, upotrebljiviji, teško je ponekad odlučiti. Ponekad su jedni prihvatljiviji i razumljiviji, ponekad drugi.

Zadovoljavajući odgovor na gornje pitanje ne daju nam ni samo znanost, a ni samo književnost, tvrdi Huxley, ali zajedno možda daju najtočnije odgovore.

Po Huxleyu, *zadatak književnosti je stvoriti sintezu različitih pristupa i teorija i književnosti i znanosti*.

*Tek preobraženi umjetničkim jezikom, znanstveni podaci mogu pobuditi čovjeka na samospoznaju dajući mu, pomoću imaginacije, sintezu njegovog svakodnevnog iskustva sa znanstvenim hipotezama koje ovo iskustvo objašnjavaju.*

(Ovo je interpretacija i prijevod koji je dao M. Mužina u predgovoru: *Znanstvena tipologija u Huxleyevim romanima ideja*, služio se originalnim izvorom *Literature and science*, a predgovor je pisan za knjigu Huxleyjevih *Eseja*, izdavač August Cesarec, 1980.)

S ovom bih se interpretacijom i ja složila. Meni se ovdje sviđa važnost koju Huxley pridaje znanosti jer po meni, i ne samo po meni, danas više ne postoji oštra crta između umjetnosti, književnosti, filozofije, prirodnih znanosti, pa čak i matematike. Sve se isprepliće.

Dakle, pobuditi čovjeka na samospoznaju, uz pomoć znanosti i književnosti trebao bi biti jedan od ultimativnih ciljeva književnosti, smatra Huxley.

Kada sam ga već gore spomenula Orwella, možda je dobro navesti motive koji, po njemu, pisca navode na pisanje.

Citiram skraćenu verziju. Ti su motivi (možda se prepoznate!):

*Puki egoizam. Želja da se prikažete pametnim, da se o vama govori, da vas se sjeća i poslije smrti, da se iskažete pred ostalima... Taj motiv nalazimo i u znanstvenika, umjetnika, političara, odvjetnika...*

*Estetski entuzijazam. Zapažanje ljepote u vanjskom svijetu, u riječima, u njihovom slijedu. Željati podijeliti iskustvo koje smatramo vrijednim...*

*Povijesni poriv. Želja da se ljudi i događaju upoznaju u pravom svjetlu, da se iznađu istine i da se sačuvaju za dobro potomstva.*

*Politička svrha. Ovdje riječ politika upotrebljavam u najširem smislu te riječi. Želja da se svijet uputi određenim smjerom, da se utječe na ideje drugih ljudi o vrsti društva za koje se valja boriti. Ponovo, nema te knjige koja ne bi bila politički pristrana...*



(Iz Orwellove knjige *Zašto pišem i drugi eseji*, izbor, prijevod i predgovor V. Roksandić, izdavač August Cesarec, 1977.)

Naravno, neki od ovih motiva su u proturječju, neki autori slijede prvenstveno prva dva, drugi zadnja dva, pjesnici uglavnom slijede drugi motiv – vječna potraga za nekom ljepotom i estetikom riječi, neki žele mijenjati svijet pa slijede četvrti motiv, *neutralni pisci* egoistično opisuju svoju stvarnost i slijede prvi motiv, poneki slijede sva četiri motiva...

Ja uglavnom pišem za djecu, pa ću stoga dodati i peti motiv, prisutan kod mnogih dječjih pisaca (iako bi se on, možda, po Orwellu mogao svrstati i pod drugi i pod četvrti – želja da se promijeni svijet oko nas na bolje), a to je:

Pedagoški motiv. Pišem za djecu jer su iskrena i imaju istančan osjećaj za pravdu. Volim način na koji djeca otkrivaju svijet oko sebe.

E, ta ja bih voljela da tu magičnost i čaroliju otkrivanja svijeta, iskrenost i spontanost, čuđenje – djeca čim duže zadrže. Isto bih im tako voljela pomoći naučiti misliti. Donositi zaključke i na svijet oko sebe gledati kritički, ali pozitivno. Preispitivati stavove, nikada ne uzimati zdravo za gotovo tuđa mišljenja i stavove. Vjerovati sebi.

Ti načini razmišljanja uče se i u matematici: analiza, sinteza, analogija, dedukcija, indukcija, generalizacija, apstrakcija, formalizam... Naravno, svi se ti načini razmišljanja uče i koriste i u književnosti, kao i u drugim znanostima.

Po nekim teoretičarima, odgoj i obrazovanje bi se trebali temeljiti na kritičkome razumijevanju, komunikaciji, kooperaciji, kreativnosti.

Pamćenje mnogih informacija više nije prioritet jer se do njih lako može doći. Važno je samo naučiti kako pristupiti i ovladati informacijom koju trebate. Ipak, kako se samo vježbom može doći do dobrih rezultata, ja mislim kako se i pamćenje može, a i treba *vježbati!*

Pristup književnosti danas nije isti kao prije zbog ubrzana načina života i brzine protoka informacija. Danas će dijete izabrati pogledati film *Harry Potter* prije nego li će posegnuti za knjigom. U redu, film je sinteza različitih umjetnosti i znanosti (od kompjutorske grafike nadalje) i može se uvijek diskutirati što je bolje – pogledati film ili pročitati knjigu. Moj prvi izbor je uvijek knjiga i to ne samo zato što ju možemo čitati svojom *vlastitom brzinom* već i što razvija maštu i sposobnost predodžbe više od filma.

Ali, ako ne vjerujete, pitajte doma svoju vlastitu djecu što bi oni učinili u tome slučaju i pokušajte ih razumjeti. Pokušajte razumjeti njihov vrli novi svijet. Njima jednako stvaran kao nama nekada naš.

A njihovu novu stvarnost diktiraju i emocije koje oni ulažu u doživljaj svoga novog svijeta.

Dok smo mi u mladosti u tišini sobe ili prirode polako čitali knjigu i uživali u njoj (nije bilo distrakcija od mobitela, kompjutera, televizije),



danas knjiga za djecu mora biti kratka, dinamična, a nastavnik gotovo da mora biti zabavljač i klaun ne bi li djecu zabavio i knjigu učinio *interesantnom*. Tako se i čitanje lektire u osnovnim školama pretvara u neke sinteze umjetnosti: lutkarstvo, crtanje, ples, dramatizacija, gluma i sl., sve u cilju da se klinci privole čitanju.

Ne mogu reći da me to veseli, ja bih radije da dijete doživi knjigu svom dubinom vlastitoga uma i mašte.

Dakle, vidimo kako već i u nastavi književnosti i interpretaciji lektire posežemo za sintezama različitih umjetnosti, pa i znanosti.

Ako će na takav način dijete stvoriti naviku čitanja i kasnije samoinicijativno uzeti u ruke i djela iz *vrhunske* književnosti, prepoznati alegorije, aluzije, metafore i poruke koje se kriju u tim djelima, složila bih se – sva su sredstva dozvoljena!

Živimo u novome dobu i teško je reći što uskoro možemo očekivati. Kako će se čovječanstvo, a time i književnost razvijati. Meni se čini da je Huxley bio u pravu kada je rekao da samo sinteza znanosti i književnosti može odgovoriti na pitanja koja si oduvijek postavljamo.

Jedan dokaz tomu je gore spomenuti način na koji se već obrađuju različiti sadržaji iz lektire u školama, a drugi – ekspanzija znanstveno popularne literature koja nam objašnjava razvoj znanosti i razumijevanje svijeta na kvalitetne načine (Igor Rudan: *Zao zrak*; Harari: *Sapiens, Homo Deus, 21 lekcija za 21 stoljeće* itd.).

Za takvom literaturom sve više posežu mlađi obrazovani ljudi koji su zadržali naviku učenja i čitanja te ona postaje popularnija od znanstvene fantastike koja je među mladima bila vrlo zastupljena 60-tih do 80-tih godina prošloga stoljeća (Clark, Asimov i sl.).

Gdje će se takva populizatorska znanstvena literatura pozicionirati u veliku polju koje pripada književnosti, ostaje tek za vidjeti. I na to bi pitanje mogli bolje odgovoriti oni koji se ozbiljnije bave književnošću.

Takva nam literatura pruža uvide u ono što nas možda čeka sutra, iako je to danas nemoguće točno predvidjeti zbog brzine razvoja umjetne inteligencije, nano, bio i informacijskih tehnologija.

Jedino što je neupitno – nove će tehnologije neminovno obilježiti sva područja našega života u skoroj budućnosti, pa tako i književnost! Prijetimo se samo koliko je uporaba računala ubrzala pisanje, kao i samu produkciju pisane riječi!

Bez obzira kako će se književnost razvijati, zapisivati i čitati, ona će i dalje ostati i biti ono što jest i danas – sveukupnost pisanih djela svih naroda i jezika, svjedočanstvo svoga doba i dosega kulture i civilizacije ljudskog uma, kao i mjerilo razvoja, apstrakcije i imaginacije svekolike ljudske misli.

Lilijana Domić

*In situ, za pticu*  
Izgubljena priča

Često sam se pitala zašto nikada nisam završila *Priču o muzičkoj mušici*. Kada sam ju nedavno prebacila u Word i *sredila* kao što se sređuju obiteljske uspomene, dobila je *radni naslov Izgubljena priča*, potom je ubačena u fascikl s upitnikom na koricama. Ostala je nekako u osamdesetima, u prošleme stoljeću. Da, zašto nisam završila *Priču o muzičkoj mušici*? Zašto nije ilustrirana, objavljena, zašto nije postala scenarij, sve ono što sam planirala da će biti? Odgovor sam našla slučajno na internetu u diplomskom radu Ivane Buljubašić koji je obranila 2015. na Katedri za književnost Filozofskoga Fakulteta u Osijeku pod naslovom *Destrukcija pripovjedne linearnosti u suvremenoj hrvatskoj prozi* gdje obrađuje i moju prozu *Šest smrti Veronike Grabar* iz 1985. godine<sup>1</sup>. Citajući rad mlade znanstvenice, učinilo mi se da sam knjigom *Šest smrti Veronike Grabar*, blokirajući vlastiti (književni) prosede, blokirala i sljedeću knjigu itd. itd. Ne, nije to bila shema o sindromu *prve knjige*, koja zapravo i nije bila prva. To je knjiga *opraštanja s književnosti*, knjiga pred kojom i danas strepim. Semiotički i semantički razgranate metode destrukcije pripovijedanja koje obilježavaju stilske (trans)formacije ključnoga razdoblja postmoderne obrađene u diplomskome radu Ivane Buljubašić, uz iznenada pronađeni vlastiti stropis *Izgubljene priče* (koji stilski nigdje ne pripada; pisan je za djecu, interaktivno, djelomično kao igrokaz, nadopunjen kao spomenar), potaknule su pitanje: Što je književnost danas u iskustvu pisanja? Postmoderna je, nižući parafraze, u nizu jezičnih i stilskih vratolomija pronašla zlatnu nišu kao *zlatnu koku* u načinima izražavanja žanra. Tako je proza pisana u prvo-  
me licu (takozvana *ich*-forma) potaknula niz osobnih pripovijesti koje su

<sup>1</sup> Ivana Buljubašić: *Destrukcija pripovjedne linearnosti u suvremenoj hrvatskoj prozi*, diplomski rad, mentorica doc. dr. sc. Sanja Jukić, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti, 2015.

plijenile pažnju suprotstavljajući se, uz to, hermetizmu lingvističkih bravura i poigravanju stilovima: *spreadelani ljubici* nasuprot semantičkomu konkretizmu. Privlačno je živjeti književnost. Jesmo li, čini se nedavno, na kraju milenija, književnice/književnici destruirajući tekstove, raščlanjujući stilove i povijesne činjenice, najavili kraj književnosti? Ipak, sve teče; od destrukcije prema *novim* cjelinama, od analize k sintezi. (Ali što je sinteza u pripovijesti danas; možda pojednostavljenje sekvence sapunica koje nas preplavljuju: jedino one, kažu, konzekventno održavaju pripovjednu linearnost...?) Tako bi ovaj prilog temi *Što je književnost danas?* tekao do kraja eseja-ja-ja-ja pisanoga prema pravilima slobodnoga stila da se nisam zamislila nad *Izgubljenom pričom* koja mi je, moram kazati, opet *otkrila* poticaje za pripovijedanjem, ali s karakteristikama proživljenosti i radosti dobre komunikacije: kao da pišeš za djecu, a potom čitaš djeci. Ima tu dramoletne radosti, ali nije sapunska melodrama, kao da si opet ovdje mama, u jeziku, u priči... Što je književnost danas? To je uvijek iskustvo pripovijedanja, pisanja i čitanja ili čitanja, pisanja i pripovijedanja. Davnih godina zaokupljena parafrazama, kazala bih: to je iskustvo kontekstualiziranja, propitivanja povijesnoga prostora književnosti, to je iskustvo traženja niše u medijskome prostoru književnosti, iskustvo odlaska iz utvrde, iz (roditeljskoga) doma gdje se čitalo i pripovijedalo, gdje se prepiralo i galamilo...

\* \* \*

Kako otići? Pitala se pred čudesnim pogledom na Kvarner u svjetlu sutona. Krepuskularni pejzaž. Gradimo scenografiju, krajolik od ružičastoga, lila, plavoga i žućkastoga *krep-papira*... *Krepuskularni pejzaž, smrtonosni poljubac, pometlaj to, djeca su jela grašaka, bit ću aviotičar. Pometlati* od metla; jedemo ne jedno nego mnogo zrna *grašaka*; *aviotičar* dolazi od avion nikako od avian.... Ispravljala me... voljela se igrati riječima, smijati se riječima... Izmišljale smo priče, ali u djetinjstvu nije dočekala Priču o MM, Muzičkoj mušici, priču koju sam joj obećala. *Uvijek radiš nešto drugo*, govorila je. Suton kao svitanje, izlaze uspomene. Boje spoznaje zauvijek upisane u pamćenje, *in situ*, na licu mjesta, balkon nad gradom. *In situ, za pticu*, ha.... usvojila sam naše igrice riječima i značenjima, gotovo kao razbibrigu. *In situ za pticu*, nije baš određeno mjesto; je li to ovaj balkon ili nepregledni grad pod balkonom i još sve nebo iznad grada. Živjele smo na balkonu, s pogledom na more. S pogledom na planinu Kraljičicu, takva je Učka, i još ljepša, izrezana dijamantnim rezom u kristalnoj krivulji spram rumenila neba nakon bure; ili je omotana tamnim sjenama i kobaltno srebrnim valovima, s povremeno vidljivim bljeskom munje u oku vepra na Veprincu, ili... Ostala sam ondje nagnuta nad crtančicu, kajdančicu, tekicu koje će Dora opremiti crtežima, znakovima, otiscima, mobilima... Ostala sam dužna knjigu priča koje smo, doduše, zajedno smišljale u prohladnoj

sobi pred, kažu, art déco ogledalom nad komodom od *ptičjeg javora* gdje je moja kći držala *male stvari*. Pričale smo priče; o zlatnoj prašini, o papučama *Nemoj škriputati / hoću škriputati*, o elegantnim baticima, o rupicama u drvu ormarića (*tko bi tu mogao biti, tko se tu mogao skriti*). Sjedile smo za malo crvotočnim, svejedno vrlo funkcionalnim glazbalom. (*Kakva je to riječ glazbalo, kao spadalo ili puhalo?*) Voljela se zavlačiti pod klavir. Mali svijet pod *dugim repom*, pod *duginim repom lunga coda, luda coda*. Neu-hvatljivi rep proširen na jugozapad, potom na sve strane svijeta. A središte svijeta nalazim uz *Ružu vjetrenjaču*, tako smo zvali ružin cvijet koji je volio buru. Cvijet je mijenjao nijanse u skladu s vjetrovitim promjenama na balkonu gdje se živjelo *in situ, za pticu*, uvijek u gnijezdu od svjetlosti. Možda to nije dobra priča, bolje je slagati zvonjelice:

*Ah, dremljiva ti si, lažljivice mala  
Pjevuckaju tiho, mrmore u sjeni  
ščurci iz kajdanke, kad bi samo znala  
kojim putem poći. Putem laži kreni!?*

*Samo laži, dijete, laži su hranjive  
jer na tome putu sreća zaklon traži.  
Kloni se, Dorice, istine zbunjive:  
O, vjeruj u laži, o, vjeruj u laži!*

*Od grubosti svijeta lažima se brani.  
Neka fiabbe budu zavodljive, britke.  
Lažima se poji, lažima se hrani.  
Stvarnost naređuje: gotova je priča;  
ali priče traju krasopisne, čitke  
Debljaju se, rastu, ispred čiča-miča.*

Šasavi zbor sićušnih stvorenja, koji se odnekud stvorio u sobi, ponavljao je bez reda: *O, vjeruj u laži, o, vjeruj u laži* – na što se *Odnekud Svileni* zgrazio: *Kakav nered! A ja ih učim versima...* Bilo je tu krilatih, ušiljenih glavica, školjkastih, ali malih, kao mrvica rupičastih komadića koralja, kamenčića koji su se začudo kretali, zub morskoga ježa, hrpica zlatne prašine: živahne čestice nečega miješane sa zrakama sunca u podne (promjenjiva odsjaja ako je sunce bilo na zalazu...). Ova se zlačana prašina rijetko ali uljudno predstavljala, uvijek u jednini: *Drago mi je. Ja sam Sfumatto*. – Bio je tu *Crv od Drva*, kao *Ivan od Zamka*, i *Litorine* (množina – *Mi smo Litorine*). *Tko su, tko su? To su, to su*: čvrsti vrhovi uzica na cipelama, a kako se izgledom nisu jako razlikovale od *nekih pauza* – onih iz notnoga pisma, dobile su ime za razlikovanje. Ime za imendan uz more, ime nekih sitnih, sitnih školjkastih nakupina. *Molim lijepo, nismo mi nakupine, mi smo skupina*,

*možda skup!* – *Litorine, Litorine, dale su nam ime, ime*, pjevuckali su vrhovi uzica za cipele. Da, možemo ih razlikovati od pauza, horizontalnih crtica na notnome crtovlju – tumačila je *Dorica pleše zemlja se trese...*

Bio je tu i Umišljenko, moljac *Odněkud Svileni...* imenom i Odněkud i Svileni. Napokon, letjela je, plesala oko njega, potom levitirala uz prozor jedna mušica, kukčica ružičastih očiju i vilinskih krila. Navodno glavni lik naše priče. (*Kakva priča takav glavni lik*, zašuška Svileni.)

– Tko ste vi? – pitao je dignutoga nosa...

– *Vinska muha*, molim... ali...

– Nećete valjda kazati da vinska muha živi u mojoj blizini...

– Baš tako, imate li što protiv, moljče?

– Imam, imam, smjesta se udaljite, vratite se u bačvu! Alergičan sam na vinski kis, na kvasne gljivice, na tanin, na palačinke u *vajn šatou*, na vinski pogled ljuveni. Alergičan sam na vinsku ujudbu: kako ono kažu, vino je civilizacijski doseg. Doseg – beteg, domet – biljeg. I što smo to dosegнули, dometnuli, u što smo se prometnuli? U cugere, ispičuture, pijanice...

– A vinoljupci, skloni iskrama spoznaje u blistavim čašama, maločas ste pjevali o dobrim lažima koje nas brane od grubosti svijeta i tako dalje i tome slično, potom pljucate u kristalnu čašu s vinom. Bolje je služiti se s manje pretjeranih riječi. Na primjer:

*Ah, dremljiva ti si, sanjalice mala  
Svileni se moljac razmeće u sjeni.  
Šturci iz kajdanke, kad bi samo znala  
kojim putem poći? Putem snova kreni.*

*Samo sanjaj, dijete, snovi ozdravljaju  
Jer na njihovim putima sreća zaklon ište  
Tu se tužna lica k radosti sklanjaju  
O, vjeruj u snove. Neka te ne tište*

*opacine svijeta. Snovma se brani,  
bit će tvoje riječi zavodljive, britke.  
Snovima se poji, ljepotom se hrani.  
Gdje Stvarnost govori: gotova je priča  
fiabbe će trajati krasopisne, čitke...  
s tisućama priča, ispred, čiča-miča.<sup>2</sup>*

– Tako se govori, odnosno pjeva i piše. Nije pametno slagati neke hvalospjeve lažima koje nas tobože brane od grubosti svijeta.

<sup>2</sup> Dva soneta kao varijacije na razlikovnu temu, laži nasuprot mašti, patvorenoga nasuprot autentičnoga. Zato čitamo sve što je književnost – kako bismo razlikovali realitet od spiritualnoga, travu od *Vlati trave...* Ne mogu odoljeti: *Što je to trava? Lijepo nečestljana kosa grobova* (W. Whitman).

– Ali, Vi živite u laži, kažete, živite u klaviru... Hodati po rubu bačve ili rezonantne kutije klavira. To je za vas isto, pa vi ne hodate, klatite se u neistini.

– Napustila sam sigurnost bačve i preselila u kutiju zvukova. Bez računice. Slijedila sam lijepe snove, zapravo, spašavala živu glavu. Što je, čini se, isto. A vi meni pričate o realitetu, o stvarnosti bačve dok slažete zvonjelice zbunjujućega sadržaja...

– Smjesta se vratite u bačvu... Kakve veze ima vaša bačva i moj sonet koji se usuđujete bez moga dopuštenja zvati zvonjelicom i prepravljati ga?

– Ima, ima... Za me u limenoj bačvi nema života, a vi me tjerate natrag. Zbog nekakvih pravila; samo zato jer mislite da vinske mišice moraju živjeti u bačvama. Živjela sam tu nedaleko u bačvi, u prizemlju, i sve što mogu kazati je – izvana dolazi strašna buka *bukoličkih pjesama*... Gruba istina, dok vi, na najvišoj kuuultuuurunooj razini, zagovarate laži. Zavodite na krivi put...

– Još ne vidim vezu... kako kažete, kakvih to pjesama, bukačkih, bučnih?

– Bukoličkih, bukoličkih, zar vi, sonorni sonetičaru, to ne znate? To su vam one zdravice, prigodne pjesme, vinske starinske, zapjevaju oni vani i bez povoda. Čak izmišljaju nove, eh, da to čujete.

– Čujem posredstvom medija... Ne zvuči loše.

– To sam i očekivala od vas... Zvuče loše, zapravo zveče, vjerujte na riječ, Preselila sam se u rezonantnu kutiju klavira jer je i najdosadnije vježbanje skala i akorda pravi i pravni lijek mojim ušima. Tu je onda prirodno drveno ekološko okruženje... Zna li kako bukolička pjesma odjekuje u limenoj bačvi iz koje nema izlaza? Nasilno...

– Izmišljate, konfabulirate, lupate – limene bačve ne postoje, a klavir *con lunga coda* ovoga puta odjekuje koještarijama, šapatom vinske mušice. Vi ste nijemi svjedok, vaš glasić ne postoji, tako ste prozirni, vas nema...

– Da, ono što niste vidjeli ne postoji, niste vidjeli brod ni automobil ni crijep, sve to ne postoji kao ni krasne limene bačve jer živite na relaciji ormar – klavir – ormar. Grickate pamuk, vunu, svilu, cifrate se, njegujete svilena krilca. Jako uzbudljivo.

– A vi živite na relaciji bačva, navodno limena – crvotočni klavir – smočnica. Vidjeli su vas, stalno nešto izmišljate, a ondje u smočnici – cugate...

*O, vjeruj u laži, o, vjeruj u laži...* zažuborio je pjesmom podrške zbor sićušnih stvorenja u pozadini.

No u tren se javiše *Plemenite plijesni*, na proputovanju kroz sobu, hoću reći, na pladnju pa kroz sobu:

– Ne vjeruj joj noćas, cuga ona, cuga, i to kvasinu ...

– Kakvo podmetanje, vi, fuj plijesni...

– O, ne, mi smo plemenite i mobilne; *stalna na tom svijetu samo mijena jest... plijesan jest...* Pripadamo *Mobilnim strategijama*.

– Ali mobilne strategije pripadaju nama! – digla je glas jedna zelenija i žuća jedinčica *Pljesničica*...

– Previše sira, previše sira. – zacvrkutao je jedva jedan glasić plijesni među njima, ali ušutkale su ga, nadglasale...

– Nikad dosta sira!

– U skladu s potrebama u kulturi mi nalazimo... Pauza.

– Što nalazimo? Ne, mi ne nalazimo, mi stvaramo plemenita sirišta...

– Ma vi ste obični komadi sira, nomadi, ne, ne, *komadi, sira nomadi* (gdje staviti zarez, pitale smo se) dok su odnekud zacvrkutala i zrnca kave; ne zrna, nego ono manje od zrna – pet-šest zrnaca za espresso kavu.

– Zovimo ih ekspresionisti. – govorila je smijući se Dora, navikla kopati po kojekakvim knjigama – Brzoizražajni, vidljivo izražajni... najbolji espresso. Živahni i uvijek u plesnom grču...

– Ho-ho, znate, upao sam u espresso. Express, kava na eks. Znači li to ekstra brza kava ili izražajna kava? Pamtim, doduše, trenutak pretvorbe, ali otada ne mogu spavati... – pjevušio je *Crv od Drva* vokacijom i vokalizom *ruinist*. – Danju sviram, noću ruiniram... Ruiniram, ruiniram – ove kasne male rupice u drvu – to je najfiniji posao. Na kraju, tihi doživljaj savršenstva, u minijaturnom polumjeru. Krajolik sluhu nedostupan, dok se ekspresionisti pretjerano izražavaju, ruinisti ruiniraju, a ja šapućem: *Amore, senza rumore*. Poljubio je držač poklopca klavira, poklopca za zvukove i... poklopac ga poklopi.

– Krasno nam je ovdje, koliko pameti, koliko veselja! – zaključio je izvlačeći se napokon ispod poklopca uvijek budni *Crv od Drva*.

– Što je s analitičarima? Volio sam nekad, u starome domu mojih predaka, grickati rubove stranica debelih stoljetnih godišnjaka. Bilo je tu zanimljivog štiva – iz arhiva. Majci sam naručivao poslastice stihom, hoću štiva iz arhiva... a ona me hvalila: Moj analitičar ovo; moj mali analitičar ono. – nadovezao se *Odnekud Svileni*.

– Analitičari nemaju stila, ne stvaraju, možda ne prepisuju, ali kao da prepisuju, ne broje se. – na to će odozdo, ali s visine, *Crv od Drva*.

– Dobar dan, gospodine Crve plemeniti od Drva! Molim vas, veleštovani, zaobiđite moju nastambu jer ako prodete uz nju ili kroz nju, napraviti ćete višak rupa, pardon, rupu viška.

– Hvala na upozorenju, vrlo susjedice *Muzička mušice*...

Za to je vrijeme uvrijeđeni moljac nečujno nestao u pravcu ormara i tako zatvorio mogućnosti pričanja priče.

U četvrtoj, petoj, šestoj, sedmoj, osmoj i devetoj rupici, prema kraju nezgrapna glazbala, pardon, u njegovu *repu*, živjeli su već spomenuti vrhovi uzica za cipele. Oni čvrsti vrhovi koji su uvijek tajanstveno nestajali, pa kada se uzica *rascvjeta* (a ona se uvijek rascvjetala), bila je prava muka zbog raščupana kraja uvoditi ju ponovno u rupicu na cipeli. Ti odbjegli čvrsti vrhovi uzica, kao prava bježeća napast, pripadali su hirovitoj, nepredvi-



divoj, zločestoj grupi *malih stvari* – nekakvih spadala, premda su se dičili imenom organizirane skupine *Litorina*. Dora je vjerovala u pakost *spadala*, čas me vidiš-čas me ne vidiš stvarčica i stvari koje su postajale neprimjetne, čak nevidljive, u trenutcima žurbe. Ako moraš stići na vrijeme, točno u minutu, ako imaš točan plan, ključevi, češljevi, žniranci, olovke, ponekad i patent-zatvarači postajali su – spadala. Sve su nove *cipele sa žnirancima* već treći dan gubile vrhove na uzicama, vezicama, špigetama, kako ih sve zovu – te, te žnirance. Nestajali su. U rupice u klaviru mogle su se nastaniti i pauze, one iz notnoga pisma koje nalikuju vrhovima uzica za cipele... To jest one crtice, same usred takta, one, one bez zvuka, opet, ne zvuči dobro ako ih preskačeš. Učiteljica je često govorila: *Ne gutajte pauze*, a kako daci na satu solfeggia nisu gutali pauze, časna riječ, a nekako su nestajale, pretpostavljali smo, priključivale su se *Skupini spadala*... I tako dalje i tomu slično. *Plemenite plijesni, drvožderi, zlatna prašina* ili *Sfumatto jednina, Litorine* i *Pauze spadala, Elegantni batići*, oni iz klavira, dva-tri stara zamijenjena novima, svi su oni pripadali svijetu *malih stvari*. *Moljac se ne računa, to je bezvezno biće – ali, moljac, to dobro zvuči*, govorila je Dora. Bili su tu još: šiljilo skriveno u drvenoj jabuci, sitne figurice koje je mijesila u glinamolu, a nalikovale su puževim kućicama, kutijice ukrašene sedefom, alabasterne posudice za svjetlost kroz koje je u glisandu prolazio *Propuh ljepoduh*. *Propuh ljepoduh* kao tumač snova – tumač krajolika s uvijek drukčijim opisom izlazećega ili zalazećega sunca, tumač, *too much*... Zalazi sunce kao da sviće, šapuće Ljepoduh. U blistavu nizu obasjane sobe do balkona nad gradom, gnijezdo od svjetlosti, *in situ, za pticu*... Ali mi ćemo otvoriti sve prozore, otpuhati prašinu, provjetriti sve kantune, otići i započeti novu priču. Priču o knjigama, o onima koji pišu knjige. Možda, možda priču o *rogovima u vreći*... Nedavno me prijateljica iz Buenos Aire-sa, koja ne zna dovoljno hrvatski jezik, upitala što znači fraza *rogovi u vreći*. *Dobro zatvorena Pandorina kutija*, odgovorila sam, ali nemoj tako prevesti, nađi ekvivalent. *Neću prevoditi, napisat ću priču*.



Biserka Goleš Glasnović

## Misao – riječ – knjiga

Misao, riječ, knjiga – trijada Riječi koje se, komplementirajući i suprotstavljajući, okreću u svojim apstraktnim i konkretnim značenjima. Rezultat je pojam književnosti. U dijakronijskome slijedu književnost je sve što je napisano, ili samo ono što je tiskano, objelodanjeno ili i ono što je rukopisno, i uklesano, i usmenom predajom govoreno? Pojam usmene književnosti oksimoroničan je u svojoj biti, no i narodna književnost je na kraju, kako bi se sačuvala, morala biti ukoričena. Retrospektivno, mogli bismo žaliti za svime onim što je izgubljeno, posebice u nacionalnoj književnosti, ili za onim što je uništeno na razini cjelokupne svjetske književnosti. Upravo posljednje navedeno sjajno je prikazano u romanu *Zavičajni muzej* njemačkoga književnika Siegfrieda Lenza. Spalivši svoj zavičajni muzej, glavni lik Zygmunt Rogalla, majstor sagova, ne žali što je skupljene svjedoke odveo na sigurno iz čega nikada više neće moći izići na vidjelo i gdje ih nitko neće moći prisvajati da svjedoče njemu u korist. Museon u Aleksandriji pao je kao žrtva osvajača i neprijatelja antičke kulture – Rogallin muzej kao samožrtva – žrtvujući umjetnost za istinu, ostao je dosljedan svojoj po-etici.

Kada je, pak, riječ o nacionalnoj književnosti, premalo je samosvijesti. Koliko smo samo otaca naše književnosti priznali: uz oca cjelokupne književnosti, dosjetili smo se kako imamo i oca romana i, dodajmo, oca svjetovne drame. Mogli bismo još, ima dovoljno argumenata. No o našim očevima brinemo – kao da su nezakoniti. Do pokojnika, bilo slavnih bilo bliskih, vodi most u svijesti: u svijesti pojedinca, ali i u skupnoj svijesti o našoj bogatoj književnoj baštini u kojoj kao da se taj most učestalo urušava. Stoga se čini kako je dosljedno ignoriranje hrvatskoga jezika i kulture gotovo i same Hrvate osudilo na zaborav iz kojega se teško probuditi.

Ipak, vratimo se riječi književnost čija etimologija u hrvatskome jeziku pokazuje na riječ knjiga. Držati knjigu u ruci zadovoljstvo je mnogih knji-

ževnih znalaca i čitatelja. Čini mi se kako je vrijeme kada tu misao oplakuje i oplakiva melankolija. Hoće li knjiga uskoro nestati iz naših života, naših učionica i naših soba? U razredu volim čuti zvuk listanja knjige, kao da su oživjela posječena stabla pa nam šumore, šušaju i šapuću. Listovi stabala u listovima su knjiga.

Kada sam svoju zabrinutost podijelila sa svojim učenicama, Luka je, koji svijet vidi kafkijanski, a slika dalijevski, rekao: *Tada će ljudi umjesto mozga imati hobotnice*. Možda ta nadrealistična slika i nije tako jezovita – jer tješim se kako je takva budućnost daleko. Ipak, da mi je netko prije dvadesetak godina predskazao sva ova elektronska pomagala kojima se služim, bila bih zapanjena. Odah od čitanja na internetu i *fejsu* nalazim u knjizi, pa se zavučem u njezinu kuću, između dviju korica, osjetim njezin dodir i miris i prijateljujem s njezinim autorom, bilo živim bilo davno umrlim. I sklonim se u Riječ, u kuću bitka.

Takvo čitanje mi ne pruža traženje i lutanje internetom. Ono je samo putokaz. U obilju ponuđenoga može biti i znak pored krivoga puta. Listajući, pak, neke čitanke ponuđene profesorima i učenicima u novoj kurikulumskoj reformi, učinilo mi se kako više sliče informatičkim udžbenicima – no knjigama o književnosti.

Riječi književnik i pisac bliskoznačnice su koje se u surječju suvremene hrvatske književnosti i politike udaljavaju. Kao da riječ književnik zaostaje, gubeći na brzini i dobivajući na patini, ostajući u koricama – dok se riječ pisac prilagođava, pomalo gubeći dobar glas bliži se publici jer piše posvuda na svim dostupnim medijima. I jedan i drugi na prizemnoj, prozaičnoj razini života, osim što pišu, najčešće rade i nešto drugo, pri čemu u pisanje ulažu prava potpunoga sebe, što ne znači da svoje profesionalno zanimanje shvaćaju olako. Sjetimo se Kafke i njegova krajnje odgovornoga odnosa prema poslu koji ga vidno iscrpljuje, remeti mu san i učestalo onemogućava pisanje. Ideal mnogih suvremenih autora jest postići status slobodnoga umjetnika. No je li sloboda jamstvo kreativnoga čina?

Danas može objaviti knjigu svatko tko je poduzetan i dovoljno uporan naći nekoga tko će mu napisati recenziju. Također može i bez recenzije i bez potpore. Mnogi autori objavljuju o vlastitim troškovima. To nužno ne znači da je sve što je objavljeno loša literatura. Ipak, ukazuje na posustajanje kriterija u svijetu u kojemu je sve jednako vrijedno. U sveopću kiču gdje svatko ima pravo na svoje mišljenje u području estetskoga i etičkoga, izvornome postojanju nekoga djela i njegovu prepoznavanju znatno je teže afirmirati se nego nekada. Poznato je kako su mnoga književna djela postala poznata tek nakon smrti njihovih autora. Danas je sudbina takvih neprepoznatih djela, u najboljem slučaju, zaborav. Paradoksalno je kako će sve što pišemo u elektronskome obliku biti sačuvano u nekoj globalnoj memoriji – jer to jednako znači da će kao identitet, kao posebnost, kao jedinstveni svijet u svijetu biti i izgubljeno.

Moj učenik Luka rodio se kao umjetnik, književnik i slikar, s velikim darom kao i mnogi slavni književnici i slikari. Koliko će taj dar narušiti društveni odnosi i službena pedagogija i hoće li se taj dar moći razviti? Jednom je u našim zajedničkim književnim razgovorima, nakon što je ispričao sjajnu nadrealističnu priču, rekao: *Ja izmišljam istinu*. Njegove su misli bez cenzure, ali se ne prosiplju, kao da zastanu prije no što će ih izgovoriti. Kada dobije riječ, zastane i ustukne. Taj pokret nazvala bih sudar sa stvarnosti. Iz svoga svijeta u kojemu je posve drukčije treba doprijeti do svijeta u kojemu jesmo i koji nam je predstavljen takvim kakvim jest.

A je li on upravo takav kakav nam je nametnut? Književnost bi trebala upravo pokazivati i otkrivati takve moguće svjetove ili svjetove u svjetovima. Književnost, posebice poezija, vrlo je ozbiljna pa i kada je duhovita ili naizgled ležerna. Ona izmišlja istinu koja je moguća. Oponašanje stvarnosti u slikarstvu davno je napušteno. I u književnosti -izmi koji su umjetničku istinu vidjeli uaturi i realnosti zamijenjeni su svojim komplementarnim istinama, egzotičnim i romantičnim. Kako su se i dijakronijski izmjenjivali povijesni stilovi. Metafizički i humanistički, duhovni i stvarni, uravnoteženi i razigrani...

Kada sustavna poetika postane preuzetna i postane sveobuhvatna, postaje neostvariva. Sustav podrazumijeva zatvorenost, a književnost bori se na otvorenome. Parafrazirajući jednoga od najznačajnijih poljskih avangardnih književnika Witolda Gombrowicza, možemo govoriti o književnosti kao formi pokreta, o književnosti kao neprestanoj igri. No nije riječ o igranju riječima, već o ozbiljnoj igri u kojoj umjetnik ne obuhvaća svijet iz jedne točke, u njemu samome događaju se pomaci i on može jedino svoj osobni pokret suprotstaviti svijetu. I Gombrowiczu uspijeva – poklonik je božanstva s dvama licima – usuditi se poigrati se njime, okrenuvši mu ružno lice, gleda u njega ne okamenivši se.

Književno djelo, sugerira nam Gombrowicz, ne samo da je lijepo (dodajmo, iza privida lijepoga) već nije ni lako – tvorevina je čovjeka koji se nastanio u svome rudniku vadeći iz njega stalno nov materijal. Njegova kritika umjetnosti promišljena je grimasa bez imalo snobizma – jer on se ne divi drugima (zaista je ekstreman njegov stav prema Bachu i slikarstvu). Književnika je postavio izvan suvremenih radionica misli pa pored konstruirane hiperbolične konstrukcije prolazi kao da je u svom vrtu: *Evo užarene peći u kojoj se proizvodi egzistencijalizam, tu Sartre iz usijanog olova priprema svoju slobodu-odgovornost. Tamo je radionica poezije gdje tisuće radnika oblivenih sedmim znojem u vrtoglavoj jurnjavi traka, zupčanika sve oštrijim superelektromagnetskim nožem izvode operacije u sve tvrđoj materiji, a tamo su bezdani kotlovi u kojima se krčkaju ideologije, pogledi na svijet i vjere. Ono je ždrijelo katolicizma. Tamo dalje lijevaonica marksizma, ovdje čekić psihoanalize, tamo su arteški bunari Hegela i fenomenološki strugovi, tamo dalje galvanske i hidraulične baterije nadrealizma i pragmatizma...*

Gombrowitz ponavlja i ističe kako znanost zaglupljuje, naružuje – scijentizam će pobijediti umjetnost, zaključuje. Trijumf svemoćne Minerve i kult logike smrt je umjetnosti, smrt je osobnosti.

Ako književnost jest izvan vremena i prostora, a jest, onda je u suvremenoj masovnoj produkciji vrlo malo izvornih i istinskih književnih djela. Svjedočimo nag(l)oj popularnosti nekih autora čija se djela bez provjerene distance i udjela književne kritike uprizoruju, podilazeći publici koja danas želi doživjeti katarzu u teatru nasilja, sperme i krvi. Tragedija je nestala iz naših života, iz književnosti i teatra. Stereotip *O ukusima se ne raspravlja* alibi je i suvremenih autora i publike kada je riječ o umjetničkom djelu. Takva banalizacija prisutna je na svim umjetničkim područjima i uvelike utječe na stvaranje i recepciju književnosti i inih umjetničkih diskursa. Stoga mnoga vrijedna djela ostaju negdje na margini, čitaju se u krugovima znalaca i književnih kritičara čije recenzije ostaju, pak, dostupne samo rijetkima koji čitaju književne časopise. Takva djela nemaju podršku medija niti ih je moguće upoznati čak i u jednoj jedinoj emisiji državne televizije koja se emitira kasno navečer, dovoljno kasno kako bi ju se osiguralo od gledanja. Suosjećanje i preuzetnost mnogih dobronamjernika često se pokazuju kao izvorno nerazumijevanje književnoga stvaralaštva: *Kada sti-gneš sve to napisati?* – ili: *I ja bih pisala kada bih imala vremena!*

Prava književnost je ljekovita, posebice poezija, stoga sam nedavno na jednoj pjesničkoj promociji predložila da se svaku večer prije središnjega dnevnika pročita jedna pjesma bilo suvremenoga bilo klasičnoga autora. Kao u jednoj sjevernoj europskoj zemlji gdje su ljudi strpljivi, ljubazni i nakloni lijepomu i dobromu.

Apatiju i nervozu kao dva čvrsto sljubljena paradoksa hrvatske stvarnosti mogla bi omekšati upravo umjetnost, posebice književnost. Ako, pak, službene pedagogije smatraju da je Držić pretežak, a puk kako je Marulić dosadan, Tituš Brezovački nerazumljiv, a stjecanje znanja promoviraju kao nešto što djeca vole i što im se sviđa, onda se podrazumijeva opći (ne)ukus koji zavodi svojom površnom efektivnosti i lažnom istinom do koje se može doći lako, bez intelektualnoga napora. Čitati jest napor, pratiti nove svjetove koji nam se otkrivaju zahtijeva posvećenost i želju za znanjem. Spoznaja kako bismo trebali biti obaviješteni, da bismo i prije no što započnemo pisati i objavljivati trebali poznavati gradivo barem dijela onoga što je napisano i onoga što se piše, u većini suvremene književne produkcije posve je zanemarena.

Nije dovoljno zagledati se u prekrasni cvijet perunike i ispisati svoje osjećaje, upotrijebiti poznati metaforički rekvizitarij pa sve to oblikovati u stihove. Perunika može biti dostojan povod, ali samo kako bismo izmislili istinu koja će se u višestrukosti značenja pokazati kao nešto što je umjetnost, a ne stvarnost. Time naglašavam metafizičku sastavnicu bez koje je pravo književno djelo gotovo nemoguće. Pisanje na dijalektu ili razgovor-

nome jeziku može donijeti osvježanje, suosjećanje i ugodno čitanje. Time samo potvrđuje smrtnost djela koja je jednaka fizičkomu tijelu čovjeka, a dugoročno oduzima onaj višak stvarnosti, onu duhovnost, onu nadsvijest iz koje je beskonačno moguće crpiti nove oblike i nove ideje. No to ne znači da je nemoguće ostvariti vrijedno književno djelo na nestandardnim jezičnim idiomima, posebice kada nas uvode u prostore intertekstualnosti. Književnost ne bi trebala biti rezervat lijepih slika i osjećaja ni izraz nekoga duševnog ili intelektualnog idealiteta. Iskaz osobne poetike zasigurno da, posebice u svijetu *rasapa vrijednosti* u kojoj autorstvo omogućava tekst ispisivanjem u dodiru i međudjelovanju s napisanim. Tekst je vrijednost koja ga čini sustavom za sebe.

Je li naša intelektualna konačnost beskonačna, zapitat ćemo se kao i mnogi suvremeni posvećenici književnomu djelu. Književnici i kritičari. Jesmo li stvaratelji ili samo reinterpreteratori onoga što je već napisano ili otkriveno prije nas? Jedan od vodećih autoriteta književne kritike Zvonimir Mrkonjić, i sâm pjesnik, nedavno je objavio zbirku pjesama *Reciklažno dvorište*, a suvremeni pjesnik Goran Gatalica zbirku na kajkavskome jeziku *Odsečeni od svetla*. Usporedni jezik kao usporedni svijet u kojemu riječi nisu izgubile smisao, a um je poput dječjega otvoren za čuda, jezik je u kojemu je metafora moguća, čak poželjna. Jezik je taj koji nas budi iz zaborava, koji u recikliranome listu knjige ne vidi da je postao od odbačena papira, već od rajskoga stabla. Otvarajući gazofilacij, škrinjicu s blagom jezika sramežljivo-ga i buntovnoga, koji je podoban za zganke i balade, za komedije i drame, za snažnu tugu i nespitanu radost vraćamo se jeziku – njegovu govoru i šutnji. Izabравši kajkavski književni standard koji se još nije umorio, potonji je autor *izmislio* sjajnu svemirsku pastoralu, a prvi navedeni također nas je sjajno odveo u reciklažno dvorište gdje možemo birati misli i ideje čija je besmrtnost upravo u mogućnosti njihova recikliranja.

Književna kritika, pisanje o pisanju, nalik je na osvajanje već osvojenoga svijeta. Što ostaje od izvornosti, od čistoće nekoga književnog dijela? Pisati u povodu dobroga djela zadatak je koji zahtijeva posvećenost, nadahnuće i strast, ali i trieznu analitičnost s naglašenom simpatijom bez koje je, iako zvuči paradoksalno, nezamisliv objektivan pristup dobru djelu. Voljeti i vrednovati ono što autor piše, njegovu strogu i tešku samoću, a nadasve poštovati ono o čemu ne govori (da ne kažemo ne brblja), ono što se podrazumijeva ili treba ostati skriveno. Učiti sebe zajedno s njime pravoj šutnji i osamljenosti iz(a) koje govori. U povodu čitanja poezije Renéa Chara, suvremeni hrvatski književnik i kritičar Hrvoje Čulić zapisao je: *Treba imati što reći, biti osjetljiv, treperav i u dosluhu – inače nikakva inteligencija, ni tehnika ne daju ploda, same*. Kao da je imao na umu i Charovu misao: *Imamo samo jednu prednost nad smrću: da se bavimo umjetnošću prije nego ona dođe*. Pri tome bi, vjerujem, dodao još jednu nadmoć, da spoznamo Ljubav – ali *vrlo potpunu*, parafrazirajući Tina Ujevića.

Povezano s književnosti danas, u učestaloj je uporabi termin esej koji izmiče strogoj klasifikaciji u svojoj gipkoj i elastičnoj formi, a koji se kao način pisanja provlači mnogim drugim književnim žanrovima. Stoga bismo mogli govoriti o školskome eseju, znanstvenom i umjetničkom ili o esejističkom načinu pisanja koji je upravo dobrodošao i prepoznaje se u mnogim književnim djelima danas. Kao obilježje dobre književnosti navodi ga u svome romanu *Čovjek bez osobina* i Robert Musil: *Njihovo se carstvo nalazi između vjere i znanja, primjera i učenja, amor intellectualisa i pjesništva, oni su sveci s religijom ili bez nje*. Također i musilovski ironični prikaz ironije ovdje dobro pristaje: *Ironija je prikazati klerikalca da je pri tome pogođen i boljševik. Blesavca tako prikazati da autor iznebuha osjeti pa to sam djelomice ja sam*.

O pisanju danas govori duhovit, a zapravo vrlo ozbiljan tekst već spomenutoga hrvatskog književnika Hrvoja Čulića u kojem navodi osobine književnoga kritičara (pa i književnika): *Zna pisati – i zna da zna pisati. Samozaljubljeno se gleda u svojim tekstovima. Taština – taj žilavi porok – tjera ga na istodobno izvođenje akrobacija i pirueta, prisiljava ga na površnost i svaštarenje. Efektno defektan, pretjeruje u svemu. Malo zdrava razuma i mnogo nezdrave ambicije servirane s prepotencijom. Zamišljajući da piše literaturu ostvaruje karikaturu. Feljtonist koji zamišlja da je kritik. Biti prvi, najbolji, biti sudac, krvnik i zabavljač; šarmirati okrutnošću i okretnošću. Narcisoidno destruktivan. Zloban, osvetoljubiv, pitak – i najčešće plitak*.

Zaključimo u suglasju s autorom: *Eto, takav književni kritičar ne bih htio biti*.

Božica Jelušić

## O položaju književnosti danas

Traži se tekst o položaju književnosti u aktualnome trenutku za potrebe Književnih razgovora. Rado bih se odazvala, to je upravo *moja tema*, no odjednom uviđam kako već pola stoljeća mislim jedno te isto: književnost (osobito poezija) bila je i ostala *monomanijakalna djelatnost*, kao što ju je netko nazvao, pa u tome kontekstu i nema općih pravila: pozicija autora određuje putanju i estetsku razinu djela, nakane, prioritete, naknadne i povratne efekte od onoga što je stvoreno i napisano. Ako se autor spram svoje *književne aktivnosti* postavlja odgovorno, profesionalno i osviješteno, neće tražiti nikakvih popusta, prilagođenih kriterija ni honoriranja visokih ciljeva i nakana prema konačnome tekstu. Shvatit će da u estetici ne vrijede utilitarna, komercijalna ni bilo koja druga pravila, osim *univerzalnosti i totalnosti* (Haler) koju istinsko umjetničko djelo treba svjedočiti i odašiljati.

Nažalost, zbog velike pristupačnosti i neselektivnosti medija, poglavito interneta, sva su se pravila naglavce izvrnula, a princip svidljivosti natkrio je sva druga mjerila. Amaterizam i diletantizam dobivaju moćna krila, ohrabrivani floskulama nekritične čitateljske publike koja zamjenjuje estetsku komponentu za dopadljivo, sentimentalno ili *škakljivo* produciranje, u formi recikliranih sklepotina, što stihom i rimom podražavaju oblik pjesme, a ipak su daleko od prave poezije i biti pjesničke majstorije. Imitacija i reciklaža, nahrpljivanje pokupljenih obrazaca, bez ikakve metode, bez provjere, često bez korektne jezične naobrazbe i podloge, stvaraju tako gomilu *stihoklepaca*, a koji, pak, kao krajnji cilj svoje opsesije imaju stihobirku, pa se nareda i po desetak oknjiženih naslova, a da nitko nema autorski pečat ni formalnih kvalifikativa autorstva pod svojim imenom. Tipično je za ove grupe da se instinktivno udružuju, barnumski reklamiraju, neprestano su nazočni i sveprisutni na poetskim događanjima, smotrama i festivalima, premda malo čitaju i kontekstualno ne poznaju pravce i pokrete u modernoj književnosti, podjednako stranoj i domaćoj.



U prvome planu, dakle, stoji estradizacija poezije: uglazbljivanje, recitiranje, dramatiziranje, reklamiranje. Nevjerojatnom upornosti, aspiranti traže *priključak* na stvaralački i kulturni život, hlepe za nagradama, pohvalama i popularnošću te se veoma lakonski samoprolašavaju *književnicima*, ne vidjevši u tome ništa sporno ni zazorno. Doduše, ako prigodice traže meritoran sud (kojim će potom višestruko manipulirati!), ograđuju se kako pišu *srcem i dušom* ili, pak, *samo za svoju dušu* što bi podrazumijevalo skromnost, samozatajnost, neobjavljivanje u širem krugu i strogo homeopatske učinke književnosti, no to je redovito *plašt nevidljivosti* kojim su temporalno zaogrnuti sasvim druge nakane, do prve prigode i prvoga *istrčavanja* pod reflektor javnosti. Iz nekoga razloga, također, uvriježilo se mišljenje da za književnu praksu nije bitna solidna edukacija, *potkovanost* u humanističkim područjima, načitanost i jezična kompetencija. Preferira se lažno *boemsko* biće pjesnikovo, pri čemu se zaboravlja, primjerice, kako je jedan Ujević, sa stigmom *zgubidana* i boema, tečno govorio nekoliko jezika, bio načitan kao vrhunski *aleksandrinac* i marljiv do krajnjih granica. Upravo nam je on donio prvi prepjev Whitmana, Flaubertov *Novembar*, Proustova djela i još neke bisere svjetske književnosti, još vruće od tiskarske preše.

Dakle, očito je da bi naši autori iz amaterske postave željeli *pogaču prije kruha*, ne mareći za logički slijed stvari. A on se sastoji u spoznaji da najprije valja pripremiti alate, naučiti zanat, imati originalne zamisli, razvijati osjećaj za ritam, uočavati detalje, pa tek onda povezivati to u cjeline, naimе, *pisati pjesme*. Umjesto toga, često se sreću nizovi slobodnoga stihovlja, bez organske povezanosti, asocijacije i slike aluzivna karaktera, jasne možda samomu autoru (i nikomu osim njega), apstraktno umovanje o *prvim i posljednjim stvarima* ili tek egzaltirano *kričanje lirskoga subjekta* u paroksizmu lažne osjećajnosti i tragične neshvaćenosti. Složili bismo se na ovome mjestu s teorijskim pristupom Alberta Halera koji veli: *Vrlo se često događa da ljudi, nesposobni da shvate pravu poeziju u njenom jednostavnom ali tako teškom značenju, tumače je kao oratoriku, didaskaliku, lirizam, autobiografiju. To ovisi i o životnoj dobi čitatelja, jer djeca imaju više imaginacije nego fantazije, mladići više strasti i znatiželje, i zato vole strastvena, ganutljiva i uzbudljiva ili intelektualna i paradoksalna djela, te takve stvari uzimaju za pjesništvo: samo s iskustvom i sazrijevanjem ukusa stječe se tankoćutni i strogi smisao za pravo pjesništvo.*

U interesu pravednosti valja reći kako književni amaterizam sâm po sebi nije loša ni nakaradna pojava, već upravo suprotno: on stvara čitateljsku bazu, učvršćuje postolje književne piramide, ima oplemenjujuće i homeopatske učinke na pojedinačne živote ili dopušta njihovo zaokruženje u kasnoj dobi, kada je moguće vratiti se nekim zasadama i nagnućima iz mladosti, privremeno zabašurenima i sklonjenima *u stranu* iz egzistencijalnih razloga. Takvo pisanje i objavljivanje u književnoj periodici ne doživljava-



mo negativnim ni nametljivim. Međutim, ulasci u *krivu nišu*, neprestana oporba između književnih amatera i profiliranih autora stvaraju nelagodu i usporavaju dinamizam stvaralačkoga i duhovnoga života u cjelini. Oni najdarovitiji i u pravilu najosjetljiviji iz toga se kolopleta povlače, ostavljajući prostor mediokritetima i puštajući da se književna scena zamočvaruje, zaudarajući prazninom, neinventivnošću i ogromnim količinama kiča, čiji virus ubija svaku umjetnost.

Međustavak: O poeziji i prozi, s iste točke: Od generacije *krugovaša* na ovamo, da ponovimo, nije stvorena grupa dovoljno jakih pojedinaca koji bi svojom nazočnošću obilježili i opečatili hrvatsku književnu scenu. Ta izvanredno vitalna grupa (Pavletić, Pupačić, Ivšić, Šoljan, Ivančan, Gotovac, Slaviček, Vrkljan, Golob, Miličević, Parun, Krmpotić, Vidas, Mihalić, Slamnig, Pavlović, Novak i dr.) svojim će knjigama, prijevodima, antologijama i časopisima obilježiti pola stoljeća, i što je najvažnije: svatko će zadržati i izbrusiti svoj profil, zračiti svojom aurom, dati boju pjesničkoj dugi i njenoj raširenoj lepezi. Rimovani stih, slobodni stih, haiku, tanka, šansonijska matrica, sonet, sve će to trajati u najvećim kreativnim dometima, u parunovskoj bujnosti i ivančanovskoj *ekonomiji riječi*, u ludičkim prevratima Bore Pavlovića, u sjaju darovitosti i osjećaju za hrvatski jezik čije su granice elastične, podatljive, kreativno protežne i rastežne do nevjerojatnih kota. U skladu sa svojim programskim načelima, donijeli su dah moderniteta u poeziju, no nisu razbijali jezik, već su ga prilagođavali zahtjevima svojih poetika.

Što se dogodilo kasnije, uglavnom je poznato: cijela je jedna *međugrupa* ostala u međuprostoru, ne imajući svoj časopis, svoje kritičare, vidljive i nevidljive pomagače, antologičare i savjetnike, što će reći i da je njihova pozicija bila i ostala *inzularna*. Svatko je za sebe obilježavao svoj prostor i tražio literarni ulaz: Štambuk, N. M. Blažević, M. Stojić, B. Jelušić, Z. Kovač, D. Mazur, D. Burazer, S. Blagojević i drugi. Neki su se priklonili *razlogovcima*, neki *kvorumašima*, no ono što je ostalo evidentno, jest da su mahom lišeni prave afirmacije i priznanja, a što je, pak, posljedica *ledene berbe* u književnosti, podosta izražene u hrvatskoj kulturi. Radi se o fenomenu automatskoga nagrađivanja, protežiranja i *ovjenčavanja* autora koji premašuju 70-u obljetnicu života, često bez obzira na stvarnu vrijednost djela. Ako su regularnu berbu u naponu snage i srednjoj dobi promašili, ova druga ih najčešće ne mimoilazi, pa to ide na štetu osebnih pjesnika u visokome startu koji malaksaju od želje za odjekom i potrebe samodokazivanja.

Naravno, to je osobito teško kada su naklade stihozbirki 300 primjeraka, kada časopisi izlaze neredovito, kada nema sustavne književne kritike, a rubrike kulture u dnevnome tisku bave se marginalnim pojavama i grotesknim situacijama poput one kada se osporava ugledna nagrada KIKLOP stanovitoj starletici čiju je literarno irelevantnu knjigu pisao *duh*

iz *zapozorja*, a prestižnu nakladu omogućio suprug-sponzor, otkupivši 80 posto naklade kojom će potom *potaracati* garažu. Sve su to, sa stanovišta književnosti, potpuno nevažne stvari, no ostaje činjenica da hrvatska književnost u ovome času nema velikih imena, onih nedvojbenih i dominantnih talenata kojima bi čak i oporba morala priznati da od grube građe stvarnosti umiju razlučiti i satkati najfinije lirsko tkivo ili, pak, prozu koja će imati *sugestivnu moć* i očaravajuć učinak na svoje čitatelje. Svaka daljnja polemika oko nekakve *piramide* i *najvećih živućih pjesnika* stoga je bespredmetna, budući da još uvijek operiramo opusima *razlogovaca* (Dragojević, Mrkonjić, Petrak, Marović, Maroević i dr.), poslije kojih se trebao pojaviti *novi val*, no njegovi su efekti izostali.

I, zaključno, valja ipak reći kako je hrvatska književna proza na razini one u regiji te da desetak imena spašava žanrovsku čast: Jergović, Ferić, Bauer, Šojat, Karakaš, Novak, Bodrožić, Pavičić, Gašpar, Šur-Puhlovski, zaključili bi taj osobni izbor. To nije malo, ako pridodamo zamjetnu produkciju kratke priče koju stimuliraju i natječaji u časopisima. Popularnosti pridonosi i *srednja struja* sastavljena od novinara-kolumnista koji lansiraju uspješnice, često ekranizirane i nagrađivane, pa tako istodobno profitiraju film i literatura, a autori učvršćuju svoje pozicije u dnevnome tisku ili književnosti s popularnim predznakom (Jergović, Mlakić, Tomić, Pavičić).

Ljutnja i pomirenje: Kada me netko priupita ljutim li se na loše pisce, na traljavu jezičnost, na nedostatak pravih tema i sveopću stilističku slabokrvnost, reći ću: *Uglavnom ne!* Oduvijek su postojali marljivi, uporni, ambiciozni i oni drugi, koji o književnome uspjehu ne razmišljaju, ali bi iskrvarili polirajući rečenicu, poslagujući ritam, bruseći stih do savršenstva, do apsoluta, kada autor i čitatelj složno konstatiraju da *bolje i dalje ne može*. Takvih je oduvijek bilo malo i njihova fanatičnost treba obvezivati masu spisatelja-samozvanaca koji proizvode asocijacije na tekućoj traci i objavljuju ih još vruće, neposložene, često samo prividno strukturirane poput stihova.

Govoreći likovno, pjesma je kao uredno složen ormar: kada otvoriš oba krila, stvari su ispeglane, presavinute, složene po logici godišnjih doba, po materijalima, bojama ili uporabnoj namjeni. Nema mjesta dronjcima, uflekanim ili oznojenim komadima, otparanim rubovima, rupama i razderotinama. Što su izgrizli miševi i preluknjali moljci, baca se odmah, a ormar se dezinficira. To pravilo više-manje svi znaju i prihvataju. Pa zašto, dakle, nemarna ruka nazovi-pjesnika sve natiskuje u te imaginarne pretince te udarcem noge zatvara vrata i kada sljedeći korisnik dođe baciti pogled unutra, sve se sruči na njega kao nepodnošljivi misaoni nered i riječi koje su međusobno posvađane, pa okreću jedna od druge lice i oči, grozeći se blizine?

Ristović govori kako je *vrijeme* jedini veliki predmet poezije i, stvarno, sve vrlo dobre pjesme poštuju taj realitet vremena, paradigmu vremena,

protok i promjenu, bilo da je riječ o unutrašnjim tijekovima i procesima ili, pak, o mijenama okružja i odnosa koje donose prošlost, sadašnjost i budućnost. On veli: *Ne poznajući oganj ni sneg ni ljubav / ni mogućnost smrti ni zavere / ja tražim, o Vreme, / moć govora, / da bih te opevao*. Međutim, te druge i drugačije pjesme, pjesme niotkuda, drobljenje čestica riječi, upravo se po tome razlikuju od prave poezije. Nešto što dolazi niotkuda, ne noseći nikakav *genius loci*, što ne ukazuje na raspoloženje, duhovnu klimu, izvor jezika, ne definira autora u nekoj intimnoj odrednici, ne pruža mogućnost ulaza u srž pjesme niti ti daje hrane za razviti neku osobnu fantaziju s poetskim predznakom ili barem utažiti potrebu za drugačijim obrascem govora, u smislu one Rufusove: *Oprosti, Gospodine, / Ta pjesma je mirisala na gnoj. / Ali Ti / ne gledaš na to u kakvu se kotliću / vari dobra riječ*.

Zašto ponavljam kako u današnjoj hrvatskoj poeziji ne vidim velikih pjesnika? Mislim na Santayanu i njegov izvod: *Filozofija je nešto doumljeno i rigorozno a poezija je nešto krilato, što sijevne, nešto nadahnuto*. Vrlo često ispod nečije pjesme osjetim taj konstruktivistički trud, to domudrivanje, domišljanje, robovanje uzoru ili, još češće, neku egzaltiranu potrebu da se simulira tobožnja *struja svijesti*, pa autori nižu besmislene genitivne sklopove poput *ponora uzdisaja, gudura samoće, vriska zaborava* ili, pak, voljenoj osobi upućuju zlokobne mantre i poruke zbog iznevjerene ljubavi, a sve to bez uvjerljivosti i temelja. Kao što smo poantirali, više nas to ne ljuti. Nastupa pomirenje sa situacijom, uz želju da svatko u miru okapa svoj vrt. Mi ćemo se i dalje baviti samo onim što nas ispunjava čuvstvom mira, zadovoljstva i dovrhunjena života, dakle, poezijom kao takvom.

O slobodnome i vezanome stihu: Godine 1951. kada sam se rodila Ujević je preveo Whitmanove *Vlati trave* i one su objavljene u Maloj biblioteci ZORE pod brojem 80 i pod uredničkom rukom Gustava Krkleca. Bila je to, bez sumnje, poetska bomba ogromnih dometa i mnogi su nastavili živjeti i pisati s krhotinama u mesu, nastojeći slijediti taj razliveni, ekstatični ton i tijek, no rekla bih da je tek poneko imao sposobnost sublimacije i augurske uvide, samouvjerenost i pozu jedne jedinstvene osobe koja ne pripada ni jednom svijetu u potpunosti, a tek u literaturi doživljava svoje ispunjenje, uvjerena u svoju misiju *prenošenja ognja* u svakoj čestici riječi. Whitman bio je svojevrsni *granični kamen* koji dijeli zemlju poetske divljine i slobode i samoodrživosti od umjetno stvorenih krajolika kulture i dogovorene ljepote.

U meni najdražemu Šestom pjevanju on sâm to ponajbolje objašnjava: *Sada ja proničem tajnu kako se najvrsniji izgrađuju / (takav podvig svladava srca cjelokupnog ljudskog roda, njegovu provalu snage i volje, poražava zakon i ruga se svakom autoritetu i protivnom umovanju) // Ovdje je kušnja mudrosti; / Mudrost se ne prokušava u školama. / Mudrost ne može jedan, koji je ima, dati drugom, koji je nema, / mudrost izvire iz duše, nedokaziva je, svoj je vlastiti dokaz, / važi za sve stupnjeve i predmete i svojstva i mirna je: / ona je*

*izvjesnost o zbilji i besmrtnosti stvari i o savršenstvu stvari.* Na stranu izvješan *homilijski* ton ovih stihova, preuzet vjerojatno iz religijske prakse još u djetinjstvu, no Whitman je zaista uspio postići dojam da je poezija trijumf jezika i čista radost postojanja.

Silinom svoje verbalne matice obuhvatio je povijest i sadašnjost čovjeka svoga doba. Svjedočio je o vremenu s dubokim pogledom u bezvremenost. Vrijednost rada, svrhovitost ljudskih napora, silina i veličanstvo Prirode koja razvija svoj vlastiti kod numinoznosti – sve je to ušlo u *Bogotvornu četvorinu* i sve se našlo pod zajedničkim nazivnikom Ljubavi, kako slijedi: *Kada sam išao svojim putem kroz kuće ljudi, bogataša ili siromaha, s cjelovom Ljubavi / jer ja sam ljubav, ja sam bog donositelj radosti s nadom i sveobuhvatnom dobrotom, / s riječima oproštenja kao da ih govorim djeci, sa svježim i zdravim riječima koje su samo meni svojstvene.*

Tim *svježim i zdravim riječima* teško je bilo odoljeti. Odjednom, činilo se kako svi pišu slobodnim stihom, da je poezija preplavljena razularenim rečenicama, ritam nebitan (samo su ga najdarovitiji sačuvali!) i stvari su krenule kao što to obično biva: najdarovitiji su se snašli u vezanome i slobodnome stihu, plivajući ležerno prema raspoloženju, dok su prosječni mnoge svoje mane, poput praznoslovlja, loše sintakse, nedostatka slikovitosti, emotivne praznine i neizražajnosti, naprosto *utopili* u nešto-poput-stihova, a što je zapravo nekontrolirani tok zbog kojega čitatelj gubi koncentraciju i počinje sumnjati u svoj estetski kompas. *Sloboda* u nazivu shvaćena je preširoko: amateri i diletanti će to razvući u cijeli indeks mana, pa bi se pojedinačni stihovani primjeri mogli razvrstati kao: *Nepoetično, Nelogično, Nesuvislo, Nategnuto, Pretjerano, Bombastično, Kvazimisaono, Spomenarsko, Besmisleno* etc.

Zasigurno postoje pjesnici koji čuvaju čast vezanoga stiha (a da se pri tome ne pozivamo samo na Matoša, Ujevića, Gorana i Nazora!), antologijski autori jakoga personaliteta i profiliranosti: Pupačić, Golob, Mrkonjić, Maroević, Miličević, Mijović Kočan, Fiamengo, Štambuk samo su neki od njih. Dakle, kao i uvijek: nije do oruđa ni oružja, već u čijoj se ruci ono u određenome času nalazi! Ponešto od toga vidjelo se i na nekadašnjim Danima Hanibala Lucića na Hvaru koje je inicirao Veljko Barbieri kao svojevrсни *hommage* mediteranskoj sonetističkoj tradiciji. Pokazalo se koliko vrijedi zanat, što je kanon i kako jezik podvrgnut disciplini mašte mora na kraju dati umjetničku tvorevinu koja impresionira sadržajem i formom te dobro zvuči, prevedena na bilo koji jezik.

Zaključno: Držim da je izgradnja vlastitoga estetskog sustava, traženje sklada i bistrenje izraza zadatak svakoga ozbiljnog stvaratelja. U nemiru i rastrzanosti naših života, u kaotičnosti događaja, nesigurnosti egzistencija, osiromašenju jezika i inhibiranosti emocija književnost, a poglavito poezija, predstavlja posljednju zonu obrane gdje čovjek stječe povjerenje u red, staloženost, duboko promišljanje. Možda nikoga formalno nećemo spasiti

od pada u *zakoniti bunar*, no stanovit broj ljudi naći će u poeziji dobar osjećaj, utjehu, neki estetski doživljaj ravan zadovoljstvu iz praktičnoga života.

Stoga dajem književnosti šansu i vjeru u preživljavanje, a sebi razlog ponovno se prihvatiti pera, i onda kada mi se čini da je sve rečeno, a umor i prezasićenost nose pobjedu nad onim što je *vis creativa* nekada obilato obećavala i davala.

Marina Katinić

## Što je književnost danas?

Književnost je nešto što ima veze s lebdenjem, s odizanjem od tla. Tlo je iskustvo: može se sagledati i preispisati, a možda i pretvoriti u novo, tek ako se izmjestimo. Pisanje i čitanje oblik je oblijetanja iskustva i njegova pre-tvaranja, uz mogućnost čudesnoga pomaka. Sva umjetnost zapravo najviše ima veze s *odterećenjem*; u tome je *Bezuvjetna predaja* Dubravke Ugrešić u pravu.

Međutim, pitanje iz naslova moglo bi se preciznije postaviti: Što je književnost u doba kada svatko može čitati, pisati i objaviti knjigu? Ili, što je književnost u doba nelinearnoga digitalnog vremena i titrajućega prostora piksela? Odgovor bi mogao glasiti: pokušaj originalnosti koji ju čini nemogućom. Ili – *riječ je o proizvodnji*, kako suvremeni prozni hrvatski književni *mainstream* imenuje Bonislav Kamenjašević osvrćući se na *Ekperiment Irene Tot*, tportalov najbolji roman u 2018. Dobro je što je književni prostor barem načelno dostupan svima, kao i što je tportal pohvalio uistinu dobro napisan roman Korane Serdarević. Posebno je dobro što od 1952. vrijedi *I neka bude živost!*, a živost je višeglasje, pa je ovo doba autopoetikā – u kojemu svatko može, vodeći dijalog s konvencijama, iznjedrili vlastiti glas. Međutim, to se pokazuje nemogućom misijom. Dogodio se paradoks živosti: većina tekstova objavljivane poezije, proze, a dijelom i drame, slični su jedni drugima kao jaje jajetu. U nastojanju da budu šokantno originalni i moderni, većina autora počne pisati kao što pišu drugi. A drugi, nažalost, pomisle isto; i tako umjesto živosti zavlada tematska, stilska i idejna homofonija. A njezin je demon dosada – i onda ispočetka.

Čini se da je korijen toga fenomena poteškoća s pitanjem *Treba li pisati kao što dobri pisci pišu* koje u naslov knjige 2004. postavlja Krešimir Bagić. Bagić odgovara: ne, i to iz dvaju razloga. Prvo, književnost je otklon od uobičajene – *dobre* – uporabe jezika. Napiši pjesmu od riječi uzetih iz pjesme Danijela Dragojevića ili oglasa za posao; netko će ti ju sigurno

objaviti. Drugo, na temelju kojih kriterija odrediti koji su to dobri pisci? Bagić je u pravu; povuku li se posljedice, moramo zaključiti da u otvorenoj *živosti* (koja je začuđujuće monolitna!) ne može biti čvrstih poetičkih kriterija. Što onda ostaje; trend ukusa prosudbenih komisija, izvanknjiževne silnice moći i blogovi? Djelomično. Vrlo malena kritičarsko-nagrađivačko-izdavačka elita određuje što vrijedi. Istovremeno, u Hrvatskoj je pravica i blogerica Alis Marić zasigurno jedna od najutjecajnijih *influencerica* što se tiče književnosti. Djelomično ipak ne, jer dva su krajnja arbitra vitalnosti teksta publika i vrijeme. A oni su tromi i temeljiti. Naposljetku, postoje pisci koji uspiju pronaći svoj glas, čija prepoznatljivost nađe put do emocije i misli čitatelja. U kulturi mnoštva opcija – a to znači, mirijada knjiga od kojih su sve proglašene *kultnima* – najteže je znati ih pronaći. Prevelik izbor čini čovjeka zbunjenim i nervoznim. Ipak, dobar je tekst uvijek moguće naći u žilama digitalnoga megaorganizma. Iskustvo govori u prilog nečemu još spektakularnijem: tekst pronalazi čitatelja, a ne obratno. Nekada i modro-bijela grafika naslovnice može biti ljubavni zov književne umjetnice poput *trilogije o dječaku* suvremenog islandskog majstora Jóna Kalmana Stefánssona. Slučajno poznanstvo može biti put do tekstova autora koji su pronašli svoj jedinstveni glas, stvarajući estetiku i smisao.

Osim fenomena živosti koja koketira s uniformnošću, na suvremenoj je književnoj sceni moguće primijetiti još neke međusobno povezane fenomene: *povlačenje* publike i redukciju zbilje na *rubno kao mračno*. Lovro Škopljanac u studiji *Književnost kao prisjećanje* empirijskim istraživanjem otkriva kako su u svijest većine čitatelja utisnuta djela kanona 19. i 20. stoljeća, a ne netom pročitana suvremena djela. Razloga može biti mnogo. Slutim da je jedan od razloga i suptilna vrsta redukcionizma; navodno je jedino ono rubno kao – uvrnuto, atipično, a često i patološko i/ili kriminalno – kritički okvir poželjan za pisanje. Tako je prije desetak godina na vratima Gradske knjižnice Poreč osvanuo naputak: *Natječaj za kratku priču – tema: iskustvo marginalnog*. Nakon što je prošlo gotovo dvije godine od medijske rasprave koju su pokrenuli višestruko nagrađeni *Ljudi od voska* Mate Matišića, fenomen se bolje vidi. Bez sumnje umjetnički vrijedni, *Ljudi* su biografska drama u čijemu je trećem činu previše osoba prepoznalo karikaturu pokojnih roditelja (osobito majke) djevojčica kojima je Matišić skrbnik. Uslijedila je zanimljiva medijska polemika: osim *Quo vadis, Matišić* glasova koji su u takvoj dijalektici fikcionalnog i izvanfikcionalnog vidjeli bezobzirnu zlouporabu položaja pisca, bilo je i onih koji su to proglasili *genijalnom antiterapijom*. Branka Gabrijela Valentić, braneći Matešića, kaže: *Ako je Matišić pisao vlastitu intimu, pa makar i dobro zabrađenu, o sebi je u predstavi rekao sljedeće: ja nisam svetac, gad sam kao i svi vi*. Autorica pritom djelo tumači kao *vrhunac prosvjednog vala koji u zadnje vrijeme dolazi iz kulture – od Frljića, preko Ivane Bodrožić, Grlićeva Ustava RH pa do Ljudi od voska svjedočimo pokušaju*



iskoraka iz hrvatske šutnje, civilizacije nezamjeranja, kulture koja je omogućila nesmetan rad svih antijunaka naše žalosne tranzicijske scene. Dubravka Vrgoč reći će, pak, da je polemika besmislena jer niti jedna umjetnost nije ni etična ili neetična, umjetnost je izvan takvih kategorija i tako bi trebalo gledati ili interpretirati Ljude od voska. Primjer je relevantan jer, iako je nasilje, morbidnost i atipična seksualnost s pravom tema književnih djela od početaka, teško je ne primijetiti da je golema većina književnosti danas obojena takvim tematskim tonovima ili su oni njezin nezaobilazan dio. Grub, vulgaran jezik suvereno pulsira svim žanrovima. Odustajanje od estetike i etike odnosno svojevrsna estetika zla semantički se preobražava u osviješteno i politički angažirano, dakle pozitivno. Opravdanje takvoga trenda uvijek je isto: kritika društva. To vrijedi na međunarodnoj razini: osim političke korektnosti prema kojoj su obvezne manjinske teme, posebno vezane uz atipičnu seksualnost, eksplicitan seks povezan s nasiljem redovit je topos velikih svjetskih uspješnica (*Pijanistica*, *Šangaj Baby*, *Gonič zmajeva* itd). U hrvatskome kontekstu, silovanje kćeri u zabitu selu Imotske krajine i šverc droge u anusu magarca u *Ljudima od voska*; eksplicitan opis silovanja dječaka i njegovo samoubojstvo u *Crnoj mati zemli*, nasilje u Balenovićevim romanima... teme su o kojima bi književnost trebala obilno govoriti jer to je, navodno, realan odraz zbilje. Problem je što zbilja nije samo to nego i šarena lepeza drukčijih tematsko-stilskih tonova koje elita ne smatra popularnima. Zanimljivo, upravo je liječnik i pisac Ivo Balenović, autor uspješnih *Metastaza* i *Vegetarijanca ljudoždera*, u jednome intervjuu o stanju u hrvatskome zdravstvu rekao kako većina liječnika radi svoj posao korektno, savjesno i odgovorno, no bilo bi dosadno pisati o njima.

Nevidljivi i bez glasa, brojni likovi običnih, tipičnih, prosječnih ili moralnih, kreativnih i sretnih ljudi traže svoje pisce: tko će pisati o njihovu iskustvu? Tko će ispisati integralne priče o svijetu, ponekad s katarktičnim okusom? Književnost vapi za višeglasjem. Suvremeno preoblačenje trenda u drami 90-ih godina prošloga stoljeća i nadalje, ponegdje nazvano *novim brutalizmom*, redukcija je svih odnosa na marginalno, često izvještačeno i patološko. Psihologija, međutim, osporava tezu da je izlaganje *realističnom* nasilju i rubnim iskustvima put do osvještavanja, pomoći žrtvama i društvenoga angažmana. Kao što je Sanja Nikčević pokazala, trend novog brutalizma u europskome je teatru prevladan, ali i dalje vlada zazor od emocije i strukturirane priče kao patetičnoga kiča. U studiji o *In-yer-face* drami kaže: [...] na pitanje odakle joj ideja za jednu od najokrutnijih scena u drami Propadanje (*Falling*), *Anne Reading* je odgovorila: Zato što je život takav. Takve su drame, zaključuje Nikčević, krajnja simplifikacija prikazivanja ljudskog života, ali su nam ponuđene ne samo kao umjetnička konvencija, nego kao jedina moguća realna slika svijeta. Glede proze, sjećam se kako je prije dvije godine na čitalačkome susretu mlade književne skupine *Privrok*



oko Stefánssonova romana voditelj Luka Tripalo ustvrdio kako *je dobro što smijemo govoriti o emocijama*.

Publika se ipak opire trendu. Dok su i dalje najčitanija proza krimići, ljubici i fantastika – sve žanrovi prožeti etičkim kategorijama – kazališta imaju ozbiljnih problema s punjenjem dvorana. Čemu, dakle, tematsko-stilski *in-yer-face* redukcionizam? Njemački redatelj Thomas Ostermeier 1999. izjavio je da *je običan život nepodnošljiv*. U atipičnom, kao i u zlu, ima nešto magično i zavodljivo. Kako inače objasniti Balenovićevo objašnjenje da bi bilo dosadno pisati o savjesnim liječnicima...? Je li dobro, dakle, dosadno? Ne ako je umjetnički dobro uobličeno. Književno-poetičke polemike u posljednjih desetak godina – *Jergović – Aralica i Novak – Nemec* te teatrološka polemika *Nikčević – Gotovac et al.* pokazale su kako književni akteri često čine pogrešku zbog koje se Krleža sukobio na književnoj ljevici: kada se svjetonazorski ne slažu, tj. kada tendencija teksta dolazi od Drugoga, protivnika se proglašava nestručnim i glupim, po mogućnosti i nesposobnim.

Preostaje zapitati se i o poeziji. Dobar dio onoga što se danas objavljuje pod poezijom epigonstvo je semantičkoga konkretizma. Tzv. *stvarnosna poezija* navodno dominira, ali postoji i mnoštvo drugih glasova. Tekstovi su uglavnom slični, za neprofesionalnoga čitatelja hermetični i teško doživljajni. To je možda dijelom jer struka smatra da *metapoetičnost predstavlja najviši čin legitimacije autorske svijesti i čina pisanja*, kako piše Tin Lemac. U svakome slučaju, postoje suvremeni pjesnici raznih generacija koji su pronašli svoj glas i pišu samosvojno, a nisu se odrekli komunikativnosti i ljepote u poeziji: Tomica Bajsić, Enes Kišević, Ana Horvat, Maja Klarić, Stipe Odak, Ivana Čagalj, Neva Lukić itd. Na kraju krajeva, poezija, osim što je po prirodi komunikativna, ima važnu funkciju čuvanja i živoga tkanja jezika, što je često isticao Ante Stamać.

Na pitanje *Što je književnost danas?* odgovor je višestruk. Ono što je i prije bila, plus trendovi. Premda slobodna, začudno je uniformna. Sretni su koji pronađu svoj glas – i pisci i čitatelji. Okreće se marginalnomu kao atipičnom ili mračnom, ali se ne da reducirati na to. I dalje je područje manipulacije malih elita koji njome upravljaju, ali je ipak ne mogu kontrolirati, čemu doprinosi simultaniteta i fluidnost digitalnih medija, kao i prirodno višeglasje iskustva. Književnost ima veze s lebdjenjem – s distancom s koje se preispituje iskustvo, a to znači i s estetikom, etikom i politikom. No prije svega, ima veze s ljepotom i smislom.

Emilija Kovač

## Što je književnost danas?

### 1. Uvid u prostor

Svijet je tema, ja motrište, leća, točka u kojoj se činjenice i iskustva su-utječu u identitet. Kao načelo veće ili manje stabilnosti u odnosu na nestalnost pojavnosti svijeta, identitet je, bilo individualni bilo kolektivni, odmorište i životno preispitivalište: olakšava i otežava, kako smo već utkani u svoje vrijeme. Aktualno vrijeme nerijetko zbunjuje jer razlikama dopušta jednako biti, vidjeti i vrednovati.

Danas nema teme u koju se nužno ne uključuje govor o tehnologiji, posebice informatičkoj. Više nego ikada ona je u službi svega u životu: *sine qua non*, univerzalni *vademecum*. Kako danas pisati, čitati, misliti, raspravljati, biti... bez podrške interneta? Tehnologija pomaže, ali nas i oblikuje, prilagođava sebi više ili manje: u konkretnome slučaju – mnogo previše.

Dakle – njegovo veličanstvo internet voli kratke forme. I sličice. Parafrazirajmo Havelocka: danas Muza uči kliziti tipkovnicom – nema izbora.

Kultura je komplicirana i zahtjevna. Nije deplasirano prefigiraju li se spomenute označnice s *pre*, no aktualno stoljeće načelno je *pre* pa se time ništa bitno ne mijenja u značenjima. Kultura uglavnom voli teme velikih formata i tekstualizacije. Slike su podatak-dodatak, ilustracija: same po sebi previše su samoznačne, samovoljne u značenjima pa trebaju podršku teksta da ih stabilizira. Tekst ima potencijal stvaranja hijerarhičnosti: postoji početak, vrhunac, zaključak... dok su u slici sastavnice sinkronijske, da ne kažemo sinsemantične. Kultura je takva oduvijek: nije joj smetalo jer se postojanje u njoj uvjetuje (barem – uvjetovalo se, ili nam se tako činilo) stavom kako je vrijedna napora. Odazivaju joj se oni spremni ispuniti taj zahtjev napora, ona *moćna gomilica* (Stasov) koja kaže treba, valja, mora, jednako – većini usprkos i u njezino ime. Ostali nađu mjesta po svojoj mjeri i zahtjevima na nekoj masi (danas i jest sve u masama: one su tople,

sigurne, može se u njima opstati anonimno i punopravno) – ponuda je mnogo: ima za svakoga ponešto i neće ponestati. Stvorit ćemo ako nema jer imamo pravo na izbor i pravo na sebe.

## 2. Etika i/ili estetika i malo tržišta

U pitanjima umjetnosti vjerojatno je najtjeskobnija fluidnost kriterija, čemu je izvor tjeskoba – postoje li temeljne vrijednosti i, ako da, koje su? Činilo mi se suvišnim postaviti to pitanje jer se oblikujemo u svijetu kriterija i vrijednosti, pa je normalno da nas se uhvate i poslože se u razgovijetan sustav. Čovjek je socijalno biće, time i etičko... i estetičko. Estetika ne treba biti eksplicitno pro-etička nego slobodna. U slobodu se ne dira, no da bi bila pozitivno načelo, nužna joj je pomoć etike – orijentacije, temelja, korijena, zajedničkoga nazivnika, inače smo se oteli logosu, a to nije dobro. Ipak, potrebna su, nužna i poticajna prestupljivanja granica... i etike da se ne razmašu apsoluti u svojoj isključivosti i svođenju svijeta na ja... na sedam, osam milijardi slobodnih jastava koja se ne razumiju. Pretjerujem: ipak se nekako grupiraju ta jastva pa činimo prijateljstva, klanove, interesne zajednice, grupe. Zanima nas etička grupa. I estetička.

Možda se i može sve relativizirati no – ni to nije dobro. Imperativi su nužni, mi se s njima možemo nositi. Kako reče u ingenioznome dijalogu Selimović: *Nećemo se razumjeti, mislimo različito. Razumjet ćemo se, mislimo (Derviš i smrt).*

Različitost ne smije biti problem – isključivost je problem. Zemlja je mijena, čovjek znatiželjnik (to je dobro, premda ponekad bolno). Uglavnom – bezuvjetno treba različitosti.

U kompleksu zapitanosti o umjetnosti nemoguće je ne dodirnuti Krležu, pa eto – parafraziramo: *Treba li pisati i ako bezuvjetno treba, onda – kako?*

Govorim li u ime svoga etičkog/estetičkog identiteta, kažem – da, bezuvjetno, treba. Ako odgovaram u ime socijalnoga identiteta, kao prosvjetar, nije baš sigurno. To je odgovor prakse, a ona je – kakva jest. Svi odgovori koje sam uspjela smisliti bili su nedostatni za moje pitače. Nemam dobar odgovor.

Čitanje je teško, zahtjevno. Cijela je kultura zahtjevna, no izvan nje prostora za nas kao vrstu koja se njome znakovito distingvirala, nema. I to je razlog zašto pisati bezuvjetno treba. Nekako. Dobro. Snažno. Drugi odgovor na pitanje *kako* nemam. Pomažu institucije, arbitri, autoriteti. Ne rješavaju problem, no ublažavaju osjećaj izgubljenosti, bespuća... ako im damo mjesto i pravo da to budu, i to na konstruktivan način. Kada govorim ovako, pretpostavlja se valorizacijski konsenzus, utopija. Izrezali smo *ono drugo* – pa neka: malo utopičnosti ne smeta. Ona uvijek podrazumijeva dvije svoje suprotnosti: zbilju i distopiju koje joj stalno krešu krilca.

U ime glasnoga kriterija vremena umjetnost je dobila mjesto robe na tržištu: budi takva da te žele. Kažu – *put uspjeha nije mistika: uči na dobrim primjerima*. Princip ponuda-potražnja pretvara nas u potrošačka geta u kojima umjetnost baš i nema prostora: ona je ipak glas pojedinca za pojedinca... ili nije?

Pretvaranjem u robu umjetnost se neutralizira, pacificira, disciplinira. Zašto bi potrošač – na kojemu se dobro radilo kako bi ga se dovelo do toga da želi mnogo, stalno, novo, neumorno – želio ideje od kojih mu nije ugodno, lagodno, mirisno, meko, u kojima nije kralj, glavna uloga? Zašto da svojim novcem i vremenom plaća vlastitu zabrinutost?

Tržište, pak, kaže – *ne izmišljaj, već je izmišljeno za te. Ne moraš se mučiti sama, ja znam, mi znamo...* Ono poučava potrošnji, ne kreativnosti: postavljam zahtjev i čekam zadovoljavajući odgovor. *Ponudite, kupujem. Stalno.*

Čuvati za sutra i raditi za sutra, u ozračju obogotvorenja trenutka koji traje, posao je dostojan Sizifa. Svako sutra želi biti danas i ne želi nalikovati na jučer, osim ako ga ne promoviramo u neko bitno, nadređeno verifikacijsko načelo. Teško da će uspjeti. Prihvatili smo ideju da su identiteti nepostojani, krhki, fluidni, neukorijenjeni. Korijenjenje je ukidanje prostorne dinamike: jedno malo zauvijek. Format Sizifa preživio je, no nadglasava ga onaj željan pitkosti, i to odmah, i to obilno do opijenosti. Problem Sizifa je samoća, sudbinska: njemu se ne može pomoći. U tome je smislu danas primjerna figura za nepoštovatelja mase i tržišta... ali bez herojstva: možete odumrijeti kao Sif, bez glasa u svojem zapečku – nemate li logistiku, grupu. Bilo kakvu. Ako ne grupu, onda autoritet. Što bi se dogodilo s Van Goghom da Theo nije vjerovao u njega? Svetce Angele Bek isprale bi kiše i zaborav da se u njih nije ozbiljno zagledao lucidni Gerhard Ledić i prepoznao ekspresiju. Takvi kakvi jesu, izuzetni i sami, to su slučajevi za pamćenje koji izgrađuju kriterije pamćenja. Može se reći kako je suđenje Baudelaireu romantična epizoda koja ne govori o umjetnosti nego o njezinoj okolini... s tim da se umjetnost ne može misliti izvan okoline. Kada okolina nije važna, onda je priča čista zabava, a kada okolina postane važna, onda imamo problem jer priča postaje *ozbiljna* pa onda dira u područja za koja jaki igrači kažu – *ne diraj ustoličene vrijednosti*.

Vrijeme nam dodjeljuje uloge i sugerira kako treba igrati. Umjetnost, pak, ima još jednoga, isto tako snažnoga gospodara: što bi ona bez svojega unutarnjeg identitetnog imperativa – biti protiv? Gospodar je gospodaru vuk. Umjetnost je često beskompromisna – ima pravo na to... ali i na kompromis. Kompromis je aksiom životne prakse, posebice uspješne: knjiga u formatu *bestsellera* opredijelila se za nj.

Je li ravnoteža razloga *pro* i *contra* sukladna umjetnikovu porivu za traganjem? Traganja nastaju iz viškova – otkuda ideja da će se viškovi zadovoljiti poravnanjem s drugim dijelovima kojima je ravnoteža u prirodi? Oni

ispisuju svoje stršnje. Sretni su u svome izgnanstvu, nemiru, zapitanosti. Mudrost poravnava, no mudraci su neki drugi. Pjesnik-mudrac čudo je života... a ipak se dogodi. Mislim o Šimiću, Tagoreu, Andriću...

U pristajanju na izloženost ima taštine, ali taština je duboko ljudska.

Koliko se god pokrivamo idejama o zabavi kao brisanju viših potreba, one se ipak još drže. Sasvim je prirodna čovjekova potreba za srećom. Sreća znači ugodu na nekoj razini bića, ugađanje nekoj gladnoj potrebi. Potrebe se, pak, stvaraju, njeguju, upisuju. Ono što zovem slobodom vrlo su spretno zaposjeli snalažljivci preoblikujući ju u manipulativni prostor, u ime nečega što su prepoznali dovoljno ljepljivim – možemo to zvati duhom vremena, modom...

### 3. Moj (prosječni) učenik, ja, njegova učiteljica i književnost danas

*Mogu li to odslušati / odgledati? Čitanje zamara*, kaže učenik. Odgovaram *da*, ali kao nadogradnju svojoj akciji. Kada kažem *ne*, znam da je u vjetar. Imam li što jače što bi pobijedilo pipke dosade koja ga obližuje, njegovu nezainteresiranost? Pravo na mladost postalo je pravo na samovoljnost: ako ne načelno, onda u priličnim količinama. Čitanje je samo po sebi vrlo zahtjevna disciplina: hoće mu se znanja, koncentracije, prisutnosti, vremena, osamljenosti. Čitanje književnoga djela intenzivira sve podrazumijevajuće elemente.

Svoga (prosječnog) učenika trebala bih zapaliti umjetnošću (postoji i onaj drugi: taj mi nije problem – pali se sâm od sebe i – postoji!). Kaže mi: *reci abrakadabra, daj nešto u instant obliku. Budi zabavna, brza, ne ponavljaj, dosadno je... Sutra je novi dan.*

Želi zaborav, ne dam mu: jesmo li mi od jučer ili od jutros... ili za sutra? Ideologije zaborava nude se kao ideologije sreće, toga *golemog zaborava života* (Ujević). Svakako treba zaboraviti, no nije se neumjesno pitati – u ime čega? Uvijek će se neki novi život, neki novi kralj popeti na ispražnjeno prijestolje i reći *Ja sam...*, a kraljevi su moćni i nerijetko okrutni u svojevolsnosti. Kako ih zaboraviti?

*Poezija postoji da ne bismo umrli od banalnosti svakodnevice*, kažem učniku... Snažna je ova misao, no u kontekstu naslovnoga *Što je književnost danas*, s naglaskom na *danas*, ne pokriva baš neki zamjetan prostor nedoumica. Svakodnevice je zaposjela umjetnost i to u svojim vrlo banalnim vidovima: bližimo se onomu *Poeziju će svi pisati* (B. Miljković). Je li time na dobitku poezija ili svi? Ili...

Razmišljam o čitanju palijativnom (*palliativus* – omotan plaštom, ublažiti, umiriti) i hrestomatičnom (*hrestomatija* – ono što najviše vrijedi znati). I antologijskom. I razbibrižnom... naspram integralnoga i kompetentnoga.

Sve je prihvatljivo, ali ne kao isključivanje nego kao nadopuna: u jednome sam važna ja-čitatelj, u drugome on-autor. Ja-autor, on-čitatelj... dobro je isprobati raznovrsne pozicije odnosa ja – on. Preduvjet svemu – čitanje je važno.

Strategije čitanja i pisanja motrim i posređujem svomu učeniku kao strategije osvajanja: *gledaj što / kako vidim*. Učenik (onaj prosječni) kaže – *neću, vidim i ja: gledaj ti mene*. Nužno djelujem kao autoritet: moj učenik ne želi autoritet. Prijatelje je već odabrao: kamo i što bi sa mnom? Kaže: *želim živjeti život, ne čitati priče o njemu*. Ako kažem da pomaže, odbija: odabrao je biti protiv i to mu se čini snažnim baš zbog toga jer u meni vidi (potencijalni, neki) autoritet: ne treba me, želi sâm, sve.

Sljedbeništva i nepokorništva okupljaju i rasipaju. Trenutno vladaju snažne centrifugalne i solipsističke sile. Veliki se prostori šire, mali se skupljaju. Između njih sve je više praznine... ničije zemlje u kojoj se gnijezdi strah od drugih, drugačijih, pomalo i strah od svih... i od sebe.

Kada mogu misliti za sebe, bez prigovora svoga (prosječnog) učenika, vjerujem velikim mislima. Kaže mi Imre Kertész: *Čovjek živi poput kukca, ali piše kao bogovi. Nekoć su znali tu tajnu, no ona je danas zaboravljena: svijet se sastoji od krhotina, nesuvisao je, mračan kaos koji na okupu drži još jedino pisanje*.

#### 4. Motrišta

Postoji književnost izvana i književnost iznutra. Jedna je sva dorađena, izgladana, izbrojena i lijepo ju je vidjeti tako lijepu. Sva klizi. Namještena za portret. Baš lijepa, s rimama, periodama, na mōru, na slog. Ona druga koprca se u čvorovima plahte koja ju zamata u san, u podsvjesno, izgužvana i s nezacijeljenim puknućima na koži. Konvencija kaže: *piši kao ona lijepa, lijepo je*. Kažem: *ne mogu*. Kaže: *možeš*. Kažem: *mogu, ali ništa od toga što napišem kao ona, što ispeglam i zagladim na rubovima da ne ranjava, ništa od toga, dakle, nije pjesma kada ju potpišem*. Razumiješ? Ne. U redu je, ni ja ne razumijem naročito, no tako je.

Moram birati između beskompromisne autentičnosti i te formalne ljepote. Osim ako autentičnost ne promoviram na razinu ljepote *per se* tako da *biti znači biti drugačiji* (Šimić): u tome slučaju ta drugačijost na svoj (drugačiji) način rasporedi mōre, zvukove, točke, zareze. To se svakako može: lijepo je ono što je ekspresivno, ono što je osjećajno, ono što je istinito. *Istina je uvek tako lepa pa je se borac ne bi smeo da stidi* (Davičo, *Pesma*). Može li se tako reći za autentičnost? Treba hrabrosti, drskosti... ili podrške vremena.

Pitanja su estetike višeslojna pa im definicije rijetko zagrebu ispod površine dovoljno duboko kako bi se došlo do nekoga smislena jedinstva. Kada

se zagrebu, uglavnom procure pitanja. I krv. U svakome odgovoru čovjek ostaje sâm sa sobom i nekim svojim uvjerenjem da bi, kada već nekako mora biti, moglo biti i tako. Apsurdi i jesu istine, no um njima nije zadovoljan baš zbog toga što jesu – apsurdi. Um voli logičnu misao, poslušno stado riječi koje priznaju svoga gospodara i svoju služnost. Zapravo – razum to voli, u ime razumijevanja kao svoje svrhe. Um umuje i umije... apsurd ne zaostaje: priznat će ga umjetnost, ali razum će ga presložiti, objasniti, postaviti na (zdrave) noge. Reći – *ti si apsurd, ja te prihvaćam jer znam što misliš, a ne misliš to što jesi*. Apsurd se smije.

## 5. Završno

Kada činjenica postane kvant, stvari je teško mjeriti, osobito iskustvom osobnoga osjeta. Kvant je neuhvatljiv, svojeglav i svakakav. Nepredvidljiv. Izvan moga iskustva. Možda ga samo intuicijom mogu naslutiti. Zato je božanska čestica: neuhvatljiv je. Želim dodirivati fotone. Čuti njihovo pulsiranje u zatku krijesnice. *Nećeš uspjeti, krijesnice izumiru... ako to već i nije sasvim dovršen proces*. Eto, to bi bilo dobro: umjetnost je dodirivanje fotona.

No dobro, pusti čestice i valove: uhvatimo se postojanijih struktura. Riječi, na primjer.

Mogu one biti svjetlo. Mogu. Nisi sigurna da jesu. Neke su zadužene za biti svjetlo više od drugih. Jedna od njih je *svjetlo* ili, recimo, ta tvoja *krijesnica*.

Što radiš s riječima? Govoriš... i nikako da budu to što znače. Ne vjerujem u ono što vidim, ne vjerujem u ono što značiš. Trebam novo čutilo i novo predavalo kako bi stvari sjele na svoje mjesto i bile suvisle. Ne želim govoriti da me čuješ, nego da razumiješ... ne kao ja: više od mene. Ja ne razumijem, zato te trebam. Ti si uho, čitatelj. Moj drugi.

Pjesma je osluškivanje prazna prostora. Ono što se meni petočutilnoj takvim čini.

Ima velikih priča, samo smo se zapleli u perspektivi tako da se sve čini malenim. Malene su priče krhotine – ako nema velike. Ako je ima, one i kao krhotine, tako zaokružene, imaju puninu smisla: znaju tko su i zašto, kamo idu i otkud. Volim velike priče i čekam njihov povratak. Sigurnim i samodostatnim, mogu sasvim mirno cimiti rubove, i ne samo rubove: one stoje usidrene u sebi samima. S malenima je drugačije. Zbuni me njihova krhkost, osjećam se krivom za većinu nemira koji se roje oko njih. Tako je lako prekoračiti njihov rub i naći se u prostoru sasvim drugačijih kodova. Znam da nema igre s tuđom pričom niti u njoj. Kada je dobra, onda je i samodovoljna: dovoljan joj je njezin glavni lik, a tijekovi priče nerijetko su toliko uvrnuti u neku internu logiku da se u njoj osjećam strancem i nikako da se dobro ugradim. Svugdje smetam.



Kažu – pitanje je pola odgovora. Kažem – odgovor je sijaset pitanja, ideja, hipoteza... a to uopće nije dobro: previše je previše.

Život je proces. Kultura je proces, identitet je proces, tijek iz *nekad* (mada poznatoga, ipak neizvjesnoga) u isto takvo neizvjesno (premda u ponečem, mnogočem, pretkazivo) *sutra*. Sadašnjost dobiva mjesto niza tjeskobnih trenutaka u kojima donosimo odluke.

U velikoj priči možemo tumarati s osjećajem slobode i neopterećenosti drugima. Naći svoj kut za svoju epizodu koja će, u cjelini, u nekome konačnom zbrajanju, ipak dobiti svoje mjesto, važnost, čak nužnost, možda i suvišnost. Velika priča ne mora biti priča o velikim ljudima/događajima. I sasvim obični dobri su za nju. Važno je kako je složena, ima li daha, snage i hrabrosti. To znači biti velik... Zato čekam da se vrate velike priče... Ma ne da se vrate: tu su one. Važno je naučiti ih slušati, čitati: dati da se razmašu u svojoj veličini. Nas niti je manje ni više, mi smo isti. Radi se o osjećaju prostornosti svijeta.

Velika priča na neki način ima svoje središte i svoj cilj, da ne kažem – svoje *Jedno*. Ona zna. U njoj imamo različite uloge i misli: sve su važne, a ipak idemo jednomu zajedničkom uviru. U maloj priči važna je samo jedna uloga, ona glavna.

Redatelj kaže: *ne može tako*.

Male priče kažu – *ne može drugačije*.

Ja pitam – *tko je redatelj?*



Ružica Martinović-Vlahović

## Što je književnost danas?

### Sjaj mrtvih zvijezda

Što je književnost danas? Možda je umjesnije pitanje: a kakva bi trebala biti? Ili: čemu bi trebala težiti? Ali o tome sada ne namjeravam razmišljati. Pozabavit ću se ovdje s drugim dvama pitanjima, odnosno pojmovima: Što znači *danas*? i Što znači *književno danas*?

Što znači *danas*?

Riječ *danas* u tom pitanju upravo je ključna jer pokušava stvar smjestiti u sadašnjost. A sadašnjost, kao što znamo, neprestance izmiče, bliska je i daleka u isti mah. Nestalna i neuhvatljiva, ipak je jedina koja nam daje dodirnuti vječnost u onom munjevitom i gotovo nemjerljivom djeliću svojega trajanja koji bez prestanka i neumorno otkida od vječnosti, ostajući joj uvijek još više pripojena. Ova nepotrošivost postojanja čini sadašnjost istinski stvarnom. Sadašnji trenutak prelazi u sveopći trenutak te prestaje biti trenutak prelazeći u izvanvremenski, univerzalni i nepromjenjivi božanski način postojanja – to jest postojanje kao takvo.

U ritmu neprestanih mijena tvāri i vremēnā, u vrevi uzbibanih i užurbanih, mjerljivih i nemjerljivih čestica poznatih i nepoznatih putanja, ova točka izvorišta sadašnjosti jedina je stalna, nepresušna i neugasiva sve do kraja vremēnā, pa i nakon njih. Svojevrnsni antipod *crnoj rupi*, ova *bijela rupa* vrijeme i prostor savija sve do beskonačnosti i najviše je moguća zgušnjuta egzistencija koja svojom stvaralačkom moći privlači u zagrljaj postojanja sve što pride njezinu *horizontu događaja*. A u samom središtu sabijena je najgušća, najsavršenija, najčišća i beskrajna ljubav u bijelom srcu Boga. Jer Bog čini sada! I kroz čovjeka u sadašnjosti mijenja čovječanstvo, pospješujući mu razvoj prema duhovnom savršenstvu – na taj način dovršava stvaranje svijeta. Tako je ono u stalnom usponu, unatoč katastrofičnosti prognoza Zemljine sudbine i živih bića na njoj, po kojima uz neprestano

pojedinačno umiranje slijedi i potpuna iskorijenjenost života na Zemlji jer našem planetu istječe rok trajanja. Dakle, i pokraj moguće smrti žive materije, čovječanstvo ne mora umrijeti – ukoliko se približi izvorištu neumrloga Života, može biti spašeno u savršenoj eshatološkoj perspektivi.

Isto tako, kroz pojedinačno književno djelovanje, a ono je osobito i povlašteno, djelotvorno pa i medijski moćno, usavršuje se uža i šira zajednica s kojom književnik živi. Preduvjet je za to njegova usklađenost s univerzumom i svojim Tvorcem u kojoj može doživjeti osobno oslobođenje, odnosno potpuno očovječenje. Bez toga nijedna književnost ne bi ni smjela nastajati jer istinsko književno stvaralaštvo cjeloviti je izraz čovjekove biti. Traži se otvorenost prema spoznaji istine i spremnost za poravnavanje s njome. A mi živimo u vremenu koje, barem tako izgleda, pokušava izbjeći sve to. Je li postmoderno doba uistinu odustalo od istine ili je samo pokušava gurnuti pod tepih? *U značajnom dijelu postmoderne umjetnosti, a osobito u njejoj ideologiji, zbilo se urušavanje nade u otvorenost prema istini i transcendenciji i njeno nadomještanje snom i zaboravom.*<sup>1</sup>

Pri tome ne smijemo smetnuti s uma – postmoderna, to smo mi! Živimo gotovo čitav svoj vijek pod njezinom vladavinom, nekoć kao djeca i mladež, a danas kao njeni stari. A upravo ovi potonji, iako se trse ostati budni i ne daju se uspavati snom općega zaborava današnjice – znajući kako bi im tada ionako opasno skraćeni ostatak života još brže promaknuo – nadaju se ipak iskusiti na sebi duhovsko proroštvo snova prema riječima: *vaši će stari sanjati sne.*<sup>2</sup> Ma kako se kritički odnosili prema svojem dobu, dio smo njega, pišemo i stvaramo u njemu, oblikujemo ga. Unoseći svojim pisanjem ljubav prema smislu i istini i ostalim vrijednostima koje se već dugo pokušava usitniti i potrošiti, zametnuti ili zastrti, moguće je pridonijeti ozdravljenju bolesnih dijelova tkiva vremena, koje nakon burne akutne faze kroz desetljeća beznada i depresivne izgubljenosti, pratećega cinizma, konformizma i komotnog nihilizma, možda prolazi razdoblje rekonvalescencije. Neki to zovu krizom postmoderne ili povratkom vrijednostima, a moguće je riječ samo o naličju druge strane istoga novčića. Ili se naše vrijeme stvarno pokušava vratiti kući – u ljudsko srce. Možda se zaželjelo jednoga običnoga pogleda na obzor svoga svitanja i sunčeva izlaska na njemu, motiva tako potrošena, a uvijek nove ljepote i nepotrošivih metafora poput one o nebeskom pijetlu zlatnog blistavog perja i skrletne krete dok ranom zorom kukuriječe istežući vrat ponad horizonta plotu svojega dvorišta. Jer čovjek ne može živjeti dugo iščašen iz svojega središta, bez svjetlosti neke zvijezde, bez budućnosti, bez edenske čežnje za povratkom. Ili, drukčije rečeno, bez jednostavne male ljudske sreće s mirnom savješću i sviješću o ljubljenosti vlastita bića.

<sup>1</sup> Josip Sanko Rabar, *Umjetnost i vjera* (Zagreb: KS, 2008.)

<sup>2</sup> Dj 2,17: usp. Jl 3,1

Što znači *danas*?

Riječ *danas* u tome pitanju upravo je ključna jer pokušava stvar smjestiti u sadašnjost. A sadašnjost, kao što znamo, neprestance izmiče, bliska je i daleka u isti mah. Nestalna i neuhvatljiva, ipak je jedina koja nam daje dodirnuti vječnost u onome munjevitom i gotovo nemjerljivu djeliću svojega trajanja koji bez prestanka i neumorno otkida od vječnosti, ostajući joj uvijek pripojenija. Ova nepotrošivost postojanja čini sadašnjost istinski stvarnom. Sadašnji trenutak prelazi u sveopći trenutak te prestaje biti trenutak prelazeći u izvanvremenski, univerzalni i nepromjenjivi božanski način postojanja – to jest postojanje kao takvo.

U ritmu neprestanih mijena tvari i vremenā, u vrevi uzbibanih i užurbanih, mjerljivih i nemjerljivih čestica poznatih i nepoznatih putanja, ova točka izvorišta sadašnjosti jedina je stalna, nepresušna i neugasiva sve do kraja vremenā, pa i nakon njih. Svojevrsni antipod *crnoj rupi*, ova *bijela rupa* vrijeme i prostor savija sve do beskonačnosti i najviše je moguća zgusnuta egzistencija koja svojom stvaralačkom moći privlači u zagrljaj postojanja sve što priđe njezinu *horizontu događaja*. A u samome središtu sabijena je najgušća, najsavršenija, najčišća i beskrajna ljubav u bijelome srcu Boga. Jer Bog čini sada! I kroz čovjeka u sadašnjosti mijenja čovječanstvo, pospješujući mu razvoj prema duhovnome savršenstvu – na taj način dovršava stvaranje svijeta. Tako je ono u stalnome usponu, unatoč katastrofičnosti prognoza Zemljine sudbine i živih bića na njoj, po kojima uz neprestano pojedinačno umiranje slijedi i potpuna iskorijenjenost života na Zemlji jer našem planetu istječe rok trajanja. Dakle, i pokraj moguće smrti žive materije, čovječanstvo ne mora umrijeti – ukoliko se približi izvorištu neumrloga Života, može biti spašeno u savršenoj eshatološkoj perspektivi.

Isto tako, kroz pojedinačno književno djelovanje, a ono je osobito i povlašteno, djelotvorno, pa i medijski moćno, usavršuje se uža i šira zajednica s kojom književnik živi. Preduvjet za to je njegova usklađenost s univerzumom i svojim Tvorcem u kojoj može doživjeti osobno oslobođenje, odnosno potpuno očovječenje. Bez toga nijedna književnost ne bi niti smjela nastajati jer je istinsko književno stvaralaštvo cjeloviti izraz čovjekove biti. Traži se otvorenost prema spoznaji istine i spremnost za poravnavanje s njom. A mi živimo u vremenu koje, barem tako izgleda, pokušava izbjeći sve to. Je li postmoderno doba uistinu odustalo od istine ili ju samo pokušava gurnuti pod tepih? *U značajnom dijelu postmoderne umjetnosti, a osobito u njejoj ideologiji, zbilo se urušavanje nade u otvorenost prema istini i transcendenciji i njeno nadomještanje snom i zaboravom.*<sup>3</sup>

Pri tome ne smijemo smetnuti s uma – postmoderna, to smo mi! Živimo gotovo čitav svoj vijek pod njezinom vladavinom, nekoć kao djeca i

<sup>3</sup> Josip Sanko Rabar, *Umjetnost i vjera*, KS, Zagreb, 2008.

mladež, a danas kao njezini starci. A upravo ovi potonji, iako se trse ostati budni i ne daju se uspavati snom općega zaborava današnjice – znajući kako bi im tada ionako opasno skraćeni ostatak života još brže promaknuo – nadaju se ipak iskusiti na sebi duhovno proroštvo snova prema riječima: *vaši će starci sanjati sne*.<sup>4</sup> Ma kako se kritički odnosili prema svojem dobu, dio smo njega, pišemo i stvaramo u njemu, oblikujemo ga. Unoseći svojim pisanjem ljubav prema smislu i istini i ostalim vrijednostima koje se već dugo pokušava usitniti i potrošiti, zametnuti ili zastrti, moguće je pridonijeti ozdravljenju bolesnih dijelova tkiva vremena, koje nakon burne akutne faze kroz desetljeća beznađa i depresivne izgubljenosti, pratećega cinizma, konformizma i komotnoga nihilizma, možda prolazi razdoblje rekonvalescencije. Neki to zovu krizom postmoderne ili povratkom vrijednostima, a moguće je riječ samo o naličju druge strane istoga novčića. Ili se naše vrijeme stvarno pokušava vratiti kući – u ljudsko srce. Možda se zaželjelo jednoga običnog pogleda na obzor svoga svitanja i sunčeva izlaska na njemu, motiva tako potrošena, a uvijek nove ljepote i nepotrošivih metafora poput one o nebeskome pijetlu zlatna blistavoga perja i skrletne kreste dok ranom zorom kukuriječe istežući vrat ponad horizonta plota svojega dvorišta. Jer čovjek ne može živjeti dugo iščašen iz svojega središta, bez svjetlosti neke zvijezde, bez budućnosti, bez edenske čežnje za povratkom. Ili, drukčije rečeno, bez jednostavne male ljudske sreće s mirnom savjesti i svijesti o ljubljenosti vlastita bića.

Što znači *književno danas*?

Književnost je izgubila prijestolje pa sjedi na običnome, pokatkad i prljavom podu ili, u ekološkoj inačici, na prašnjavu zemljinu tlu – dakle, svatko može i želi pisati. Neki zbog viška egzistencije, a drugi zbog manjka – kao nadomjestak za zaposlenje. Takvi češće uspiju jer su prisiljeni preživjeti. Došlo je vrijeme inflacije književne riječi: onemoćalu, ponekad ju daju u bescjenje. A moguće ju je susresti kako luta životnim predgrađima nakon probdjevenih noći zbog bančenja ili snomorice, pa ošamućena i ne posve trijezna, a ni dolično odjevena, zasljepljena bljeskanjem kojekakvih ekrana tetura i mrmlja nešto sebi u bradu. Unatoč tomu, ili baš zato, njezina priča često dobro prolazi. Zapravo, fabula i konfabula danas su prioritetne u većini postmodernističkih žanrova i nosivi su elementi kako kriminalističkih, fantastičkih i horor-romana tako i onih s motivima gubitničkih i dobitničkih igara ili rado rabljenom mistično-magijskom tematikom. Sadržaj postaje nerijetko presudan, samo treba pogoditi pravu žicu za pravu svirku. Gotovo s nostalgijom pomišljamo na one velike modernističke romane kojih je priča, unatoč marginalizaciji fabularnosti i tek prepoznatljivoj sadržajnosti, tako uzbudljiva jer je ispričana samom

<sup>4</sup> Dj 2,17: usp. JI 3,1.

snagom čiste riječi, sa strasti duha trajno otisnuta u njoj. Zbiljski se život uspješno prenosio u djelo i obratno: iako fiktivne i literarne, ove su priče itekako dodirivale stvarnost, utiskujući se u nju uz povremene bolne pokušaje terapijskoga djelovanja. Dok današnja književna, odnosno umjetnička fikcija – a daleko još više elektroničko-digitalna, koja to i eksplicitno priznaje – namjerava porobiti zbilju, useliti se u njezin dom i uspavati ju slatkim snom samozaborava. A brod života neka plovi bez kormilara. Tako književnost ne bi više bila fikcija u falciji, već fikcija u fikciji.

S druge strane, zaigranost i raznolikost u pisanju s obzirom na žanrove, teme, stilove i forme, oslobođenost od krutosti poze i pretjerano ozbiljnoga shvaćanja samoga sebe, samokritičnost, ironija, nesputanost, auto-referencijalnost, bezgraničnost tekstualnih kombinacija te ostale blagodati postmodernističkoga načina pisanja – sve to olakšava autoru posao, dopušta mu svojevrsno opuštanje te pridonosi aktualnosti i zanimljivosti književnosti pod geslom: sve je dopušteno – što ju ne ubije, to će ju ojačati!

U postmodernu doba svi žele samo jedno – biti moderni. Što danas znači moderno, aktualno i društveno istinito, ali nipošto ne i društvom definirano, usmjeravano i limitirano? U današnjemu ozračju bezočnoga i moćnoga konzumerizma u službi ekonomskih i inih isplativosti tu istinu treba tražiti ispod plitkoga sloja pojavnosti i mimo njega, između odebljelih slojeva kojekakvih kvazi- humanih, znanstvenih, religijskih i inih nametljivih i kičerajskih ponuda te, unatoč svemu, zadržati vlastitost, uvijek nanovo preispitivati postojeći trenutak i vrijednosti koje nam on nudi. A umjetnosti lijepe riječi, kao i umjetnosti općenito, imanentna je moć opiranja svemu lažnom – to je njezina bit. I u tome je ponajviše moderna.

Moderno podrazumijeva autentično sadašnje, ali paradoksalno i ono što se istodobno opire toj sadašnjosti i pokušava nijekati njezinu zbiljnost, uključujući i sve što se tijekom prošlosti slilo u nju i dovelo ju do toga trenutka. Kao što kaže Tomislav Brlek: *Kako bi djelo postalo moderno mora dovesti u sumnju ono što ga okružuje i što mu prethodi – mora svoje nasljeđe misliti drugačije – prije svega nasljeđe svoga mišljenja*<sup>5</sup> *Ali pri tome sadašnjost ne bi smjela biti okljaštrena od prošlosti, a još manje od budućnosti ili gledati na njih s visoka, sa sudačke stolice. Već bi trebala udomiti i uspokojiti prošlost, a otvoriti vrata budućnosti i koraknuti u nju – anticipirati ju i participirati. Budući da prava sadašnjost bez toga ne postoji, pojam modernosti često balansira na rubu samodostatnosti, samosvrhovitosti i tendenciozne manipulativnosti. Doba novih komunikacija i kompeticija raznih vrsta, površnosti i preuzetne nekompetentnosti, diktature moralnoga, vjerskog i inog relativizma – sve se to ostvaruje u društvu i kroz književnost s povratnim društvenim učinkom na nju samu. Pa se događa da umjetnost i kultura često prelaze u pseudovarijante, a literatura u subliteraturu – banalnu*

<sup>5</sup> Tomislav Brlek: Razgovor, *Vijenac*, broj 576, 31. ožujka 2016., str. 15.

i degutantnu – oslonjenu na jedino mogući komercijalno i marketinški uspješan ishod.

Književnost danas – je li to ona pretežno anonimna većina koja šutke i predano pokušava opravdati svoje književno poslanje ili samo nekolicina velikih imena? Tu je i mnoštvo poznatih medijskih miljenika koji više ili manje slijede trendove *mainstreama*. Gdje je granica književnosti i ima li je uopće, ako je u pitanju ljudska prosudba? Ponekad je tanka crta između neke pjesme i poezije; ili haikua i običnoga terceta; između jednostavnosti i genijalnosti jednoga teksta itd. Toliko je varljiva i katkada zamagljena ta međa te nam se dogodi da se, misleći kako smo na željenoj obali umjetnosti, nađemo na krivoj strani i obratno. Ovo se češće događa u procjeni djela neafirmiranih i neuglednih autora. Pa i sami *meritorni* kritičari nerijetko vršljaju oko te granice i sapleću se o rubove umjetnosti kao o zavrnuti rub tepiha, odignuta u jednome smjeru. Čak i u dubinama umjetnosti u njezinim čistim vodama dogodi se isključiva i kriva procjena, a drugi put opet na pučini kiča mogu se upecati istinski primjerci, ako ne baš zlatnih onda barem pozlaćenih ribica, kada se poslože izvjesne slučajnosti i pogode sljedovi brojki za dobitnu kombinaciju. Književnost je prepuna takvih dokaza. Koliko je samo dobrih knjiga kroz povijest ostalo prešućeno?! Stoga u procjeni umjetničkoga djela treba biti blag i ponizan, širokogrudan i ljudski dobrohotan. Prići mu iznutra, a da bi se to moglo, trebalo bi i biti unutra – umjetnički involviran i apsorbiran. Jer silovita rijeka stvaralaštva nosi na svojem hrptu mnoštvo svakojakih plovila, teških transportnih brodova, tankera i tegljača, bijelih čipkastih brodova za krstarenje i različitih šarenih brodica, ali i običnih malih, katkada i težačkih, barki i čamčića. A naiđe i pokoji sićušni papirnati brod i nakratko zaplovi njom. Jer dogodi se, pa i književno gotovo neuko dijete napiše jedan blistavi komadić literature.

U književnosti *danas* ne postoji – svaka je zakašnjela i na neki način već prošla. Sadašnjost ne može dostići ni misao, a kamoli riječ. Izgovorena ili napisana samo je eho sadašnjosti, njezin svježi trag, zanjihani zrak nakon zatvaranja vrata vremena. A ipak, ako se igdje može susresti sadašnjost, tada je to, makar samo u odsjaju, upravo u riječi! Ona čudesna tekstualno prizvana bajkovita sadašnjost koja se najednom ukaže, inkarnira, oživi i izdigne – rođena iz mora slova u svoj svojoj ljepoti poput Afrodite uz obale Pafosa. I neobjašnjivo postane stvarna, uobličena i opipljiva, pa vrijeme začuđeno zastane i zadivljeno zuri u nju dok mu tekstualno tkanje neprijetno krade rub skuta, para ga i upliće u sebe. A ispod odignuta krila ogrtača vremena moguće je zaviriti u bezvremene daljine. One se ukažu uvijek tamo gdje se vrijeme suoči s nabujalim ljudskim duhovnim zanosom što dotječe iz istine, ljubavi i ljepote. Jedino one čine svaki trenutak sadašnjim, pa i onaj prošli i budući, moćno ih privlačeći u svoje susretište.

U procesu formiranja osobnosti književnika zbiva se obraćanje na vjeru umjetničke riječi uz posvećenost spisateljskoj svetinji nad svetinjama, a to

je život sâm koji utječe u riječi, istječe iz njih i diše njima u kozmičkome ritmu stvaralačke dinamike u otajnoj pretvorbi književne misli. A ona je dah života, iskra duha užgana u tijelu, poljubac neba, blagi plamen što sjaji i grije na ognjištu bića. Umjetničkom riječi čovjek dodiruje svijet čitavim bićem putem *vrata tamnice* svojih osjetila, nutarnji svijet koji je stvaran i kojega je onaj izvanjski samo zrcalna slika. Poetska misao rađa se iz piščeva unutrašnjega univerzuma, iz njegove misaone obasjanosti. Dok stignu na usnu i siđu u ruke, misli su već stare, promijenjene i okrnute. Do riječi, glasa, papira ili slike probijaju se ponekad teško i nepredvidivo mučno kroz tvarnosti tijela i višeslojnosti zemaljske puti. Putuju velikom brzinom, ali i udaljenosti su im gotovo neizmjerljive, uzmemo li u obzir svu silinu nervnih struktura s razgranatim putovima, asocijativnim i inim neurološkim mrežama i kognitivno-mentalnim prolazima i tjesnacima. Kada bismo im i došli na kraj, preostaje onaj glavni i presudni skok preko bezdana tvarno-duhovne barijere, koji može premostiti samo božanska sinapsa u kojoj svaka misao prolazi preobrazbu iz ionskoga impulsa u moćnu svjesnost, kako bi uopće postala nečija misao. A umjetnička misao treba k tomu dobiti i lijepa krila poetskoga leptira.

*Književno danas* na neki je način privid i obmana – već je bilo, a možda će i biti – proteže se na jučer i sutra. Jer sve što sada neka književnost obuhvaća i stvara po mjeri svojega jezika koji izvire u mislima, a teče riječima – stiže do nas naknadno. Poput svjetlosti zvijezda što je davno krenula na svoj put. I same zvijezde varljive su prikaze sebe samih, odraz negdašnjega, moguće već završena postojanja. Sjaj mrtvih zvijezda! Gledamo smrti u oči, a ne vidimo ju. Zaklonjene plaštem blještave pojavnosti u posuđenu vremenu prikazuju se neugasivo živima, s izglednom, sjajnom budućnosti i dosegnutim pragom vječnosti. Oživljavaju nebo dahom svoje svjetlosti – kao one koje nikada ne kane prestati sjati. Nešto od toga galaktičkog praha trusi se i po stranicama ispisanih knjiga pa im vrijeme premjerava svjetlosnim godinama.



Luka Tripalo

## Gromada od trokuta ili nacrt za mjerac književnosti

### I

Povijest svakoga velikog p(re)okreta – kako u čovjeku tako i u svijetu – započinje trenutkom koji se, posve neprikladno, ali posve potrebno, poput kakve gromade iz neznana predjela obrušava na samo središte puta kojim nehajno hodi svakodnevnica. Bila ta gromada od trenutka neko nepredvidljivo pitanje ili iznenadna smrt, bila ona tek opora nedostatnost ili radosni prećak postojanja s kojima nas suočavaju priroda i čovjek, jedno je sasvim sigurno: ona ostaje gromada nasred puta.

I makar je njezina prisutnost golema, njezina je golemost škrt. Čovjeku – vremenu koje hoda i hodeći *mjeri samo sebe*, da posudimo definiciju iz jedne osebujne enciklopedije – pred tom gromadom doista ne preostaje mnogo izbora. Može se boraviti u njezinoj sjeni u svim zamislivim inačicama, dubeci o nju glavom ili opirući se o nju čitavim tijelom, rastačući je ili nadograđujući; ukratko, s njome se neprestano sukobljavajući ili ju doko-no motreći. Može se, naravno, i kušati da ju se zaobide; na putu o kojemu je riječ takav je izbor i korak od ponora i korak do sljemena – spasonosan ili smrtonosan, ali bez iznimke koban. No među najčešćima je nedvojbeno zlokoban izbor – od gromade se okrenuti i vratiti istim putem, rasipljući tako svoje vrijeme u dvostrukoj mjeri: kako ono što je već premjereno tako i ono sa čim se tek trebalo odmjeriti. Tom se kretnjom dohvaća vlastito trajanje nauštrb vlastitoga vremena; nauštrb čovjeka sama.

Želeći izbjeći tu kretnju pred vlastitom gromadom pitanja *što je književnost danas*, ovo se traganje kani izložiti svim drugim spomenutim opasnostima: ponorima i sljemenima, razoru i sumoru. Ako se pritom i samo u sebi sori, ništa zato; bit će to dokaz kako ova gromada nije plod nekoga umišljaja ili pjesničke slobode, već da je doista gromada, nasred puta i stvarna, pa makar i taj put i ona bili samo od riječi.



## II

U takvu raspoloženju, dostatan će korak naspram te gromade biti tek da se onima koji se pred njom nadalje nađu ovdje ponudi nova zublja, sposobna rasvijetliti putanje koje se zasada neprimjetno nude; njihovo, pak, prokrčivanje ostaje budućom zadaćom. Za tom ćemo zubljom posegnuti tako da pitanje *što je književnost danas* nužno skratimo, pa zato i proširimo: što je književnost? Definicije su često zamorne, a navodi jalovi; slike, pak, o(p)staju, stoga se jednoj valja i obratiti. U znanstvenim se i književnim krugovima od Aristotela do danas katkada kao priručni okvir, a katkada kao konačni opis književnosti javlja – trokut: u najpoznatijoj inačici trokut *autor – tekst – čitatelj*. I dok su se u zavojnici povijesti raznovrsnim književnim trokutima mijenjali nazivi vrhova i njihove međusobne udaljenosti, eventualno uz dodatak kruga konteksta u koji je trokut upisan, jedva se tko pred tom slikom usudio izreći ono što je bjelodano, pa makar to slutili tek nagonski: da je nešto u njoj duboko poremećeno.

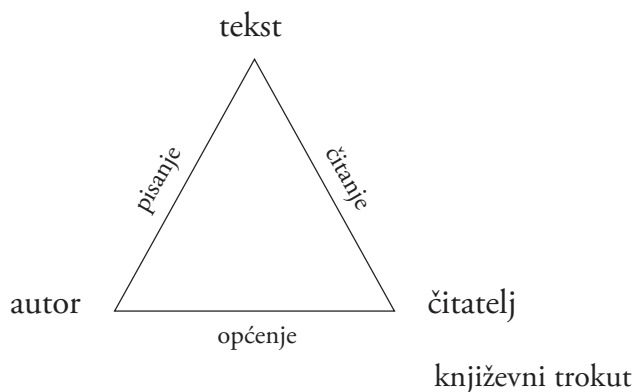
Udaljimo li se na korak od predodžbe u koju nas uvlači, možda uvidimo i što to pobuđuje naš nagon. Naime, naizgled nema razloga da svaki od članova klasičnoga književnog trokuta –pa stoga i cjelinu koju predstavlja – barem djelomice ne promatramo kao stvarna, promjenjiva i živa bića. Svakodnevno nas, pak, iskustvo uči kako se sva živa bića u svome postojanju pružaju u trima dimenzijama, za razliku od trokuta koji ima samo dvije. Književni trokuti tako su redom izobličjenja ne zato što im vrhovi nisu ispravno imenovani, zato što ih nema dovoljno ili zato što im stranice nisu odgovarajuće duljine nego zato što su tek *prikazi* – i to prikazi koji i ne pokušavaju naznačiti da stvarnosti u njihovu predstavljanju nedostaje jedna čitava dimenzija. Poosvijestimo li načas i postojanje četvrte dimenzije – vremena, još se strašnijom, a sasvim vjerojatnom pokazuje mogućnost kako čitavu povijest umjesto punine književnosti motrimo tek jednu plohu njezina tijela, s dubokim povjerenjem u potpunu istinitost toga prizora – i s jednako dubokim nemirom koji ne uspijevamo u potpunosti objasniti.

No premda intuitivna, istinitost ovih tvrdnji nije posve razvidna. Naime, članovi književnoga trokuta nisu puke fizičke pojavnosti – autor ili čitatelj kao osoba s imenom i prezimenom ili tekst kao knjiga s određenim brojem stranica – kojima se na razne načine može odrediti protežnost. Radi se prvenstveno o teoretskim pojmovima koji su tek utemeljeni u stvarnim bićima: i iako je njihova dinamičnost neupitna, a njihova višeslojnost nedvojbeno, one tek posljedično ukazuju na višedimenzionalnost samih pojmova – ako ona uopće može biti predmetom prikaza ili mjerenja. Doživljenu intuitivnost ne treba zato zanemariti; potrebno je tek načiniti još jedan korak, sada u drugome smjeru. Naime, umjesto pitati koje bi to bile dimenzije ovih pojmova, bolje bi bilo ispitati nemir pitanja koje se

nesumnjivo javlja pri pogledu na ovaj trokut: što nam to od istine zakriva? Ili, još točnije: što to od istine uopće ne uspijeva zahvatiti?

### III

Zaištemo li odgovore u daljini apstrakcije ili silini spekulacije, svakako ćemo se razočarati – bilo hladnoćom prve bilo prijetvornošću potonje. Put je, pak, iskustva oduvijek povlašteni put književnosti; njime nam se i sada valja zaputiti. Na početku mu kao putokaz stoji neoboriva činjenica: čak i apstrakcije poput pojmova, uključujući i članove književnoga trokuta, doista jesu neka(kva) bića: iskusiva, spoznatljiva i opisiva. Budući da za njih stoga vrijedi sve što je biću svojstveno, možemo se ovdje uteći golemu izvorištu, skladištu i stjecištu bića – prirodi. Dopustimo neka nam o bićima iznese tek tri svjedočanstva: da se sve što jest od nečega sastoji; da su te sastavnice međusobno u nekome odnosu; i da je njihov odnos posljedica nekakva procesa. Uzmemo li za primjer kakav cvijet, možemo bez dvojbe za nj reći kako se sastoji od stapke, lapova, latica, prašnika i tučka; da tučak obgrljuju prašnici, prašnike latice, latice lapovi, a sve zajedno nosi stapka; da takav prepoznatljiv oblik nastaje cvatnjom. Nazovemo li prvo svjedočanstvo građom, drugo ustrojem, a treće procesom, lako ćemo doći do povijesno mlade ideje o bićima: svako je biće plod procesa kojim se uspostavlja ustroj njegove građe. I ta nam se tvrdnja može učiniti suviše hladnom ili prijetvornom; ipak, u njoj se krije opravdanje nemira koji nas zahvaća pred književnim trokutom.



Naime, taj nemir doista proizlazi iz dvodimenzionalnosti trokuta: znamo li da njegovi vrhovi predstavljaju *građu* književnosti – autora, tekst, čitatelja – a njegove stranice *proces*e koji se među njima odvijaju – pisanje, čitanje, općenje – ne može nas mimoći dojam da nam u potpunosti taji *odnose* koji su oduvijek u temelju književnosti. U to ćemo se uvjeriti

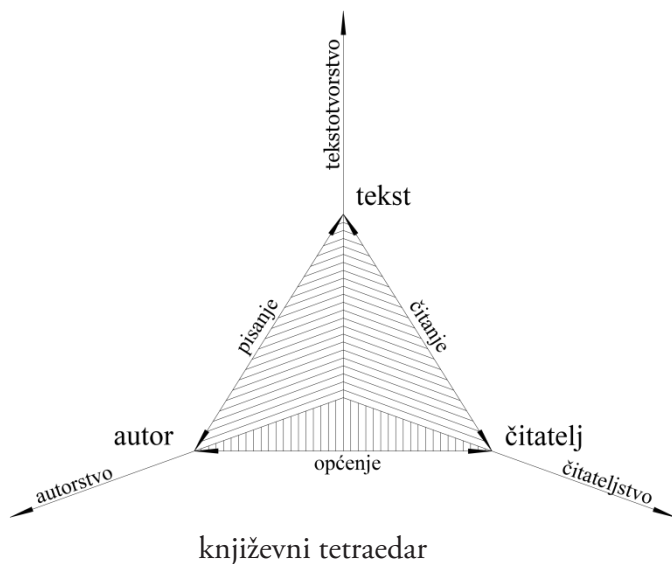
pokušamo li u trokutu locirati književnost: je li ona u njegovu središtu ili je prikazana njegovom površinom? Ili je, pak, negdje iza njega, njime zaslonjena? Nad tim pitanjem prijeteći lebdi i ključno pitanje – ono koje je dublji izvor našega nemira: gdje uopće i kako nastaje, opstaje i nestaje ono što nazivamo književnošću? Čini se kako o uspješnu odgovoru književnosti i pripadne joj znanosti na potonje pitanje ne ovisi tek mogućnost da donesemo ispravne sudove o književnosti prije nas i točna predviđanja o književnosti koja dolazi. O njoj ovisi i naša sposobnost išta značajno izreći o današnjoj književnosti; usudio bih se reći da o njoj ovisi čak i sposobnost danas stvarati značajnu književnost.

Pitanjem od tolike važnosti raspirena je i razjarena ne samo naša znatiželja nego i ono dublje u nama: nagon za stvaranjem i razumijevanjem. Izazov je to kojemu se na ovome mjestu nužno odazvati; no prije nego se pokušamo mašiti odgovora, treba razložiti njegov nužni sadržaj. Osvjedočili smo se kako je naše razumijevanje književnosti utemeljeno na privlačnu, ali uznemirujuću prikazu; ustvrdili smo kako je književnost biće čija građa u određenu procesu zadobiva određen ustroj koji nam u tome prikazu ostaje nevidljiv; nedvojbeno je usto da je književnost određena i dimenzijom vremena, neodvojivom od mnogolikosti konteksta. Sve nas ovo upućuje k odgovoru: potreban nam je razumljiv i skladen prikaz koji će obuhvatiti građu, proces i ustroj književnosti, a istovremeno ne će zanemariti njezinu ovisnost o vremenu; prikaz koji će nam omogućiti ne samo locirati sadašnju književnost nego ju i unatrag tumačiti i nadalje nadograđivati; prikaz koji će, dakle, i sâm biti od književnosti. Iako će se ovo učiniti protivnim prirodnomu poretku, sama nas književnost uvjerava da je tek takav prikaz uvjet potpunijega razumijevanja i stvaranja književnosti; jer neporeciva je činjenica kako je čitavo naše razumijevanje književnosti nastalo od – književnosti.

## IV

Književnost je ujedno posljednje mjesto na kojemu bi se čovjek nadao grafikonu; ipak, bez njega je dosadašnje razmatranje posve izlišno. No prije nego se užga ta obećana zublja, potrebno ju je i samu rastumačiti, započinjući od književnoga trokuta koji tvori njegovu osnovu. Neka njegovi vrhovi ostanu *autor*, *tekst* i *čitatelj*; autor će s tekstom biti povezan *pisanjem*, tekst s čitateljem *čitanjem*, a autor i čitatelj *općenjem*. Ipak, novi grafikon nagoviješta i uzajamnost: jednako kao što autor stvara tekst, i tekst može stvarati autora, slično kao što čitatelj čita tekst koji je već učitao svoga čitatelja; o uzajamnosti komunikacije autora i čitatelja jedva da je potrebno govoriti. Usto, prikaz nas uvjerava kako je moguća promjena opsega spomenutih procesa: u određenome trenutku književnosti pisanje

može iziskivati širi sadržaj (poput istraživanja povezana s pisanjem ili stilskih vježbi), dok se sadržaj čitanja istovremeno može suziti (primjerice, smanjenjem tematskoga područja ili raspona popratnih aktivnosti, poput pamćenja tekstova). Te promjene nisu strogo međusobno uvjetovane: promjena opsega pisanja može rezultirati promjenom opsega samo čitanja, samo općenja ili oboga. No promatrano sveukupno, među njima ipak postoji neporeciva ovisnost; upravo ona rezultira ustrojem književnosti.



Odnosi koji tvore taj ustroj grafički se mogu prikazati kao ortogonalne projekcije težišnica trokuta, pri čemu vrh kojim projekcija prolazi određuje radi li se o *autorstvu*, *čitateljstvu* ili *tekstotvorstvu*. Njihovo sjecište možemo nazvati *žarištem* – čvrstom točkom u kojoj se sažimlje obzor književnosti. Položimo li ovaj prikaz u trodimenzionalni koordinatni sustav, sa žarištem u njegovu ishodištu te vrhovima nanesenima na njegove osi, iz tako nastala književnoga tetraedra razlučit ćemo što nam je književni trokut sve dosada skrivao: da je bivanje autorom uvjetovano i tekstom i čitateljem; da bivanje čitateljem suodređuju autor i tekst; da je tekst plod međudjelovanja autora i čitatelja. Zato i promjena opsega pisanja može imati višestruk učinak u vidu razvitka autorstva i/ili tekstotvorstva. Promotrimo li tek autorstvo, lako ćemo uvidjeti kako povećanje opsega pisanja može dovesti do proširenja ili usložnjenja čitava odnosa autora prema tekstu i čitatelju, što uključuje i narav sudionika tih odnosa – kako glavnoga tako i sporednih – i narav njihove povezanosti. Perspektiva ovako dobivena motrišta ograničena je tek brojnošću kategorija unutar kojih možemo opisati te izmjene naravi; ne treba nas čuditi što nas je ovakva konačnica književnoga trokuta potekla od Aristotela ponovno vratila Aristotelu, jednomu od najvećih teoretičara kategorija.

Ni sve dosad rečeno ne iscrpljuje analitičku snagu ove jednostavne naprave za *mjerenje književnosti*: uz temeljitu kvantifikaciju ovoga sustava, stranice tradicionalnoga književnog trokuta postaju indikator hijerarhije triju osnovnih procesa u danoj književnosti. To bi ujedno omogućilo njihova paralelna iščitavanja naspram drugih procesa u svim sferama ljudskoga postojanja, čime osnovica našega književnog tetraedra dobiva svojstva njegova sažetka koji može poslužiti ne samo kao sredstvo kronološke poredbe na razini hijerarhije procesa nego i na razini poimanja što to (sve) književnost u danome trenutku jest. Konačno, uz valjanu kvantifikaciju – i podjednako valjanu maštu – ovaj nas izum poziva u novu teoretsku dimenziju trenutno zakržljale književne futurologije: spekulaciju. Pitanja kojih se dosad laćala većinom književnost sama u vidu spekulativne fikcije – poput toga kakva nas književnost očekuje, što je sve potrebno kako bi se cjelovito planski oblikovala književnost i do kojih granica književnost može izmijeniti svijet i nas same – uz pomoć ovoga alata postaju nam i teoretski dohvatljiva. Alat je to kojega se, baš zbog njegove nedovršenosti, pa stoga i prilagodljivosti i višemoćnosti, ne bismo smjeli odreći: alat koji nam umjesto konačnoga odgovora na gromadu početnoga pitanja *što je književnost danas* nudi – potragu.

## NOVI PRIJEVODI

### Ruski pjesnici slobodnoga stiha

Jan Satunovski

Rodio se 1913. u Dnjepropetrovsku. Umro 1982. u Moskvi. Počeo je pisati poeziju u dvadeset i petoj godini. Prve pjesme objavio je u samizdatu tek 1977. godine. U službenim publikacijama objavljuje tek od 1989. godine. Cijeli život radio je kao inženjer kemije. Za života nije objavio nijednu knjigu (osim nekoliko slikovnica za djecu). Tek poslije smrti objavljeno mu je nekoliko knjiga pjesama. Pisao je uglavnom na papirićima i sve ih je numerirao i datirao. Napisao ih je točno 1009. Njegov pjesnički opus zapravo je neka vrsta dnevnika (*stihovi su moj život, zato ih sve datiram*) i jednostavnoga lirskog monologa. Volio je male pjesničke forme i jednostavan, svakodnevni jezik. Genadij Ajgi je o njegovim pjesmama napisao: *ljuti kao paprika, ti stihovi – replike*.

\*\*\*

Kako živim?  
Iz dana u dan.  
Davnih dana  
bilo mi je teško.  
A sad mi je sve ravno.  
Sve ravno, do neba.

\*\*\*

Ne govorite mi, ne lažite,  
nije u ritmu stvar,  
i nije u rimi,  
nego u tome,

da  
spleteni su od djetinjstva  
u mozgu i krvi  
djeteta:  
Stranka,  
Narod,  
Zakon –  
sve se obrnulo ruskom pravdom-krivdom!

\*\*\*

Ako u pjesmi nedostaje patos,  
to znači da je pjesniku nizak tonus.

A ako je u pjesniku nizak tonus,  
to definitivno nije plus nego minus.

\*\*\*

Daleko od Dnjepropetrovska,  
na nezauzetim prilazima Moskvi  
između Fejgina i Ostrovskeg  
naša mama leži u pijesku.  
Mi smo joj  
mrtvoj  
oči zatvorili,  
sklepali lijes  
od dasaka,  
na užetu spustili,  
pokopali  
u taj sivi mokri pijesak,  
i postavili crni kamen,  
crni kamen, na oku mrena.  
I sad živimo sami, bez mame,  
pušimo, ljenčarimo, pijemo vino.

\*\*\*

Mi smo bili ovdje s jeseni,  
kad sve je gorjelo,  
i sve je vijorilo.  
No za zimsku šumu  
potrebni su samo papir i tuš,  
samo papir i tuš...

\*\*\*

Odučih se razmišljati  
(zbog progresivnih zakona)  
zbog činjenica  
(objektivnih,  
subjektivnih  
i deklarativnih)

vjera i nevjera  
(načelo revolucionara)  
želio bih  
kriknuti,

ali ne mogu ni riječ izgovoriti.

\*\*\*

Tako brzo,  
tako brzo plove oblaci,  
tako brzo,

tako je pusto naokolo,  
a zalazak sunca  
tako je nisko...

## POEZIJA

Kažem vam, ne postoje čuda.  
Mene  
nazivaju ospica.  
A ja nisam ospica,  
ja sam Velika Boginja.  
Kada to shvatite, bit će prekasno.

\*\*\*

Ja sam mali čovjek.  
Pišem male pjesme.  
Želim napisati jedno,  
a ispadne drugo.  
Stih – sebe – saznaje.  
Stih – sebe – diktira.



\*\*\*

... i, usput,  
nije li svejedno – pisati – slobodnim  
ili kakvim više ne – stihom  
u koncentracijskom logoru...

\*\*\*

NIJE SVE IZGUBLJENO.  
A i B su sjedili na cijevi.  
A je palo, B se izgubilo.  
Što je ostalo? – STIHOVI.

\*\*\*

... hiperbole, metafore, litote,  
sekundarne seksualne karakteristike  
Poezije...

\*\*\*

Lišće pada,  
lišće pada,  
upravo tako,  
za boga miloga...

\*\*\*

Važno je imati hrabrosti znati da je to poezija.

\*\*\*

Ništa ne boli. Jedino srce boli.  
A kad ne boli, čekaš da zaboli.

\*\*\*

Svakim danom je sve bliže...  
Svaki dan, sve niže...

## Genadij Aleksejev

Rođen je 18. lipnja 1932. u Lenjingradu. Umro je 9. ožujka 1987. Ruski pjesnik, romanopisac, slikar, jedan od osnivača ruskoga slobodnog stiha. Diplomirao je na Lenjingradskome Institutu za građevinarstvo 1956., na arhitekturi. Od 1956. do 1960. radio je kao arhitekt. Godine 1965. obranio je za stupanj kandidata tehničkih znanosti na temu *O umjetničkoj sintezi suvremene sovjetske arhitekture i spomeničke dekorativne umjetnosti*. Predavao je povijest umjetnosti i uvod u arhitektonski dizajn na Arhitektonskome fakultetu kao docent (1975.) na katedri Teorije i povijesti arhitekture. Od 1952. sudjelovao je na izložbama kao slikar i grafičar, a od 1953. počeo je pisati poeziju. Nekoliko zbirki njegove poezije distribuirane su u samizdatu u ranim 1960-im. Od 1962. stihovi mu se, s vremena na vrijeme, objavljuju u lenjingradskim časopisima. Godine 1969. pripremio je prvu zbirku pjesama koja je tiskana tek 1976. Za života je uspio objaviti tri knjige poezije, uključujući i knjigu *Zajednički sat* 1986. koju je sâm ilustrirao. Njegov roman *Zelena obala* objavljen je posthumno 1990.

### CVIJEĆE

Cvijeće  
miriše na sahrane  
i ljubav.  
Ali ono  
ni za što nije krivo.  
Ponekad  
njime obasipaju nitkove,  
ponekad  
ga daruju bucmastim glupačama,  
ponekad  
ga krađu s groblja  
i skupo prodaju zaljubljenima.  
Ali cvijeće  
ni za što nije krivo.  
Ono se ne srami  
što je Giordano Bruno  
bio spaljen na Cvjetnom trgu.

\*\*\*

Bili su  
zemlja i nebo,

bili su  
čovjek i ptica.  
Zemlja se prostirala pod nebom  
i bila je dobra.  
Nebo se smjestilo ponad zemlje  
i bilo je nedokučivo.  
Čovjek je stajao na zemlji  
i bio je s puškom.  
A ptica je letjela po nebu  
i bila je sretna.  
Čovjek je, naciljavši,  
pucao u pticu.  
Ptica je kao kamen  
pala na zemlju.  
Zemlju je prekrilo  
ptičje perje.  
A nebo se od pucnja  
raskolilo napola.  
Hajde, sad dokaži da je zemlja i tako bila  
zaprljana,  
da je nebo od davnine bilo  
s pukotinom,  
da čovjek nije bio previše  
okrutan,  
a ptica je bila neoprezna!  
Pokušajmo slijepiti nebo  
i uskrsnuti pticu.  
Pokušajte razoružati  
čovjeka  
i počistiti svu zemlju.  
Oh, kad bi to bilo moguće!  
Onda bi  
do kraja vremena  
na modrom nedokučivom nebu  
letjela bijela  
sretna ptica  
i na uređenoj, čistoj zemlji  
stajao bi čovjek  
bez puške!

## MOJA SAHRANA

Moja sahrana je bila skromna  
hodao sam sâm iza svojeg lijesa  
s buketom ljubičica u ruci  
dan je bio sunčan  
na groblju su pjevale ptice  
a grobari su bili pripiti  
poslije sam se napio na svojim karminama  
plakao  
i urlao glupave pjesme  
bio sam samim sobom zadovoljan  
zato što sam umro na vrijeme.

\*\*\*

Ispruži ruku,  
i na tvoj dlan  
past će kapljica kiše.  
Ispruži ruku,  
i na tvoj dlan  
sjest će vretence  
veliko zeleno vretence.  
Samo ispruži ruku  
i na tvoj dlan  
spustiti će se rajska ptica  
bajne ljepote,  
prava rajska ptica!  
Ispruži već jednom ruku!  
zašto se sramiš –  
nisi prosjak.

Počekaj malo s ispruženom rukom,  
i netko će ti položiti na dlan  
svoje strastveno ushićeno srce.

I ako ti položi kamen,  
ne ljuti se,  
budi velikodušan.

## O TOME KAKO SAM POSTAO BEZDUŠAN

Rekla mi je:  
Eno, tamo na pustari  
blizu zahrđale konzerve haringa  
raste modri cvijetak.  
Otrgni ga  
i donesi mi.  
Ja tako želim.  
Sažali se nad pustarom! –  
preklinjao sam –  
To joj je jedini cvijetak!  
Sažaljenje ponižava –  
rekla je ona.  
Otišao sam na pustaru,  
otrgnuo cvijetak  
i donio joj ga.  
Pred mojim očima  
ona je polako potrgala  
sve njegove latice  
i zatim ga odbacila.  
Udario sam ju po obrazu.  
Zaplakala je.  
Ali nisam ju žalio,  
zato što sažaljenje  
ponižava.

## STIHOVI O TOME KAKO JE LOŠE BITI ČOVJEK

Dobro je biti opica,  
i dobro je biti papiga,  
i štakor,  
i komarac,  
i ameba.

Loše je biti čovjek:  
sve razumiješ.  
Razumiješ  
da je opica majmun,  
papiga je budala,  
štakor je zlica,  
komarac je krvopija,

a ameba je potpuna nula.

To rastužuje.

## MRAČNI LJUDI

Noć.

Tmina.

Na nebu ni jedna zvijezda.

Na tržnici

mračni ljudi

na crno prodaju zvijezde.

## KATALOG UŽASA

kopam po katalogima užasa

prebirem sve užase davnog doba

sve užase srednjovjekovlja

sve užase suvremenosti

ali tog užasa

koji mi je nužan

u katalogu nema

postoji užas uzvišenosti

ali to nije taj užas

postoji užas uspjeha

ali ni to nije taj užas

postoji užas najveće sreće

ali to nikako nije taj užas

kada se kapljica kiše

slijeva niz staklo

sljedim ju s užasom

to je taj najveći užas

on je neobjašnjiv

## SVAKO JUTRO

Svako jutro,  
kada otvorim oči,  
vidim prozor  
i u prozoru – nebo.

Svako jutro  
ono me podsjeća na to  
da nisam ptica.

\*\*\*

Počšem se po glavi,  
opet zasučem rukave,  
opet pljunem u šake,  
opet se primim posla.

Cijeli život  
u znoju lica  
radit ću na svom velikom djelu.  
Umrijet ću  
a moje djelo će  
ostati nedovršeno.

Sahranit će me  
sa zasukanim rukavima.

## Mihail Fajnerman

Rođen je 9. 12. 1946. u Moskvi. Umro je 29. 7. 2003. u Moskvi. Pjesnik, prozaik. U Moskvi je završio Visoku školu za tiskarstvo kao strojarski inženjer. Radio je kao inženjer, laboratorijski asistent, vodič po muzejima, kinooperater na tehničkim i strukovnim školama, prevodio za Centralni znanstveno-istraživački institut. Sudjelovao u književnoj radionici Simona Bernštajna. Od ranih 70-ih razvija *verlibr zapadnoga tipa*. Kasnije je postao zainteresiran za zen-budizam. U ranim 1980-im bio je član književne grupe *Popis glumaca* – zajedno s Marinom Andrijanovom, Ivanom Ahmetjevim, Andrejem Dmitrijevim, Borisom Koljmaginom, Mihailom Novikovim. Pjesme su mu objavljene u časopisu *Novi književni pregled*. Jedina objavljena knjiga za života je *Zeba selica*, Moskva, 1995.

\*\*\*

Ničega osim kiše  
hladnih svijetlih kapljica  
i praznine  
savršena praznina sprijeda  
kao da se popela u ta područja  
gdje nema ničeg zemaljskog  
osim brda oblaka  
bijelih, bezumnih, vječnih  
kao tuga usamljenika  
kojemu je, kao što je znano  
svuda pustinja

\*\*\*

Postoje ljudi  
koji  
znaju plivati u vodi.  
Oni jednostavno plivaju i ne tonu.  
Gledajte – zelene ribe.  
Gledajte – zeleni valovi.  
Oni jednostavno plivaju i ne tonu.

\*\*\*

Slavujčiću!  
.....  
Što si utihnuo?

\*\*\*

Pospano drveće  
došlo mi noću:  
što ja tamo mrmljam?  
što ne ugasim  
svjetlo?

\*\*\*

Freudovi karakteri su sasvim poput živih bića –  
zavide, svađaju se, negoduju:  
i što



od stvoritelja  
oni žele?  
Zar nije znao  
kako je (zajedno) teško...

\*\*\*

A onda smo se vozili na biciklima  
i govorili gluposti.  
Marina je tako i zapisala:  
*Kanali, lokve, sutonski oblaci,*  
*večer.*  
*Hodamo i brbljamo gluposti.*

\*\*\*

Dodirujem  
jezikom nepce, desni,  
ne krvare, ne bole,  
pušim, diram,  
diram uvijek iznova,  
mislim si svoje.

\*\*\*

gradski ljudi  
u podzemnoj željeznici  
jure k svojoj sreći

\*\*\*

bilo je nešto,  
a što?  
oh, zar je važno?

\*\*\*

Nešto takvo... svoje...  
ne gubi se...  
po smrti...

\*\*\*

Listopad,  
broji se svaki list,  
tako ih je malo ostalo.

\*\*\*

Vratite mi tatu i mamu mlade –  
ništa više ne želim!

\*\*\*

Kako tamno zelenilo  
zelenih arapskih livada  
probija se  
kroz ljubav i mržnju prema visinama židovskog  
neba  
tako i ja tugujem –  
ničeg se ne sjećam  
i ništa neću.

\*\*\*

Kao sjena sunca  
nadvija se nespoznatljivo,  
pokrivajući  
milijune milja –  
voliš li me?

\*\*\*

Rekao sam,  
da sam othranjivao vranu,  
ali je ipak umrla.  
Što bi moglo biti gore  
od te muke? – uginula je tiho,  
pokoravajući se sudbini.

\*\*\*

Tako eto oni žive –  
zašto – ni sami ne znaju...

## Valerij Zemskih

Rođen je 29. listopada 1947. u Volhovu. Diplomirao je fiziku na Sveučilištu u Lenjingradu. Radio kao programer u tvornici, zatim kao operator u toplani. U kasnim 1980-im i ranim 90-im bio je među skupinom pjesnika *NAST* (neoficijelni autorski studio), sudjelovao je u istoimenome samizdatskom almanahu, objavljivao je u samizdatskom časopisu *Sumrak* i zborniku *Ognjište*. Objavio je desetak knjiga pjesama. Omiljena mu je pjesnička forma – slobodni stih.

\*\*\*

Vječni život  
Voda kaplje iz slavine  
Noć  
Pod prozorom glasovi

Nema tišine

Voda kaplje iz slavine  
Sve brže i brže  
Mrvice kruha zarile se u dlan

Na usnama  
Hladnoća čaše

Vječni život  
Noć  
Voda kaplje iz slavine

I za to hvala

\*\*\*

Kad sunce okrene leđa Zemlji  
I pođe  
podignuvši ovratnik  
po Mliječnoj stazi  
Otresajući kaput  
od ljepljivih listova  
planeta  
Ja ću biti već slijep

A u međuvremenu,  
Dižem čašu  
i vidim  
Kako razlijeva se na dnu žumance

\*\*\*

Otiđoh  
Razbih čašu  
To nije pomoglo  
Pogledah kroz prozor  
Preplaših vranu  
Pojedoh jabuku  
Kakva gadost  
Pomaknuh stolac  
Vratih ga na mjesto  
Postajah  
Pogledah kroz prozor  
Raspršili se oblaci  
Opet se naoblačilo  
Odmahnuh rukom  
Udarih po staklu  
Sabrah se  
Sjedoh za stol  
Posjedih  
Pogledah na strop  
Pljunuh  
Krenuh u kuhinju  
Razbiti čašu  
Ne nađoh je

\*\*\*

Ne žuri  
i popusti uzde

Sutra će biti još gore  
za dan manje

Sjećanje  
poderani novčanik  
neće zadržati  
to što sada vidiš

Sjedi ispod vrbe  
Neka ona zaplače  
nad tobom  
nad večeri  
Neka brsti  
konj travu  
Vidiš  
sve duže sjene

\*\*\*

Krasan je bio dan  
sa suncem i s kišom  
i s time što je na vrijeme  
došao  
i trajao je cijeli dan  
a s večeri  
kao što je red predao je svoju smjenu  
Krasan je bio dan  
i nitko ga nije upamtio  
bio je kao i svi  
sa suncem s kišom sa snijegom  
i vjetar je bio i bez vjetra  
Krasan je bio dan  
nitko ga nije zabilježio  
u kalendar

\*\*\*

I beskrajni posao ima svoj kraj  
Šteta što to ne možemo  
Vidjeti

\*\*\*

I pomesti pod  
I prašinu krpom  
Razmazati po stolu  
Skuhati krumpir  
Zakitati prozor  
A poslije  
poslije o uzvišenom

Naliti pola čašice lijeka  
pritisak smanjiti  
Oprati zube  
ako ih ima  
A poslije  
poslije o uzvišenom

Otužni popis poslova  
Produžiti do  
Ni u kojem slučaju ne plakati  
ne živcirati se  
A poslije  
a poslije spavati  
nipošto  
o tome  
No da  
o tome  
uzvišenom

I počesljati se

\*\*\*

Rodio se čovjek  
Malo poživio  
i umro

\*\*\*

Bile su  
Bile su riječi  
I završile  
I leptir je  
letio po vrtu

## Mihail Kuzmin

Ruski pjesnik, likovni kritičar i novinar. Rođen je 1949. u Lenjingradu. Objavljuje pjesme i aforizme u časopisima i zbornicima. Autor je knjige pjesama *Kuća, grijana utopijama*. Dobitnik je nagrade Saveza novinara 2001.

## OBZORI OPORUKE

Nikamo ne ići  
može samo stablo.

Nikoga ne zaboraviti  
može samo rastanak.

Ne veličati se  
može samo istina.

Nikoga ne izdati  
može samo pronicljivost.

Ništa ne reći  
može samo pjesnik.

Ni do čega dovesti  
može samo život.

## ČARANJE BEZ ČAROBNJAKA

stablo od metala  
savjest od molekula

krevet od točkica  
osmijeh od opeklina

papir od sumnji  
duša od tiskarskih pogrešaka

slijepa ulica od nadahnuća  
vjetar od šutnje

buduće od prošlog  
usporedba od praznine

\*\*\*

Pripremili smo  
sve za proricanje

počistili mjesec  
oprali nebo  
uljepšali zvijezdu  
podrezali noć  
ukrasili besmrtnost...

I poslali  
špil karata  
u sazviježđe  
Kristalne Sudbine...

## OPRAVDANJE DEPRESIJE

I nikakav vjetar  
ne razmišlja kantovski

I sunce se nikada  
ne spori oko sitnica

i kamenje ne pokušava  
kritički misliti

I suha trava  
ne sastavlja rasprave

I kiša ne kuca  
na pisaćem stroju

I povrh toga snijeg  
ne sanja postati  
intelektualnim junakom  
XX. stoljeća.

\*\*\*

Oblomov leži na kauču  
i ne želi  
ići u Pariz

A u Parizu su Elizejske poljane  
Trg sloge  
i Louvre i Mona Liza



A u Parizu je  
Ljudska komedija...  
Eugénie Grandet  
Otac Goriot  
A u Parizu je  
Šagrinska koža

Moulin Rouge  
impresionisti...

A u Parizu su  
kafići i kabarei  
šansone i šansonijerke

A u Parizu je  
Pariška komuna  
Gavroche pjeva  
pjesmu na barikadi  
i ne želi ići  
u Sankt Peterburg

#### LIKOV IZ PROŠLOGODIŠNJE MONODRAME

ubijeni  
pokojni  
i zaspali

#### DOKAZIVANJE

Na grobu Edipa  
ne rastu Sofokli.  
Na grobu Don Quijotea  
ne rastu Cervantesi.  
Na grobu Hamleta  
ne rastu Shakespearei.  
Na grobovima čitatelja  
ne rastu pjesme

a na usnama – rastu...

## PONAVLJANJE

Kneginjica Mary zaljubila se u Pečorina  
kad joj je pročitao pjesmu  
*Bjelasa jedro usamljeno.*  
I bjelasale su  
usne kneginjice Mary  
u plavoj izmaglici mora,  
i mrzli se obrazi u teškom zagrljaju voda.

I u zemlji dalekoj,  
nalik na Indoneziju,  
tražio je Pečorin što nije mogao naći  
ni u samom sebi,  
ni u rodnom kraju,  
ni u svim junacima našeg vremena.  
I gledao je Pečorin, ne trepćući,  
na zlatne zrake sunca.  
A sklopivši oči,  
vidjela je kneginjica Mary  
struju svijetlog plavetnila.

I spokojni i buntovni  
čekali su oluju,  
kao da će u oluji,  
pomračujući nebesa,  
moći vidjeti Boga...

## TRENUTNI SNIMAK

*Davidu Douglasu Duncanu*

Taj ubijeni  
još uvijek čeka  
pismo od majke.  
Taj ubijeni  
i dalje se osmjehuje  
i vadi zemlju  
iz ušiju.  
Taj ubijeni  
izvlači češalj  
iz džepa

i poravnava kosu.  
Taj ubijeni završava svoj posljednji podvig:  
šapuće,  
da nije bio uvjeren  
u pobjedu.

\*\*\*

Dovoljno mi je  
tri  
pjesme

Jednu  
ću položiti  
pod glavu

Drugom ću se  
pokriti  
kao pokrivačem

A treću ću  
samo  
sanjati

## Ivan Ahmetjev

Pjesnik i urednik. Rođen je 31. ožujka 1950. Diplomirao je fiziku na Moskovskome državnom sveučilištu, radio je kao inženjer, stražar, nadstojnik, pekarski pomoćnik, knjižničar... Djelovao je kao izdavač poezije i proze od pedesetih do osamdesetih godina 20. st., kao urednik poetskoga dijela zbornika *Samizdat vijeka* (1998.), kao kurator i uređivač internet-skoga projekta *Neslužbena poezija*. Uređivao je (u suradnji) i nekoliko drugih antologija. Sudjeluje u izdavačkome projektu *Kulturni sloj*. Autor je pet knjiga pjesama.

\*\*\*

bokal vode  
i mogućnost da se ode

\*\*\*

pogled nam je malodušan  
mi prigibamo glavu  
i istežemo vrat  
kao da čekamo  
udarac sjekire

\*\*\*

srce me požuruje  
umorno sam umorno  
misli brže

\*\*\*

jedva jedvice  
ulovio sam svoju dušu  
kad je bježala  
nizvodno  
bujicom svog  
sna

\*\*\*

pogledaš na zvijezde  
pođeš polako

\*\*\*

umni bliže mudroga  
dobri bliže svetoga

\*\*\*

što bi vi što bi vi  
ja ništa

\*\*\*

Ja tako mislim  
Svoje mišljenje

htio bih  
izložiti u stihovima

Oni su pred vama

\*\*\*

ljubi me  
tvoji poljupci  
sladi su mi od svijeta  
i rata

//rata i mira  
očeva i djece  
mrtvih duša  
i bijednih ljudi//

\*\*\*

reci  
svoje KASNIJE  
i bježi

\*\*\*

moji radovi pojedinačno  
ne predstavljaju  
ništa posebno

moje djelo u cjelini  
je portret  
običnog čovjeka

\*\*\*

možda sam loš otac  
nikakav muž  
možda običan podlac  
uš

\*\*\*

– o životu poučiti  
možeš li?

— ne  
ja sam stručnjak za stihove

\*\*\*

moguć li je stih  
koji ne sadrži  
sadržaj riječi  
od kojih se sadrži  
?

\*\*\*

izražavajući svoju nemoć  
mijenjaš postojeću situaciju  
imaj na umu da ono što  
ne možeš promijeniti  
tebe se ne tiče  
a što te se tiče  
već mijenjaš

\*\*\*

dogđa li se  
da ti nitko po cijeli dan ne pozvoni  
a ti sjediš sâm

to je dobro ili loše?

\*\*\*

u ona vremena  
misliti /tako/  
nije bilo prihvatljivo  
sad je neobično

\*\*\*

kad bismo bili ribe  
mi bismo plivali

kad bismo bili ptice  
mi bismo letjeli

ali mi smo ljudi  
i valjamo se po krevetu

\*\*\*

tko će mi pomoći preživjeti

\*\*\*

čitajte  
ali ne zavidite

### Aleksandar Makarov-Krotkov

Rođen je 1959. na Krimu. Živi i radi u Moskvi. Završio je Moskovski državni institut kulture. Prve pjesme objavio je u samizdatskim i emigrantskim publikacijama 1989. u Parizu. Autor je sedam knjiga poezije. Piše i kratku prozu. Pobjednik je festivala slobodnoga stiha u Lenjinsk-Kuznjeckom 1988., sudionik festivala ruske poezije u Njemačkoj u Augsburgu 1990., dobitnik glavne nagrade na Međunarodnome festivalu poezije *Pjesnik-92* u Italiji (Salerno, 1992.), stipendist Baltičkoga centra pisaca i prevoditelja na Gotlandu (Švedska, Visby, 1995.), počasni gost Međunarodnog festivala *Zlatna sredina poezije* u Poljskoj (Kutno, 2007.).

\*\*\*

Jednom sam noću  
izišao  
na velik put

i sudario se  
sa samim sobom

Ondoda  
noću  
sjedim kod kuće

\*\*\*

Petar Veliki  
sjekao je sjekao

iverje je letjelo  
prosjekao je prozor u Europu  
a vrata – nije uspio

\*\*\*

ja pišem stihove  
ti pišeš stihove  
on piše stihove

radimo za opću stvar

u zemlji se osjeća  
nedostatak papira

## MJERA UDALJENOSTI

između mora i neba –  
svega 1 horizont

\*\*\*

zasadio stablo  
sagradio kuću  
odgojio sina

drvo sažgala munja  
u kući žive stranci  
sin – alkoholičar  
Bože oprosti

\*\*\*

sa svakim danom  
u mislima o kruhu nasušnom  
bivam  
razboritim i razumnim  
učim se održati mozak  
u čistoći i redu  
učim se vidjeti  
i ne razumjeti



\*\*\*

došao sam  
došao k sebi

## RAVNOTEŽA

preostale godine  
bit će provedene  
u uspomenama  
o prošlima

\*\*\*

tako tiho cvili psić  
kao da se želi objesiti  
a ne može

\*\*\*

to je zato i žalosno  
što znam  
zašto

\*\*\*

budilice budilice  
koliko  
mi je još živjeti?

\*\*\*

kako vjetar  
tako i ja  
tamo i natrag

\*\*\*

još nešto  
osjećam

iako ne toliko  
jasno

osjećam  
da dišem

\*\*\*

to može biti tako  
tako nekako

### MOLITVA

ne daj mi moć Gospode

### ODUŠKA

a riječi je tako malo  
da jabuka ima gdje pasti

\*\*\*

pa šta  
pa ništa  
pa i nije ništa

### GENESIS

sve dalje i dalje  
sve tamnije i tamnije

to je sve  
to je ništa

### O SMRTI MIŠE FAJNERMANA

eto i utihnuo je  
slavujčić

\*\*\*

Gle

ja sam tu

a ti

\*\*\*

kad je moj tata umro  
bio je tako lagan  
mogao sam ga privinuti na grudi  
pridrživajući ga jednom rukom

nečiji krik  
ptice li  
djeteta li  
omeo me

kad se osvijestih  
tate nije bilo

bio je tako lagan

## Arsen Mirzajev

Pjesnik, književni kritičar. Rođen je u Lenjingradu 1960. Studirao je na Geološkome fakultetu od 1981. do 1985. te od 1989. do 1991. na Odsjeku za poeziju Vanjskoga odjela Slobodnoga sveučilišta u Lenjingradu. Od 1989. do 1995. jedan je od urednika književno-umjetničkoga časopisa *Sumraci*. Od prosinca 2005., u prostoru za kulturu minihotela *Stari Beč*, vodi kulturne večeri. Poeziju, prozu, eseje i članke objavljuje u raznim časopisima i zbornicima u Rusiji i inozemstvu. Autor je 15 knjiga poezije. Koristi se širokim rasponom poetske prakse postavangardnih umjetnika – minimalizmom, grafičkom poezijom zauma, palindromom, slobodnim stihom.

\*\*\*

još jednom  
sjedim i slušam  
tuđe stihove  
sjedim i slušam  
sjedim i slušam  
sjedim i slušam

i odjednom shvaćam:  
života je  
sve manje i manje  
sve manje i manje  
sve manje i manje

sa svakim  
slovom

\*\*\*

evo tako bi trebali  
svi pjesnici čitati:  
glasno, jasno  
i prodorno

a ono  
jedan mrmlja  
drugi šapće  
treći hropće  
a četvrti  
uopće ne zna čitati –  
jedino pisati

\*\*\*

*Pjesniku*

umri što prije  
da te narod  
prizna

## SMRT

duh oko mene  
ona oko duha  
leti  
krivuda kao muha

\*\*\*

list je  
slučajno  
pao sa stabla  
i umro

sjetimo se  
našeg zelenog  
brata

dignimo čašu  
za početak novog života –  
rođendan  
post scriptuma

## RADNA KNJIŽICA

Čovjek  
kod kojega je sve tuđe:  
hod crtača-dizajnera  
osmijeh nosača  
navike muzejskog radnika  
vještina laboranta  
svjetonazor ložača  
šarm sveučilišnog podvornika  
popustljivost vatrogasca  
sramežljivost inženjera  
drskost poštara

a samo je duša –  
moja.

\*\*\*

dopustite mi izostanak  
na vašem  
blagdanu života

\*\*\*

suvremeni pjesnici  
iz nekog razloga  
apsolutno su uvjereni u to  
da su zanimljivi  
još nekome  
osim samomu sebi

svi  
osim njih samih  
iz nekog razloga  
apsolutno su uvjereni  
u suprotno

\*\*\*

završetak radnog dana  
prilazim zrcalu  
i vidim oči –  
mutne  
oblivene krvlju  
i potpuno prazne  
grozničavo  
zaranjam u kaput  
navlačim kapu  
i bježim  
kamo?  
ne znam –  
što je moguće dalje  
vjerojatno, tamo  
gdje me nema  
i tako  
neću tamo susresti  
te  
čudovišne  
napola lude  
olovno staklene oči  
već davno mrtvog  
čovjeka

\*\*\*

Stalagmiti rastu iz prošlosti  
stalaktiti iz budućnosti  
u trenutku moje smrti  
sreću se  
u sadašnjem  
i nastupa  
n e b i v s t v o  
VJEČNOSTI

## Dmitrij Grigorjev

Pjesnik i prozni pisac. Rođen je 5. rujna 1960. u Lenjingradu. Završio je studij kemije na Sveučilištu u Lenjingradu. Radio je kao laborant, fizički radnik, tesar, grafički dizajner, perač prozora, operator plinskog grijanja itd. U činu poručnika sudjelovao je u sanaciji černobilske nuklearne elektrane. Od početka 1980-ih sudionik je u tzv. *necenzuriranoj književnosti* Lenjingrada i objavljuje u samizdatu i samizdatskim časopisima. Proza mu je zanimljiva kao rijedak primjer umjetničke interpretacije života i svijesti ruskoga hipija, kao što je i autobiografski roman *Mr. Vjetar* koji govori o iskustvu stopiranja u Sovjetskome Savezu.

\*\*\*

Istrošile mi se cipele,  
i sve vrijeme jedna mi ispada –  
bolje je da prijedem tu lokvu,  
to raskrižje,  
taj život  
bos.

\*\*\*

Sastajemo se uz čaj,  
na telefonu raspravljamo o zakonima,  
prihvaćamo pozitivna rješenja,  
a ptice sjede u krletki...

Kažemo da je najvažnija  
unutarnja sloboda,

cokćemo jezicima i jedemo sendviče,  
a ptice hranimo zrno po zrno kroz rešetke...

Mjerimo duljinu vremena  
kilometrima ili godinama,  
a pticama se suše krila  
i postaju jednostavno ruke,

tada one razmiču rešetke,  
izlaze iz krletke,  
izlaze –  
a letjeti više ne mogu.

\*\*\*

Pjesnik nema životnog doba –  
on jednostavno živi i umire,  
također i obratno:  
– umre – i živi.

## SEDAM NAČINA KORIŠTENJA KNJIGE

Knjiga se može koristiti  
za razonodu,  
ili kao mjesto spasenja,  
ili kao ograda  
od svih podlosti,  
u stranice se mogu zamotati  
poslastice,  
knjigom se može liječiti mozak,  
knjiga se može darovati drugima,  
ili od svake stranice  
praviti papirnate ptice,  
i bacati riječi u vjetar  
na radost djece.

\*\*\*

Zatvaraš oči,  
gnječiš prstima  
očne jabučice,



i bljeskaju, kao uspomene,  
okrugli prozori raja...

A tamo je put kroz šumu,  
gdje breze stoje do koljena u vodi  
i nebo polako prebire  
po jasikinoj bradi,  
istresajući vrane i galebove,

a tamo je put kroz polja,  
gdje po samom rubu,  
poput crvene goruće kugle,  
prolijeće tvoja duša,  
kad oči otvaraš...

\*\*\*

Oni kažu:  
imamo krila,  
samo što rastu prema unutra,  
i letimo po tamnom nebu  
vlastite svijesti.  
Oni kažu:  
ako nas otvore, možda se nađu različite stvari.  
Oni nam čak daju otvarače,  
ali mi ih ne diramo:  
jer tko zna što se krije  
pod ružičastim kožicama,  
snježnobijelim osmijesima,  
tajanstvenim pogledima.

\*\*\*

Evo, ide smrt u tvojim cipelama  
na blistavoj sjajnoj slici  
i svija se papir,  
i raspada se stih,

evo, ide smrt, maše rukama,  
a ti još nisi vidio znakove  
na tamnim zemljanim rukama,  
jer ti si još uvijek živ  
i bos trčiš po pašnjaku,

i svija se papir,  
i raspada se stih.

\*\*\*

kada će proći taj vlak  
dugi teški vlak  
po staroj željezničkoj pruzi  
nalik na krik ceste  
gdje tračnice mirišu mazutom  
ljepljivim ljetnim mazutom  
gdje su žice i stupovi  
gdje je vrijeme nalik na stupove  
dječak sluša vlak  
dugi teški vlak  
na tračnice stavlja čavle  
masne debele čavle  
da postanu noževi  
nemilosrdni noževi  
kada će proći taj vlak  
dugačak kao život vlak

\*\*\*

Smrt nije strašna:  
pogled s prozora na cestu  
ostaje  
čak i kad nema prozora.

\*\*\*

Cijelo ljeto sam slikao krajolike...  
Stari narodi su vjerovali da na dobrom krajoliku  
trebaju biti planine.  
Ne treba ih nužno naslikati, dovoljno je  
vidjeti planine... još  
ako je pustinja do horizonta –  
– golo ravno polje,  
najvažnije je – vjerovati u planine,  
bilo u niske brežuljke  
ili snježne vrhove...

## Ruslan Elinjin

Rođen je 23. veljače 1963. u Gvardejsku u Kalinjingradskoj oblasti – umro 25. prosinca 2001. Studirao je na Književnome institutu Gorkoga u Moskvi. Godine 1989. suosnivač je Saveza humanitaraca i Svesaveznoga humanitarnog fonda. U isto vrijeme stvorio je Knjižnicu neobjavljenih rukopisa – globalni arhiv književnih tekstova bivšega sovjetskog *undergro-unda*. LIA (Književno-izdavačka agencija) Ruslana Elinjina bilo je prvo samostalno književno izdavaštvo nove Rusije. Prvi je počeo objavljivati tekstove mnogih poznatih suvremenih autora. Autor je i rukovoditelj projekta *Klasici XIX. stoljeća*, uključujući istoimeni moskovski književni salon te serije knjiga poezije. Smatra se jednim od vodećih figura modernoga doba u ruskoj književnosti. Za života je objavio tri zbirke pjesama. U svibnju 1996., doživjevši nesreću, pao je u komu i u postkomatoznome stanju ostao je bez svijesti sve do svoje smrti u prosincu 2001.

\*\*\*

Tako se želi uspjeti za života

\*\*\*

Nije dovoljno živjeti

\*\*\*

zaspah  
pokušavajući shvatiti

\*\*\*

Lapidarnije danju  
liričnije noću

\*\*\*

Pjesma – ubod

\*\*\*

Čekam  
kao kap vode  
padanje

\*\*\*

kiša je ostarjela  
i možda će umrijeti  
ne dočekavši  
vlažnost zore

\*\*\*

nema je  
a ako i dođe  
postat će  
besmislena  
dovršena misao

\*\*\*

tko je komu učinio više dobra  
dokazivali  
posvađali se  
zavadili se

\*\*\*

Ljubav prolazi  
Smrt dodijava

\*\*\*

Ispili – treba ići.  
Zašto nekamo ići?  
Ispili još – treba s nekim spavati.  
Zašto s nekim spavati?  
Ispili još. Zaspali.

\*\*\*

Nacrtat ću radosni krajolik  
I nazvat ću ga autoportret...

\*\*\*

Pjesma o neizraslim krilima.  
Pjesma o čistoći prljavštine.

Pjesma o smrti smrti.  
Sonet o obilnim ljevanicama.  
Život, smješten u priči.  
Zaletjeli u metro vrabac.

\*\*\*

uvijek pokušavam voljeti nekoga  
više nego on mene  
nakon njegove neumitne smrti  
tko će mi oduzeti moju bol

\*\*\*

*Posv. N. P.*

Predmeti me ne brinu  
brine me smrt predmeta  
svaki predmet okrenut je licem prema smrti  
kao i svaka emocija  
samo nekoliko riječi odvratilo je svoj pogled  
od pogleda smrti  
i smrt je pred njima nemoćna  
žene i muškarci  
prašina i kiša  
vječnost i trenutak  
sve je objedinjeno jednim – bliskom  
ili dalekom smrti  
i smrt čeka smrt  
i moje oči gledaju u njezine oči  
i okrenem li se – izdaja  
i ja – izdajica

\*\*\*

Iscrtao sam svoje noći snovima ispunjenim  
dobrim životinjama  
i nepoznatim ljudima  
Bili su višebojni  
često sam plakao nad njima – toliko  
mnogo bilo je u njima  
lijepog i neopozivog  
kao što je glazba

koju nikad nisam čuo  
jer su na starim stablima izrasli  
novi listovi

\*\*\*

Moj život – to je jedinstvena svjetska pogreška  
životi drugih – Bog s njima  
tako misli svatko tko gleda naprijed

\*\*\*

Kad u blizini ne ostane živih  
(odlikujući se mirisom i ironijom)  
ostaje telefonski razgovor s Bogom  
besmislen zbog nedostatka dodira  
barem rukom  
u tom slučaju biram vino i san

\*\*\*

Kad je prazno u duši  
to se jednostavno prelijeva na papir

\*\*\*

pričinilo mi se kako pišem pjesme  
pronašao sam papir i olovku  
i umirio se

\*\*\*

Dosta o praznom... napunimo čaše.

Izabrao i s ruskoga preveo: Tomislav Rovičanac

## Nepoznato o poznatom

(Dario Fo, *Kristina Švedska. Žena gotovo slučajno*, Ljevak, Zagreb, 2018., s talijanskoga prevela Ita Kovač)

Poslije čitanja ovoga romana zaključili smo da je 1997. godine Nobelova nagrada za književnost otišla u prave ruke jer nema nikakve dvojbe da je D. Fo uistinu zaslužio ovo visoko literarno priznanje.

Dario Fo pravi je majstor riječi, piše sjajno, a opet toliko jednostavno. Na momente gotovo infantilno! Čitajući ovaj neveliki roman o iznimnoj, pomalo neobičnoj političkoj i inoj sudbini Kristine, švedske kraljice, koja je to postala sa samo šest godina, 1632. godine, poslije smrti njezina slavnoga oca kralja Gustava II. Adolfa koji je izgubio život u jednoj od svojih mnogih bitaka, a onda, iz razloga poznatih samo njoj, 1654. godine odlučila je abdicirati jer je *sloboda vrijedna odricanja od kraljevstva*, definitivno napustiti Švedsku (navodno se u svoj rodni grad Stockholm poslije toga vratila svega dva puta), otputovati prvo u Bruxelles, a onda poslije toga u Rim, gdje se, na veliko iznenađenje, odlučila vratiti katoličanstvu, pa je sukladno tomu činu uzela ime Marija Aleksandra, a njezino preobraćenje Vatikanu je, prema priznanju samoga pape Aleksandra VII., donijelo neizmjernu korist, pa je zbog toga morao promijeniti svoju raniju odluku da se žene više ne primaju u Vatikan. U Rimu će Kristina i umrijeti 19. travnja 1689. godine, gdje je i sahranjena u bazilici sv. Petra, *što je bila povlastica koju je Crkva u svojoj povijesti ukazala samo još dvjema drugima ženama*, imate neki čudni osjećaj da biste tako što mogli i sami napisati. U pitanju je, kao i uvijek, samo varljivi osjećaj jer

najteže je o velikim temama, a sudbina ove iznimne žene uistinu je velika političko-literarna tema, pisati na jednostavni način. No Dario Fo (1926. – 2016.), talijanski dramski pisac, scenograf, redatelj i glumac, piše upravo na taj način, jednostavno i briljantno. Spaja nespojivo, pa mu tako polazi za rukom biti didaktičan, a da ta pedagoška mjera uopće ne djeluje pretenciozno. U Italiji je šezdesetih godina stekao široku popularnost komičnim skečevima u TV emisiji *Canzonissima*, koji su predstavljali logični nastavak njegovih političkih satira, *Nećemo platiti! Nećemo platiti, Slučajna smrt jednog anarhiste...* I upravo je tim prepoznatljivim i oporim političkim satirama, subverzivnim humorom, farsičnim pristupom svijetu i stekao svjetsku slavu. Satira *Sedma: Kradi malo manje* svojevremeno je igrana i u zagrebačkom kazalištu *Komedija!*

Svijet je uvijek promatrao iz nekonformističke pozicije. Na istovjetan se način ponašala i Kristina, slavna švedska kraljica, koja ne samo što ne pristaje živjeti sukladno opće prihvaćenim društvenim normama već ona te norme i svjesno krši; od toga da unatoč svim normama švedskoga dvora ne želi pristati na udaju, *gospodo dvorska, nemam se namjeru udati*<sup>1</sup>, jer s podjednakom strasti voli i muškarce i žene, pa preko činjenice da je kudikamo više bila posvećena čitanju neobičnih književnih tekstova, ljubavnoj priči o Heloisi i Abelardu, promatranju i skupljanju likovnih djela, zavodljivim čarima teatra, posebice komedijama *dell'arte*, utemeljivala je intelektualno-umjetničke kružoke, kazališne grupe, neprestano je pokušavala dokučiti neke od tajni ondašnje znanosti, divila se raznolikostima različitih kultura, neotkrivenim misaonim dubinama ondašnje filozofske

<sup>1</sup> D. Fo, *Kristina Švedska. Žena gotovo slučajno*, Ljevak, Zagreb, 2018., str. 47.

misli nego obavljanju odgovornih, ali očito dosadnih i umarajućih državičkih poslova. Ona se radije druži i dopisuje sa slavnim intelektualcima (Moliereom, Pascalom...), na svoj dvor u Švedsku pozvala je svjetski poznatoga filozofa Renea Descartesa, tko danas ne prepoznaje njegovu temeljnu filozofsku maksimu *cogito, ergo sum* / mislim, dakle jesam, koji će stjecajem nesretnih okolnosti, banalne prehlade, u Stockholmu i umrijeti, nego da se, s vremena na vrijeme, prepire sa zabrinutim kancelarom Axelom Oxenstiernom i ostalim članovima Namjesničkoga vijeća koji ne mogu pojmiti da je njoj osobno ispred javnog: *E pa, u toj sam alegoriji* (priča o odnosu seljaka prema zemlji – op. Z. K.) *ja zemlja i nije mi po volji da se po meni kopa, a da nisam izabrala onog tko će me morati bušiti svojim plugom i dala mu prednost. Sablažnjeni? Žao mi je, završila sam, i nemam namjeru odgovarati ni na kakvo pitanje. Kancelar, bijesan, uzvikne: Ma kako to odlazite? Stvar je za vas zaključena? I onako uzbuđen, načini korak naprijed, zaboravljajući da stoji na vrhu stuba, pa se skotrlja dolje uz klopot dostojan vrhunca komedije*<sup>2</sup>.

No ono što je najzanimljivije – njoj su i državnički poslovi jednako tako dobro išli. Ona je tako uspjela od Stockholma napraviti *sjevernu Atenu*, najvažnije kulturno središte Europe toga vremena, ali, isto tako, od Švedske respektabilnu vojnu i političku silu. Tijekom njezine vladavine Švedska je zauzela Landkap, Pomeraniju, Rugen i Bremen-Verden. Njezina vladavina kolidirala je sa završetkom Tridesetogodišnjega rata koji je okončan velikim političkim ugovorom, čuvenim Westfalskim mirom (1648.) kojim je stvorena baza međunarodnoga sustava neovisnih, suverenih nacija-država. Doduše, moramo biti iskreni i reći kako je Kristini svijet financija bio posvema stran, pa je švedska državna blagajna često bila (polu)prazna. Nema nikakve dvojbe da prakticiranje kulture nije jeftino!

I o svemu tome, o emancipiranoj i buntovnoj ženi, o njezinoj nepredvidljivosti, o njezinoj profinjenosti i osjećaju za lijepo i duhovno, o njezinoj neponovljivoj ljepoti duha, u ovome romanu krajnje pitko i šarmantno piše D. Fo. (Jednako tako zvuči i

prijevod Ite Kovač na hrvatski jezik.) I više je nego zanimljivo da se naše samosvjesne feministice niti u jednom svome programskom tekstu ne referiraju na *lik i djelo* kraljice Kristine. Doduše, moramo biti iskreni – većina svih ovdje spomenutih detalja i nama je bila nepoznata. Stoga smo uvjereni kako će ovaj roman, briljantan portret švedske kraljice Kristine, biti rado čitan jer svojim neobičnim sadržajem, nepoznatim detaljima u životu poznatih, uvelike mijenja našu kanoniziranu percepciju o tome kako se živjelo, radovalo, veselilo, tugovalo, mislilo, molilo u 17. stoljeću, posebice je to vidljivo u onome dijelu koji se odnosi na društvenu ulogu žene. Naime, i tada su postojale biseksualne osobe koje nisu pravile nikakve razlike između vođenja ljubavi sa ženama ili muškarcima. I u onim, navodno mračnim vremenima, postojali su oni koji su se javno zalagali i za vjersku toleranciju i za prava manjina... No ono što djeluje upravo nestvarno je spoznaja o iznimnoj upućenosti Kristine u sva relevantna politička, znanstvena, filozofska i umjetnička kretanja toga doba... I sve to bez interneta i Googlea!

Zlatko KRAMARIĆ

## Izdašan broj pun zanimljivih tema

(Zadarska smotra, br. 4., 2018.,  
Matica hrvatska, Zadar, 2019.,  
predstavljajući: dvorana Matice  
hrvatske, Zadar, 22. siječnja 2019.)

Posljednji broj *Zadarske smotre* za godinu 2018. obiluje brojnim tekstovima autora koji obrađuju različite teme, a razvrstane su u zasebnim odjeljcima (prilozima): od memorabilija (2 autora) do poezije (5) i proze (2), od obljetnica (4), prijevoda (3), studija, rasprava i eseja (11) do dnevnčkih zapisa i scenarija (po jedan autor). Nadalje, susrećemo tekstove od *In memoriam* (13), osvrtu i prikaza (35) pa sve do kronike recentnih kulturnih događanja u Ogranku Matice hrvatske u Zadru (1 autor). Prem-

<sup>2</sup> Isto, str. 50–51.



da se radi o samo jednome broju, saldo je impresivan: na gotovo 500 stranica potencijalnomu se čitatelju nudi gotovo 80-ak raznovrsnih i zanimljivih tekstova.

Eto, svakome tko se (i danas) osjeća pripadnik *Gutenbergove galaksije* na izbor što poželi. Potrebno je napomenuti da se u ovome broju *Zadarske smotre* nekoliko autora javlja s dvama ili više uradaka.

Već prvi članak (u prilogu *Memorabilije*) – a radi se o *Autobiografskim pabircima* (sjećanja na djetinjstvo i mladost) sveučilišnoga profesora, književnika, albanologa, arheologa, povjesničara, bibliografa Aleksandra Stipčevića – plijeni pozornosti.

Svatko od nas proživio je djetinjstvo i mladost, fellinijevski rečeno – svoj osobni *amarcord*, osjetljivo i presudno doba formativnih godina, ali svatko od nas – parafrazirajući onu već notornu prvu rečenicu iz Tolstojeve *Ane Karenjine* – te inicijalne godine života prolazi na svoj osobit način, više ili manje sretno ili nesretno, ovisno o obiteljskome i socijalnome okruženju i povijesnome trenutku u kojemu se *zatekao*. Na početku autor upozorava na moguću subjektivnost te na eventualne nepouzdanosti i nepotpunosti svojih sjećanja. Osobno držim kako to i nije nedostatak jer ovdje, prije svega, nailazimo na zanimljivu priču o jednome vremenu ispričanu kroz očiste djeteta, tinejdžera. Od autorova rođenja 1930. godine do pada Italije u rujnu 1943. zbivale su se krupne političke i kulturološke promjene kako u svijetu tako i u Zadru. Na petnaestak gusto tiskanih stranica prof. Stipčević iznosi svoja sjećanja u nekoliko poglavlja. U prvome o svojemu podrijetlu, u drugome o promjeni imena i prezimena (fašistički dekret o potalijančivanju imena i prezimena) i peripetijama koje je u svezi s tim imao za svake promjene vlasti. U sljedećim poglavljima autor opisuje upravo svoja najranija sjećanja na svijet oko sebe: od kraške špilje Jamine u kojoj su prema predaji njegove bake stolovale vile – što je bio dostatan razlog za strah i izbjegavanje, do hodočašća u okolna mjesta Bibinje, Nin i Kali i o *veselim* dječakim zgodaama koje su ih pratile. Tri posljednja poglavlja govore o arbanaško-zadarskim i hrvatsko-talijanskim antagonizmima te o zabrani uporabe hrvatskoga jezika. Potrebno je kazati kako antagonizam između Hrvata

i Talijana autor, kao i njegovi vršnjaci, ne samo da nisu shvaćali nego, s obzirom na njihovu dob, ti ih *prijepori* nisu niti zanimali. U svakome slučaju, i s jedne i s druge strane, kada su napetosti uznapredovale, pjevale su se razne pogrdne pjesme i tako iskazivao međusobni prijezir. U posljednjemu poglavlju autor iznosi priču o potalijančivanju Dalmatinaca i ulozi koju su u tome imali učitelji pridošli iz Italije. U konačnici, ta *talijanizacija* bila je zapravo *nemoguća misija* jer se uvijek i posvuda, a i zbog praktičnih razloga, unatoč svim talijanskim nastojanjima, ipak govorilo hrvatskim jezikom. Osim toga, Arbanasi su se sporazumijevali i na svome, arbanaškom jeziku, što se u raznim situacijama pokazalo kao prednost. Autor na kraju opisuje i dva tragična slučaja sa smrtnim ishodom.

Kojih dvjestotinjak stranica dalje (u prilogu *Studije, rasprave, eseji*) poznati zadarski književnik Tomislav Marijan Bilošnić se u tekstu *Skica za sjećanje na Aleksandra Stipčevića* prisjeća dragoga profesora, njihovih zajedničkih susreta i druženja.

Drugi tekst u prilogu *Memorabilije*, duhovito naslovljen *Polu stoljeća kasnije* – *autodenuncijacija*, a objavljuje ga glumac, redatelj, kazališni pedagog i polonist Pero Mioč, u kojemu su uz, recimo tako, nostalgično-šaljiv ton iznesena sjećanja na zgođe iz davnih dana studentskoga života u Zadru. Autor navodi čitavu galeriju likova – od tadašnjih profesora s Filozofskoga fakulteta (Švelec, Ivanišin, Jakšić, D. Brozović, N. K. Brozović, Anić) do svojih vršnjaka ili gotovo vršnjaka – Vučičevića, Mandže, Pavića, Vidovića, pa Tišme i Vasilja – a svi oni – zauvijek su otputovali! Spominje i brojne druge, primjerice Paljetka, Sušca, Maštruka, Seferovića, pa opet pokojne Artića i Širinića, i druge (primjerice, iznimnoga sonetista Roka Dobru). Piše o studiranju i o svojim profesorima, o studentskim druženjima i čitanjima poezije, o životu u studentskome domu (u kojemu je stanovalo čak njih sedmorica Livnjaka i svi su listom bili *nepodobni!*); o osnivanju *Zadarskog studentskog eksperimentalnog kazališta* što je potaknuo daroviti i lucidni Luko Paljetak. I inače on piše kako je Paljetkovim dolaskom uopće živnula kulturna scena među studentima: *Milan (Tišma) i ja i dalje surađujemo s Dramskim studijem, ali*

ideja o studentskom kazalištu izbija u prvi plan, posebice otkako se ukazao Luko Paljetak. Pojavio se kao element. Dubrovčanin, pjesnik, recitator, sluh stopostotni, ponešto i svira: glasovir, gitara. Braćo moja. Ma tko bi to propustio. Nakanili su postaviti kazališnu predstavu, ni manje ni više nego komad velikoga Sartrea *Nepokopani mrtvaci*. Sartre je u modi, on je kultni pisac, filozof egzistencijalističke provenijencije, teoretičar egzistencijalizma, apsurdna. I sami profesori skeptični su glede uspjeha predstave. Na kraju uspješno postavljaju predstavu koja će se igrati na nekoliko različitih studentskih pozornica diljem države.

Isti autor u prilogu *Poezija* tiska svoju podužu pjesmu posvećenu Milanu Tišmi, svomu najboljem pajdašu i cimeru u studentskome domu. Pjesma je to o čovjeku uspravnom i ponosnom, a u stihovima izranjaju reminiscencije na jedno davno doba.

U sljedećemu prilogu *Poezija* nailazimo najprije na tri pjesme Luka Paljetka. Već na prvo čitanje ovaj Paljetak učinit će se drukčijim od dosadašnjega. Pjevajući o novim životnim fazama, onim u poodmaklim godinama, sustegnutiji je u izrazu, trpkiji glede životnoga salda.

Slijedi deset intimističkih, u rimovanim stihovima ispjevanih pjesama šibenske profesorice hrvatskoga jezika Danijele Grubišić.

Ne sjećam se kada me u posljednje vrijeme više razveselila čakavska poezija od poezije Elis Baćac, pjesnikinje rodnom iz maloga istarskog gradića Pićna. Ovdje se predstavila s pet svojih sjajnih pjesama, a ispod svake je (opravdano i pametno) pridodan rječnik.

Nadaleko poznat bibinjski čakavski pjesnik Ante Sikirić Krivin objavljuje pjesmu pod nazivom *Prijatelju* koju posvećuje pokojnomu pjesniku Zlatku Paviću. Duhovito, toplom emocijom obraća se prijatelju koji je otišao, evocirajući u nekoliko stihova njihov život *van škvaru*, nadajući se da je s anđelima na drugome svitu u raju i da pisme tvoje gore se kantaju.

U sljedećemu prilogu *Proza* susrećemo dva teksta. Prvi od njih napisao je bivši saborski zastupnik, ali i pjesnik i prozni pisac Drago Krpina, a drugi šibenski dramski pisac i esejist Omer Rak.

Priča Drage Krpine *Vol koji je dvaput ostao bez glave* govori o jednoj zgodi (anegdoti) iz vremena bivše države. Radi se o dizanju neobičnoga spomenika na jednome našem otoku, a podiže ga boračka organizacija u znak sjećanja na tajnu partizansku vezu koja je, za ratnih dana Drugoga svjetskog rata, djelovala između školja i kopna. Na natječaj za spomenik stigla su tri prijedloga od kojih predsjednik boračke organizacije odabire jedan, vrlo neobičan, ali simboličan po onome što je prikazivao u partizanskoj domišljatosti i lukavstvu u borbi protiv okupatora. Kada je napokon svanuio dan da se spomenik, smješten na platou ispred trajektnoga pristaništa, otkrije skidanjem crvenoga pokrova, a bila je nedjelja, vrijeme nakon mjesne mise – svjetina, umjesto da se oduševi i ostane zadivljena skulpturom, ostaje hladna, distancirana i ignorira cijeli taj poduhvat. Kako i zašto je došlo do obrata – neka to čitatelji saznaju sami.

Druga je priča zapravo posljednje poglavlje iz opsežnoga romana *Arkana Fausta Vrančića Šibenčanina*, književnika Omera Raka, a naslov mu je *Pučina (epilog)*. Roman, tiskan 2014., u izdanju danas prestižne Frakture, govori o dvjema usporednim pričama, jedne iz vremena Fausta Vrančića i njegova boravka na dvoru Rudolfa II. Habsburškoga i druge, suvremene, dakle, iz vremena današnjega. U ovdje tiskanome poglavlju radi se o nekoj vrsti introspekcije, poniranja u nutrinu glavnoga lika. Meditacijama i težnji k smirenju. Njegove misli i opažaji mjestimice su iskazani gotovo u maniri struje svijesti, pojedine rečenice zvuče gotovo aforistički, tu i tamo probijaju fini čutilni erotski proplamsaji, a stihovi koji se mjestimice otmu iz duše podsjećaju na Joyceov *Portret umjetnika u mladosti*, u trenutcima kada je glavni protagonist njegova romana na granici slutnje nadahnuća, predosjećaja lucidnosti u kojoj se rađa nešto neobično, dragocjeno – i onda, napokon, o radosti! – iz duše izmigolji se – stih.

U sljedećemu prilogu *Obilježnice* najprije nailazimo na članak prof. dr. Josipa Balažanića *O putovanjima i putopisima Spiridiona Brusine i Petra Zoranića*, a u povodu 110. godišnjice smrti Spiridiona Brusine i 510. godišnjice rođenja Petra Zoranića.

Uvodno, autor se gotovo retorički pita postoje li dodirne točke između ove dvojice, za hrvatsku kulturu i znanost značajnih ljudi. I, dakako, nalazi kako postoje i da ih možemo *prilično dobro povezati pomoću kategorije putovanja i putopisa*. Balabanić će u svome tekstu najprije spomenuti putovanja i putopise Spiridiona Brusine, počam od prvoga njegova rukopisa *Viaggio nel circolo di Zara* (1863.), a radi se zapravo, prema Brusininim riječima, o njegovu *prvom većem znanstvenom izletu* pa sve do putovanja koja je ostvario u godinama što su uslijedile, od 1868. do 1902. Autor govori o brojnim Brusininim utiscima i pomnim opažanjima prirode i krajolika i utvrđuje kako *iz svega što Brusina poduzima i piše jasno izbija da je rođeni prirodnjak, prosvijećeni prirodoslovac koji je uvjeren da mora pridonijeti prirodnoznanstvenim istraživanjima domovine kako bi se iskoristila prirodna vrela i prevladala gospodarska i kulturna zaostalost*. A Zoranić i njegove *Planine*?! Autor, budući da je po struci biolog i znanstvenik, ograđuje se od bilo kakve književnoteorijske prosudbe znamenita Zoranićeva djela i kaže kako riječ *putopis* koristi u širem kontekstu. Potom razmatra rutu Zoranićeva puta i neke prirodoslovne zanimljivosti o kojima Zoranić pjeva u svome pastirsko-alegorijskom romanu. Tu su, dakako, ciljani citati iz Zoranićeva glasovitoga romana što daje posebnu draž u čitanju. Ostavljam, dakako, čitateljima saznati o čemu se tu radi, ali držim kako je profesor Balabanić, imajući lucidnu zamisao, uistinu dao jedan zanimljiv prikaz dodirnih točaka između dvojice znamenitih ljudi: jednoga prirodoslovca i drugoga književnika i poete. Nekoliko stranica dalje prof. Balabanić se još jednim člankom osvrće na Spiridiona Brusinu, u kojemu nas informira o pravilnome izgovoru prezimena Brusina, kao i o njegovu podrijetlu.

U idućemu tekstu *Preradović i Zadar*, a u povodu 200. obljetnice pjesnikova rođenja, prof. dr. Robert Bacalja nas u nizu fragmenata podsjeća na Petra Preradovića i zadarski, plodan i blagotvoran period njegova života. Uz brojne zanimljivosti što ih autor navodi, primjerice upoznavanje Pavice de Ponte, buduće Preradovićeve zaručnice i supruge, do njegova osobito važnoga suradništva u preporodnoj *Zori*

*dalmatinskoj* i objavljivanja njegovih brojnih pjesama, počam od kultne *Zora puca*, objavljenoj već u prvome broju *Zore*, pa do ostalih, među kojima su i one antologijske, poput *Putnika*; *Miruj, miruj srce moje*; *Što je ljubav* i drugih.

U ovome odjeljku nalazimo i vrlo zanimljiv prilog uglednoga novinara Danka Plevnika u povodu *70-godišnjice rođenja Krešimira Čosića*. Kolikogod mislili da znamo sve o tome (metaforički i doslovce) košarkaškom divu, iz Plevnikova eseja shvaćamo kako smo, zapravo, znali malo. Kako o njegovoj sportskoj tako i o njegovoj ljudskoj dimenziji koja ga je krasila blagom naravi i optimizmom.

Isti autor u prilogu *Sjećanja* biranim riječima, mjestimice gotovo poetski, piše svoj opsežni *In memoriam* velikomu hrvatskom slikaru, ali i suptilnom promatraču i jednako nenametljivom piscu Josipu Vaništi.

U prilogu *Prijevod* najprije se susrećemo s poezijom slovenskoga pjesnika Vese Pirnata Brojskog. Trinaest pjesama ljubavne provenijencije preveo je Goran Filippi te na kraju dao i kratak pjesnikov životopis.

Zadarska profesorica Rafaela Božić s Odjela rusistike zadarskoga Sveučilišta daje prepjev pjesme *Babyn Jar* znamenitoga, nedavno preminuloga ruskog pjesnika Evgenija Jevtušenka. Pjesma, premda programatska, uvjerljivo pjeva o tragičnome masakru više od trideset tri tisuće Židova u istoimenome klancu nedaleko od Kijeva u Ukrajini, početkom Drugoga svjetskog rata.

Ista autorica, u povodu trideset godina umjetničkog rada Gabrijele Meštrović Maštruko, u odjeljku *Studije, Rasprave, Eseji* pod naslovom *Monolog kurve u ludnici*, piše o poznatoj zadarskoj glumici koja je svojim brojnim ulogama, vrsnim interpretacijama, kao i angažmanom u dramsko-lutkarskoj radionici *Donatolina* (što ju je osnovala za glumačku edukaciju djece), bitno doprinijela živosti i afirmaciji glumačke profesije i razini glume i kazališnoga života, ne samo u Zadru.

Na zanimljivu i hrabru, rekao bih prevodilačku dijalektalnu avanturu, odvažio se splitski književnik Siniša Vuković (pjesnik i vrsni glazbeni esejist, kritičar, skladatelj i dirigent) prevevši Evanđelje po

Marku – *Evangelje po Markotu* – u maniri čakavštine bračkih Selaca. I, čini se, izveo je to više nego uspješno. Isti autor piše i lijep *In memoriam* maestru i glazbeniku Periću Gotovcu u prilogu *In memoriam*.

U prilogu *Studije, rasprave, eseji* najprije nailazimo na dvije povijesne studije prof. dr. Ivana Pederina *Hrvati u Habsburškoj monarhiji* i *Ušće Neretve kao povijesno pitanje*.

Nakon toga slijedi omašni esej prof. dr. Vjekoslava Čosića *Tri smrti dr. Jakova Čuke* o dosad nepoznatim radovima Jakova Čuke te o novim promišljanjima u vrednovanju njegova kritičko-književnoga opusa, kao i o nekim manje poznatim činjenicama iz njegove biografije. Studija prof. Čosića, pisana velikom akribijom, ujedno je i poziv na daljnje istraživanje života i djela našega vrijednog i lucidnog Dugootočanina (rodod iz Zaglavlja), utemeljitelja moderne hrvatske književne kritike – o kojemu, razvidno je to iz profesorova eseja, književno-povijesna znanost ima još štošta reći.

Nadalje, tu je i esej Danijele Beriše *Antić Kalelarga, Kalelarga, Kalelarga moja radosti...* posvećen glavnoj zadrarskoj šetnici, središnjoj arteriji staroga grada, tzv. *Poluotoka*, na kojoj se odigravao život Zadrana u svoj svojoj šarolikosti. Štivo je zanimljivo prije svega Zadranima, ali i za komparativno čitanje s poznatim ulicama nekih drugih naših gradova: primjerice, zagrebačkom Ilicom, riječkim Korzom, dubrovačkim Stradunom i dr.

Lina Malek donosi opsežnu, vrlo zanimljivu etnološku studiju *Narodna nošnja otoka Vrgade*. Članak je obogaćen brojnim fotografijama, crtežima i tablicama.

U narednome članku *Ardalićevo bilježenje tekstova sjevernodalmatinskog zaoblja* Ivan Magaš piše o Vladimiru Ardaliću, samoukome etnografu iz bukovičkoga sela Đevrske i njegovu doprinosu u prikupljanju etnološke građe područja sjeverne Dalmacije.

Slijedi članak *Župna crkva Rođenja Blažene Djevice Marije u Silbi – kontinuitet tradicije u novome spomeniku* dvoje autora – Eugena Motušića i Vlatke Stagličić Carić.

Pregnantnu, izvanredno zanimljivu i poučnu sintezu šibenske književnosti donosi nam članak *Pregled hrvatske književnosti šibenskoga područja* iz pera glavnoga

urednika ZS-a prof. dr. Josipa Lisca. Radi se o nešto široj elaboraciji autorova članka objavljenoga u vrlo lijepo uređenoj knjizi gotovo džepnog formata *Dijalektološki i jezičnopovijesni ogledi* (Matica hrvatska, 2016.). Tek čitajući ovakve zkusnute, značajke i *minimalističkim* izričajem pisane sintetičke prikaze, čitatelju postaje razvidno sve bogatstvo i raznolikost šibenskoga kulturnog kruga. Ovdje odmah treba spomenuti i prikaz (u prilogu *Osvrti i prikazi*) knjige prof. Josipa Lisca *Izabrani spisi. O povijesti hrvatskog književnog jezika*, tiskanu u izdanju Matice hrvatske, Zadar, 2017., koji donosi Gordana Čupković.

Iva Dujić i Gordana Čupković u sjajnoj studiji koja slijedi *Konceptualizacija izvanjstenja Subjekta na primjeru frazeoloških izraza s predložnim genitivom* razmatraju konceptualne metafore na kojima se temelji frazeološki izraz *biti izvan sebe* i njegov ekvivalent iz starohrvatskoga *vrh sebe stati*.

U prilogu *Dnevnik* Željka Lovrenčić, književnica i poznata prevoditeljica hispanске književnosti, u svome putopisu pod naslovom *Dnevnik putovanja Čileom i Peruom* govori o zajedničkom južnoameričkom putovanju sa svojim suprugom, iznoseći niz zanimljivih pojedinosti i zgođa.

U prilogu *Scenarij* susrećemo se s iznimno vještim i duhovitim stihovanim tekstom Luka Paljetka *Povratak vojaka* koji je nastao na *poticaj i u tijesnoj suradnji s nedavno preminulim Zlatkom Bourekom*. Radi se o alegoričnoj farsu za lutke, koju je u *verse stavio Luko Paljetak prema scenariju koji je smislio Zlatko Aurel Bourek sredinu, kraj i početak*. Na kraju se Paljetak kratkim tekstom i slikovnim priložima osvrće na to kako je došlo do suradnje s *trajno živim i vragolasto prisutnim* Zlatkom Bourekom i do pune realizacije ove alegorijske farse.

Uvodno je rečeno kako je u ovom broju ZS-a prisutan i velik broj prigodnih posmrtnih sjećanja (13) na neke od naših najvećih kulturnjaka i kreativaca. Zauvijek su nas tako napustili književnik Zvonimir Majdak na čije se djelo iscrpno analitički osvrće književni kritičar Ivan Bošković; glazbenik Joso Špralja, o čijemu životnom putu, glazbenim uradcima, nastupima, suradnji s klapama, ali i s Naučnom bibliotekom, Arheološkim muzejom i Hrvatskim

narodnim kazalištem piše dr. sc. Radomir Jurić; zatim već prije spomenuti Pero Gotovac, splitski i hrvatski glazbenik, koji je uz filmsku i kazališnu glazbu skladao, kako kaže pisac *In memoriam* Siniša Vuković, i tzv. *zabavnu glazbu*, ali onu *koja imala i glavu i rep, koja je bila lišena petparačke estradizacije*; pa Milko Kelemen, međunarodno poznat i priznat glazbenik, dirigent i pedagog, umjetnik koji je, tragajući za novim oblicima skladanja i glazbenoga kreativnog izraza, uspješno inovirao *klasičnu glazbu*. Oksimoronski rečeno: Kelemen je avangardni glazbenik klasične glazbe. O njemu *U znak sjećanja* piše Dalibor Cikojević. Već prije smo spomenuli kako nas je u dubokoj starosti napustio iznimno darovit slikar i nenametljiv pisac Josip Vaništa o kojemu je sjećanje napisao njegov Karlovčanin Danko Plevnik. O dubrovačkoj pjesnikinji Eti Rehak nadahnuti je nekrolog napisao Luko Paljetak, a o bardu našega kazališta, redatelju Georgiju Paru, opsežan *In memoriam* piše Boris Senker. U spomen Miji Milasu, poznatomu psihijatru, publicistu i zaljubljeniku u usmenu narodnu baštinu piše Mladen Vuković, a o novinaru i likovnome kritičaru Josipu Škunci *In memoriam* objavljuje Mate Kovačević. Prof. dr. Josip Faričić u iscrpnome sjećanju osvrće se na život i rad Ravljanina Borisa Škifića, doajena zadarskoga Jugotankera i modernoga brodarstva u Hrvatskoj, a u spomen na karlobaškoga pjesnika Slobodana Martina Šikića (koji je propjevao u poodmakloj životnoj dobi, ali odmah kao zreo i formiran pjesnik) i na njegov *životno-poetski (s)ukus* osvrće se Mirko Peti.

U znak sjećanja na odlazak autentičnoga i svestranoga (likovnog, kazališnog i filmskog) kreativca Zlatka Boureka akademik Tonko Maroević u svojem tekstu *Bourekova ostavština*, rekao bih, akademskom širinom i svestranim uvidom u raspon njegove multikreativnosti, na *malo* prostora (manje je više), zgusnuto i precizno, već poznatim, ali neponovljivim maroevićevskim vokabularom, erudicijom i asocijativnim nizo(vi)m(a) (koji čitatelju vazda osiguravaju barthesovski užitak u čitanju), daje sjajan posmrtni portrait vječno zaigranoga, domišljatog i duhovitog Zlatka Boureka, nenadmašnoga kreativca slavonskih korijena.

Bez mogućnosti da ovomu, već ionako preopširnomo prikazu aktualnoga broja ZS-a, dademo kratki sažetak svih članaka, tekstova, eseja i osvrtu, ukazujemo potencijalnim čitateljima da se u preostalom dijelu časopisa, primjerice među piscima osvrtu i prikaza nahodi cijela plejada istaknutih književnih kritičara, povjesničara etc., od kojih se neki javljaju i s prikazima više knjiga (primjerice, Ivan Bošković i Josip Vrandečić čak s po tri, a Antun Česko, Gordana Čupković, Tin Lemac i Marina Sindičić Sablj o s po dva). Svi oni ažurno prate izlazak iz tiska najnovijih naslova renomiranih ili manje poznatih i afirmiranih autora različitih područja domaće i svjetske znatnosti i kulture.

Na kraju valja spomenuti kako je ovaj broj ZS-a, u vedrome i nadahnutom ozračju, predstavljen 22. siječnja 2019. godine u punoj dvorani Matice hrvatske u Zadru, a njegovi promotori bili su akademik Tonko Maroević, glavni urednik prof. dr. Josip Lisac, dr. sc. arheologije Radomir Jurić (novi predsjednik ogranka MH-a u Zadru) te dolje potpisani autor. Martina Drobna (tajnica Ogranka MH-a u Zadru) pred nazočnom je publikom pročitala jednu pjesmu Luka Paljetka te *In memoriam* Zlatku Boureku akademika Tonka Maroevića.

Mirko JAMNICKI DOJMI

## Put u jesen Nikole Đuretića

(*Put u jesen*, Biblioteka posebna izdanja, nakladnik Studio moderna d. o. o. Zagreb i Nikola Đuretić, Zagreb, 2018.)

Zbirka haiku pjesama Nikole Đuretića *Put u jesen* osma je haiku zbirka ovoga plodonosnog književnika koji piše prozu, romane, novele, oglede i feljtone te poeziju i haiku. Dobio je niz nagrada i priznanja za svoj doprinos hrvatskoj kulturi, uključujući Red Danice hrvatske s likom Marka Marulića.

Haiku poeziju piše već godinama, a tiska od godine 2011. kada mu je objav-



ljena prva zbirka haiku (*Raspuko se nar*). Kao nakladnik objavio je i sitnopjesni niza hrvatskih haiku pjesnika, omogućujući širu afirmaciju ove zapostavljene i ignorirane pjesničke forme u Hrvatskoj (unatoč činjenici što je Hrvatska itekako afirmirana u *svijetu haiku pjesništva* preko engleskih prijevoda hrvatskoga izvornog haiku).

U svojim dosadašnjim haiku autor tehnikom *wabi-sabi* dočarava prizore i ugođaje iz gradskoga, uglavnom zagrebačkoga života te Slavonije i Dalmacije, dakle uključuje i urbani i ruralni, odnosno mediteranski pejzaž, često koristeći i tipičan leksik vezan za ambijent tako da se u njegovim pjesmama uz, za haiku svojstven osjećaj godišnjega doba preko takozvanih *kigo-riječi*, tj. 'oznaka sezone', uočava i snažan osjećaj mjesta što je dodatna kvaliteta, s obzirom na to da su mjesta također važan odsječak među dodirnim utiscima koji grade iskustvo i doživljaj. Premda načelno izbjegava poredbe, u njegovu haiku opusu nalaze se i sitnopjesni s efektним metaforama. Navodim neke haiku iz ranijih zbirki koji ilustriraju urbani haiku:

*Kišom umiven trg – / golubima glumi / umorni glumac*

*Noćne zvijeri riču. / Suzuki i Yamaha. / Krhotine sna.*

*kraj je ljeta / u sviračevu šeširu / tek kapi kiše*

*S kavanskog stola / osunčani menuet – / zveket šalice.*

*duboka jesen – / na prozoru ostao / ždral od papira.*

Primjeri za haiku vezan uz Slavoniju (tematikom podsjećajući na haiku pok. Renéa Matoušeka): *Cilna i čikl. / Ušće Drave u Dunav. / Aljmaš opet živi; Jutro na bentu. / Sredinom Drave pluta / Brokina skela; gle, mladi mjesec / žanje ljepotu noći / otkosi zvjezda.*

Primjeri za haiku vezanih uz Dalmaciju: *Brodovi / Privezali molo. / Vuku ga na pučinu.*

*Klapa gre doma. / Svaki ugao pjeva / Drugu kiticu.*

*U smiraj dana / utihli su magarci. / Pjesma popaca.*

*Na zidu pokraj / svjetiljke macaklin / vreba večeru.*

U dosadašnjim njegovim sitnopjesnima ima uvijek i ljubavnih haiku te haiku

nastalih iz obiteljskih osjećaja i osjećaja roditeljstva, kao i onih vezanih za Domovinski rat.

Zbirka *Put u jesen* s engleskim prijevodima koje je načinio sâm autor sadrži stotinjak haiku raspoređenih po godišnjim dobima: proljeće, ljeto, jesen, zima, s tim da kao *naslov* za svaku sezonu služi po jedan haiku poznatih majstora (Buson, Bashô, Kyorai (Bashôov učenik) i Issa).

Ova zbirka posvećena je *Uspomeni na suprugu Kseniju Petric čiji neprežaljeni odlazak prožima i ove stihove*. U ozračju ženske bolesti i smrti pisani su i raniji haiku, kao i cijela zbirka poezije slobodnoga stiha *Odlazak/Oprostaj* (2017.). Bol se provlači cijelom ovom zbirkom te započinje već u prvome, proljetnom haiku te kasnijim sitnopjesnima u zbirci:

*ožujsko jutro / proljeće oklijeva / – pupanje boli?*

*naš dom – / kamo god krenem / njena bolest kraj proljeća / na njezinu grobu sadim / nezaboravak*

*za uskršnjim stolom / na njezinom mjestu / sada tek svijeta.*

Premda ne obiluje religioznim stihovima, autorova duhovnost je neupitna, na primjer: *U kapi rose / sva Njegova ljubav / blista; Kip Isusa / rasvijetlio noć / – jesenja kiša.*

Haiku se dotiče svega što je izvan nas, a imanentno je i u nama, ono što naše iskustvo poznaje pa je time svojina svih. Računajući na to zajedničko iskustvo koje skupljamo od djetinjstva, haiku mogu *prepoznati i djeca i starci*, kako bi govorio Vladimir Devidé.

*Vožnja busom / prazna se konzerva / stalno kotrlja.* Ovaj haiku, koji nije posebno lijep, osvaja svojom živom *takvošću* (wabi). Premda nije spomenut, čujemo zvuk prazne konzerve koja se *nastavlja kotrljati* u našem iskustvu.

Slijede haiku doživljaji koje prepoznajemo, koji, kako i zahtijeva haiku Bashôove škole, *nisu ništa posebno*, misli se ništa izmišljeno, bizarno ili izvještačeno, no koji svojom delikatnom jednostavnošću ostavljaju ugođaj.

*oblačno nebo / kroz rupu u krovu štaglja / samo mrak*

*podnevna žega... / na pramcu broda / lju-lja se galeb*

*natače čaj / u svoj najbolji servis / – jesen  
u šalici*

*prvi mraz / u dvorišnoj bačvi / zamrzo  
se mjesec*

*zimsko jutro / u šetnju s psom poveo /  
samo šetnju*

*u zimsku večer / zastali i konji / vrtuljka  
Pjesnik, međutim, primjećuje ljepotu  
oko sebe i ne odriče se njezine jednostav-  
nosti koja cvjeta, lista, leti, cvrkuće, leprša,  
pozlaćuje se, solidarna je s drugim stvoren-  
jima s kojima se susreće...*

*jorgovan – / cijelu zimu nevidljiv / odjed-  
nom cvjeta*

*na semaforu / crveno-žuti leptir / leti dalje  
poslije kiše / nevidljiva pjesma... / zalju-  
bljeni kos*

*izlazak sunca – / sinoćnja barica / posta  
zlato*

*na klupi u parku / prosjak dijeli ručak /  
s vrapcima*

*iznio smeće... / oči u oči / s mladom lisicom  
Ljepota je u svemu što jest i što je bilo,  
a prijateljstva ostaju u engramima sačuvana  
dok smo živi.*

*učiteljev grob / slikovit i zelen / kao proljeće*

Radi se o grobu Vladimira Devidéa koji je uokviren željeznom ogradom, inače rezultatom familijarnoga obrta obitelji Devidé, koja je zeleno obojena i to zajamčeno bez političkih ili pjesničkih konotacija (Irska, islam, Lorca...), naprosto baš kako autor kaže: kao proljeće! Utjecaj našega učitelja i prijatelja prisutan je u haiku Nikole Đuretića upravo po slobodno prihvaćenoj i nenametljivoj aromi zena: *vjetar putuje – / leptiri i rublje / znaju kamo.*

Ljepotu se može vidjeti i kada se bori za ljubav, čak i na mjestima gdje se dodiruju ljubav i smrt... Poj pjevice može biti ljubavni, kojim mužjak privlači ženku, no ujedno i *ratni* kojim označuje svoj teren i tjera suparnika. Samo ornitološki stručnjaci znaju analizom razlikovati ove dvije namjene ptičje pjesme, no naš pjesnik je prepoznaje: *dva crvendaća / u žestokoj borbi / na očevu grobu.*

Kao i u ranijim zbirkama, i u ovoj ima po koji *senryu*, tj. šaljivi haiku te nekoliko ljubavnih sitnopjesni uz naznačenu erotsku komponentu u nekim uradcima, na primjer: *ljetna ljubav / raskopčana košulja / i miris jasmína; na sobnom stolcu / njena svilenka bluza / i ljetni labor*

Ipak i nažalost, ova je zbirka prije svega označena bolom zbog gubitka voljene osobe. I autorovo je zdravlje u toj zajedničkoj i svakodnevnoj iscrpljujućoj borbi također narušeno. Koliko može haiku nakon svega tješiti, upitno je, no dobro je, možda i ljekovito da pjesništvo postoji kao vrsta ispovjedi, kao komunikacija i razumijevanje. Ugođaj *sabi* (samotnosti, sjetnosti...) prirodno se nameće.

*ni oblačka / na proljetnu nebu / – moj  
prvi infarkt*

*nesanica – / kišne kapi i zvuk sata / čavrljaju*

*večernja sjeta – / na mekim zavjesama /  
gasne svjetlost*

*zimska noć / prazan bus na stanici / –  
čeka nikog*

*smrznute sjene / uličnih svjetiljki / – zim-  
ski mjesec*

*na putu u jesen / zadnji dani ljeta i ja /  
ruku pod ruku*

*do njena groba / šezdeset dva koraka / i  
cio život*

*zvezdano nebo – / život kakav je uvijek  
/ željela*

Na kraju ovoga kratkog osvrtu navodim još jedan autorov haiku koji podcrtava ton zbirke višeznačnoga naslova *Put u jesen: iz jednog mraka / u drugi – samo kratak / bljesak svitca.*

Zbirka *Put u jesen* velik je dobitak za hrvatsko pjesništvo, kao što je, uostalom, cjelokupni opus ovoga autora za hrvatsku književnost. Spomenimo i to da su dvije haiku iz ove zbirke dobile nagrade u Japanu: Drugu nagradu (*Runner up*) na natječaju IAFOR *Vladimir Devidé* te Nagradu za vrsnost (*Merit Award*) na natječaju poznate japanske čajne tvrtke 29, *ITOEN Oi Ocha Shinhaiku Contest* Japan, 2018. Osim ovih dviju, Nikola Đuretić je do sada dobio više priznanja za haiku iz prijašnjih zbirki, sve na međunarodnim natjecanjima haiku pjesnika, od Poljske i Rumunjske pa do Pohvale (*Honorable Mention*) na 16. HIA natječaju u Japanu godine 2014. i Priznanja IAFOR *Vladimir Devidé*, Japan 2013.

U Đuretićevu haiku opusu (brojčano preko 800 haiku) ima mnoštvo antologijskih pjesama koje su dijelom objavljene u dvojezičnome hrvatsko-engleskom izdanju antologije hrvatskoga haiku pjesništva *Nepokošeno nebo 2 – An Unmown Sky*

2008-2018., nakladnik Udruga *Tri rijeke* Haiku pjesnici Otoka Ivanića iz Ivanić-Grada, glavna urednica Đurđica Vukelić Rožić. Antologijska vrijednost njegovih haiku potvrđena je i spomenutim međunarodnim nagradama i priznanjima.

Tomislav MARETIĆ

## Matrice sna i zakoni bitka

(Zorka Jekić, *Sanjar*, Biakova d. o. o., Zagreb, 2018.)

Potrebne su godine meditativnoga iskustva da se vlastitu misao zauzda i podjarmi. To se ne radi u doba dok život buja; misao se sabire u tišini i zreloj mudrosti kroz koju pupa mladost. A što čini jednu mladost različitom od starosti? Je li to zbir godina? Nipošto, mladost je slatka, mladost su cvijetovi krošnje, a zrelost je voće što se bere. Mladost nije istrošena, mladost je vječna vjera u dobro, nepresušno obilje i plodnost. Iskustvo u zrelim godinama može donijeti gorčinu, ono je *ubojica snova*. Onaj tko se usudi sanjati, ne može biti drugo nego mlad. Iz Zorkine rječitosti pupa mladost. Zorka je mlada jer je vrelo njezina sna vječito živo.

Zorkin pjesnički svijet, tih i nenametljiv, *svlači se* iznutra, dok pjeva. Ne kroz fizičku ni emotivnu intimu svoga bića; on se razodijeva sloj po sloj na putu prema srži svoje duhovnosti. U svojim pjesmama Zorka sažima svoju misao, svoj doživljaj svijeta, često navodeći iskustvo drugoga ili tek promatra događaje oko sebe, ulazi u prošlost, opisuje krajolike, bilježeći ih u svojim slikovitim zapazanjima, ucrtavajući tako u poetsko tkivo tragove zreloga promišljanja. Višeput, ono što izgleda kao jednostavno vizualno opažanje nosi u sebi filozofsku mudrost. Gradske vedute stopljene su s maglovitim vizijama nekoga drugačijeg i *mekanijeg* svijeta. Urbani prostor obilježen drhtavom nesigurnosti, prijetnjom i pohlepom pruža ruke prema djetinjstvu što se prostire na livadama daleka sna. Suprotstavljajući kategorijama stvarnoga i brutalnoga kategoriju snoviđenja, pjesnikinja polako zaposjedla duhovni

prostor na poetskoj mapi. Na refleksivnome planu, unutar *planiranoga kaosa* prebiva *Logos*. Unutar samoće i tišine skriva se čežnja i nada. Kao uporni zagovornik razboritosti, Zorkin sanjar nikada ne gubi iz vida svjetlost koju isijava život. Kratkim i jezgrovitim stihom i dubinom promišljanja pjesnikinja uspijeva u svome naumu da lijepo i dobro, a time i istinito, upiše u matrice sna i san u zakon bitka.

Često njezine kratke pjesničke forme idu k iznenadnu obratu, nekoj vrsti *satori* spoznaje, nekoga sretnog epifanijskog trenutka gdje se sve sažima u jedinstvenoj duhovnoj objavi, kao u pjesmi *Na istom putu: Bježimo, / a opet smo tu. / Život i smrt, / na istom putu*. Ali ima i čistih, po svojoj kratkoći i izražajnosti gotovo haiku formi, kao u pjesmi *U tišini caruju sjene: Plamen u peći, / miris večere, / u tišini caruju sjene*.

Nastavljajući promišljanje o predmetima koje je već ranije uvela u svoj poetski prostor, u ovoj knjizi Zorka bitno pročišćava i ujednačuje svoj izraz. Time postiže eleganciju koja se stapa s njezinim toplim i mekanim bojanjem svijeta. Ono što se pritom ističe vizualna je, gotovo slikarska tehnika kojom stvara poseban, bajkovit ugođaj. Ne postoji teška pjesma, ne postoji tmurna misao iz koje ne bi prosijavalo svjetlo, u kojoj ne tinja prigušena radost, obećanje na nova svitanja...

Zorka je zaokupljena prirodom. Priroda je ruho njezinih pjesama. U tome prostoru snova razasute su livade i šume, stabla, voćnjaci, lovišta i pčelinjaci, doljeću vrane i golubovi, tepisima jesenjega lišća hodaju veprovi, slobodno teku vode, divljaju brzaci, pršte vodoskoci radosti, *grle magle*, strujaju vjetrovi... Na njezin svijet, zaspao u snu, padaju kiše... i svoju upornu svjetlost isijava sunce. Pa ipak, ono što neumoljivo vlada nad njim je kristalno jasno more tišine. Tišina je ono što se nameće u svakoj Zorkinoj knjizi pjesama – bremenita, rascvjetala tišina... Ili šaptaj, tajan i nečujan jezik svemira. Nisu slučajni ni naslovi kojima imenuje svoje knjige pjesama: *Svemir diše – Tišine – Sanjar*.

Zorkina misao otpočetka se sabire i kao da kreće prema Jednome. U *Sanjaru* je jasno da je oduvijek imala cilj: težnju univerzalnomu, blag i odmjeren doživljaj i, dakako, snovitost. U najnovijoj zbiri-



ci, od kozmičkoga je objekta Zorka stigla do subjekta kreacije – sanjara. Nameće se misao kako su sa sva tri naslova povezana istim značenjem koje se u posljednjemu utjelovljuje u simbolu sanjara. *Tvorac, svemir i sanjar*, pri čemu su *Tvorac svijeta* i *sanjar* istoznačni pojmovi te mogu biti zamijenjeni jedan drugim, budući da onaj koji sanja može stvoriti svijet, novu inačicu svijeta u svome snu. Čovjek ima svoj odnos spram univerzuma, bilo da se osjeća moćnim i slobodnim spram njega ili je univerzum nedostižan i nalazi se s onu stranu. Za Zorku svemir nije nedostižan, on je imanentan čovjeku; čovjek je sada i ovdje unutar njega, panteistički uklopljen u njegovo carstvo. Ništa u tome svijetu nije izvan, sve je nadohvat ruke i onda kada to nije, i onda kada za to postoji samo nagovještaj. Nema naznaka ontološkoga dualizma, a ako nema dualizma, tada nema ni razdjelnice između dvaju svjetova, nema neuhvatljive, nezadovoljene žudnje, opredmećene u rastu i kretanju. Nema brzine ni vrtloga strasti i život prolazi mirno i tiho.

I onda kada ga ne spominje izrijeckom, čovjek je za nju uvijek polazišna točka. U svojoj poeziji, kao i u svome moralnom dohvaćanju stvarnosti, Zorka ga uvijek stavlja na prvo mjesto; obraća mu se, prepoznaje njegove tegobe, muku, sudbinu, konačno, njegovu slavu i prošlost. Ona iskreno ljubi čovjeka, kao što iskreno ljubi i sav njegov svijet. U takvome prividno savršenome svijetu, ali snažno upisanom u matricu ljudskoga uma, naziru se neprimjetne i blage izmaglice čežnje i gotovo da ne postoji objekt želje koji je nemoguće osvojiti. Užitek je nenametljiv, prilagođen jednostavnosti tihih životnih radosti buđenja, ljetnoga doručka, pogleda u daljine obzorja, igre sjenâ, plamena svijetle, vatre u kaminu...

Znači li to da je u Zorkinu svijetu zaista sve savršeno? Ne, ali je sve na svome mjestu, dohvatljivo i razumljivo. Dostatna je zrelost da se pojmi sudbina, dostatno je gledati kako bi se vidjelo. Dostatna je mudrost da se stvari prihvate takvima kao što jesu, sa svim svojim proturječnostima kao u pjesmi *Poput ptice u kavezu: Bio je poput ptice u kavezu: / sit i potišten. / Kad bi se vrata otvorila, / on bi se ponovo vraćao u kavez*. Da bi se izgubila sloboda, dovoljno je izgubiti sjećanje na nju. Prolaznost živo-

ta i ljudska kratkotrajnost uzrok su ljepote življenja koja izranja iz njegove tragičnosti. Kada ne bi bio uništiv i krhak, život bi izgubio svoju vrijednost. Slike su kao i život, lijepe i nestalne. U jednome trenutku žive, a zatim su nepovratno izgubljene. Sudbine radosti i patnje, izjednačene, izmiču se u svojoj kratkoći i prolaznosti.

U svojoj najnovijoj knjizi pjesama Zorka je pročistila i oplemenila svoj izraz. U ljupkosti slika što se prožimaju sa stilskom istančanosti, u više trenutaka zadržala je svoju misao na vrhuncu. Uspjela je ozračiti poetski prostor silnicama svoga duhovnog nadahnuća, u misaoni krug upisati sjećanje na prošlost, oživjeti vlastiti scenski prostor, dosegnuvši time visoku granicu svoga unutarnjeg neba.

### *Zorki Jekić*

Nek je čist i skladan dan koji te časti,  
I jutro što sviće sred raskoši uma,  
Dobrota što lista u zavisti šuma,  
Noć što nježno budi pozaspale strasti.

Sva tama iz srca na dno sna će pasti;  
Magle će se dići iznad pusta drumâ,  
Poteći će nijemi jezici zauma,  
Iz modrine kišâ govor će narasti.

U tišini dana, u sjaju istine,  
Gledat ćemo ljepost, niklu iz dubine  
Kojoj slike lažne neće zakrit čari,

Nit dražest njezinu nagristi zub ljetâ...  
A mi ćemo nijemi hodat pored stvari  
I bit ćemo vječan treptaj ovog svijeta.

Meri GRUBIĆ VIDEĆ

## Okrutna samoća u apstrakciji

(Dragica Vranjić-Golub, *Riječ za Riječ*, Zagreb, DHK, 2018.)

Čini se da svako čitanje nečijega djela nalikuje na legendarno otvaranje Pandorine kutije gdje bijahu same nevolje, tajanstvene i nepoznate pojave, a među njima

možda se iznjedrio i jezik i riječi i slova. Tu bijahu i sve apstraktne riječi. Tako se rodila i neka vrst iracionalnih kontakata s umjetničkim djelima izraženim riječima koji u tumačenju (jesu li uopće potrebni?!) izmiču raciju i emociji, a opet sadrže i jedno i drugo samim semiotičkim suštinama, ma koliko se trudile biti neobjašnjive, samodostatne. Elementi modernizma ne razmiču oplošje onoga što se govori, nego gotovo isključivo kako se govori. Stigavši do točke potpunoga odbacivanja sadržaja i kao građivni materijal pjesme uzimajući riječi koje introvertirano samuju u auktoru, otvorilo se polje potpune nekomunikativnosti i u samim riječima ostala je tajna egzistencije poezije i stilistike definirane u dimenziji jezika. Takva moderna lirika lebdi ili ponire iznad ili ispod duhovno-znanstvenoga ideala filologije i filozofije. Unutar takvoga solilokvija slušatelj ili čitatelj moderne lirike mora pronaći način da književno djelo, koje samo sebe osvijetli i tumači, dotakne i njegov svijet onirizma i mašte.

Svaka od karakteristika moderne lirike može se pronaći i u ranijim epohama, ali ni jedna od njih, uzeta sama za sebe, ne određuje modernost. Konzistentnost lirike Dragice Vranjić-Golub dokazuje kako svaka nova zbirka uranja u onu prije i pronalazi gnijezdo u nedoglednoj apstrakciji. Smisljena cjelovitost jezičnih formacija (riječ, rečenica, stilistika, odanost posebno jednoj vrlini u estetici itd.) ostaje kao zlatna prašina tradicije na modernizmu, pa ma kakvo to zrnce bilo sićušno. Bez njega potpuna i isključiva alogičnost i hermetičnost poetike, koja u našem vremenu izgleda kao blistavi uspon na modernistički pijedestal, gubi spoznaje o osnovnim elementima povijesnosti, nacionalne uvjetovanosti, materijalu smislene građe, motivike i ideja. Stoga spona pjesnika i tradicije iskrsavaju i nehotice na tragu vlastite nacionalne tradicije jer nitko od nje nije nevin, nitko nije stao na stazu avangarde, a da nije susreo RIJEČI, vlastite emocije, stara mjerila, ma koliko ih zaobilazio.

U refleksiji na biblijski motiv Dragica Vranjić-Golub ispisuje šestu zbirku poezije ukotvljena u riječ kao identitetski element čovjeka, ponekad atribuirajući nacionalnu pripadnost jer izdiže svoju raspravu o jeziku iznad ljuštore hermetičnoga solilokvija.

Kako bi se doimala starijom, njezina Riječ odlazi u pomalo izgubljena vremena koja ne pripadaju modernitetu – javlja se aorist i imperfekt, prgavi aorist i imperfekt dugoga odaha. Oni su upućeni u teško dohvatljivu jezgru neodređenu objektu, biću, ili jasnoćom velikoga slova Bogu koji često postaje završno slovo.

Činjenica osvajanja riječi donosi spas djetinjstva kao izvora čistoće (*što kajdanom djetinjstva / rastvara grudi prvih zanoša*). Djetinjstvo nije česta tema izražena u ovim stihovima, ali se javlja kao daleki eho u srži materinskoga jezika koji stoji u korijenu svega. Drugi krug izvora same spoznaje o jeziku počiva u narodu. U znakovitoj pjesmi *Stara hrvatska riječi* u skrutnutoj jezgri počiva sav smisao: *Stara hrvatska riječi / ispovijedaš li zvonike / molitvom odrješenja / korizmenim zborovima koji te slave / u ovim nizinama podneblja / u sabranosti čuvaš svoj znamen / da ga pošalješ korabljom / svim morima / neka se po tebi zove narod / i neka mu je sigurna plovidba*. Jer, zaista, nekada je riječ *jazik* značila i narod, što se znade iz zapisa drevnih kroničara poput popa Martinca prilikom opisa Krbavske bitke. On kaže kako Turci *nalegoše na jazik hrvatski*.

Jezik ima magičnu moć, a kada se čovjek gubi u samoći koja je u ovoj poeziji česta riječ, ostaje jedino upravo jezik kao ontološko uporište i pojedinca i naroda: *Riječ kuću svoju gradi polako / materinski dom za svoju popudbinu / ... žive mrtvi jezici / rastaču mali narodi / u njima bol nalazi najbolju tješiteljicu*.

I opet na ini način: *Pusti me da ti budem / domovinski jezik, / nevelik predjel mogega zavičaja / ... iznad svih elemenata smo*.

Ne samo zaštita i temelj, jezik može biti i oružje nasilja, mrak i oklop, *kroz koji silnice mača govore*. U isto vrijeme postoje u njemu *ljekovita slova u malim biljkama spavaju*.

O pitanjima postanka jezika pjesnikinja prelazi granice racija služeći se metaforama i simbolizmom dajući riječima neslućene dubine postanka, obraća se Božjoj udaljenosti i alegorijski dodaje *i penjati se moraš do kule u kojoj se posvadiše jezici*. A svaka riječ – od kolijevke do posljednjega svjetlila – ima nesagledive mogućnosti Sveprisutnoga, Svevišnjega i uvijek postoji neki vrt (*vrt južine s ove strane svijeta; zakoraćih u tvoj*

*vrt riječi; iz kojega se bude tisućljeća tvoje tajne*) kao mistično mjesto u kojemu jezik živi poput živoga bića, u skrovitosti, u slovu usred polena. To davanje antropomorfnih osobina jeziku, pa i riječima u suženom ili sveopćemu značenju, poprma svečani lik prijatelja koji prilazi usamljeniku: *Noćas si tješiteljica i zagrljaj nježnosti / otvoreno srce na suznim vjedama / ruke spletene oko čela / ozvučen prostor grudiju.*

Rječnik ovoga pjesništva obiluje metaforama: *zrakom svjetla otvorih kopču; svjetlosno ispisana od samoga početka; u zjenicama razapet svijet; brzacima ploveći na kristalu izričaja; jer lupeži krađu tvoju čitkost; razdvojiše tvoje meso od mojih kostiju; svjetiljko što razmičeš muk; gledam te gdje u pustinjama ružičnjake sadiš* itd.

Tako nastavlja već prepoznatljivi stilski postupak kao u prethodnih pet zbirki poezije gdje su dominirale upravo metafore, samosvojstvene njezinu poimanju liričnosti. Malo je tu dopadljivih epiteta, manje imenica, ponajviše glagola. Oni galopiraju ili pristižu u laganu kasu u svaki stih. Ako se pritaje u nekome drugačijem obliku, začas se pokaže da je to imenica koja je upravo rođena iz nekog glagola. Oni su i dah i prah, kao u nekome vječnom zbrajanju koje će izvršiti Vječnost. Nešto snovito sadrže osobito često ponovljene tri imenice: *vrt, ptice i tišina*. Uz njih se vezuje skrovita intima osobne boli, pojave vjere, Božjega udjela u životu, kao i postanku svega pa i jezika.

Jezik je nesagledivo klupko iz kojega izlazi biće čovjeka, živi u svijetu uzajamnosti zajedničkoga svijeta. Dotiče sve prošlo, postaje i ostaje utočište, zemlja uspona do proplanka gdje stoluje jezik *mirisat će poviješću*, a u tome pohodu bit će među zvonkim imenima i ime pjesnikinje, *u mojem imenu kojim me pozivaš / da ti budem draga i ljubljena*.

Glazbenim oznakama sostenuto moglo bi se označiti prigušeno ljubavno i domoljubno, gotovo škrto u stihovima kojima se načas otvaraju vrata intime da bi se u idućemu trenutku zatvorila. Ona se čuva kao dragocjenost.

U pjesmi koja nalikuje sličici iz djetinjstva što nas je uvodila u veliko otajstvo Utjelovljenja čuva se uspomena na to neshvatljivo, a potrebno nježno i Ljubavlju

prožeto, bez čega bi život bio nepodnošljiv: *Pobožna riječi u Božićnoj noći / slamu prostireš pod našim nogama / pališ krijes u očima / da osvijetle put malenom djetetu / i ovaj dah što zagrijava štalicu / s nama užije vatru susreta / u kojem se uspinjemo k tebi / umiveni novom rječitošću / uspravljeni s tobom zauvijek.*

Možda je to najveća RIJEČ koja nas okuplja i otključava našu baštinu. U riječi ostaje i pjesnikinja Dragica Vranjić-Golub kao u najsigurnijemu i trajnom utočištu.

Nevenka NEKIĆ

## Okupana suncem revolucije

Zlatko Krilić, *Portret Che Guevare*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2019.

Navodno su jednom pitali francuskoga glumca Jeana Gabina zašto ide u Australiju, zašto baš tako daleko..., a on im je odgovorio: *Daleko od čega?* Da bi se negdje došlo i nešto doživjelo, negdje se mora i otići. Ili: idi da bi se vratio, ako se već želiš vratiti. Eskapizam je Zlatka Krilića odveo na Karibe, na Kubu, koja je doista daleko od mnogih stvari na koje smo mi, potpune žrtve tranzicijskoga postmodernog društva, uvelike navikli. Kuba kao *terra incognita*, Kuba kao Arkadija, Kuba kao egzotični raj za oči i nepce... Bit će da je Krilićeva Kuba ponajprije mjera traženja sebe, otkrivanje vlastita bića među kulturnom, geografskom i društvenom nepoznanicom, mjesto gdje se vlastite vrline i mane bolje uočavaju, svakako bolje nego u sivim zonama europskih, pače hrvatskih gradova. Na Kubi ljudi imaju geografiju lica, navika i običaja drukčiju od europskih, i zato se pišćev lik/karakter, dakle usvojeni i kalibrirani *portret* bolje vidi, prepoznaje i pamti. Kako i zašto pamtimo pozitivnu unutrašnju geografiju Krilićeve Kube – njezinu neobično lijepu, siromašnu i, možda će čudno zazvučati – iskrivljujući tek donekle onu glasovitu uzrečicu miss Sally Bowles iz *Cabareta* – božanstvenu antidekadenciju: *Vamos a ver!*

Zbirka se sastoji od 12 priča, a sime-trično su podijeljene u dvije skupine: pri-

če i pričopise. Za obje je grupe karakteristično to što su ispriповijedane kroz očista unutarnjega pripovjedača, u prvome licu. Različito je to što su u prvoj skupini pripovjedači *miješani* – ili su to sami Kubanci ili je posrijedi pripovjedač blizak samomu autoru, svakako djelatnomu liku-naratoru koji ne skriva da se zove Zlatko, pa bismo mogli postulirati *ad hoc* instanciju poluautobiografskoga pripovjedača. Posebice stoga što je općepoznata premisa određenih literarnih krugova kako je književnik Zlatko Krilić doista jedno vrijeme boravio na Kubi i da je zbirka doista i nastala kao narativna reakcija na taj boravak i njegov doživljaj Kube. Tako da je ne-kubanski *ja* pripovjedač prepoznatljiv kao autor sâm: razveden, pušač, u najboljim godinama, uz poneki šav nakon operacije srca (posve ozbiljne operacije, nikakve ljubavne tričarije u znaku srca...). Zato i naslov drugoga dijela zbirke koji priziva autentičnost, neposrednost, konkretnost... jer su to priče kao putopisi, spoj fiktivnoga i putopisnog što fiktivnomu aspektu donekle oduzima njegovu zadanu potpunost i zaokruženost očekivanoga izleta u lakoću imaginacije. Izmišljajno je pretopljeno/rastaljeno sa zbiljnim, barem bi tako htio autor, i zato su pred nama priče nastale kao opis prostora, ljudi, navika i običaja sredine, ponešto možda naglašenije da su posrijedi tek *obične* priče. No to je ujedno i zamka samoimenovanja jer je tako – ne dajmo se zavesti! – samo u perspektivi autora, jer i nema neke bitne razlike između fiktivnih tvorbi iz prve i druge skupine.

Dakle, bitne su strukturne odrednice zbirke kontaktni pripovjedač, vizura prvoga lica, težnja za autentičnošću i stjecanje čitateljskoga povjerenja bez filtra odmaka od onoga o čemu se u pričama govori. Biti unutra, biti što bliže licima i protagonistima, postati svjedok samoga događaja, a ne tek puki čitatelj narativnoga izvještaja, kako bi to već bilo da je pripovjedač sveznajući, manje ili više na pragu svijeta priča. Motivi i likovi, bilo u pripovijedanju Kubanaca bilo u kazivanju gosta iz Europe, svakako su neobični, ako već nisu groteskni i bizarni. Tema je zbirke vrlo jednostavna i nosi poučak iz realističke književnosti: borba za egzistenciju ili kako što uspješnije preživjeti u zemlji okupanoj suncem revolucije. Pri tom treba biti dovoljno domišljat u poslov-

nome smislu (domaći naš Fidel – drug Tito je navodno govorio: snadi se, druže!) ili kako biti dovoljno seksualno privlačan da za pruženu uslugu dobiješ koji dolar (što je i opet domišljatost u poslovnome smislu. *Dinero, solamente dinero!*). I u jednome i u drugome slučaju ostaje gorak okus, trpko stanje čitateljeve vizure koji nemalo suosjeća s autorskim pripovjedačem, bio on blizak tvarnomu ZK-u ili ne bio. Svedjedno: Kuba je komad prekrasne karipske geografije, moćna gomilica ljepote koja treba i traži promjenu... Krilić Kubu ne idealizira niti od nje želi načiniti najtužniju zemlju na svijetu, on samo osjeća da toj zemlji treba pomoć, i to pomoć na pravi način, a ne u vidu bahatih i/ili naivnih turista i njihovih, uglavnom snalažljivih domaćina. To ne znači da je autor angažirani pisac koji podastire formule i koncepte preobrazbe kubanskoga društva jer je on usredotočen na sudbine običnoga čovjeka kroz kojega se prelamaju aktualni problemi. Bez dociranja, bez didaktike što bi trebalo, što bi se moralo i kako dalje. Jezik je Krilićevih priča hemingvejski, kao da je baštinió *ono nešto* od slavnoga Amerokubanca. Jasna, odmjerena sintaksa bez suvišna materijala, ponešto izvještajna, bez nepotrebnih stilskih figura i pustopašne dekoracije, sažeto i ekonomično, kako i dolikuje. To opet ne znači kako je stil novinarski, već da je posrijedi fizionomija racionalnoga i trpkog pisma, parafraziranje života u fragmentima kojima stilsko razigravanje nije potrebno.

Tek odaberimo one najzanimljivije priče: *Popular autentico*, *Portret Che Guevare* i *El es mi amiga*. U prvoj od njih čitateljevu pozornost napose izaziva i zamjena fokalizatora: subjekt postaje objekt i obratno. Jedan pripovjedač-lik pripovijeda o drugome, s tim što onaj koji je drugi u nizu pripovjedača postaje s vremenom glavni pripovjedač i uspostavlja temeljno pripovjedno polje čiji je on protagonist. Dakle, o čemu se radi? Na samome početku priče pratimo turista s fotoaparatom koji nailazi na autentični i za nj egzotičan motiv: domaćega prodavača voća na pokretnome, živopisnom štandu. Kako mu se iznenadni kadar učinio egzotičnim, zapravo tipičnim za havanski ulični život na kojemu se dosjetljivi Kubanci upravo bore za preživljavanje, turist je – predvidljivim običajima i naivom zapad-

njačkoga konsumerizma vođen – odlučio snimiti ovaj isječak svakodnevice za svoju fotokolekciju s *once-in-the-lifetime* karipskoga putovanja. Upravo u tome, u aspektima tipičnosti i očekivanosti kadra i motiva jadnoga i siromašnoga prodavača koji se u paleti i pikturalnosti plodova turistima sviđa *na prvu*, onako baš *ad hoc*, leži ironijski smisao priče. Taj zatucani kubanski seljak što se prži na havanskome suncu za sitan novac sa svojim *rogom obilja* zemaljskih proizvoda itekako je pomno osmišljen turistički kadar. Naizgled priglupi i apostrofirano ružni prodavač zapravo je lukavi lovac na turističke glave jer on dobro znađe što turistima za trofejno zadovoljstvo treba: osjećaj nadmoći i ukrasni dokaz kubanske bijede zaustavljen na zaslonu njihovih skupih fotoaparata. Ili drukčije: dati strancima sliku kubanskoga svakodnevlja koju su oni, u svojoj bahatosti i neosjetljivosti, unaprijed sami zamislili. Zato je temeljna priča o teškome i hrabrom životu uličnoga prodavača izvrstan kontrast turističkoj lakomislenosti i ispraznosti. To je i priča koja dobro otvara zbirku u kojoj je snalažljivost domaćina ona moćna i začuđujuća doza preživljavanja i opstanka u opskurnim uvjetima postrevolucionarnoga teatra života. Možda se čini naivnim potvrditi kako je zbog toga Krilić upravo humanistički pisac, ali on to doista jest... On donosi, razotkriva, iako u tankim, nevelikim potezima narativnoga materijala, u Kubi i njezinim *luchadorima* za koranicu kruha, upravo topao, suosjećajan moment koji od čitatelja izmamљуje u isti tren i ozbiljno razumijevanje i srdačan osmijeh za snalaženje u onome što je trebalo biti najbolje društvo jednakosti, pravde i sreće. Zato je ova priča uspjelo narativno zrcalo izmijenjenih perspektiva. U sljedećim pričama Krilić zato ide iza zrcala, a da više ne mora postavljati dvostruko zrcalo kako je to učinio u prvoj priči, otkriva nam bijedu materijalne naravi kubanskoga društva, ali i toplinu ljudskoga srca posve običnih ljudi, trpnih subjekata Fidelove ocvale revolucionarne utopije. Ili opet drukčije: Kriliću je žao tamošnjih ljudi u tamošnjim prilikama, ali ih licemjerno ne sažalijeva, nego uvjetno postaje jedan od njih da bi ih shvatio i zaođenuo u ruho priče.

U naslovnoj priči metaforički i ironično doznajemo kako revolucija ne jede

samo vlastitu djecu nego i vlastite bube, insekte i žohare. Naime, na pročelju jedne od zgrada vlast odluči naslikati jedan od najpromiskuitetnijih motiva u svjetskim razmjerima. Jer kada ne znaš što bi stavio na majicu, šalicu, kišobran ili – pročelje zgrade, stavi poznati portret Che Guevare. No igra sudbine znađe biti neuhvatljiva: angažirani slikar baš je pasionirani i vješt crtač insekata, buba... pa u ime vlastite zabave i stvaralačkoga pregnuća odluči kako će slavni Cheov lik biti naslikan upravo bubicama... tako da se to nikako neće vidjeti iz daljine kada ljudsko oko *oštri* tek konture, nego samo iz neposredne blizine. Bit će to zidna slikarija satkana od tisuća sitnih nakaza iz trave, blata i močvare koja će dalekomu oku biti samo i jedino – portret Che Guevare. No kako se u sve upleo i jedan rashladni klima-uređaj koji je trebao biti postavljen baš na tome zidu, negdje oko zvjezdice na kapi revolucionara, maskerada je darovita slikara otkrivena i predana u ruke zakona koji je kadriranje i pigmentaciju proglasio sabotажom, a slikara zatvorio na višegodišnji zatvor. Okvir je priče sadašnje stanje našega slikara, zabavljača u nekome baru za strance, uza zabranu javnoga slikarskog izlaganja, s mogućnosti dodatne zarade u vidu portretiranja bahatih turista. Ovaj put bez bubica.

U priči *On je moja prijateljica* (*El es mi amiga*) Krilić je pokazao, kao uostalom i u većini drugih priča, istančan smisao za humoreskno prikazivanje kubanske svakodnevice, vidljiv već i u naslovu priče. Naime, njegova je prijateljica transvestit koji mu se pokušao *ubaciti*, ali ga je pripovjedač, dakako, *pročitao*, saslušao njegovu socijalnu priču o snalaženju u uličnome biznisu... i sada su njih dvojica postali neka vrsta prijatelja/-ica. To je pripovjedaču, dakako, poslužilo da nam reporterski približi i noćno-ulični život Kube s pregršti seksualnoga obilja, kojekakvih spodoba i vrlo lijepih, ali premladih žena. Suosjećanje spram toga i takvog socijalnog mira u ime revolucije uključeno je i nalazi se u paketu s isporučenim noticama iz havanskoga lupanara.

*Bienvenidos a Cuba de Krilić.* Onima koji su tamo već bili u posljednjih desetak godina sve je ovo o čemu nam autor pripovijeda uglavnom poznato, a onima koji se

tamo spremaju neka znaju da neće vidjeti ono o čemu nas poučavaju autorovi prozni redci: *Ali tvoje priče neće biti istina o Kubi. Ne mogu biti. – Neće biti ni laž. Pisat ću iskreno. Bit će to moja literarna istina. Svoju istinu o Kubi moraš ti napisati. – Imam puno priča o sebi. – rekla je na kraju. – O čemu su? – O mojoj mami. Imma četvero djece, a samo sam ja ovdje. Nisam mogla otići. Braća i sestre su vani i ne mogu je posjetiti. Ona zato silno pati. Tako je raseljena svaka*

*druga obitelj... Ja ću ti sve ispričati, ti napiši. Ne bojim se. Ispričat ću ti o onome o čemu se ne smije ni zucnuti. O mučenjima. O prevarama. Lažima. Gladi. Zatvorima. O zločinima bez istrage i osude. Ne bojim se. Ispričat ću ti. Vivien mi je na rastanku obećala da će mi sutra sve ispričati. Drugi dan nije se javljala na telefon. Ni treći. U stvarnosti ona nije Vivien koja se ne boji.*

Ivica MATIČEVIĆ



## KRONIKA DHK – listopad, studeni 2019.

### – 1. listopada

U prostorijama DHK održana je Mala Tribina s književnicom Sanjom Polak i osamdesetak učenika trećih razreda Osnovne škole Stjepana Radića iz Božjakovine. Tribinu je vodio Hrvoje Kovačević.

### – 2. listopada

U Klinici za tumour, Zagreb, održana je Tribina u gostima na kojoj je gostovala književnica Maja Brajko-Livaković koja je toliko uspjela zainteresirati djecu za priče o rodnom Braču i svojim knjigama da ju mali pacijenti jednostavno nisu puštali, a njezinim je nastupom bilo oduševljeno i nastavno te medicinsko osoblje. Tribinu je vodio Hrvoje Kovačević.

U Klinici za dječje bolesti, Zagreb, održana je Tribina u gostima na kojoj je gostovala Nada Mihoković-Kumrić. Tijekom predstavljanja svoga književnog djela, popularna je književnica pročitala nekoliko priča koje su namijenjene najmlađima, ali su tako vješto pisane da su svi u njima podjednako uživali. Tribinu je vodio Hrvoje Kovačević.

### – od 2. do 5. listopada

U prostoru Društva hrvatskih književnika od 2. do 5. listopada održani su jubilarni 40. Zagrebački književni razgovori (ZKR) na temu *Što je književnost danas? / What is Literature Today?* Predsjednik Povjerenstva za Zagrebačke književne razgovore Zdravko Gavran u srijedu 2. listopada uvodnim je govorom otvorio ovogodišnji susret, a predsjednik je Društva hrvatskih književnika (DHK) Đuro Vidmarović pozdravnim govorom podsjetio na dugovječnost ovih okupljanja. DHK je nastavljajući tradiciju ugostio 10 međunarodnih prevoditelja i teoretičara kulture te 5 hrvatskih suvremenih književnika: Maciej Czerwiński (Poljska), Michael Dudley (Kanada), Magdalena

Dyras (Poljska), Miro Gavran (Hrvatska), Tihomir Glowatzky (Njemačka), Jasna Horvat (Hrvatska), Francisco Javier / Juez Gálvez (Španjolska), Peter Kovačič Peršin (Slovenija), Antun Lučić (Bosna i Hercegovina), Mladen Machiedo (Hrvatska), Leszek Małczak (Poljska), Ivica Matičević (Hrvatska), Marina Milivojević Mađarev (Srbija), Endre Székárosi (Mađarska) i Davor Velnić (Hrvatska). Razgovori su završeni izletom u Samobor.

### – 9. listopada

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige Vjekoslave Jurdane: *Pašta i fažol. O književnosti i hrani uz izbor iz djela Drage Gervaisa* (Naklada Kvarner d.o.o., 2019.). Uz autoricu su sudjelovali: Jennifer Lazarić Jungić, Franjo Butorac i Lada Žigo Španić.

### – 14. listopada

Na Malu tribinu došli su nam učenici prvih i drugih razreda Osnovne škole J. J. Strossmayera. Književnica Željka Horvat Vukelja dočekala ih je za klavirom. U vatrometu lijepe književnosti i glazbe djeca su odgovarala na pitanja, takmičila se, glumila miješalicu za beton i kolače, pljeskala u ritmu glazbe i – uživala. Tribinu je vodio Hrvoje Kovačević.

### – 16. listopada

U prostorijama DHK održana je Tribina na kojoj je predstavljen roman Nele Stipančić Radonić *Slušaj ptice kako pjevaju* (Naklada Bošković, Split, 2018.). Uz autoricu su sudjelovali dr. sc. Željka Lovrenčić, Branimir Romac i Lada Žigo Španić. Prozne ulomke čitala je dramska umjetnica Dunja Sepčić.

U Centru za odgoj i obrazovanje *Goljak* održana je još jedna Tribina u gostima. Knji-

ževnik Pavao Pavličić savršeno se vješto prilagodio publici kojoj je omogućio odabrati teme, a Tribinu je vodio Hrvoje Kovačević.

– 18. listopada

U prostorijama DHK održan je književno-znanstveni kolokvij u povodu 100. obljetnice rođenja Luke Brajnovića. Sudjelovali su prof. dr. Ivan Bošković, prof. dr. Elica Brajnović Tijan, prof. dr. Matilda Kolić Stanić, dr. sc. Željka Lovrenčić, prof. dr. Antun Pavešković i mr. sc. Božidar Petrač, potpredsjednik DHK. Izbor iz djela Luke Brajnovića govorio je dramski umjetnik Joško Ševo.

– od 18. do 19. listopada

U Klubu hrvatskih književnika *Dr. Ljubica Ivezić*, sjedištu Istarskoga ogranka, održani su 17. PULSKI DANI ESEJA posvećeni akademiku Josipu Bratuliću. U programu su sudjelovali: Miroslav Bertoša, Milan Bešlić, Stipe Botica, Mirko Čurić, Valnea Delbianco, Goran Filipi, Ljubica Josić, Ivan Jurković, Mladen Kušec, Josip Lisac, Irvin Lukežić, Jelena Lužina, Perina Meić, Daniel Mikulaco, Daniel Načinović, Franjo Nagulov, Ružica Pšihistal, Sanja Roić, Evelina Rudan, Milorad Stojević, Nevio Šetić, Josip Šiklič, Anton Šuljić, Stipan Trogrlić. Autor i voditelj programa bio je Boris Domagoj Biletić. Dobitnik Nagrade *Zvane Črnja* za najbolju hrvatsku knjigu esaja je Zlatko Kramarić za knjigu *Sat hrvatskog, re:vizija prošlih sjećanja* (Mozaik knjiga, Zagreb, 2018.).

– 20. listopada

U Orašju (BiH) održan je Drugi susret pjesnika u Posavini na kojem su, uz članove DHK Herceg Bosne, sudjelovali i članovi DHK: Ružica Martinović-Vlahović, Livi-ja Reškovac, Joso Živković, Mato Nedić, Ljubo Krmek, Mirko Čurić, Zvonimir Stjepanović i Paola Čačić. Tiskan je i prigodan Zbornik u kojem su, osim navedenih autora, zastupljeni i Josip Cvenić, Đuro Vidmarović i Ružica Cindori.

– 21. listopada

Na Sajmu knjiga u Beogradu u organizaciji Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata predstavljena je knjiga Vlaste Markasović: *Sonetist Antun Gustav Matoš* u izdanju Ogranka slavonsko-baranjsko-srijemskog.

– 22. listopada

Održana je 22. sjednica Upravnog odbora DHK.

– 23. listopada

U organizaciji Ogranka slavonsko-baranjsko-srijemskog u Gradskoj knjižnici u Subotici predstavljeno je četveroknjižje *Izabrana djela Miroslava Slavka Mađera*. Knjige su predstavili prirediteljica Hrvojka Mihanović Salopek, Ivan Stipić, Tomislav Žigmanov i Katarina Čeliković.

U Zadru u Gradskoj loži u suorganizaciji Ogranka DHK u Zadru održana je izložba *Dolazak u baštinu*, izbor iz zbirke umjetni-na Odjela za izobrazbu učitelja i odgojitelja Sveučilišta u Zadru u povodu 450. obljetnice objave *Planina* Petra Zoranića.

– 24. listopada

Učenici Osnovne škole *Odra* došli su na Malu tribinu upoznati književnika Dubravka Jelačića Bužimskog koji je djeci vrlo dojmljivo objasnio važnost čitanja te im predstavio svoje omiljene autore. Druženje je potrajalo sedamdesetak minuta, a završilo je zajedničkim fotografiranjem. Tribinu je vodio Hrvoje Kovačević.

U Rijeci u antikvarijatu *Ex libris* održana je Mjesečna književna tribina Istarskog ogranka DHK na kojoj je predstavljena knjiga Irvina Lukežića: *ARKADIJA i DOKOLICA* (Istarski ogranak DHK, Pula, 2018.). Uz autora su sudjelovali Dragutin Lučić Luce i Boris Domagoj Biletić.

– od 23. do 26. listopada

U Subotici su održani 18. DANI BALINTA VUJKOVA, dani hrvatske knjige i riječi, ugledna međunarodna manifestacija koja je okupila pedesetak sudionika iz više zemalja, među kojima i članove Društva hrvatskih književnika. U sklopu programa predstavljen je zajednički nakladnički pothvat Društva hrvatskih književnika, Ogranak slavonsko-baranjsko-srijemski i Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata – *Izabrana djela Miroslava Slavka Mađera*. Izniman prirediteljski i nakladnički pothvat nije ostao neprimijećen tako da je Organizacijski odbor najvažnije hrvatske književne manifestacije u Republici Srbiji – 18. Dana Balinta Vujkova – dodijelio priznanje Hrvojki Mihanović Salopek za



priređivanje *Izabranih djela Miroslava Slavka Madera I – IV*.

– 25. listopada

U Kotoru u organizaciji Matice hrvatske, Ogranka Matice hrvatske u Boki kotorskoj i Društva hrvatskih književnika održan je književno-znanstveni skup u povodu 100. obljetnice rođenja Luke Brajnovića. Na skupu su predstavljene četiri Brajnovićeve knjige: *Oproštaji i susreti: sjećanja iz rata i izgnanstva* (AGM), *Mjesečina u uljiku: izabrane pjesme* (Mala knjižnica DHK), *More mog djetinjstva: izabrane pjesme* (Alfa) i *Služiti istini: memoari, članci, ogledi i studije* (Glas koncila). O Brajnovićevu su životu, književnom djelu i njegovim knjigama govorili: predsjednica Ogranka Matice hrvatske u Boki Marija Mihaliček, hispanistica Željka Lovrenčić, književni povjesničari Vladimir Lončarević i Božidar Petrač te novinar Slobodan Vuković.

– 26. listopada

U Osnovnoj školi Ksavera Šandora Gjalskog u Zaboku održana je svečanost povodom dodjele Nagrade *Ksaver Šandor Gjalski*. Dobitnik Nagrade *Ksaver Šandor Gjalski* za 2019. godinu je Goran Tribuson za roman *Otac od bronce* (Mozaik knjiga, Zagreb, 2019.). Društvo hrvatskih književnika i Tito Bilopavlović dobili su priznanja kulturne manifestacije *Dani K. Š. Gjalskog* iz Zaboka u povodu 40. obljetnice ustanovljenja Književne nagrade *Ksaver Šandor Gjalski*.

– od 24. do 26. listopada

Podravsko-prigorski ogranak Društva hrvatskih književnika organizirao je 26. književni festival *Galovićeva jesen*. Gosti ovogodišnjeg festivala bili su Julijana Matanović, Pavao Pavličić, Anna Terék, Hrvoje Marko Peruzović, Jadranko Bitenc, Matěj Hořava, Erik Ondrejčka te Andrej Tomažin. Većina susreta bila će organizirana u prostorima obrazovnih ustanova, čime će se ne samo Galovićevo nasljeđe već i suvremeno književno stvaralaštvo prenijeti i na najmlađe. Nagrada *Fran Galović* 2019. za najbolje samostalno objavljeno književno djelo na temu zavičaja i/ili identiteta dodijeljena je Goranu Tribusonu za roman *Otac od bronce*. Nagrada *Mali Galović*, namijenjena

najboljem književnom ostvarenju mladih, pripala je trojici ravnopravnih dobitnika, a to su Lovro Halaček, Martin Barberic i Ivana Kos.

U Vinkovcima su održani 25. *Dani Josipa i Ivana Kozarca*. Nagradu za knjigu godine za književnost dobila je sveučilišna profesorica i književnica Jasna Horvat za roman *OSvojski*, dok je knjigom godine za znanost proglašena znanstvena studija *Oulipo i književnost ograničenja* autorice Ivane Buljubašić. Povelje uspješnosti za znanost dobile su Dubravka Brezak Stamač za knjigu *O hrvatskom jeziku i prirodi u jeziku* te Vlasta Markasović za knjigu *Sonetist Antun Gustav Matoš*. Povelje uspješnosti za književnost dobili su đakovački književnik Adam Rajzl za roman *Martin Tišler* te Denis Ćosić za prvu objavljenu knjigu poezije *Neonski bog mržnje*.

– od 28. do 29. listopada

U organizaciji Ogranka DHK u Zadru, Odjela za izobrazbu učitelja i odgojitelja Sveučilišta u Zadru, Gimnazije Jurja Barakovića i Gimnazije Vladimira Nazora održani su *Barakovićevi dani* i znanstveni kolokvij *Zora dalmatinska 1844. – 2019.* održan u povodu 175. obljetnice početka izlaženja lista.

– 28. listopada

U Zagrebu je u 87. godini života preminula TATJANA RADOVANOVIĆ.

U Novskoj je osnovan Ogranak Društva hrvatskih književnika Sisačko-moslavačke županije. Za prvog predsjednika Ogranka izabran je Siniša Matasović iz Siska.

– 29. listopada

Devedesetak učenika drugih, trećih, četvrtih i petih razreda zagrebačke Osnovne škole *Montessori* u prostorijama DHK susreli su se s Titom Bilopavlovićem. Veliki je književnik u uvodnom dijelu recitirao svoju poeziju, rekao ponešto o sebi, a onda su ga pametna i znatiželjna djeca zaslula pitanjima.

Održana je sjednica Povjerenstva za ZKR.

– 30. listopada

U prostorijama DHK održana je Mala Tribina na kojoj se s djecom iz Osnovne škole Josipa Račića družila Sanja Pilić. Tijekom

ugodnog razgovora velika im je književnica potpuno nenametljivo uspjela objasniti važnost čitanja i obrazovanja općenito te im ukazati na neke prave životne vrijednosti. Tribinu je uredio i vodio Hrvoje Kovačević.

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige Božice Brkan: *Nemoj mi to govoriti* (Zagreb, Acumen, 2019.). Uz autoricu su sudjelovali: Đuro Vidmarović, predsjednik DHK, dr. sc. Željka Lovrenčić i Lada Žigo Španić, voditeljica Tribine DHK. Stihove na (štokavskom i kajkavskom) čitala je dramska umjetnica Biserka Ipša Kunčević.

– 2. studenoga

U Zagrebu je u 79. godini života preminuo KAZIMIR KLARIĆ.

– 5. studenoga

U Slavonskom Brodu na svečanom obilježavanju 114. rođendana velikog pjesnika Dragutina Tadijanovića hrvatskoj književnici i prevoditeljici Ljerki Car Matutinović dodijeljena je *Povelja Srebrne svirale* za njezin ukupan prinos hrvatskoj književnosti s posebnim naglaskom na izniman pjesnički opus i istaknuto mjesto u suvremenoj hrvatskoj lirici na hrvatskom književnom standardu i čakavskom dijalektu crkveničkog kraja. Nagradu dodjeljuje Ogranak Matice hrvatske u Slavonskom Brodu u suradnji s Ogrankom Društva hrvatskih književnika slavonsko-baranjsko-srijemskim.

– 7. studenoga

Na Maloj tribini učenici dvaju sedmih razreda Osnovne škole Miroslava Krleže u prostorijama DHK susreli su se s književnikom Dubravkom Jelačićem Bužimskim. Druženje je potrajalo sedamdesetak minuta i cijelo to vrijeme sva su djeca bila potpuno usredotočena. Tribinu je vodio Hrvoje Kovačević.

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige Dine Milinovića: *Marulov san* (Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada, 2019.). Uz autora su sudjelovali: prof. dr. sc. Vinko Brešić, prof. dr. sc. Ivan Bošković, Anita Šikić i Lada Žigo Španić. Ulomke iz romana čitala je dramska umjetnica Biserka Ipša.

– 8. studenoga

Održana je još jedna Mala tribina na kojoj je književnica Sanja Polak održala

uistinu dojmljiv književni susret s učenicima trećih razreda Osnovne škole Antuna Mihanovića. Tijekom punog sata, koliko je susret trajao, održavala je s publikom interaktivan odnos. Tribinu je vodio Hrvoje Kovačević.

– 11. studenoga

Održana je sjednica Povjerenstva za projeru i primanje članstva.

Održana je još jedna Tribina u gostima sa književnicom Sanjom Pilić i učenicima Centra za odgoj i obrazovanje *Goljak*. Tribinu je uredio i vodio Hrvoje Kovačević.

– 13. studenoga

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige Božidara Brezinščaka Bagole: *Hitac u potiljak* (Zagreb, Alfa, 2019.). Uz autora su sudjelovali: dr. sc. Željko Grabarević, mr. sc. Hrvoje Perišić i Lada Žigo Španić. Prozne ulomke čitao je dramski umjetnik Joško Ševo.

U organizaciji Matice hrvatske Beč i Veleposlanstva Republike Hrvatske, u prostorijama Veleposlanstva održano je predstavljanje Male knjižnice DHK, ali i ukupne djelatnosti DHK.

U ime DHK i Matice hrvatske nazočne je pozdravio dopredsjednik DHK Božidar Petrač, inače i književni tajnik MH, podsjetivši na dolazeću 120. obljetnicu osnutka DHK i važnost toga datuma u povijesti hrvatske kulture i umjetnosti. Malu knjižnicu predstavio je Ilica Matičević, jedan od dvojice urednika, istaknuvši kako je Mala knjižnica vrlo uspješna knjižna edicija DHK koja je od pokretanja 2001. do danas objavila 224 knjige. Tajnica DHK Ružica Cindori nabrojila je projekte i opisala ukupno djelovanje DHK, s posebnim osvrtom na međunarodne manifestacije u kojima sudjeluje Društvo.

– od 15. do 17. studenoga

Održan je Svjetski festival hrvatske književnosti u Društvu hrvatskih književnika (DHK) i u Hrvatskoj kulturnoj zakladi (HKZ) u Zagrebu. Na trodnevnom festivalu od petka do nedjelje nastupili su hrvatski književnici iz Mađarske, Austrije, BiH, Crne Gore itd. Sudionici su prvog dana festivala izlagali o položaju hrvatskih književnika u državama u kojima žive i vezama s matičnom hrvatskom kulturom i književnošću.

– 18. studenoga

Na poziv Škole u bolnici OŠ Jordanovac u prostorije KBC-a Zagreb stigla je književnica Stanka Gjurić. Nastupila je u Zavodu za psihološku pomoć djece i adolescenata. Tribinu u gostima organizirao je i vodio Hrvoje Kovačević.

U prostorije DHK stigli su učenici šestih i osmi razreda Osnovne škole Mate Lovraka. Gošća Male tribine bila je Julijana Matanović. Tribinu je vodio Hrvoje Kovačević.

U 89. godini života preminuo je naš član BRANKO PILAŠ.

– 20. studenoga

U prostorijama DHK održana je osamdeset peta Mala tribina s učenicima prvih razreda Osnovne škole Josip Račić i književnicom Majom Brajko-Livaković. Tribinu je vodio Hrvoje Kovačević.

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige Tina Lemca *U ime autora* (Zagreb, Biakova, 2019.). Uz autora su sudjelovali Damir Radić, Zorka Jerkić i Lada Žigo Španić, voditeljica Tribine DHK.

– 21. studenoga

U prostorijama DHK održano je predstavljanje dviju zbirki, kajkavske i čakavske, u zajedničkoj knjizi Nade Galant & Ivana Kutnjaka: *PRVA SREDA NA MESECU* (Zagreb, Kajkavsko spravišće, 2018.). Uz autore su sudjelovali dr. sc. Božica Pažur, Lada Žigo Španić i dramski umjetnik Dubravko Sidor.

– 22. studenoga

U prostorijama DHK obilježena je osamdeseta godišnjica rođenja Dubravka Horvatića. Sudjelovali su Ivan Rogić Nehajev i Božidar Petrač. Izabrane pjesme Dubravka Horvatića čitao je dramski umjetnik Hrvoje Zalar.

U organizaciji Ogranka slavonsko-baranjsko-srijemskog DHK i Ogranka Matice hrvatske u Đakovu u dvorani Župe Svih Svetih u Đakovu održani su 14. *Slavonsko-baranjsko-srijemski hrvatski književni dani*. U sklopu programa održano je predstavljanje zbornika *Književna riječ III* i nakladničke djelatnosti Ogranka DHK u 2019. Ovogodišnji dobitnik Nagrade Julija Benešića je Tonči Valentić, a Povelja uspješnosti pripala je Mati Nediću iz Orašja, Bosna i Hercegovina. Valentiću je nagrada pripala za knjigu

kritika *Arhipelag suvremene filozofije*, a Nediću za niz kritika koje je između dvaju susreta objavio u brojnim hrvatskim i stranim novinama i časopisima. U okviru Književne riječi predstavljen je i zbornik *Književna riječ III*, kao i nakladnička djelatnost Ogranka DHK u 2019. U nastavku su slijedila književna čitanja članova DHK-a i gostiju: Josipa Cvenića, Tihomira Dunđerovića, Mirka Čurića, Jasne Horvat, Vlaste Markasović, Ružice Martinović-Vlahović, Nevenke Nedić, Marinka Plazibata, Gorana Rema, Livije Reškovic, Stjepana Tomaša, Maje Urban i Jose Živkovića. U glazbenom su dijelu nastupili Josip Molnar i Sanja Hajduković.

– 25. studenoga

U prostorijama DHK opkoljenim prosvjetnim prosvjednicima na Trgu bana Josipa Jelačića ipak je obilježena stota godišnjica rođenja Mirka Božića. U sklopu obljetnice predstavljena je i knjiga Mirka Božića *Znamenja* (Zagreb, Mala knjižnica DHK, 2019.). Sudjelovali su akademik Tonko Maroević, prof. dr. Ivan J. Bošković, dr. sc. Antun Pavešković i dramski umjetnik Darko Milas.

– 26. studenoga

U okviru međunarodne suradnje s Nacionalnom zajednicom Bugara u RH u prostorijama DHK održan je susret na kojem su gostovali književnici iz Bugarske Anelia Geševa i Ivo Georgiev. Predsjednik Đuro Vidmarović održao je pozdravni govor. Uz goste iz Bugarske sudjelovali su Ksenija Banović, književna prevoditeljica i Raško Ivanov, predsjednik Nacionalne zajednice Bugara u RH. Izbor iz djela čitala je dramska umjetnica Urša Raukar.

– 28. studenoga

U prostorijama DHK održano je predstavljanje knjige izabranih stihova Ante Stamaća: *Tvoj i moj znak* (Zagreb, Mala knjižnica DHK, 2019.) u povodu 80. obljetnice autorova rođenja. Sudjelovali su Zdravko Gavran, priređivač i Ivica Matičević, urednik. Pjesnikove stihove kazivao je dramski umjetnik Ivica Pucar. U glazbenom djelu programa sudjelovale su Lucija Petrač, flauta i Elizabeta Adžaga, klavir.

MAJA KOLMAN MAKSIMILJANOVIĆ

REPUBLIKA, časopis za književnost, umjetnost i društvo.  
Objavljuje Društvo hrvatskih književnika. Uređuju Tin Lemac i Božidar Petrač.